

Luan Starova

Kül Kalesi

(Siciller)

Çeviren: Suat Engüllü

KÜL KALESİ (Siciller)

Luan Starova 1941'de Arnavutluk'ta, Ohrid Gölü'nün güney yakasındaki Pogradec/Pogradeci kentinde doğdu. 1945'ten beri Makedonya'da yaşıyor. Babaannesi Türk. Babası Arif Ahmet Starova Türkiye'nin ilk başbakanlarından (22 Kasım 1924 - 3 Mart 1925) Fethi Okyar'ın kuzeni. Üsküp Üniversitesinde karşılaştırmalı Fransız edebiyatı profesörü olan Starova'nın uzun bir diplomatik kariyeri var. Evli ve üç çocuklu. Altı yabancı dil biliyor. Eserleri birçok yabancı dile çevrildi. **Başlıca romanları:** *Babamın Kitapları*, *Keçiler Dönemi* (Fransa'da 1977'nin En İyi Yabancı Roman Ödülünü kazandı), *Tarıtanımazlık Müzesi*, *İlkbaharın Sınırları*. "Kartaca Şiirleri" adlı yayımlanmış bir şiir kitabı da var.

Suat Engüllü 1950'de Üsküp'te doğdu. Fransız Dili ve Edebiyatı okudu, maddi imkânsızlıklar nedeniyle öğrenimini yarıda bıraktı. 1970'te gazeteciliğe başladı. 1989'da, Türkler üzerindeki baskılar nedeniyle Türkiye'ye göç etmek zorunda kaldı. Halen İÜ Rektörlüğü Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğünde çalışmaktadır. Genç yaşta edebiyata eğilim gösterdi. Şiirle başlayan edebi çalışmalarını öykü, deneme, eleştiri, inceleme türlerinde eserler vererek sürdürdü. Makedonca, Sırpça, Hırvatça ve Boşnakçadan çeviriler yaptı. Telif, seçki, çeviri olmak üzere otuzun üstünde kitap yayımladı. Hem edebi ürünleri, hem edebi-kültürel çalışmaları nedeniyle çok sayıda ödül aldı.

*Luan Starova'nın
YKY'deki kitapları:*

Babamın Kitapları (2000)
Keçiler Dönemi (2000)
Tanrıtanımazlık Müzesi (2007)
Kül Kalesi (2008)

LUAN STAROVA

Kül Kalesi
(*Siciller*)

Çeviren:
Suat Engüllü

Roman

İSTANBUL

Bu kitap, Rumeli Türkleri Vakfı'nın
çeviri desteği ile yayımlanmıştır.

Yapı Kredi Yayınları - 2748
Edebiyat - 834

Kül Kalesi / Luan Starova
Özgün adı: ТВРДИН Л ОД ПЕТЕЛ
Çeviren: Suat Engüllü

Kitap editörü: Nurettin Pirim
Düzeltili: Gamze Orgün

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Şefik Matbaası San. ve Tic. Ltd. Şti.
Turgut Özal Cad. No: 137 İkitelli/İstanbul

Çeviriye temel alınan baskı: , fypfa, 2002
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Ağustos 2008
ISBN 978-975-08-1464-8

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2007
Sertifika No: 1206-34-003513

© Luan Starova, 2007

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.

Yapı Kredi Kültür Merkezi

İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul

Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23

<http://www.yapikrediyayinlari.com>

e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr

İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

<http://www.yapikredi.com.tr>

Bu Balkan öyküsü
içinde hem sevgi, hem akıl
ile yer alan
EŞİM Gzime'ye...

Öndeyiş

En nihayet yorumlanma kodlarını çözmeyi başardıktan sonra, Babam, sahip olduğu kitaplar ve sicillerin bir kısmı ile birlikte, bunlardaki mesajların daha da açıklığa kavuşturulmasına dair düşünüyü de bize miras bıraktı.

Bütün ruhuyla, bütün kalbiyle kendini en çok sicillere verdiği muhakkaktı. Yalnız kendi yaşadığı dönemi ve atalarının izini değil, aynı zamanda beş yüzyıllık bir dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında geçiren ulusunun, Balkan uluslarının geçmişlerini de başarıyla araştırabilmek bunlar sayesinde mümkün olabilirdi ancak...

Babamın kitaplarının en son sırasının korunması ile, hayatta olduğu sürece, Annemin bizzat kendisi ilgileniyordu; bıraktığı mesajları her daim canlı tutan kutsal varlığı da yaşamaya devam etmiş oluyordu böylece. Annemin hayatı da Babamın kitaplarının sessiz fısıltısı içinde sönünce, bir nevi yazılmamış manevî vasiyet gereği, bu kitapların sırasını korumak ve bunu yorumlamaya devam etmek, her zaman bu kitaplarda başlayıp son bulan hayalî savaşları sürdürmek bana kalmıştı.

Burada bulunan her kitap, belirli Balkan konularına ayrılmış raflar dolusu kitaplarda yer alan mutlak istiarelerle ilişkisi bulunan birer mikro istiareydi aslında. İstiarelerin bu sıralaması içinde keçilere, yılanbalıklarına, yeniçerilere, dilsel ütopyalara ve diğer şeylere dair kitaplara da yer ayrılmıştı.

Yıllar geçip gidiyordu. Babamın kitaplarının, onun varlığının sadık bekçiliğini yapmaya devam ediyordum. Fakat sonunda, okuyup yazarken, istemeksizin de olsa, Babamın kitaplarının o zamana kadar korunan sırasına ihanet etmeye başladım.

Babamın, varlığını tahmin bile edemediği bir kitaba ulaştınca duyduğu heyecanın da bana miras kaldığı besbelliydi; geçen zaman da bunu giderek doğruluyordu aslında. Şöyle ki, kitaplardan aldığım, okuduğum ya da sonuna kadar okuyamadığım bir kitabı tekrar yerine koymam gerektiğinde, kitabın eski yerini bulmakta bir hayli zorlanıyordum. Böylece, Babamın kitaplığında kendi düzenimi kuruyor, yeni bir labirent oluştuyordum.

Fazla uzun bir zaman geçmeden, Babamın kitaplarının sırası ebediyen ortadan kalktı. Bütün bu süre içinde, kitaplığının nasıl öldüğünü, Babamın ikinci ölümünü hissediyordum.

Bir ara, mümkün olduğu kadar, Babamın kitaplarının en son sırasına yaklaşmaya gayret gösterdim. Fakat çok geçmeden bu niyetimden vazgeçtim, çünkü kendi hayatını yaşayan herkesin kendi kitap sırasını da oluşturduğuna emindim...

Bundan bir yıl geçip de kitaplıktaki raflardan birini boşalttıktan sonra, gözüme çarpan küçük çatlaktan, o zamana kadar varlıklarından haberim bile olmayan kitapların bana göz kırptığını fark ettim.

Çok geçmeden Babamın küçük sırrını keşfettim: Bu, içerdikleri mesajlar Balkanlar'da ortaya çıkan yeni ideolojilerle çatışan ve korunmaları ailemiz açısından tehlikeli olan kitapları gizlediği, Babamın gizli kitaplığıydı. Özgürlüğe kavuşan kitaplar arasında, bende büyük heyecan uyandıran birkaç sicil bulunduğunu da keşfettim.

Yazın başıydı. Kitaplığın gizli bölmesinde bulduğum kitaplar ile sicilleri bir bavula topladım. Nehrin Gölden çıktığı yere yakın bir noktada bulunan evimize yerleştim. Göl göze görünmeyen bir sınırla tam orta yerinden ayrılmış olsa da, burada, hiç kuşkusuz bir kıyıda öteki kıyıya sürekli gidip gelen ailemizin ruhuna en yakındım.

Kafamdaki düşünceler, burada, dalgaların yanında, başka hiçbir yerde olamayacak kadar büyük bir hareketlilik kazandı.

yor, başka düşüncelerle kaynaşıyor, kendilerini yeniliyorlardı. Işığın oyununda, dalgalanan su üzerindeki bütün parıltılarda insanın hayal gücü canlılık kazanıyordu. Sona ermek üzere olan gün ise yeryüzündeki en güzel gurubu bahşediyordu. Sınır çizgisinin varlığına aldırmayan güneş büyük bir hayranlık uyandırarak son ışınlarını bize bırakıyor, sınırın öte yanında batıyordu.

Babamın farklı yazılarla kaleme alınmış gizli kitaplarının sayfalarını çevirip duruyordum. Dikkatimi en çok çekenler sicillerdi. Sicilleri gözden geçirmeye başladım.

Epey uzun bir süreyi zaman içinde hapsedilmiş olarak geçiren, her an kâğıdın dışına taşmaya hazır, yer yer iç içe, yer yer dağınık olan kara işaretler ordusu canlanıyordu gözlerim önünde.

Sicillerin üzerinde yer yer uzun, yer yer daire şeklinde lekeler bulunduğunu fark ediyordum; bunlar sigara külü lekeleriymiş kuşkusuz.

Sicillerin diğer sayfalarında da göz gezdiriyordum. Bazı yerlerde, bu lekeler sayfanın daha büyük bir bölümüne yayılmış vaziyetteydi. Başka acayip kül lekeleri de gözüme çarpıyordu. Lekelerin bazıları vurulmuş birer mühürden farksızdılar; bir zamanlar, büyük bir ihtimalle de uzun uzun okumalar esnasında, silkilmesi unutulmuş sigara külüne göz yaşlarının ya da ter damlalarının karışması neticesinde, kâğıt üzerine yayılmışlardı. Yeni yeni heyecan dalgaları sarıyordu içimi...

Babamın okumalarının izlerini sürüyordum. Kendini tamamen verdiği bu okumalar esnasında, âdeta Balkan labirentinin araştırılması varyantlarından birini belirlercesine kitaptan kitaba geçen küller, benim için, içinde Babamın hayat sırlarının gizlendiği yeni bir arayış yolu demekti. Kitaplar ancak şimdi, dökülen kül miktarına ve Babamın sıkıntılı geçen engebeli sürgünlük serüvenine göre sıralanabilirdi.

Üzerlerinde külün alfabesinin belirgin izlerini taşıyan Babamın sicillerine bakıyordum. Hiç kuşku yoktu ki Babam, merkezinde İstanbul'da geçirdiği zaman diliminin yer aldığı hayat serüvenini en çok belirleyen annesinin, annesinin ailesinin kimlik kodlarının bulunduğu tahmin ettiği sicillerdeki işaretleri canlandırmak, yorumlamak istiyordu.

Üzerinde en çok kül ve bir o kadar da gözyaşı bulunan sicile geldiğimde durdum.

Bu bir kül ve gözyaşı labirentiydi.

Sicil eksikti. Bir sonraki sayfası yoktu: Aile sırrının gizli olduğu bölümdü bu. Babam, gecelerce süren bir arayış içinde, kaybolan bu sayfayı bulmaya çalışmıştı. Sonunda, geçirdiği sürgün hayatı boyunca verdiği mücadelelerden tükenmiş ve yorgun bir hâlde, en önemli sicilleri kitaplığının gizli bölümüne yerleştirmişti.

Birçok sicilden birinin son sayfasına uzun uzun bakakaldım. Küller içinde, hiç kuşkusuz hayatının başladığı, Gölün karşı yakasında kalan, Babamın düşlerinin bir katmanı da gizliydi.

Sicil sayfası üzerinde yeni, canlı bir gözyaşı oluşuyordu. Hayatın sonu ve ölümün başlangıcı arasındaki son andan kulağında kalan, bütün canlılığını hâlâ koruyan Babamın sesini dinlerken oluyordu bu.

Babamın sicilleri benim yeni arayışımı belirlediler. Sicillerin istiaresi, benim Balkanlar'a ait öykümde, kendini yeni bir çizgi olarak benimsetti...

I

Kader, âdeta Nuh'un Gemisiymişçesine, tepelerinde beyazın hiç eksilmediği, yakınlardaki yüksek dağlardan kaynaklanan nehrin kıyısına attı bizi. Kentin ortasından akan nehir güneydeki sınırı geçip yakınlardaki denize dökülüyordu.

Annem, elinde tuttuğu Balkan anahtarları destesinde yer alan, denizin kıyısını mesken tutan atalarımız tarafından çoktan terk edilmiş evlerimizin çok eski anahtarlarından biriyle, nehir kenarındaki evin kapısını açtı.

Babam için, Annemin Balkan anahtarlarından biriyle açılacak o hayal edilen kilidin bulunabileceğine beslenen umut kapısı ilelebet kapanmıştı.

Ailemizin mutluluğunun, kaderinin devamlılığı, Babamın ve Annemin hayallerinin kibarca ve göze batmayacak şekilde sürekli değiş tokuşu ile sağlanıyordu. Babamın hayalleri, dönüşü olmayan gidiş mitinden kaynaklanıyor, Annemin hayalleri ise ailemizin kök salma, dönüş mitinde zemin buluyordu.

Nehir kenarındaki evde ilk şafak söktüğünde, Babam, nehrin üzerinde yer alan, evin geniş cumbasındaydı. Arkasında, uzaklarda büyük kalenin yükseldiği, dört dev kavağın taşları gözüne ilişti.

Bir anlığına, nehrin kıyısına konan, sonra da kalenin bedenlerine doğru uçmaya devam eden beyaz martı sürüsü dikkatini çekti. Martıların uçuşu, hayal âleminde onu güneye doğru götürüyor, günün birinde, yılanbalıklarının izlediği, denize

ve okyanusa açılan yolun yeni kolunun izinden gidebilmesinin mümkün olabileceği umudunu canlandırıyordu.

İçindeki umudu böylesine güçlendiren, iç savaştan sonra tamamen kapatılan sınırı aşmayı başaran bu beyaz martılardı.

Babam nehir kenarındaki bu kentin, düşüncelerinde kurduğu kaderini kökten değiştireceği umudunu uyandıran, içindeki o büyük sürgünlük önsezisinin güçlü dalgalanmalarına kaptırmıştı kendini. Kent, geçmişinde büyük badirelerden geçmişti. Fakat yaşanan onca ıstıraba rağmen, insanlar arasındaki hoşgörü yaşamaya devam etmişti. Bu kent imparatorluklar kentiydi. Şiddetli depremler, büyük yangınlar görmüştü. Fatihlerin hiçbiri bu kente sonsuz egemenliğini kabul ettirebilmiş değildi. Hatta imparatorluklar en güçlü göründükleri, imparatorlukları yöneten imparatorlarsa güçlerinin zirvesinde olduklarını düşündükleri zaman, aslında kaçınılmaz düşüşleriyle yüz yüze gelmişlerdi...

Nehir kenarındaki evde ilk geceyi geçiren ailesi uykudan henüz uyanmadan, Babam, içinden gelen, önüne geçilmesi imkânsız gücün etkisiyle, daha sabahın alacakaranlığında, Anne me görünmeden evden çıktı; kenti görmeye, onu yakından hissetmeye gitti.

Evimizin bulunduğu yerin birkaç adım ötesinde, Tahta Köprü âdeta bir düşte, büyümlü bir öyküdeki gibi, sisler içinde hayal meyal görünüyordu. Köprü, kentin Hıristiyan kesimiyle Müslüman kesimini, batısıyla doğusunu, Avrupa'yla Asya'yı birbirine bağlıyordu.

İnsanlar üzerinde yürürken sallanan köprü bizleri tamamen yeni bir dünyaya götürüyordu. Köprü ağzının hemen karşısında, âdeta Viyana'dan ya da Paris'ten getirilmiş olduğu izlenimi uyandıran, çatısında taştan heykellerin, cephe duvarlarında maskların bulunduğu, Tiyatronun beyaz binası yükseliyordu. Tahta Köprü'nün sol yanında, Yahudi Mahallesi yer alıyordu; tepesinde Kale'nin yükseldiği bayır, o noktadan itibaren başlıyordu.

Babam, Kale'ye giden yolu kolayca buldu. Kale'nin en yüksek noktasında durdu. Kentin batı kesimi gözleri önünde uza-

niyordu. Evimizi hemencecik fark etti. Sonra da bakışını kent meydanına ve bir zamanlar yerinde ünlü Burmalı Cami'nin bulunduğu Ordu Evi'ne çevirdi.

Ardından tekrar evimize doğru baktı. Kentin her biri başlı başına bir dünya olan birçok mahallesi en iyi oradan görülüyordu. Gözlerini, bin dokuz yüz yıl önce meydana gelen, her beş yüz yılda bir tekrarlanan korkunç depremin yerle bir ettiği eski antik kent Skupi'nin bulunmuş olabileceği alana doğru da çevirdi.

Sonra nehre doğru, Justinianus'un kenti yeniden kurdurduğu tahmin edilen bölgeye uzun uzun baktı. Justinianus, antik zamanların son izlerini yaşatsınlar diye, Skupi'nin yıkıntılarında taşınan dev taşlar ve sütunlarla, tepede yükselen Kale'yi inşa ettirmiş. Her gelen imparator, gücün, tarihe iz bırakmanın simgesi olarak görülen Kale'yi tekrar güçlendirmiş.

Babam, kendisini, kafasında yarattığı, Yıkılan İmparatorluklar Işığında Balkan Tarihi kitabının ana bölümü olan Kale yanında durduran gücün, kaderin cilvesinden başka bir şey olmadığını düşünüyordu. Hemen hemen bütün gelmiş geçmiş imparatorlukların hükümdarlar topluluğu Kale'de bulunuyordu. Bu hükümdarların kitabeleri büyük savunma burçlarına yerleştirilmişti; kitabeler, yan yana koyulan kocaman taş bloklar üzerine, birbirinden farklı yazılarla hakkedilmişti.

Kale'nin en yüksek yerinde, âdeta bütün zamanların dışında bir noktada duran Babam Balkanlar'daki imparatorlukların yıkılışlarının, genel olarak imparatorlukların gerçek çöküşlerinin nedenlerini düşünüyordu.

Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş nedenleri üzerine yoğunlaşmıştı. Kitaplarında okuduklarını anımsayarak, düşünce âleminde, Kale'nin geçmişine gidiverdi. O uzak XIV. yüzyılda, zaferle sonuçlanan o zamana kadarki seferlerin gururu içinde Avrupa'nın Kuzey bölgelerine, Viyana'ya doğru ilerleyen Osmanlıların en güçlü destek noktası, onların Avrupa'dan bütün geri çekilişlerinin en son istihkâmı bu Kale'ymiş. Kent kuzeye, Balkanlar'ın ve Avrupa'nın her yanına yapılan bütün diğer seferlerin de başlıca istihkâmı olmuştur. Bu Kale'nin, aşılması imkânsız bir kale ve bir mabet olduğuna inanılmaktaymış...

Kale'yi terk etmeden önce Babam bir kez daha evimize ve etraf mahallelere baktı. Bu bölgede bulunan eski, terk edilmiş evlerde hem buranın yerlileri, hem de kente yeni gelenler oturuyordu.

Kale ve Mustafa Paşa Camii arasından yürüyerek kentin eski kesimine inerken, yeni gelenlerin hepsi gibi hayatın bütün büyük ve küçük detleriyle kafa yoran Annemin kendisinin gelmesini beklediği eve dönmeden önce Babam, aynı gün içinde, hakkında en çok şey duyduğu ve en çok şey okuduğu Sultan Murat Camii'ni de ziyaret etmek istiyordu. Kentte bulunan daha eski camilerden biri olan Sultan Murat Camii daha XV. yüzyıl başlarında inşa edilmişti. Bu yapı kentin en eski ve en güzel camisiydi. Bir bayır üzerine inşa edilmişti ve dört mermer sütunlu çok güzel revakı vardı. Fatih Sultan Mehmet Han'ın babası Sultan II. Murat bu camiyi kendi hayratı olarak inşa ettirmişti. Caminin ön cephesinde, üzerlerinde bütün sultanların adlarının yazılı olduğu levhacıkları gördü...

Etrafta yürürken, âdeta büyük bir laboratuvar olan Babamın zihninde, tarih elekten geçiriliyordu. Yine, gençliğinde girdiği aynı trans hâli içinde bulmuştu sanki kendini; İstanbul'un hayli çalkantılı geçen o döneminde, kafası büyük bir düşünceyle meşguldü: Osmanlı Hukuku öğrenimini tamamladıktan sonra, ailesini de yanına alıp çok sayıda hemşehrîsi ve yakını gibi Atatürk'ün izinden giden yeni genç kitlelere katılarak Doğu'da mı kalmalıydı, yoksa kendi insanların yanında kalarak, bir yandan gitmeye dair umutlarını korumak, öte yandan yurdundan kopmama içgüdüsüne sadık kalmak suretiyle babasının hüznünü sürdürmek için Balkanlar'a mı dönmeliydi.

Sultan II. Murat döneminden beri, Sultan Ahmet devrinde de, Sultan Reşat'ın son ziyareti esnasında da, içinde devam eden o kutsal sessizliğin hâlâ muhafaza edildiği, bulunduğu yerde İslam dininin eşi benzeri olmayan kalesi gibi yükselen bu camide, nehir kenarında uzanan kentin beş yüzyıllık Osmanlı sentezi, bütün çıplaklığıyla göze çarpıyordu. İşte bu beş yüzyıllık zaman dilimi içinde, Babam, Osmanlı dönemini bütün canlılığı, gerçekliği ve somutluğuyla görüyordu âdeta.

Kafasında, olası her türlü düşünce çoğalıyordu. Bu kentte, yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun el yazmaları Atlantis'inin izini sürebilecek miydi acaba?

Mermer levhalar üzerindeki kitabeleri, yiten zamanın geriye kalan biricik tanıklıkları gibi görüyordu. Bütün bunlar, bir dönemin, aslında olmayan kocaman bir yurdun uçsuz bucaksız manzarasını andırıyordu. Böyle dalgın dalgın diğer camilere doğru yürürken, el yazmaları Atlantis'ini düşünmeye devam etti.

Geçen beş yüzyıl boyunca, Batı'da, gerçeklerin konu edildiği, sayısız kitaplığı dolduracak kadar kitap yazıldığını; bunun sayesinde de hayatın, zaman içindeki sürekliliği korunarak, görkemli kurumlarda istiflendiğini çok iyi biliyordu.

Babamın düşüncesine göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışının asıl nedeni, bu aynı beş yüzyıllık dönem içinde, Batı Avrupa'nın Rönesans, reformculuk, Fransız Devrimi, liberalizm, sanayi devrimi evrelerini gerçekleştirmeyi, ulusal devlet aşamasından geçmeyi başarması olgusunda yatıyordu belki de.

Bir çeşit kendi Tanrısı tarafından, Osmanlı'nın enkazı altında yitip gidenlerin dilini, kültürünü bulup yeniden canlandırma misyonunun kendisine verilmiş olduğunu düşünüyordu. Hem tanrılarını değiştirmiş olmaları, hem maruz kaldıkları göçler, ideolojiler, bölünmeler nedeniyle, insanların sadece ortak dillerini kaybetmekle kalmadıkları, aynı zamanda karşılıklı anlaşma kodlarını, nesiller arasındaki bağlılıkların ve ayrılıkların kodlarını da yitirdikleri, Osmanlı'nın Balkanlar'daki bu kısmı, lanetlenmiş bir Babil gibi görünüyordu ona.

Babam İstanbul'daki devlet arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun daha önemli belgelerinin korunduğunu çok iyi biliyordu. İmparatorluğun sınırları içinde yaşayan, daha çok Tanrı'nın gücü sayesinde birleşen birbirinden farklı onca milletin hayatlarına dair bütün kanıtların oraya götürülmüş olması mümkün değildi.

Kürtlerin, Lazların, Kırım Tatarlarının, Çerkezlerin, Kumanların, Osetlerin, Çeçenlerin, Ruslar tarafından Kafkaslar'dan sürülen, alicenaplıkla sultan tarafından kendilerine kucak açılan Kabardinlerin aile tarihleri sır perdesi ardında kal-

mıştı. Burada Yüksek Anadolu platosunu yurt edinen Türkler de; Rumların, Ulahların, Ermenilerin, Arnavutların, Makedonların, Bulgarların, Sırpların, Romenlerin, Asurların, Nestoryanların, Levantenlerin aileleri de vardı. Olası her türlü ailevi ve mali ilişki içine giren Fransız, İngiliz, Venedikli aileler de mevcuttu. Aralarında Maltalılara, Kalabriyalılara, Katalanlara, Kabilyalılara da rastlamak mümkündü... Yalnız din dilinin üstün geldiği, gerçek bir Babil'di buralar...

Babam da İstanbul'dan dönmüş, Balkanlar'a gelmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına tanık olmuştu. Başka, ölü bir Osmanlı dönemi ile yüzleşmek için Balkanlar'a dönmüştü.

Atatürk'le karşılaşması esnasında aldığı mesaj, anılarındaki canlılığını koruyordu hâlâ. Onun sözlerini hiç unutmamıştı:

"Gerçek anlamda Avrupa'ya ayak uydurabilmemiz için, sizin gibi insanlara ihtiyacımız var!"

Babam beş yüzyıllık Osmanlı döneminin artık bir kenara bırakılması gereken Balkanlar'daki yeni konumu üzerinde derin derin düşünüyordu, fakat düne kadar İmparatorluğun tebası olan bu milletlerin kimliklerinin derinliklerine dalmadan, bunun yapılabilmesi mümkün değildi.

Kentin eski kesiminde yürümeye devam etti. Yahya Paşa Camii'ne vardı. Cami, Balkanlar'daki en yüksek, zarif minaresiyle insanı uzaklardan celp ediyordu. Sultan II. Bayezit'in kızlarından biriyle evlenen Yahya Paşa onun damadı olur. Bir vakıfnameye ve Üsküp'te yaptırdığı diğer hayratlarla ilgili evraklara göre, Yahya Paşa Rumeli'de, özellikle de Üsküp ve Sofya'da bulunan, sahip olduğu bütün taşınmaz mallarını, adını taşıyan bu güzel camiye vakfeder.

XVII. yüzyılın ortalarında kenti ziyaret eden Evliya Çelebi cami ile ilgili yazdıklarında şu ifadelere yer vermiştir:

"Yüksek kubbesi bulunan caminin yüksek minaresi İstanbul'daki Aya Sofya Camii'nin minaresine çok benzemektedir."

Cami, Türk-Avusturya savaşı esnasında, top güllerinin hedefi olup zarar görür...

O sabah, Babam hemen yanı başında Rumeli'nin en ünlü medreselerinden birinin bulunduğu, İshak Bey'in hayratı olan Alaca Camii önünde de durmadan edemezdi.

Babam burada büyük bir kütüphanenin bulunduğu dair bilgilere de sahipti. Yapı üzerindeki göz kamaştırıcı çini süslemeler de dikkatini çekmişti. Üzerlerinde gülbezek ve mühr-i Süleyman süsleri bulunan farklı büyüklükte rengârenk çiniler çoğunlukta idi. Rengârenk çinilerde, türkuvaz yeşilinin çeşitli nüansları da dikkat çekiyordu. Eve dönerken, neredeyse çarşının ortasına geldiği hâlde, Gazi İsa Bey Camii'ne doğru yürüdü. Beyaz bir güvercin sürüsü şadırvanda su içiyordu. Cami, İmparatorluğun Balkanlar'da genişlemeye başladığı dönemden beri, ünlü İsa Bey'in adını taşımaktadır. İstanbul'da kaleme aldığı yazılarından, İshak Bey'in oğlu ve Üsküp fatihi Paşa Yiğit Bey'in torunu İsa Bey'in kim olduğunu çok iyi biliyordu. Bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun en hızlı yükseliş devri olan, Sultan II. Murat ve oğlu Fatih İkinci Mehmet Han'ın tahtta buldukları dönemdi. İsa Bey Saraybosna ve Yeni Pazar'ın kurucusu olarak da bilinmektedir. Babam için en önemli olan husus ise İsa Bey'in, sahip olduğu bütün kitapları vakfetmiş bulunmasıydı. İsa Bey'in kitaplarının izini bulabilmek zor değildi. Hepsi de el yazması olan, hat yazısı ile yazılmış kitapların sayısı, evraklar, haritalar esas alındığında, İsa Bey Medresesi Kitaplığı'nın, o dönemin Balkanlar'daki en ünlü kitaplıklarından biri olduğu kesinmiş.

Babamın, cami vakıfnamesinden, o zamanlarda bu kitaplıkta, kitaplara bakan ve yaptığı iş karşılığında kendisine günde iki akçe tayin edilen kütüphanecinin çalıştığını da öğrenmişti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'a geçişinin daha ilk yıllarında dikilmiş olan çok yaşlı çınar ağacının kocaman göz alıcı tacı da dikkatini çekti.

Daha geçlerde, yani sosyalist dönemde, gösterilen büyük tepkilere rağmen yıkılan, bir süre sonra da yerine, ülkenin güneyinde kurulan yeni Cumhuriyetin adalet sarayının inşa edildiği Yelen Kapan Camii'nin yanından da geçti.

Babam, araya yirmi yılın girmiş olmasına rağmen, nehir kenarında kurulmuş bulunan bu şehirde geçirdiği ilk gün ise İstanbul'da geçirdiği son gün arasında bağlantı kurma gayretini sürdürüyordu. Düşünceleri arasına yeni kıyaslamalar, yeni görüşler, yeni izlenimler, yeni planlar yığılıyordu.

Şimdi, Amerika'ya yol alan yılanbalıklarını izleme ya da kendini Uzak Asya yollarına atma hayalini ebediyen terk ettiği apaçık ortadayken, o, aslında bu şirde, hayallerinin batı ve doğu çizgilerinden meydana gelen labirentinin kavşağında bulunduğunu hissediyordu.

Üzerinde çalıştığı, Yıkılan İmparatorluklar Işığında Balkan Tarihi adlı eseri için, özellikle bu bölgelerde hâlâ keşfedilmemiş olan sayısız tanıt ve bilmece bırakan Osmanlı İmparatorluğu hakkında, bu kentte mutlaka kilit evraklar da bulacağını ispatı sayılan kanıtları, düşünceleri arasına yığıyordu.

En çok, ideolojilerin ve dinlerin ataleti sayesinde insanlarda kalmış bulunan, kaybolan imparatorlukların uzlaştırıcı kodlarını keşfedeceği inancı içinde, bu kentte tarihle kesin bir şekilde hesaplaşacağını da düşünüyordu.

Babam, camilerin bitişiğinde yer alan medreselerde, İstanbul'daki arşivlere ulaşamamış kitapların, yazıların, haritaların kenarda köşede gizli kalmış olabileceğini biliyordu. Keşfedilen her kitabın, el yazmalarına ait keşfedilen her kodun, bir ölçüde, yitip giden Osmanlı zamanının bir parçasının keşfi anlamına da geldiğini biliyordu. O, Eski Osmanlıca'nın ve Osmanlı yazısının içindeki sırların derinliklerine inmiş sayılırdı. Kafasında, eski yazıları araştırma düşüncesi olgunlaşıyordu; bu yazılara ulaşılmadan, ayakta kalan bu anıtların yanı başında yaşayan insanların hayatlarının keşfedilmesi mümkün değildi.

İslam kültürüne tanıklık eden bu kanıtlar onu her ne kadar vecde getirse bile, bilgili bir İstanbul kadısı olarak, onun kendi hedefi vardı; bu topraklarda kalan gerçek kitaplara –kadılık defterlerine, doğrusu sicillere– ulaşmak istiyordu.

Babamı en çok ilgilendiren, Pirlepe ve Manastır kadılık defterleri, yani sicilleriydi; bunlarda ailesi, doğrusu, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından birkaç on yıl önceki İstanbul'a göçün ardından, Balkan izleri tamamen kaybolan, ailesinin anne tarafı ile ilgili kilit bilgilere ulaşacağını umuyordu.

Eski şariat hukukunu ve çağdaş Türk hukukunu, İslam felsefesini bilen biri olarak, Babam, insanların hayatlarının ve aralarındaki farklılıkların aşılmasıyla ilgili çatışmalarının günü gününe kayda geçirildiği, önemli birtakım evrakların ya da hiç

değilse kadılık kayıtlarının, doğrusu sicillerin, mutlaka bir yerlerde gizli olduğunu tahmin ediyordu.

Babam, sicillerde, sonraki nesillerin anılarında devam edebilecek en canlı, henüz sona ermemiş tarihin yattığını biliyordu. O, sicillerin bazılarının, türlü vakıflarda, camilerde kalmış olduğunu ve başoyuncuları çoktan sahneden çekilmiş olan İmparatorluğun çöküşünden sonra da işe yarayacağını biliyordu.

Bu düşünceler ve kafasında neredeyse kesinleşen bir misyonla eve doğru yürüdü...

II

Babam kentte yaptığı ilk gezintiden eve döndü; Annem ise yorucu geçen günün ardından, onun eve dönmesini merak içinde beklerken, cumbada uyuklamıştı. Ahşap merdivenleri çıkan Babamın ayak sesleri onu daldığı hafif uykudan uyandırdı.

Hemen ayağa kalktı. Babamı görür görmez yüzündeki endişe siliniverdi. O, içini saran, kendi iradesinden güçlü bir şeyin etkisiyle, sabah ansızın evden çıkıvermişti.

Annem, onun ruhunda, kendisinden de güçlü olan ve bütün aileye yayılan yeni bir heyecanın, yeni bir coşkunun, yeni bir tutkunun doğmakta olduğunu seziyordu. Bu durum karşısında, Annem, eski kıyıya ayak basalı ne kadar bir zaman geçmiş olursa olsun, aile kaderinin yeni bir kıyı arayışı içinde tekrar dalgalanmaya başlayacağını biliyordu.

Evet, Babam sabahleyin çıkıp gitmişti; oysa evde, yapılması gereken o kadar çok iş vardı ki. Fakat Annem, ailemizde süregelen o eski, Babamı hiçbir zaman sorularla rahatsız etmeme geleneğine sadık kaldı: nereye gittiğini, kiminle beraber olduğunu, bu kadar uzun süre dışarıda ne yaptığını sormadı. Annem bunu hiçbir zaman yapmazdı; en belirsiz zamanlarda bile. Bir daha dönmek üzere ana yurdumuzu terk ettiğimiz, kayıkla Gölün karşı kıyısına geçtiğimiz o kader gecesinde bile soru sormamıştı. Üstelik gittiğimiz yer başka bir ülke olduğu halde. Üstelik orada bizi başka bir nafaka beklediği halde bile.

Şimdi, nispeten daha rahat oldukları bu dönemde, bu geleneği bozup onun rahatını kaçırmamanın ne anlamı olabilirdi? Minder

yanındaki sehpayaya yemeğini koydu. Akşam yemeği olarak önüne koyulan, aslında evde kalan son aşıklardan yapılan ve içine peynir doğranmış makarnadan ibaret, ısıtılmış öğle yemeğiydi.

Sessizlik içinde bakışıp durdular. Kendiliğinden doğması gereken ahenk içinde, birbirlerine söyleyebilecekleri o kadar çok şey vardı. Sessizlik, üzerinden söyleninmiş sözlerinin geçtiği, karşılaştığı ve beraber yürümeye devam ettiği, ruhlarını birbirine bağlayan bir köprüydü.

Cumba, Babamın kitaplarıyla dolup taşıyordu. Bakışını bütün kitapları üzerinde gezdirebilmekten büyük bir mutluluk duydu. Kitaplarının hepsi buradaydı. Her birini canlı birer varlık, ailenin kopmaz birer parçası gibi hissediyordu. Kitaplar ailenin sessizliğini tamamlıyor gibiydiler. Her kitap bir sessizlik heykelinden farksızdı.

Kitaplar sürgündeki ailemizin en güçlü müttefikleri olmaya devam ediyordu. Bir vesileyle Babam kitaplarda sessizliğin ruhunun gizli olduğunu söylemişti bize. Annem sesini yükseltebilir miydi hiç? O anın büyüklüğünün, belirsiz bir yolculuktan sonra kitapların gelmiş olmasının estirdiği bayram havasının bilinci içindeydi. Yanlış, zoraki sözlerle fethedilemeyecek gerçek bir iç kale olan bu kutsal aile sessizliğini bozmak istemiyor, bozmaya gönlü razı olmuyordu...

Babam yalnız kendi kitapları yanında kendini daha güçlü hissediyordu. Yeni aile göçünün stratejisini, yalnız kitaplarına söyleyebilirdi. Ancak zamanın içinde açılan birtakım gizemli kapılardan farksız olan kitapları sayesinde yalnızlığından çıkabiliyordu.

Akşam yemeğinden hemen sonra kitapları sıralamaya, cumbaya açılan kitaplık odasında bulunan raflara yerleştirmeye başlamak istiyordu.

Cumba bir çeşit kitap okuma odasıydı. Yalnız zamanın yüceltip yıkabileceği bir kaleydi de aynı zamanda. Nehir geçiciliğin ritmini belirliyordu.

Annem, bizim Balkan sürgünlük hayatımızın ya da Babamın sevdiği deyimle Balkan labirenti içinde bundan sonra karşımıza çıkacak yolların yönünün, en çok onun kitaplarının sırasına bağlı olacağının bilinci içindeydi.

Annem kutsal kitaplar dışında hiçbir şey okumazdı neredeyse. Fakat Babamın kitaplığında bulunan kitapların sırasının ne anlama geldiğini iyi okumayı bilirdi. Kitapların sırası Babamın niyetlerini apaçık ortaya koyardı. Annem, Babamın, yılanbalıklarının izinden gitmeye karar verdiğinde, kitaplıktaki kitapların en son sırasının nasıl olduğunu pekâlâ hatırlıyordu. O zaman, kütüphanesinde yılanbalıklarıyla ilgili kitaplardan, üzerlerinde yılanbalıkların gölde başlayan, gölden akan nehirde devam eden, denize ulaşan, oradan da okyanusa uzanan hareket yönünün belirtilmiş bulunduğu coğrafya haritalarından geçilmiyordu.

Gözlerini kitaplara dikmiş, kendini tamamen kitapların dünyasına kaptırmış olan Babam, neredeyse akşam yemeğinin tadının farkında bile olmadan, bardaktaki suyu içti. Anneme baktı. Bakışları, günlük sıkıntıların ürünü olarak epeydir üst üste yığılan yorgunluğu üzerlerinden atmalarını sağlayan sevgiyle aynı noktada buluştu.

Babamın akşam yemeğini yemesinin ardından, ikisine doldurduğu çayları getirip kendi çayından bir yudum içtikten sonra, ilk söze başlayan Annem oldu:

– Çocuklarla birlikte, iyi kötü evi düzene sokmayı başardım. Sana kitaplarını yerleştirmek kaldı sadece.

Babam o an bir şey demedi. Dudaklarını şapırdata şapırdata çayını içmeye devam etti.

Annemin bu söyledikleri, konuşmayı başlatmak maksadıyla söylenmiş sözlerdi. Sadece bununla da sınırlı değildi ama. İçinde gizli, birçok anlamı daha vardı bu söylenenin.

Annem, ailenin sürgünlük hayatının kaderini, Babamın kitaplarının sırasının belirleyeceğinin pekâlâ bilinci içindeydi. Kitapların alfabe sırasını çok iyi biliyordu. Bu, kitapların, göçler esnasında bile hiç değişmeyen sırasıydı.

Ailedeki herkes, kitapları, önceden belirlenmiş olan sıraya göre taşırdı. Annemin taşıdığı kitaplar çoğunlukla kutsal kitaplar, yani İncil, Kur'an, Talmud'du; babamın taşıdıkları ise iki büyük ansiklopediydi: ansiklopedilerin biri Balkanlar'ın en büyük ansiklopedi yazarı Sami Fraşeri'nin* altı ciltlik ansiklopedisi,

* Şemsettin Sami. (Çevirmen notu)

diğeri de Pierre Beille'in dört ciltlik Fransız Ansiklopedisi'ydi. Babamın kitaplığında, bu ansiklopedilerin ilki Doğu, ikincisiyse Batı ile ilgili bilgileri bir araya getirmekteydi.

Babam, küçük çay bardağındaki çayını içtikten sonra, Annemin sözlerinin özünü kavrayarak şöyle dedi:

– En üst rafta kutsal kitaplar yer alacaktır; ortadakinde ansiklopediler, sonra da benim bütün İstanbul kitaplarım dizilecektir...

Babam, diğer kitaplarını, açıkça belirlediği yeni niyetlerinin ilkesine göre sıralarken, Annemin içini hiç beklenmedik bir sevinç sarıyordu. Annem için en önemli olan, Osmanlı dönemine ait kitapların, yılanbalıkları ile ilgili kitapların yerini almış olmasıydı. Bu, Babamın en nihayet, Amerika'ya giden yılanbalıklarının izinden gitmemize dair, hayatının en büyük hayalini terk etmekte olduğunu açıkça gösteriyordu. O, Babamın göç stratejisinin, büyük bir değişim sürecine girdiğinin farkındaydı.

Doğu'ya ait kitapların kitaplığın merkezinde yer alması, ailenin sürgünlük hayatının Batı yönünün en nihayet ortadan kalktığını apaçık gösteriyordu. Fakat bu sürgünlük hayatının Doğu yönü ile ne olacaktı acaba?

Babamın gönlünde, İstanbul düşü hâlâ yaşıyor muydu yoksa? Ülke hâlâ anlamsız bir şekilde kapalı değil miydi yoksa? Göl bile sınırlarla bölünmüştü. Ruhların bile sınırları vardı. Nehirleri de sınırlar ayırıyordu birbirinden. Yılanbalıklarının Allah tarafından belirlenen yolu bile sınırlarla engelleniyordu.

Annem Babamın artık hiçbir zaman İstanbul'a dönmeyeceğini iyi biliyordu. Bir zamanlar sultan saraylarına konuk edilmişçesine karşılandığı şehre hiçbir zaman dilenci gibi dönmeyeceğine yemin etmemiş miydi?

Babamın İstanbul'a dönme olasılığını da ortadan kaldırdıktan sonra, Annemin kafasını yeni bir muamma kemirmeye başladı. Kapanan Osmanlı dönemini araştırmak de ne demek oluyordu şimdi? O zaman dilimi içinde izini süreceği kim olabilirdi acaba?

Aradan çok, çok uzun zaman geçti. Yakınlarımız da, daha uzak akrabalarımız da unutuldu, yitip gittiler. Her şey unutulmuşluğa gömüldü. Zaman kendi kalesini kuruyordu. İnsanın emrindeki zaman ise kurulanı yıkıyordu.

Babam, bu sessizlikte, Annemin düşüncelerini kolayca okuyabiliyordu. En sonunda, Babamın sözleri duyuldu:

- Canım benim, cumbada bütün gece uyku girmedi gözüm. Sabah doğmak üzereyken, kaderin kendisini gördüm rüyamda. Bizim kaderimizi. Yıllar sonra İstanbul düşü sardı içimi. Yıllarca geri gelmek bilmeyen, son düşünüm...

Bana inanmayacaksın ama rüyamda annemi gördüm; ilk yeğeni, dayım Fethi Okyar Bey'in yanına gitmişti; üniversiteden mezun olduktan sonra Balkanlar'a geri dönmeyeyim diye, beni İstanbul'da tutması için ona yalvarıp yakarıyordu. İstanbul'da kalmamı sağlamak maksadıyla, elinden her şey gelen güçlü dostu Atatürk'e bile gitmesi için yalvarıp duruyordu ona. Rüyamda, dayım anneme şöyle dedi:

"Sevgili kardeşim, biz, her zaman, mutluluğun yalnız gidişlerimizde olduğuna inanırdık. Köklerimizden koştuk, zirvelere ulaştık, ama ruhumuz bomboş kaldı. Gurbet ellere gitmekle, kurban edilmiş duruma düşüyoruz... Bizim olmayan, bize yabancı, daha büyük bir iyilik uğruna..

Varsın oğlun, kendi kaderinin belirlediği şekilde, ya gitsin ya da kalsın. Balkanlar'daki köklerimizi, gerçeğimizi araştırsın. Onca nişanlara sahip olmamıza, zirvelere çıkmış bulunmamıza rağmen, yine de dipte kalan bizlerin kim olduğumuzu keşfetsin. Hayatta herkesin kendi misyonu vardır!"

Bu sözlerden sonra annemi görmedim artık. Dayımı da. Rüyam yarıda kaldı...

Bu sabah erken uyandım. Kimseye görünmeden, gizlice evden çıktım. Henüz şafak sökmek üzereyken. Böyle habersiz çıkıp gittiğim için beni bağışla, canım benim. Kendim bile nereye gittiğimi bilmiyordum. İçimde, bütün zamanlar isyan içindeler sanki. Yaşadığımız zamanlar da, kitaplardaki zamanlar da...

Annem onu dikkatle dinliyordu. Babamın kendisiyle hiç bu kadar uzun ve böylesine büyük bir heyecanla konuştuğunu görmemişti. Bu seferki gibi rüyalarını bile anlattığı hiç olmamıştı.

Babam, âdeta İstanbul'da geçirdiği yılların devamı gibi gelen, kenti gezerken keşfettiklerinin coşkusu ona da hissettirmenin gayreti içindeydi. Kentte gördüğü başlıca resimleri an-

latarak onun gözleri önüne taşımaya çabalıyordu. Bu çabasının bir anında şöyle dedi:

– Bir düşün hele, canım benim, kader bizi Şark'ın kapısına, cennet ve cehennemden birbirine karıştığı bu kente getirdi. Sultan Birinci Bayezit'in, Sultan İkinci Murat'ın, hatta son sultanlardan Sultan Beşinci Mehmet Reşat'ın bile bu kentte bir süreliğine kaldığını kim düşünebilir ki!

Babam, hiçbir zaman Anneme bu seferki gibi seçilmiş sözlerle hitap etmiş, bu gibi konulardan bahsetmiş değildi. Annem bir an için onun sözünü kesmek istedi, fakat gönlü buna razı olmadı.

Hatta bir ara, sultanları yattıkları yerde huzur içinde bırakmasını söylemek bile geçti içinden. Babamın büyük coşkulara kapılmasından korkuyordu çünkü. Düşüncelerinde yılanbalıkları dolanıp duruyordu hâlâ.

Yılanları andıran bu balıklar yüzünden onca yılını heba etmedi mi; onun hayatına da, ailenin hayatına da o denli girmiş olmalarına rağmen, sonunda, yılanbalıkları hiçbir zaman, hiç yokmuşçasına, bütün uğraşları boşuna çıkmadı mı?

Zavalılık, diyordu annem kendi kendine, her şeyin karneye bağlı olduğu, sık sık aç kaldığımız zamanlarda yaşadığımızı görmüyor mu yoksa...

Babam, kendisini dinleyen Annemin aklının aslında başka şeylerle meşgul olduğunu hissetti. Hemen sakinleşti. Sultanları saraylarda, düşüncelerinde bıraktı.

Annem yemek tabağını aldı, onlarla sohbetine devam etsin diye, Babamı kitaplarıyla baş başa bıraktı. Giderken, kaygı içinde şöyle dedi:

– Yarın, çocukların yiyebileceği bir şey yok evde. Undan geriye kepek kaldı sadece.

Babam irkilerek kendine geldi. Sonunda Osmanlı zamanını terk etti. Sonu gelmeyen arayışı bir yana bıraktı. O ana kadar, Annemin bir iki söz söylemek suretiyle, onu bu kadar kolay bir şekilde düşlerinin kalesinden çıkardığı neredeyse hiç görülmemiş değildi.

Annem cumbadan çıkarken Babam ancak kendi kulağı duyacak şekilde mırıldandı:

- Kepekleri, kepekleri yiyeceğiz...

Babam kitaplarıyla baş başa kaldı. Kitaplarının yeni sırasını oluşturma arayışı içine girdi. Zaman hissini kaybetti.

Annem çoktandır mutfaktaydı. Kepeklerle karıştırmak niyetinde olduğu son un kalıntılarını toplamakla meşguldü. Bundan bir çeşit bulamacı pişirmeyi düşünüyordu. Kaderimizin bulamacısını belki de. Evde, doyurulması gereken hem büyük hem küçük boğazlar vardı çünkü.

Annem, oğlunun simyacı ruhunu çok iyi bilen dedemin, yola çıkmadan önce kendisine verdiği gerçek altını, kocaman beşibiryerdeyi gizlemişti.

Dedem bu altını, vakti geldiğinde, çocukların en aç oldukları zaman harcamasını söylemişti ona. Gecenin geç saatinde, o vaktin gelip gelmediğini soruyordu kendine. Varlığından Babamın habersiz olduğu altının harcanma vaktinin gelip gelmediğini. Onun bu altından haberi olmamasının daha iyi olduğunu düşünerek.

Sonunda, ertesi gün için hazırladığı bulamacı tadıp yenebilir kıvamda olduğuna karar verdikten sonra, her şeye rağmen altının harcanma vaktinin henüz gelmediği düşüncesi içinde, yatmaya gitti.

Alacakaranlıkta uyandı; cumbaya doğru yürüdü, oradan da Babamın kitaplığına, yerli yerine koyulmuş kitapların Babil kulesine geçti.

Uykusuz geçen bir gece daha, diye mırıldandı Annem, onu uyandırmamaya dikkat ederek. Hafif bir örtüyle üzerini yavaşça örttü. Annem, Babamı yorucu ve belirsiz bir günün beklediğini biliyordu. Mahkemede kendini tanıtmaması gerekecekti; İstanbul'da hukuktan mezun olduğunu gösteren Osmanlı diplomasıyla şansını deneyecekti.

III

Şanlı Osmanlı geçmişine sahip bu kentte, Mahkemeye doğru yürürken, hayatının dönüm noktalarından birine yaklaştığını hissediyordu. Sürgün hayatının en büyük sınamasıyla yüz yüze olduğu kuşkusuzdu.

Faşist ve Stalinist imparatorlukların yer değiştirdiği bu çalkantılı ve belirsiz zamanlarda, Balkanlar'ı, eski hayatın, yeni kurulan hayat yararına yargılandığı büyük bir mahkemeye benzetiyordu.

O uğursuz Balkan zamanlarında, neredeyse herkes, akşam suçsuz yatabilir, fakat sabahın erken saatlerinde, şafak henüz sökmeden polis tarafından uyandırılabilir, Mahkeme tarafından suçlu ilan edilebilirdi.

Sürekli olarak yeni kurbanlar icat edilmemesi durumunda rejim, elbette ki rejimle birlikte devlet ideolojisi de, ayakta kalmazdı.

Zaman, geleceğe uzun atlamalar için biçilmiş bir zamandı. Her şey süresiyle belirlenmişti: beş yıllık, on yıllık gelişme planları yapılmıştı; ülkenin ne zaman cennete dönüşeceği, fabrika baccalarının ne zaman göklere yükseleceği, vatandaşların ne zaman okuryazar olacağı, üretim hacminin, yetiştirilecek yeni kalifiye eleman sayısının tekrar ne zaman belirleneceği belliydi.

Hatta hâkimler, yani sosyalist hâkimler bile planlarını yerine getirmek, "sınıf düşmanları" tamamen yok edilene kadar, beş yıllık planlarını belirlemek mecburiyetindeydiler.

Babam düşünceli düşünceli Mahkemeye doğru yürüyordu. Kendisiyle ilgili, sonuçlanmamış bir adli davaya girmek üzere olduğuna dair güçlü bir sezgi vardı içinde. İyi biliyordu: Mahkemeye ya yargılamak, ya da yargılanmak için girilirdi!

Her türlü düşünce birbirine karışınıştı kafasında; düşüncelerini düzene sokamıyordu bir türlü. Gerçek anlamda yargı ile uğraşmayacaksa, sosyalist dönemin yargıcı olma talebinde bulunmayacaksa, kendini sürgünlük kaderinin akışına bırakacaktı. Ailesiyle birlikte Avrupa mülteci kuruluşlarına dahil olacaktı, geçici mülteci kamplarına düşecekti, artık yılanbalıklarının peşinden gitmek mümkün olmadığından, ister istemez Avustralya'ya, Yeni Zelanda'ya gitmenin başka bir yolunu bulmanın arayışı içine girecekti.

Mahkemeye gitmeye karar verdi en sonunda. Önsezisine bıraktı kendini. Misyona sadık kalacaktı; neticede suçlu olmadığı bir şey için yargılanacaksa eğer, Allah'ın takdiri deyip sineye çekecekti bunu. Yalnız bu gibi, düşüncenin çözüm olmadığı anlarda kendini kaderciliğe bırakıyordu.

Mahkemeye girmeden önce kara kara düşüncelere yenik düştü yine. Mahkeme eşliğinden geri döndü. Güya derin nefes almak, atacağı yeni adımlar öncesinde kuvvet toplamak için nehre doğru yürüdü.

Büyük Kent Meydanı'na çıktı. Zaferden sonra düzenlenen ilk 1 Mayıs kutlamalarının coşkulu haykırışları dinmişti. Yüksek binalara asılan pankartlar yerlerinde duruyordu:

Faşizme ölüm – halka özgürlük!

Hainlere ölüm!

Savaş öncesinin zenginlerine ölüm!

Tüyleri diken diken oldu. Kendisi, özgürlüğünü kazanan ülkenin ilk kurulan mahkemesine, belki de adalet dağıtmaya gidiyordu; oysa sloganlarda, verilecek yargı kararları, kocaman harflerle, önceden yazılmıştı bile.

Yeni bir Balkan tuzağına düşmek üzere olduğunu hissediyordu. Fakat bu tuzağa tek başına değil, bütün ailesi ile birlikte, çocuklarının geleceği ile birlikte düşmek üzereydi.

En yakın kahvehanede yudumladığı sert bir kahveyle kendine geldikten sonra, Mahkemeye doğru yürüdü. Belki günün

birinde, Mahkemeye, yargılanmak için değil de yargılamak için gideceği hissinden bir türlü kurtulamıyordu.

Kararsızlık içinde, Kent Meydanı'nda, Taş Köprü'nün hemen yanı başında bulunan Ordu Evi'nin önünde durdu. Bir zamanlar bu yerde eski Burmalı Cami'nin yükseldiğini hatırladı. Onun anlayışına göre, bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun uzatmalı çöküşüydü aslında.

Şark'ın kapısı olduğu düşüncesi ne denli etkileyici olursa olsun, şimdi bu kentte, ister istemez şu gerçeğe yüzleşmek durumundaydı: Osmanlı hukuk diploması ve İstanbul'da edindiği avukatlık tecrübesiyle sosyalist yargıç olursa eğer, yeni bir tuzağa düşmüş olacaktı. Batı ülkelerindeki örneklerine göre kurulmuş olan Atatürk dönemi adaletinin ruhunu özümsemiş olmasına rağmen, kendisi aslında Batı karşıtı Stalinist dönemin Osmanlı kadısı olmaktan öte gidemeyecekti yine de.

Babamın hayatında, yargıçlığa atanması yolunda karşıtlarının gözünde diken olabilecek tek şey Osmanlılık değildi elbette ki. Babamın Arnavutluk krallığındaki yargıçlık geçmişi de bunlardan biri sayılırdı; her zaman adaletten yana tavır koyması sonucunda, aslında hem kendisini hem de ailesini tuhaf bir şekilde kurtaran, faşizmin hâkim olduğu dönemdeki avukatlık yılları da.

Faşizm yenilgiye uğratıldığında, Babamın, nehrin Gölden çıktığı yerde bulunan kentte, faşizme karşı yürütülen savaşa katılmış birçok Hıristiyan ve Müslüman savaşçıyı savunup kurtardığı ortaya çıktı. Fakat yanlış temeller üzerine kariyer yapmak istemediğinden, o, Partiden uzak durmayı tercih etti. Yargıçlık mesleğine, hak hukuk hissine sadık kaldı.

Suçsuzları savunduğu, oysa her an, mahkemeye çıkarılmadan, ailesi ile birlikte toplama kampına gönderilebileceği faşizm zamanmdakinden hiç daha küçük olmayan yeni bir sınaama ile karşı karşıya bulunuyordu.

İmparatorlukların yıkılışını esas alarak Balkan tarihi ile ilgili yaptığı araştırmalar esnasında edindiği tecrübeler ışığında onu en çok korkutan, galip gelenlerin, önceden kestirilmesi mümkün olmayan bir intikam girişimine kalkmalarıydı.

Bu anlarda, kilit kurtuluş fikrine nasıl ulaşabileceğini hem diyalektik, hem metafizik, hatta kadercilik yaklaşımı içinde bile

düşünüyordu. Bu zamanlar, Balkanlar'ın ağır, berbat, en berbat zamanlarıydı. Bir gece içinde herkesin birbirine karşı, herkesin herkese karşı olabileceği zamanlardı. Bu zamanlarda asılsız ihbarlar aklın ve mantığın her türlü kontrolünün dışındaydı. Rejim, zorbaca amaçlarına ulaşabilmek maksadıyla bu tür ihbarları her zaman kullanıyordu.

Yapılan ihbarların her çeşidi polis dosyalarının ana malzemesiydi. Bir sürü insan bu ihbarların ortaya atılması, sürekli gündemde tutulması için çalışır dururdu. Şayet Babam asılsız bir ihbarın kurbanı olmuş olsaydı, özellikle de ihbar bu iş için kullanılan mültecilerden gelseydi, bundan kurtulmanın bir yolunu bulabilmesi çok zor olurdu.

Bu ihbarlar onun İstanbul'da geçirdiği yıllarla ilgili de olabiliirdi. İmparatorluğun başoyuncularının buraları çoktandır terk etmiş, onların torunlarınmsa yeni uygarlık temellerine bina edilmiş yeni bir devlet kurmuş olmalarına rağmen, Balkanlar'da "kahpe Türklere" karşı yürütülen savaş halen devam ediyordu.

Babam ihbarcıların yargıçlık ve avukatlık yaptığını, mesleğinin hukukçuluk olduğunu kanıtladığı elinde bulunan birkaç belgeyi bile kurcalayabileceklerinden endişe duyuyordu.

Yıllar yıllar önce, İstanbul'da aldığı, doğduğu ülkede onaylanan diplomanın yeni iftira ve ihbarlara kaynak teşkil edebileceği endişesi içindeydi. Krallık anayurdunda onaylanmış İstanbul hukuk diploması! Balkanlar'ın bu bölgesinde, yeni kurulan komünist mahkemede bu diplomanın geçerli olabileceği kimin aklına gelebilirdi?

Anayurdunda yargıçlık yaptığı yılları anımsadı. Orada da kuşkular ve ihbarlar vardı. Orada da kadılık diplomasının geçerliliğinin tanınmasına tepkiler gösteriliyordu.

Bizi yine Türk kadılar mı yargılayacak? Onların zamanı hâlâ geçmedi mi yoksa? Dört bir yanda sorulduğu duyulan sorular dı bunlar.

Babam, o zaman da, çok iyi bildiği Atatürk yasalarının Batı'nın yasama düzeni örnek alınarak hazırlandığını boşuna açıklamaya ve kanıtlamaya çalışıyordu. Fakat o yıllarda kim inanırdı ki ona? Kim anlayabilirdi onun söylediklerini?

İşte bu yüzden, anayurdunun krallıkla yönetildiği daha o dönemde avukat olmaya karar verdi. Balkanlar'da çok çabuk değişen rejimlerde, ideolojilerde avukatlık yaparak, o kendi kaderini de savunuyordu aslında...

Bu düşünceler içinde, Babam tekrar Mahkeme önünde buldu kendini. Bilinçaltında bile ha bire üreyen, sonu bir türlü gelmeyen düşünce ve şüphelerin etkisi altında, yine Mahkeme binasının yanından geçip gidebilirdi.

O an Annemi hatırladı ve sağ ayağını atarak eşiği dikkatle geçti.

Balkan uluslarının varlığına çok zor alışabildikleri, en hassas kurum sayılan sosyalist mahkemenin eşiğinden geçtiğinin bilinci içindeydi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Balkanlar'da kurulan, ideoloji ile harmanlanmış zihniyetlerindeki zorbalık ataletinden kolay kolay kurtulamayan yeni devletlerin karşılaştığı en büyük zorluk, yargı alanında yaşanmaktaydı.

Savcılık, avukatlık ve yargıçlık kurumlarının güçlendirilmesi sayesinde, bir zamanların *kadıyı kadıya şikâyet etme* anlayışı en nihayet son bulmalıydı.

O zamanların en itibarsız Stalinist yönetim biçimindeki yeni komünist adaleti, Osmanlı adalet ilkelerinden, yani *kadıyı kadıya şikâyet etme anlayışından* pek de uzak sayılmazdı. Şimdi, bu yeni formülde, kadının yerini Parti almalı, meselenin özü aynı kalmalıydı:

Partiyi Partiye şikâyet etme anlayışı!

Babam herhangi bir zaman partiye üye olmak istese bile bunu yapamayacağını çok iyi biliyordu; başkalarını yargılamasının, çok kolay bir şekilde kendi yargılanmasına dönüşebileceğinin tamamen bilinci içindeydi çünkü.

Bu düşüncelerle Mahkemeye giriyordu.

IV

Babamın, Balkanlar'ın inişli çıkışlı sürgün yollarında geçirdiği hayat, akli zorlayan gariplikler içinde devam ediyordu. Zavalılık, Mahkemeye gitmesi gereken o sabah, kendisi bile, Balkanlar'ın birbirinden farklı rejimlerinden elinde kalan onca belge arasından hangileriyle kimliğini ortaya koyup kanıtlayabileceğini, bu belgelerden hangileri sayesinde sosyalist mahkeme kapılarının kendisine açılacağını bilmiyordu. Üzerlerinde türlü Balkan rejimlerinin mühürleri bulunan, sahip olduğu bütün diplomaları İstanbul'dan getirdiği eskimiş çantasına koydu. Yanına aldığı bütün bu belgelerden hangilerini göstermesi gerektiğini bilmiyordu.

Daha çok Yoldaş Çapaev partizan* lakabı ile tanınan, Mahkeme Başkanı Predrag Çaparovski'nin makam odasına girdi. Elinde, Mahkemeye çağrıldığı pusulayı –davetiyeyi– tutuyordu. Nehir kenarındaki bu kentte kalıp kalmayacağımızın, doğrusu sürgünlük kaderimizin devam edip etmeyeceğinin kararı bu pusulanın üzerinde yazılıydı âdeta.

Yoldaş Çapaev'in çalışma masasının arkasındaki duvarda, yüzleri gülen, mareşal üniformalı Stalin ve Tito'nun resimleri asılıydı. Babamın bakışı, gayri ihtiyari olarak, resimlerdeki mareşallere kaydı. Aynı resimleri, zaman zaman kendisi de çalışma masasının arkasındaki duvara asıyordu.

* İkinci Dünya Savaşı yıllarında Yugoslavya Halk Kurtuluş Hareketi'ne katılan savaşçılara verilen ad. (Çevirmen notu)

Yoldaş Çapaev nispeten genç bir adamdı. Yaşının kaç olduğunu tespit edebilmek zordu. Yaşına göre, Mahkemede yüksek bir mevkiye geldiği söylenebilirdi. Savaşın daha ilk günlerinden partizan hareketine katıldı. Savaşta büyük şöhret kazandı. Gösterdiği kahramanlık nedeniyle kendisine birçok nişan verildi.

Savaştan sonra, parti tarafından kendisine, Cumhuriyetin başkentinde ilk halk mahkemesini kurma görevi verilmişti. Savaş öncesinde, Sofya ve Belgrad'da hukuk okumuştı. Devletler tarihine ve hukuka büyük ilgi duyuyormuş. Mezun olmak üzereymiş, fakat savaş, planlarını altüst etmiş.

Babam kendini gergin hissediyordu. Davetiyenin gönderilmiş olmasının asıl nedenini bilmiyordu. Üzerinde âdeta bütün karmakarışık Balkan kaderinin bulunduğu pusulayı gayri ihtiyari olarak elleri arasında sıkıca tutuyordu.

Pusulada Babamın bütün diplomaları sıralanıyordu. İlk sırada, ona kadılık yolunu açan İstanbul diploması yer alıyordu; onu, krallık anayurdunda verilen denklik diploması izliyordu; sonunda da, nehrin Gölde çıktığı yerde bulunan kentte alınan işgal dönemi geçerlilik belgesinin adı geçiyordu. Şimdi ona sosyalist mahkeme yolunu açması gereken pusula üzerinde, birkaç dönem, bir arada bulunuyordu.

Babam yeni bir sınama karşısında buldu kendini. Bu defa, Yoldaş Çapaev'in nihayet kesin bir karar vereceğini düşünüyordu. Hayalleri arasında Mahkemede işe alınmak gibi bir hayali yoktu. Hele hele yargıçlığa atanabileceğini hiç düşünmüyordu. Herhangi bir hukuk konusunun kendisiyle istişare edilmesi ya da eski bir Türk tapusunun yorumlanması için çağrılmış olabileceğini tahmin ediyordu. Hatta herhangi bir mülteci ihbarı nedeniyle yargılanabileceğinden bile endişe duyuyordu. Her türlü düşünce yoruyordu kafasını...

Babam, imparatorlukların yıkılmasından sonra Balkanlar'da geçerli olan, birbirine karışan, birbirinden farklı olması istenirken daha da karmaşık hâle getirilen, fakat özünde aynı insanca hak ve adalet arayışını koruyan birçok hukuk düzenini öğrenmişti. Özellikle Balkanlar denen, kökleri, idarenin zorbaca sürdürülme alışkanlığının hâkim olduğu tribunuslar dönemindeki ilişkilere uzanan bu lanet yerde önem kazanan bir arayıştı söz konusu olan. Babam her şeyin pekâlâ bilincindeydi. Sürgün

ona şunu öğretmişti: Zorbaca yönetim ataletinin hâkim olduğu koşullarda, bir bakıma kader belirleyici Ariadne ip yumağının yerini tutan önseziler sayesinde durumu idare etmeye geniş bir alan bulunmaktadır.

Yoldaş Çapaev'in tavırlarında bir çeşit güvenin söz konusu olduğuna kanaat getirdiği bu gibi anlarda, Babamın aklına misyonunun o hiç eksilmeyen hayali geliverirdi birden: bu Mahkemede yargıçlığa atanırsa eğer, eski kadılık kayıtları üzerinde daha başarılı bir araştırma yapabilecekti. İçinde taşıdığı, tam tersinin gerçekleşme arzusu ne denli ağır çekse bile, hayatındaki en büyük paradoksun gerçekleşmesi, yani Sosyalist Mahkemenin Osmanlı kadılık kayıtlarını araştırmasına olanak sağlaması ihtimalinin hiç denecek kadar az olduğunu biliyordu.

Yoldaş Çapaev'in Babamın kaderinin anahtarını ellerinde tuttuğu apaçık ortadaydı. Çapaev üzerine düşen tarihî görevin bilinci içindeydi ve ideolojik-ütopik rejimin kendisine verdiği bu görevi, Balkanlar'ın bu bölgesinde ilk sosyalist halk mahkemesini yaratma misyonu olarak görüyordu. Uzman olarak sahip olduğu nitelikleri de göz ardı etmeksizin, Parti her fırsatta kendini kanıtlayan bu öncü savaşıya sonsuz güven duyuyordu. Bu öylesine büyük bir güvendi ki, yargıçların seçimi konusunda bile karar mercii oydu.

Kendisi de hukuk öğrencisi olan Yoldaş Çapaev yeni devletin hayatî önem taşıyan temel direği yargının uzmanlık, bilgi ve tecrübe üzerine bina edilmesi zorunluluğunun bilinci içindeydi. Şeffaf ve objektif yargı olmaksızın, devlet ve rejim otoritesinin kurulabilmesi düşünülemezdi bile.

Yargıçların seçiminde ne denli etkili olursa olsun, Yoldaş Çapaev her yeni seçimini, polisın yaptığı tahkikat ve verdiği düşünceye dayandırmak mecburiyetindeydi. Yargıçların seçiminde Adalet Bakanlığının rolü de göz ardı edilemezdi, fakat yine de bu konudaki son kararı, Mahkemede kendi hücresi bulunan Parti vermekteydi.

Babam yetmişine merdiven dayamıştı, Yoldaş Çapaev ise babamın yaşının yarısını bile geride bırakmış değildi henüz.

Babam makam odasına girdiğinde, Yoldaş Çapaev hemen ayağa kalktı, onu içtenlikle selamladı, içeride bulunan iki kol-

tuktan birinde oturmaya buyur etti. Çapaev Babamın karşısına oturdu. Üzerinde daktiloyla bir şeyler yazılmış bulunan kâğıdı önüne koydu.

Babam önce, kâğıt üzerine basılmış olan ve içinde büyük harflerle OVR* (İçişleri Şubesi) yazan, kocaman mührü fark etti. Aile sürgününün nasıl bir yön alacağını bu kâğıttaki metnin içeriğine, bu hemen göze çarpan kara harflere bağlı olduğunu iyice biliyordu. Kâğıtta her şey yazılıydı ve iş sadece bir *evet* ya da *hayır*'a kalmıştı.

Çapaev'in yüzündeki yumuşak ifade, Babamın içindeki gerginliği daha da artırmak içindi sanki. Babam, yargıç sıfatıyla olsa bile, Balkanlar'daki mahkemelerde geçirdiği yargı kariyeri boyunca, suçlanmışlık duygusundan kurtulamıyordu bir türlü. Her an kendi aleyhine dönebilecek olan, bir çeşit hayalî yargı kararı beklentisi içindeydi daima...

Sonu hiç gelmeyecekmiş gibi görünen, polis pusulasında yazılanları belli etmeden okumaya çalıştığı o anda, gözü bulanıldı, harfler âdeta uçuşmaya başladı. Genellikle güçlü olan okuma konsantrasyonunu kaybediyordu. Bu heyecana son vermek ya da heyecanın dozunu daha da artırmak Yoldaş Çapaev'in elindeydi:

– Sayın yoldaş yargıç... Bizim kararımız...

O an kalbine bir şey saplandı sanki. "Sayın yargıç" ve "bizim kararımız" sözleri, nedense, beklenen kararın verilmemiş olduğu hissini uyandırdı içinde.

– Evet, bizim kararımız... – diye devam etti Çapaev – sizi Mahkememizin asil yargıçlığına önermek yönünde.

Babam duyduğu o ilk heyecandan ve belirsizlikten sıyrılıp yavaş yavaş kendine geliyordu. Karar zarı atılmıştı. Atılan zar durmuştu bile. Zarın üst yüzü kazandığını gösteriyordu.

Yargıç olacaktı.

Sosyalist yargıç...

Ey Yüce Allah'ım, varsan eğer, sana şükrediyorum!

Sicillere giden yol açıldı, diye düşündü bir an.

Çapaev'in bu sözlerinden sonra, Babam tek bir söz dahi söylemedi. Sessizliği, söylenebilecek her türlü sözden daha çok şey ifade ediyordu.

* Metinde geçen kısaltmanın Makedonca açılımı şöyle: *Otsek za unatrešni raboti.* (Çevirmen notu)

Yoldaş Çapaev sözlerine kaldığı yerden devam etti.

– Yoldaş yargıç, size gösterilen bu onurun da, aynı zamanda sizi bekleyen, yüzleşeceğiniz büyük sorumluluğun da bilincinde olduğunuzu tahmin ediyorum. Sizin kesin olarak yargıçlığa seçilmeniz kolay olmayacaktır. Şimdilik siz, mahkememizde, parti saflarından gelmeyen biricik yargıç olacaksınız.

En nihayet, masa üstünde duran pusula üzerindeki metnin içeriği, Babamın gözleri önünde netlik kazanmaya başlıyordu; bu pusula olmaksızın, mahkeme kapılarının açılması hayal bile edilemezdi. Babam söylenen son sözleri yorumlamaya çalışırken, Yoldaş Çapaev konuşmasını sürdürdü:

– Biz, saygıdeğer meslektaşım, faşizm belasından kurtulmuş olmamıza rağmen, dört bir yandan düşmanlarla kuşatılmış durumdayız bugün.

Balkanlar'da savaşlar durabilir, fakat yeni düşmanların, yeni sınırların sürekli olarak yaratılma hamlelerinin sonu hiç gelmez. Gerçek düşmanların, özellikle de sınıf düşmanlarının, devrim düşmanlarının tespit edilip yargılanması, devletimizin ayakta kalabilmesi için şarttır.

Devrim sıkıyönetim mahkemelerinin zamanı geçti. Yeni bir döneme girildi. Hem Doğulu, hem Batılı müttefiklerimiz, devletimizin temel kurumu olarak adil bir yargı düzeni geliştirebildiğimiz takdirde bize saygı gösterecek ve ülkemizle ilişkilerini geliştireceklerdir.

Babam tarihi hızlandırdığına ve kurbanları çoğalttığına hiç mi hiç inanmadığı devrim mahkemesinin rehinesi durumuna düşmekte olduğunu hissediyordu. Fakat şimdi, doğrudan bir sına-
ma ile yüz yüze bırakılmıştı. Kadere karşı çıkmamaya, aksine kendini kaderin ataletine bırakmaya karar verdi. Hâlâ susuyordu. Bu durumu ne onaylıyor, ne de karşı çıkıyordu.

Yoldaş Çapaev aynı coşku ile konuşmaya devam etti:

– Böyle olmakla birlikte, bizim rolümüz önemli ölçüde hafiflemiş sayılır. Biz büyük devrimde çelikleştik. Marksizm ve Leninizm, hatta Stalinizm pratiği bile, bizim yargı düzenimizin evrensel kodeksini diyalektik açıdan kanıtladı. Adalete giden yolun Parti tarafından belirlendiği bir ortamda yargılamak kolaydır...

Babam, ancak şimdi, nasıl bir oyunun içine girmek üzere olduğunun bilincine varıyordu. İçinde ne zamandan bir kor gibi

için için yanan ve kafasında giderek büyüyen, o hiç eksilmeyen hayalî suçlamanın yükünden kurtulmuş olması onu rahatlatmıştı. Fakat sosyalist yargıç olabileceği düşüncesi, bilincinde yeni kaygıların yığılmasına neden oluyordu şimdi. Hatta kendini tamamen kadere, kaderin en uç şekli kaderciliğe bırakarak, bilinçaltında bile, aslında bu kararın da görece olduğunu gösterecek argümanlar bulmanın gayreti içindeydi.

Daha önce kendini bundan büyük bir sınama karşısında bulup bulmadığını düşünüyor, bu düşünce içinde geçmişini didik didik ediyordu. Hayır, daha önce böyle bir şey asla olmamıştı! Her nasıl olursa olsun, kendisini sosyalist yargıç görevine atayacakları aklının ucuna bile gelmiş değildi.

Şimdi, Balkanlar'da geçen "maceralarla dolu yeniçeri yaşamının" en çapraşık ve en karmaşık –yeniden uyum sağlama– eylemini gerçekleştirmekten başka seçeneği olmadığını bilinci içindeydi. Yoldaş Çapaev konuşmaya devam etti:

– Saygıdeğer meslektaşım, sizin durumunuzdan kaynaklanan ilk, belki de en önemli engeli aştık sayılır; aksi hâlde yola devam etmemiz mümkün olamazdı.

Yoldaş Çapaev, Babamın, gözlerini üzerinden hiç ayırmadığı, böyle olmakla birlikte yazılanların içeriğini bir türlü çözemediği pusulayı aldı. Sözlerine devam etti:

– "İçişlerinden" sizin davranışınızla ilgili herhangi bir olumsuz düşünce yok; doğrusu burada da belirtildiği gibi, "halkın aleyhine tavır sergilediğiniz görülmüş değildir". Diğer bilgilere gelince, bunlar tamamı önemsiz şeyler neredeyse.

Fakat sosyalist yargıçlığa kesin olarak atanmadan önce, siz bir engeli daha aşmak zorundasınız. Bir çeşit devlet sınavından geçmeniz gerekecektir; bunu, göreve kesin seçiminiz, ant içmeniz...

Polisten gelen pusulada yazılı olanların özünü öğrenince, Babam sakinleşir gibi oldu, fakat bu sefer yeni bir tedirginlik sardı içini. Bu "devlet sınavı" dedikleri nasıl bir şeydi acaba?

Yoldaş Çapaev, âdeta babamın düşüncelerini okumuşçasma konuşmasını sürdürdü:

– Bildik sınavlar gibi bir şey değil bu aslında; yapmanız gereken, bir yargıç olarak, bundan sonraki misyonunuzun ne ola-

cağından bahsetmek, yargıda görev almaktan beklentilerinizin neler olduğunu kendi sözlerinizle dile getirmek. Tabii bu arada geçmişinizden de söz edeceksiniz, yargıç olarak geçtiğiniz meslekî gelişim yolunuzu anlatacaksınız.

Bunun, aslında sıradan bir formalite olduğu da söylenebilir. Nasıl olsa sizin göreve atanmanızla ilgili nihaî karara imza koyacak olan benim. Siz zaten eski bir yargıçsınız. Şeklin şekilden ibaret olduğunu bilirsiniz. Ancak şekilsiz içeriğin olması da mümkün değildir.

Babam onun bu sözlerini doğruladı.

Çapaev sözlerine devam etti:

- Komisyonunda, benden maada, Mahkemedeki parti örgütünün sekreteri de bulunmaktadır; üçüncü üye ise Adalet Bakanlığı tarafından tayin edilecektir. Bu da, büyük bir ihtimalle, komisyonunda bulunmayı isteyecek olan hemşehriniz, Bakan Vekili Alal Kombi olacaktır.

Şimdilik, söylenebilecek her şey bu kadar. Her şey tamam sayılır...

Babam, özenle seçtiği sözlerle, son derece rahat görünerek teşekkür etti. Aslında içinden biliyordu ki henüz hiçbir şey tamam değildi. Yoldaş Çapaev'in güven veren ses tonu kendisini ne denli cesaretlendirse de, sosyalist yargıçlığa seçilmesi yolunda, parti-mahkeme Araf'ından da geçmesi gerektiğini biliyordu.

Kendini kaderin ellerine bıraktı. Beyninde yeni bir mekanizma devreye girmeye başlamıştı. Yeni bir kuşkulama süreci başlamak üzereydi.

Parti temsilcisinin onun durumuna rıza göstermesi hiç de kolay görünmüyordu. Devrimden sonra, Parti üyesi olmayan birinin sosyalist yargıçlığa seçilmesi büyük bir istisna olacaktı. Üstüne üstlük, pek ayan olmayan bir sürgünlük geçmişi de söz konusuydu.

Babam, uysalca ve uslu uslu, gönüllü olarak, yakasını çok zor kurtarabileceği yeni bir Balkan tuzağına düşmekte olduğunu hissediyordu. Hatta bu tuzağın üzerindeydi artık. Yapılacak her türlü ters hamle, kapana sıkıca kısılmasına neden olabilirdi sadece. Alal Kombi'nin her hâlükârda komisyonunda yer alma arzusu da korkutuyordu onu.

V

Yoldaş Çapaev makam odasına düşünceli düşünceli döndü. Sekreteri, yapması gereken diğer işleri hatırlattı. Babamla öngörülenden daha uzun bir süre geçirmişti. Sırada devlet komisyonunun diğer iki üyesinin, doğrusu Mahkeme Parti Sekreteri Asparuh Zafirov ve Bakan Vekili Alal Kombi'nin de katılacakları, Babamın yargıçlığa seçilmesi ile ilgili toplantı vardı.

Yoldaş Çapaev, gücünden emin bir edayla, Babamı yargıçlığa seçilme işinin tamam olduğuna inandırmaya çalışmıştı. Savaş esnasında da öyleydi. Doğru tarafta olduğuna dair güçlü öngörüsünü onu hiçbir zaman yanıltmadı. Balkanlar söz konusu olduğunda, geçtiği hayat yolu ve sahip olduğu yargı anlayışı son derece çapraşık, karmaşık ve ters görünse, sezgisinin Çapaev'i tamamen başka bir yöne götürme olasılığı her zaman mevcut olsa bile, bu sefer de her şeyin düşündüğü gibi olacağına inanıyordu. Babamın yargıçlığa seçilmesi için sonuna kadar mücadele etmeye kararlıydı. Bu yolda gerekirse makamından olmayı bile göze almıştı.

Sekreteri önce Asparuh Zafirov'un geldiğini bildirdi. Hukuk Fakültesinden mezun olmasına birkaç sınavı kalmış, genç bir yargıçtı kendisi. Mezun olduktan sonra, mahkeme hiyerarşisinde yüksek makamlara geleceği muhakkaktı. Çapaev ile arasında, nezaket kuralları dâhilinde olan, son derece profesyonel münasebetler söz konusuydu.

Babamın seçimi her ne kadar partinin kadro anlayışı şeması dışında olsa bile, Yoldaş Çapaev bu sefer de Mahkeme Parti Sek-

reterinin güvenini kazanmayı umuyordu. Adalet Bakan Vekili Alal Kombi'nin de gelmesini beklerken, konuyla ilgili görüşlerini açıklamadılar.

Alal Kombi'nin Babamın seçimini görüşecek komisyon çalışmasına bizzat katılmaya bu kadar ısrar etmesi Yoldaş Çapaev için bir muamma olmaya devam ediyordu. O zamana kadar, böyle bir komisyona Adalet Bakanlığından bu seviyede bir temsilcinin katıldığı görülmuş değildi. Alışıldığı üzere, komisyon çalışmasına çoğunlukla danışmanlardan biri katılır, genel olarak da meslekî açıdan sınavla ilgili düşüncesini açıklardı; seçimle ilgili kararda söz sahibi olmazdı.

Sonunda, küçük bir gecikmeyle, gelmesi beklenen Alal Kombi de geldi. Kahveler ikram edildikten sonra, toplantının resmî bölümüne geçmeden, o bildik nezaket sözleri de söylendi. Ardından, Yoldaş Çapaev konu ile ilgili açıklamasıyla toplantıyı resmen başlattı:

– Saygıdeğer meslektaşlarım, Mahkememizde yapılacak bir asli hâkim seçimini daha görüşmek üzere toplanmış bulunuyoruz. Yapılan mutat istişare ve tahkikatlardan sonra, yeni seçilecek hâkimimizle ilgili adaylık önerisini hazırladık. Adayımızın meslekî yeterliliği, ahlakî ve siyasî meziyetleriyle ilgili dosyalar elinize zamanında iletildi.

Fakat devlet sınavının alışılmış prosedürüyle ilgili önerinin kabulüne geçmeden önce, ben, Devrimimizin bu önemli döneminde mevcut olan mahkeme kadrolarımızla ilgili birtakım genel değerlendirmelerde bulunmak mecburiyetindeyim.

Alal Kombi yeni yargıcın seçilmesi ile ilgili önerinin kabulünün ya da reddinin oylanmasına hemen geçilmesini bekliyordu. Önünde tamamen seçimle ilgili olan, birkaç sayfalık matbu bir yazı vardı.

Parti Sekreteri Asparuh Zafirov herhangi bir hazırlık yapmaya gerek duymamıştı. O, her zaman olduğu gibi, yine Mahkeme Başkanı Çapaev'in önerisine tam güven duymaktaydı. O zamana kadar yapılan seçimlerde hiçbir eksiklik görülmüş değildi. Seçimlerle ilgili olarak hiçbir yerden, hiçbir itiraz gelmemişti.

Yoldaş Çapaev, bulunduğu mevkiye sadece azınlıkların temsil hakkı esasına göre değil, aynı zamanda savaştaki katkı-

ları sayesinde de gelmiş olan Bakan Vekili Alal Kombi'nin sabırsızlandığını fark etti. Azınlıkların temsil hakkı esasına göre onun adalet bakanı koltuğuna oturması bile bekleniyordu. Fakat Yoldaş Çapaev'in buna özel bir önem verdiği yoktu; toplantıyı önceden tasarladığı şekilde, herhangi bir değişikliğe gitmeden yürütüyordu. Bu çerçevede konuşmasını sürdürdü:

– Saygıdeğer yoldaşlar, yeni bir devlet inşa etmenin gayreti içinde olduğumuz, bağlı bulunduğumuz komünist ideolojiyi esas alarak insanlarımız arasında birlik kurmak istediğimiz bir dönemde, Balkanlar'da yaşıyoruz.

Bağnazların hayallerinde yaşayan, mitolojik temellere dayananlar bir yana, halkımız, bu bölgelerde hiçbir zaman kendi devletine sahip olmamıştır. Biz, ulusların birbirine karışmasının, ayrılıkların çoğalmasının asla son bulmadığı Balkanlar'da yaşadığımızın bilinci içindeyiz.

Uzun tarihî süreçlerin koşulları altında ortaya çıkan insanlar arasındaki farklılıklar olduğu gibi devam etmektedir. Bu farklılıkları hiç kimse zorla ortadan kaldıramaz. İmparatorluklar, zorbalıklara ve soykırımlara baş vurarak bu farklılıkların üstesinden gelmeyi denemişlerdir, fakat yıkılan kendileri olmuştur. Farklılıklar ise varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir...

Alal Kombi'nin sabırsızlığı giderek artıyordu. Ne demeye getiriyor bu, diye düşündü bakan vekili. Fakat Yoldaş Çapaev söze başlarken sergilediği aynı kendinden emin edayla konuşmaya devam etti:

– Biz de, faşizme karşı zafer kazanan, komünist öğretilerine sahip çıkan kişiler olarak, bugün, mevcut farklılıklara sabır ve hoşgörü ile yaklaşmalıyız...

– Ne gibi farklılıkları kastediyorsunuz? – diye söze karıştı kendine daha fazla hâkim olamayan, sabrını kontrol edemeyen Alal Kombi. – Sınıfsal farklılıklar mıdır kastettiğiniz yoksa?

– Elbette ki diğerleri arasında sınıfsal farklılıkları da kastediyorum, fakat bunların hepsinden önce, etnik, dinî, sosyal ve birçok, birçok diğer farklılıklar gelmektedir.

Alal Kombi karşılığı geciktirmedi:

– Komünizm öğretisi, bütün bu farklılıkların ortadan kaldırılmasını sağlayabilir. Devrimin zaferi ile sonuçlanan faşizme karşı yürütülen savaşta, bu öğretiyi bunu kanıtladı zaten.

- Fakat yoldaş bakan vekili, bizler, savaşın galipleri olarak, mağlûp olanlara hoşgörü göstermeliyiz.

- Bu sözler, içinizden konuşan Hıristiyanlık'ın sözleri, Yoldaş Çapaev. Sınıf düşmanlarıyla uzlaşma diye bir şey yoktur, olamaz da. Tarih onlara hak ettikleri yerin çöplük olduğunu gösterdi zaten.

- Yavaş olun, yavaş olun, Yoldaş Kombi. Marks da, Lenin de sınıf kavramının tanımını konusunda tamamen ayan değillerdi!

- Sizinle hemfikirim, ancak bizim muzaffer proletarya sınıfımızın saflarında asalaklara yer olmayacaktır. Özellikle de komünist adaletin bu ilk sosyalist Mahkemesinde...

Alal Kombi'nin meseleyi nereye çekmek istediği belli olmaya başlıyordu, fakat Çapaev tartışmayı yine genel fikirler çerçevesine yönlendirdi:

- Saygıdeğer yoldaşlar, biz, yaşamakta olduğumuz bu Balkanlar coğrafyasında, sorunlarla dolu bir tarihi miras olarak devraldık. Anlaşalım; burada yaşayan uluslar birbirleriyle o denli iç içe geçmişlerdir ki, bir ulusu diğerinden ayırt edebilmek çok zordur. Farklı oldukları düşünüldüğü zaman bile onlar aynıdır aslında. Onları zorla birbirinden ayırmaya kalkışmak, güçlü negatif enerji kaynaklarının oluşmasına neden olacaktır.

Yargıçlığa önerilen adayımız, bizim Mahkemeye gelene kadar, aklımıza gelebilecek bütün eleklerden geçmiş biri. Kendisi İstanbul Üniversitesi'nde şeriat hukuku ve İslam felsefesi okumuş. Osmanlı İmparatorluğu'nun artık çökmeye başladığı yıllarda kadılık eğitimi almış. Avrupa çağdaş hukukunu esas alan Atatürk Reformları'na da yabancı biri değil.

O, kişiliğini geliştirirken, bunu, Doğu ve Batı hukuk sistemleri gibi, taban tabana zıt iki hukuk sistemini hazmederek yaptı...

- Katmerli gerici! - diye söze karıştı Alal Kombi.

- Sakin olun, sakin olun, Yoldaş Kombi. Ayrıca siz de yargıç adayımızın mensubu olduğu milletin mensubusunuz.

- Aynı Parti saflarında değiliz ama!

- O Parti üyesi değil mi yoksa! - diye ilk kez söze karıştı Asparuh Zafirov.

- Bundan kötüsü olabilir mi! - dedi muhalif tavrını sürdüren Alal Kombi.

– Antik Çağ'da – diye sözlerini sürdürdü Çapaev istifini bozmadan – bu topraklarda, yargıçlar seksen yaşından sonra bu göreve seçilirlermiş. Adalete dağıtan bu insanlar kendi kişisel çıkarlarının esiri değillermiş. Hayatta o denli ıstırap çekmiş, o denli çok şey görmüş geçirmiş olduklarından, her şeyden sonra, adalete sadakatle hizmet etmemeleri düşünülemezmiş bile. Bizim adayımız da, onlar gibi hayatta çok çekmiş biri!

– Bu ahlak masallarını bırakın, Yoldaş Çapaev. Gerçeğin gözlerinin içine bakın. Sosyalist yargıç olarak önerdiğiniz aday gelişime açık biri değildir asla.

Üstüne üstlük, geçmişi meçhul, aydınlatılmamış biri o. Hangi şeytan anayurdundan iltica etmeye zorladı onu?! Yakınlarını, yerini yurdunu terk etmeye!

Geldiği yere geri dönsün! Türkiye'ye, isterse Arnavutluk'a dönsün, hatta Amerika'ya, Avustralya'ya gitsin isterse. Daha uzaklara da gitsin gidebilirse. Olabildiğince bizden ırak olsun yeter ki!

Anladınız değil mi Yoldaş Çapaev?

– O, Yoldaş Kombi, Atatürk'ün ülkesinde büyük kariyer sahibi olabileceği sırada, Türkiye'yi terk eden biri. Hatta bazı kimseler, kendisine bizzat Atatürk'ün, yaptığı inkılapların onun gibi gençlere ihtiyacı olduğunu söylediğini söylüyorlar.

– O hâlde Türk ajanıdır hiç kuşkusuz! Atatürk'e ant içmiş bir ajan.

– Fakat o Arnavutluk'a dönmüş. Kendi insanlarının arasına. Anayurdundan da ailesi ile kaçmış.

– Öyleyse Arnavut ajanıdır herhalde!

– Fakat Arnavutluk'u, ülkede faşizmin hâkim olduğu yıllarda terk etmiş!

– Direniş hareketine katılmamış ama! Faşizmden yanaydı muhakkak.

– Anayurdunu, ensesine yapışmak üzere olan faşizmden kaçmak için terk etmiş.

– O sıralarda ne işle meşgulmüş?

– Avukatlık yapıyormuş!

– Faşizm döneminde kimleri savunuyormuş?

- "Partiden talimat almadan", bizim saflarımızda olan birçoklarını mahkûm edilmekten kurtarıyormuş. Hıristiyan, Müslüman ayrımı yapmaksızın hem de. Gölü ikiye ayıran sınırın her iki yanında yaşayanlar onun yaptığı bu iyiliği unutmazlar. Gölün her iki yakasında yaşayanlar. Bunun böyle olduğuna, yoksul ailelerini doyurma gayreti içinde olan, balık avına çıkmakla ya da küçük çapta karaborsacılıkla suçlanan, bu nedenle de işgal kuvvetleriyle karşı karşıya gelen, partizan hareketine bağlı olduklarını bilmediği, bizzat onun tarafından kurtarılan sıradan balıkçılar bile tanıklık etmektedirler.

- Her nasıl olursa olsun - diye devam etti Alal Kombi - onun bu göreve seçimi konusunda benim çekincem var...

Dertsiz başımıza dert açacağız. Anlıyor musunuz? Mahkemede başka bir iş verin ona. Tercüme yapsın, memur olsun; yeter ki yargıçlık yapmasın ama!

- "İçişlerinin" onun ülkemizdeki davranışları ile ilgili düşüncesi nedir peki?, diye tekrar konuşmaya katıldı parti sekreteri Zafirov.

- "İçişlerinden" gelen düşüncenin tek bir cümlede özetlenebilmesi mümkün: "Kendisinin, ulusal çıkarlara aykırı harekette bulunduğu görülmemiştir." - yanıtını verdi Yoldaş Çapaev.

- Öyleyse neden partizan hareketine katılmamış?

Mahkemenizde, kuryesinden tutun yargıcına kadar herkesin parti üyesi olduğunu söyleyen siz değil miydiniz, Yoldaş Çapaev! - dedi sonunda Alal Kombi ve kendine ait kâğıtları toplamaya başladı.

Onun için bu toplantı bitmiş sayılırdı. Söyleyeceğini söylemişti. Gelecekte, bu seçimin yanlış olduğunun görülmesi durumunda, olası bir sorumluluğu da üzerinden atmış sayılıyordu böylece.

Böyle olmakla birlikte, geleceğin sosyalist yargıcı ile ilgili davada son yargıyı vermek Yoldaş Çapaev'e kalmıştı.

Zamanlar öyleydi. Kimin ve ne için yargılanabileceği hiç belli olmazdı. İnsanlar arası ilişkilerde adaletin gerçek yerini alması çok ağır gidiyordu. Fakat bereket versin ki o zamanlarda da partinin katı üniter şemalarının dışına çıkan cesur ve kararlı genç insanlar da vardı. Bunlardan biri de Yoldaş Çapaev'di. Fa-

kat kendisine sıcak bakmayan yargıçlar onun birçok kararın verilmesinde gösterdiği cesareti, bağımsız hareket edişini, bir söylentiye, doğrusu Cumhuriyetin Önderinin daha savaş yıllarında kendisine duyduğu güvene bağlıyorlardı. Söylenenlere göre, Yeni Makedonya'daki ilk Mahkemeyi kurma emrini, sınırsız bir destekle ardında durduğu Çapaev'e bizzat o vermişti. Yeni yargıçların seçiminde de elini kolunu bağlamamıştı. Buna göre, yargıçlar sadece parti kıstaslarına göre değil, aynı zamanda yargıç adayı olanların uzmanlık kriterlerine göre de seçilebileceklerdi. Savaştan önce avukatlık yapan, mesleğin kendi mantığından hareket ederek partizan hareketi mensubu işkence gören kişileri savunan üç kişi daha, onun girişimi üzerine, Mahkemede asil yargıçlığa seçilmişti.

Yoldaş Çapaev, Mahkemedeki diğer atanan yargıçlara kıyasla durumu özel ve alışılmışın dışında olmasına rağmen, Babamı da bu kategoride görüyordu.

Herhangi bir mahkeme ya da polis dosyasında Babamın hayatının yerini tespit edebilmek çok zordu. Babamın önce tek başına, daha geçlerde ise ailesi ile birlikte girip çıktığı Balkan ülkelerindeki bütün dosyaları bir araya getirilebilseydi eğer, hakkında kayda geçirilenler birkaç cilt tutardı hiç kuşkusuz...

Sonunda Yoldaş Çapaev toplantıyı bitirdi. Artık Babamın bir süre sonra formalite icabı girdiği sınavın ardından Mahkemenin yeni sosyalist yargıcı görevine atanmasını sağlayacak kararname altına imzayı basması kalmıştı sadece. Fakat "devlet sınavına" girebilmesinin yolunu açan bu ön belge çok daha önemliydi.

Adalet Bakan Vekili Alal Kombi tarafından açıkça ifade edilen ve şimdilik açıklanmamış kalan tehditlere rağmen, Yoldaş Çapaev'in Babamın seçimi ile ilgili bütün sorumluluğu kendi üzerine aldığı belliydi.

VI

Uykusuz geçen bir gece daha.

Babamın hareketli geçen gençlik yıllarından kalan İstanbul labirentinin yol ağzlarından bir çıkış arayışı daha.

Balkanlar'ın bu küçük İstanbul'unda geçirilen bir uzun ve huzursuz gece daha.

Üzerinden bir çeyrek yüzyıl geçmiş olmasına rağmen, derin yalnızlığı içinde geçirdiği gecelerde, hâlâ kendisi ve ailesi ile ilgili hayalî muhasebeden vazgeçmiyordu bir türlü: Atatürk'ün dediklerini yapsaydı ve geleceğini eski, özellikle de şimdi Avrupa hukuku örneklerini esas alarak kaderin yönünü Doğu'dan Batı'ya, doğrusu Avrupa'ya çevirmekte olan yeni kadılar sınıfına bağlamış olsaydı sonuç ne olacaktı!

Babam, Balkanlar'da Avrupa'ya, İstanbul'da olacağından daha yakın değil miydi? Atatürk'ün nihaî hedefi de Avrupa'ydı.

Kadılıktan sosyalist yargıçlığa terfi edeceği günün gecesinde bu gibi derin düşüncelere dalmış olan Babam, böylece bir kez daha, onu ömrünün sonuna kadar terk etmeyen aykırı düşüncelerin labirenti içinde hissetti kendini.

O, Osmanlı İmparatorluğu'nda aldığı yargıçlık-kadılık diploması ile Balkanlar'a dönmüştü ve Atatürk inkılâpları ile laiklikten uzak olan küçük bir Osmanlı İmparatorluğu ile daha yüzleşeceğinin bilinci içindeydi. Bu, ulusların zihniyetlerinde hâlâ yaşayan o küçük Osmanlı İmparatorluğu'ydu.

Kesin dönüş yaptıktan sonra, kendi, Yıkılan İmparatorluklar Işığında Balkan Tarihi'ni yazmaya karar verdi. Hızlı devrimsel değişimlere mukavemet gösteren halk zihniyeti bu imparatorlukların yıkıntılarında dayanak buluyordu.

En nihayet, kendisini Mahkemede bekleyen olaylara hazır-
layan günün gürültüsü onu bu düşüncelerden alıkoydu. Tekrar,
bir komünist olan Çapaev'in, kendisinin yargıçlığa seçilmesi ko-
nusunda sergilediği tavra döndü.

Onun bu jestini sadece cesaret gerektiren bireysel bir hare-
ket olarak sınırlamak istemiyordu; yapılan jestin kökenini daha
geniş bir insanî ve toplumsal bağlam içinde anlamaya gayret
gösteriyordu.

Onun örneğinde, imparatorların geçtiği ya da bir süreliğine
kaldığı, uygarlıkların çatıştığı, dinî ve ideolojik öğretilerin karşı
karşıya geldiği Balkanlar'ın göbeğinde bulunan bu kentte, her
şeye rağmen, son tahlilde birtakım seçkin kişilerde derin ve si-
linmez izler bırakan güçlü hoşgörü ve insanlık değerleri biriki-
minin söz konusu olduğu savını doğrulayıcı argümanlar bulma-
ya çalışıyordu.

Balkan Tarihi eserinde, Çapaev'in bu davranışını bu şekil-
de ayrıntılarıyla açıklamayı düşünüyordu zaten. Fakat şimdi bu
proje üzerinde düşünmenin zamanı değildi.

Babam kendini, en nihayet yeni sosyalist yargıç olması gere-
ken günün akışına bırakmaya hazırdı. Cumbanın ardına kadar
açık pencerelerinden, âdeta sabahları tekrarlanan bir ayindeki
gibi önce nehre, sonra da uzun uykusuz geçen gecenin ardından
düşüncelerinde her sabah yeniden fethettiği Kale'ye doğru baktı.
Nehirsularının önüne kattığı, bütün sınırları aşarak büyük deni-
ze doğru sürüklediği, biz çocukların nefes alışlarımız ve bambaş-
ka düşlerimizle bütünleşen nehrin hafif şırıltısını hissediyordu.

Annem, Babamın huzursuzluk içinde geçen diğer gecelerin-
de olduğu gibi, bu gece de gözünü kırpmadı; arada bir ansızın
uykuya yenik düştüğü olduysa bile, uyurken de yine burada, Ba-
bamın yanı başındaydı. O, Göldeki sınırı hep beraber geçip ile-
lebet yaşam sürgünü olmamıza karar verdiği o geceden sonra,
Babamın, hayatının en önemli kararını vermek üzere olduğunu
biliyordu.

Annem, hayatta ne olursak olalım, nereye varırsak varalım, bize kim kucak açarsa açsın, bizim her zaman mülteci kalacağımızı; dönüşü olmayan geçmişimize duyacağımız melankoli ve nostaljiyi daima içimizde taşıyarak, mültecilik illetinden şifa bulmaya çalışacağımızı çok iyi biliyordu.

Babam, yarım yamalak gerçeklerle Annemi bunaltmak istemiyordu. Gerçeği, sadece kesinlik kazandığı, değişmez bir hâl aldığı zaman Anneme de söylemek isterdi. Sosyalist yargıçlığa seçilmesi ile ilgili olarak da durum aynıydı.

Babam yargıçlığa seçilmesinin son aşaması olan devlet sınavına girmek üzere Mahkemeye doğru yürüdü. Annem onu kapıya kadar uğurladı. Babam özel günlerde giydiği takım elbisesini sırtına geçirmiş, başına da yeni parlak kurdeleli kurşunî fötr şapkasını giymişti.

Annem Babamın önemli, kesin sonuç almayı umduğu bir görüşmeye gittiğini seziyordu. Bu kentte kalıp kalmayacağımızın bu görüşmeye bağlı olduğunu iyi biliyordu. Gereksiz sorularla onu rahatsız etmek istemiyordu. Nasıl olsa o her zaman, her ne olursa olsun, sonunda her şeyi Anneme anlatıyordu.

Babam sokağa çıkıp kaldırım üzerinde birkaç adım attıktan sonra, o bildik, gidişi anlatan fakat aynı zamanda mutlu dönüşün tınlarını da içeren sakin bir fügü andıran ayak sesleri hafızasında hâlâ yankılanıp dururken, Annem Babamın peşinden bir güğüm su döktü. Adımlarının su gibi akıcı olması içindi bu. Babam evden bir hayli uzaklaştıktan sonra, güğümden dökülen su damlalarında, güneşin gözleri parlıyordu...

Bu yeni Balkan labirentinden çıkmanın yolunu da bulacağı umuduyla Mahkemeye doğru yürüdü. O zamana kadar yaşamış olduğu hayatı, burayı yurt tutan ailesinin belirsizlik içindeki hayatının yararına olacak şekilde savunması gerekiyordu.

Hayatta zor durumda kaldığı her zaman olduğu gibi, şimdi de tek seçeneği vardı: adalete sadık kalmak. İçi her zaman, Balkanlar'da mevcut olan rejimler, inançlar, savaşlar ve sınırlar sayesinde edindiği bütün bilgi ve becerisi ile zenginleşen adalete karşı beslediği bu duygu ile doluydu. Bu adalet aslında gerçeğin ta kendisiydi. Adaletsiz, mahkemenin eşliğinden değil, evin eşliğinden bile geçilemezdi. Fakat savcının yargıç rolüne soyundu-

ğu zaman adaletin kuvvete boyun eğdiğini de biliyordu. Aslında bu kuralların geçerli olduğu bir mahkemeye girmekte olduğunun pekâlâ farkındaydı.

Ancak yaşadığı bu zamanla da yüzleşmek durumundaydı. Bir çıkar yol bulmalıydı. Bu ilk defa karşılaştığı bir durum değildi. Ayrıca, başka bir seçeneği var mıydı ki?...

VII

Kafasına üşüşen olası her türlü düşünceyle, Babam o an Parti Sekreteri Asparuh Zafirov ile bir şeyler konuşan Yoldaş Çapaev'in makam odasına girdi. İçtenlikle selamlaştılar.

Geniş masanın üzeri, törenlerde kullanılan yeşil bir örtü ile örtülüydü; ortasında, içi çiçek dolu bir vazo vardı.

Babam yerine oturdu.

Son gelen, Bakan Vekili Alal Kombi oldu.

Devlet sınavı başlayabilirdi.

Babam komisyonun üç üyesinin karşısına oturmuştu. Önce Yoldaş Çapaev sınav usulünün temel öğeleriyle ilgili bilgi verdi.

Babam sosyalist yargıç olmaya karar verme gerekçeleri ve geçmişteki yargı tecrübesi üzerine konuşmaya davet edilmişti.

Babam her türlü haksız ve art niyetli hamleyi etkisiz hâle getirebilmesini sağlayacak güçte olan yumuşak yüz ifadesini hayatı boyunca koruyabilmişti. Bu ifade ruhunun yüzüne yansımasıydı âdeta. Kızdığı zamanlar, kızgınlığını gizlemeyi, içinde hapsetmeyi başarabiliyordu. Hayatında yalnız bir defa, kendisini tahrik eden yargıcın teki karşısında gerçek anlamda kendine hâkim olamamış, küllüğü kaptığı gibi ona vurmaya yeltenmişti. Bir şans eseri küllük yargıcın başının yanından geçmişti. Bu sefer, her ihtimale karşı, küllüğü kenara çekti.

Babamın, kendisinin de bir parçası olması gereken bu sosyalist mahkemeye varana kadar, son imparatorlukların hâkimiyeti esnasında Balkanlar'daki yargı hakkında neler düşündüğünü açıklaması bekleniyordu.

O, her zaman, konuştuğu kişinin gözlerinin içine bakardı. Karşısında Yoldaş Çapaev vardı. Babam konuşmaya başladı:

– Saygıdeğer yoldaşlar, Mahkemenin eşiğinden geçerken, konuya nereden gireceğimi düşündüm; uzun uzun düşündüm. Bu konuşmamda, hayatının geçen döneminde hukuk alanında edindiğim tecrübelerin tümünü ortaya dökebilecek durumda değilim. Siz adaletin, insan hayatının en bileşik ve en karmaşık özelliği olduğunu iyi bilenlersiniz. Hayat ve kitaplar, hiç kimsenin hukuku ne yaratabilecek, ne de zorla kabul ettirebilecek güce sahip olmadığı gerçeğini öğretti bana. Hukuk, ne daha erken ne daha geç, hayatın kendinden ortaya çıkmaktadır; bu da, ancak kendiliğinden olgunlaştığında gerçekleşmektedir. Her zaman olduğu gibi şimdi de benim için en önemli olan şey, insanlar arasındaki bütün olası farklılıklara rağmen hukukla iç içe nasıl yaşanabileceğidir...

Alal Kombi Babamın bu tezine hemen tepki göstermek istedi. Fakat söylenenleri dikkatle dinleyen Yoldaş Çapaev'e baktıktan sonra bu fikrinden vazgeçti:

– Hayatım, ister ailevi, ister etnik, ister dinî olsun, olası her türlü farklılığı savunmak ve yumuşatmakla geçti.

Kadılık geleneği çok çok eski zamanlarda, annemin ailesinde başlamıştı. Neredeyse ailenin bütün erkekleri kadılık eğitimi görüyordu. Bu arada hepsi, Osmanlı idaresinde egemen anlayışa göre olsa bile, farklılıklara saygı göstermeyi de öğreniyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun temelleri sallanmaya başladığında, neredeyse hepsi Türkiye'ye gittiler. İzmir'den, Bursa'dan geçerek İstanbul'a vaktinde vardılar. Orada da hukuk eğitimi almaya devam ederek aile geleneğine sadık kaldılar.

Temelleri sarsılan İmparatorlukta da, İmparatorluğu yıkanlar arasında da iyi mevkilere geldiler. Babamın eşi olarak gelin giden Annemi, İstanbul'a uçan sürüden atılan kuş gibi bir ömür boyu o ilahî uçuşa hasret çeksin diye, Gölün kıyısında bıraktılar. Çocukluk yıllarımda, onun hayalleri beni sürekli olarak İstanbul'a götürüyordu.

Ben de, neredeyse hepsi Atatürk'ün kurduğu yeni devletin yeni idarî ve yargı kurumlarında göreve gelen yakınlarımla, Boğaz'ın bu eşsiz kentinde kadılık eğitimi gördüm.

Yakınlarım, onlara katılmamı istediler. Bunu en çok isteyen de, annemdi..

Fakat ben Osmanlı'dan aldığım kadılık diploması ile Balkanlar'a geri döndüm. Yarı Osmanlı Devleti'nde, yarı Atatürk Türkiye'si'nde alınmış diplomamla. İlk yarı, ikinci yarıya ters düşen diplomamla!

Doğduğum topraklara geri döndüğümde, beni umduğum gibi karşılamadılar. Kralın yanında yer almadım. Bu durumda tek seçeneğim yargıydı, adalete sadık kalmaktı...

Alal Kombi fazla dayanamadı; Babamın haddini aştığı hususunda Yoldaş Çapaev'in de kendisiyle hemfikir olduğunu düşünmüş olacaktı ki, ondan söz almadan, sesini yükselterek söze karıştı:

– Siz yoldaş yargıç, asıl meseleden uzaklaşıyorsunuz: Sahip olduğunuz Osmanlı diploması ile bizim sosyalist, devrimci hukukumuzu nasıl koruyacaksınız?

Yoldaş Çapaev yorum yapmadı. Asparuh Zafirov da bir şey demedi.

Babam konuşmasına devam etti:

– Saygıdeğer yargıçlar, sultanlar egemenliklerini tehlikeye atacak daha büyük çelişkilere yol açmamak maksadıyla, boyunduruk altına alınan ulusların hukuk geleneklerinin temellerinin yıkılmasını istemezlermiş. Bunun sayesinde, hayatın kendisi tarafından kanıtlanan Osmanlı gelenek kodları, Hıristiyan ve Müslüman yasaları ile birlikte varlığını sürdürebilmiştir. Allah'ın adaletinden söz edilen sultan fermanlarında bile, Roma-Bizans, Slav, Alman ve diğer ulusların yasalarından izler bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu, egemenliği altına aldığı ulusların dinlerine dokunmamış, yasalarından yararlanmış; Balkanlar'da, hatta dünyada bile hüküm süren imparatorlukların böyle bir tavır sergiledikleri çok nadir görülmektedir.

Babamın sesi giderek sakinleşiyordu. Fakat Alal Kombi'nin sinirliliği artıyordu. İçinden, sesli sesli düşünmeye başladı:

– Nerelere sürükledi bizi bu adam? Sultanların affedilmesini bile isteyecek bu gidişle! Saltanatı tekrar geri getirmek mi istiyor yoksa? Dinle gereğinden çok oynuyor! Bizim ideolojimizi unuttu mu? Bu adam, Tanrı'yı da geri getirecek! O hiçbir mahke-

meye göre değildir; bizim sosyalist mahkememize ise hiç uygun değildir! Neden Partimizin saflarında olmadığını, şimdi daha iyi anlıyorum. Bu akılla, Partide bir gün bile kalamazdı.

Zavalılık, hangi yüzyılda yaşadığımızdan habersiz görünüyor. Komünizmin hakim olduğu bir ülkede bulunduğumuzu unutmuş olacak herhalde. Osmanlı zamanından çıkmış değil hâlâ. Bu ülkede onun için kurtuluş umudu yok. Hiçbir yerde kurtuluş umudu yok. Mahkemeye kabul etsek bile, çok çabuk, hem de daha ilk fıkralarda işi biter.

Bu sefer Alal Kombi parti sekreteri Zafirov'a döndü:

- Siz Partide olanlar, gözünüzü dört açın; yargıçlığa kimin önerildiğini görün. Onu mahkemeye alsak bile, kimsenin bundan bir yararı olmayacak. O mutlaka suçluları savunacak, suçsuzları suçlayacaktır. Zamanları da, dinleri de birbirine karıştırmış...

Parti Sekreteri Zafirov onun bu sözlerine karşılık vermedi. Mahkeme başkanı önünde düşüncesini açıklamak istemiyordu; nasıl olsa Parti her zaman son sözü söyleyendi. Bu durumda, Babamın konuşmasını sona erdirmekten başka bir seçeneği kalmamıştı:

- Saygıdeğer yargıçlar, gördüğünüz gibi, sahip olduğum Osmanlı diplomasıyla, hiç beklenmedik bir anda, bu sosyalist mahkemedeyim işte. Birkaç farklı rejim ve farklı zamanda adalete hizmet etmiş biri olarak, buraya gelme cesaretini gösterdim. Farklı zamanlarda ve farklı idarelerde geçirdiğim hayatım, bütün yargılama ve savunmalarım ile ilgili, inkâr edebileceğim hiçbir şey yoktur.

Babam konuşmasını tamamladı. Evraklarını topladı. Soru sorulması öngörülmemişti. Sadece çok özel durumlarda soru sorulması mümkündü. Alal Kombi'nin tepki göstermesi bekleniyordu. Fakat o, söyleyeceğini söylemişti artık. Burada söylediklerini başka yerlere de aktaracaktı. Yargıç atanmasıyla ilgili nihaî kararı Mahkeme Başkanı Yoldaş Çapaev imzalamaktaydı. Bu konuda herhangi bir istisna söz konusu olamazdı.

Yoldaş Çapaev, ev sahibi olarak, Babamı çıkış kapısına kadar uğurladı. Geri dönmeden, elini iyice sıktı. İçinde taşıdığı bütün kuşkulara rağmen, Babama göre bu, Mahkemeye kabul edilece-

ğinin bir çeşit işaretiydi. Her şey komisyonun yapacağı toplantıya kalmıştı.

Kendini Mahkemenin dışında bulunca, Babam gerçek anlamda rahatladı. İçinden şöyle düşünüyordu: beni kabul ederlerse iyi olur; kabul etmezlerse daha da iyi olur belki. Her iki kararın ne gibi neticeler doğurabileceğini düşünüyordu. Hızlı adımlarla eve doğru yürüdü. Annemin de bu kararların ikisine hazırlıklı olduğunu iyi biliyordu.

VIII

Babamın, Mahkemenin tamamen bir formalite icabı, fakat aynı zamanda kesin olan kararını beklediği günün gecesi, uzun bir geceydi. Yargıçlık yapıp yapmayacağı, bu kentte yaşayıp yaşamayacağımız, sürgünlük kaderine terk edilip edilmeyeceğimiz, çıkacak bu karara bağlıydı.

O zamana kadar hiç olmadığı gibi, nehir kenarında, yüksek kavakların gölgesi altında düşünceli düşünceli yürüyordu. Mahkemeye doğru yöneldi. Tahta Köprüsü'nü geçti; İslam ve Ortodoks ibadethanelerinin mimarilerine tamamen zıt düşen, geç barok şekillerine yer verilerek klasik taklidi mimari üslubuyla inşa edilmiş olan Tiyatro binası önünde durdu.

Tiyatro binası, Doğu zamanının sonunun, Batı zamanının başlangıcının habercisi olmalıydı.

Babam düşünceli, aynı zamanda dalgın bir şekilde, binanın cephesindeki taş masklara bakıyordu. Maskların bu en yeni ideolojik kargaşa içinde geçen, insanların doğal, iç sessizliklerini boğan zamandaki konuşmalarını, niyetlerini kafasından geçiriyordu.

Saate bakıp da Yoldaş Çapaev'le önceden kararlaştırılan Mahkemede görüşme vaktinin yaklaştığını fark edince, bir anda, bu yararsız düşüncelerden sıyrılıverdi. Hızlı adımlarla Mahkemeye girdi, gecikmemek için basamakları ikişer ikişer çıktı.

Görüşmenin daha başında, Çapaev'in daha uzun bir konuşmaya ihtiyaç duyduğu anlaşıldı, fakat bundan önce, hemen asıl meseleye geçti:

- Saygıdeğer meslektaşım, kesin karar verildi. Siz bugün halk yargıçı görevine atandınız. Buyurun, atamayla ilgili kararnameyi alın. Sizi kutlarım.

Babam, sahiden de son ana kadar yargıçlığa kabul edilmeyi beklemiyordu. Birinin, kararın verileceği gün, muhalefet edeceğini tahmin ediyordu. En büyük ihtimalle bazı konularda danışmanlık yapmayı ya da idari işlerde çalıştırılmayı bekliyordu; yargıçlık yapmak, bu beklentileri arasında asla yoktu.

Hayatında geçirdiği en derin duygusal çalkantıları gizlemede son derece başarılı olmasına rağmen, Babam bu sefer, hissettiği büyük heyecanı gizleyemedi. Duygularını ifade edebileceği en uygun sözleri de bulamıyordu bir türlü. Fakat yargılarken kullanması gereken bu dili en az biliyordu. Bakışı, bir anlığına Tito ve Stalin'in kocaman portreleri üzerinde durdu. İkisinden hangisine minnet duyması gerektiğini bilmiyordu.

Yoldaş Çapaev Babamın heyecanlı olduğunu sezdi. Bu yüzden, onun konuşmasını beklemeden, sözlerine devam etti:

- Saygıdeğer meslektaşım, söylemem gerekir ki yargıcımız olmanıza "karar" verinemizi aslında bizzat kendiniz sağladınız.

Babamın, yargıçlığa seçilmesi kararının verilmesine ne ile katkıda bulunduğunu anlaması için vakit çok azdı. Çapaev konuşmaya devam etti:

- Aslında bu yönde karar çıkmasını sağlayan, sizin açık sözlülüğünüz ve dürüstlüğünüzdü.

Fakat bir konuda anlaşmamız gerekir: Sizin dünkü konuşmanız, hem bu beraber yaşadığımız ülkede hem de komünizmin yeni Hıristiyanlık sınırları içine giren herhangi bir yerde bulunan, başka herhangi bir mahkeme tarafından, "İslamcı-Osmanlıcı komplo" denemesi, Osmanlı İmparatorluğu'na duyulan bir nostalji, bu imparatorluğun yeniden tesis edilmesini amaçlayan gizli bir girişim olarak yorumlanabilirdi.

Sizin hemşehriniz Alal Kombi söyledikleriniz karşısında çıldırdı neredeyse. Sizin aleyhinize, koca koca "defterler" dolu iddialar hazırlıyormuş. Din değiştirmelerin kökeninin ortaya çıkarılabilmesi için şart olan atalarınızla ilgili kanıtları araştıracakmışsınız; bize yeni, gerçek tarihi açıklayacakmışsınız! Daha neler, daha neler, benim saygıdeğer meslektaşım.

Ben sizin ne yapmak istediğinizi iyi biliyorum!

Fakat bu hiç kolay olmayacak...

Aslında Babam, Mahkemede olduğu sürece, belirsiz bir zamanda kolayca boynuna geçirilecek bir kement gibi kullanılması da mümkün olan gergin ip üzerinde bir ip cambazı gibi yürümek durumunda olduğunu biliyordu. Fakat tehlikenin belirginleştiği anlarda, içinde cesaret, kararlılık canlanıyordu; ancak bu cesaretin de, kararlılığın da gergin olan aklının kontrolü altında olduğunu söyleyebilmek mümkün değildi.

Yoldaş Çapaev'i dinlerken, Babam, kurtuluşa götüren ahlâki Rubicon önünde bulunduğu hissini taşıyordu. Giderek daha da yoğunlaşan sessizliğini istese bile terk edemezdi. Fakat Çapaev, Babamın tepkisini beklemeden sözlerine devam etti:

– En nihayet sizi yargıçlığa atayabilmek için Zafirov ve Kombi önünde bütün sorumluluğu kendi üzerime aldım...

Saygıdeğer meslektaşım, herkesin Mahkemeye kabul edilmenize karşı olduğu bir durumda, neden açıkça sizin yanınızda yer aldığımı soruyorsunuzdur kendinize mutlaka. Sizin yerinizde olsam, ben de aynı şeyi sorardım kendime...

Babam suskunluğunu bozmadı. Çapaev konuşmaya devam etti:

– Savaştan önce, Belgrad'da hukuktan mezun olmak üzereydim. Yugoslavya'nın teslim oluşundan sonra faşizme karşı hareketin saflarına katıldım...

Üniversitede okurken, Balkanlar'ın devlet ve hukuk tarihi özellikle ilgimi çekiyordu. En çok ilgi gösterdiğim dönem Osmanlı dönemiydi. En önemli Avrupa imparatorluklarının Balkanlar'daki zaferlerini, varlıklarını sürdürmelerini ve çöküşlerini, özellikle devletin ve hukukun işlevselliği bağlamında izlemek ilginçti.

Babamın gerginliği yavaş yavaş hafifliyordu. Yoldaş Çapaev, onun gizli projesi olan, Yıkılan İmparatorluklar Işığında Balkan Tarihi alanına girmek üzereydi.

Görüldüğü gibi onlar, birbirlerinden habersiz, birbirini tamamlayan görüş ve yorumlarla, Balkanlar'ın tarihine kafa yoruyor, bu tarihi araştırıyorlarmış.

Babam, hayatının projesinin sırrını açıklamaya hazırdı; fakat bir savunma mekanizması gibi devreye giren içinin derinliklerinden gelen o susma uyarısı, o sessizlik ataleti, bu sefer de üstün geldi.

Yoldaş Çapaev sözlerine devam etti:

– Biz, Balkanlar’da yaşayan hem eski hem daha yeni küçük milletler her zaman imparatorlukların büyük iştahlarının kurbanı olmuşuzdur; bu, en eski imparatorluklar için de, yenileri için de aynı ölçüde geçerlidir...

Bir zamanlar Roma İmparatorluğu tarafından ortaya atılan, ayrılıkları arttır ve hükmet anlamına da gelen “böl ve hükmet” çağrısına, bu düşünceden hiç geri kalmayan şu çağrılar da eklenebilir: birbirine düşür ve hükmet; dinini değiştir ve hükmet...

Öyleymiş, öyle olmaya devam edecek de. Fakat imparatorluklar zafer kazandıkları gibi istisnasız çökerler de. Bizlerse daha da bölünmüş, aramızdaki farklılıklar artmış vaziyette kalırız. Yan yana, ama bölünmüş olarak yaşadığımız bir yana, birbirimizi de yeterince tanıyamadık. Birbirimize yabancı kaldığımız ölçüde aramızdaki farklılıklar da arttı.

İşte saygıdeğer meslektaşım, size inanmamın ve Balkanlar’ın bu bölümünde Osmanlı zamanından kalma kayıp mahkeme kayıtlarını arayışınıza inançla bakmamın nedeni bu.

Keyfi giderek yerine gelen Babam, söylediklerine hak vererek muhatabını dinliyordu. Karşısındakini dinleme sanatına gerçek anlamda vâkıf sayılırdı; bu yeteneği, muhatabı ruhunun sırlarına temas etmeye başladığı durumlarda özellikle göze çarpardı. Yoldaş Çapaev’in, insanların, hele hele devrimci kadroların savaşıklık havasından henüz kurtulabilmiş olmadıkları o savaş sonrası yıllarda, başkalarında görülemeyecek derin, berrak içtenliğine hayrandı.

Yoldaş Çapaev aynı heyecanla konuşmaya devam etti:

– Biz, daha uzun süre, elde edilen zaferin sarhoşluğu içinde yaşayamayız. Tarihte, galip gelenler mağlup olanlardan daha çabuk yorulurlar. Bunun doğruluğunu gösteren birçok kanıt vardır. Bu yüzden de, ister bireysel, ister toplumsal olarak, insanlar, tarihten gelen güçlü akınları yatıştırmayı ve dengelemeyi başaramamaktadırlar. Onlar kolayca tarihin kurbanı olmaktadır.

Tarih hiçbir zaman affetmez. İşte, bizler de, birkaç yıldan beri zaferin sarhoşluğundan sıyrılamıyoruz. Savaş sona erdi; fakat bu gidişle, daha birçok hayat kurban gidecektir...

İkisi de, âdeta emir üzerine, bakışlarını aynı anda, ikisinin de üzerinde mareşal üniforması bulunan Tito ve Stalin'in büyük portrelerine çevirdiler.

Sözlü olarak düşünce alışverişinde bulunmasalar bile, aynı Balkan arayışının, ruhları arasında bağ oluşturduğu besbelliydi. Çapaev Babamın söylemeye cesaret bulamadığı en gizli düşüncelerini bile çok büyük bir doğrulukla kestirebiliyordu; bu özellikle şu sözleri için geçerliydi:

– Yeni bir uyum arayışı içinde olan, bu topraklarda yaşayan insanların da, komşularımızın da şu yazgısal ve dramatik soruyu haklı olarak kendilerine soracakları zaman pek yakındır: Yüz, iki yüz, üç yüz, dört yüz, beş yüz yıl önce biz kimdik, neydik? Farklılıklara rağmen nasıl bir arada hayatta kalabildik? Oysa şimdi, bu soruları soran zavallılar, zaferin körlüğü içinde, kendilerini ölümsüzlerin, büyük geleceğe vaat edilmişlerin kervanında görmekteler...

Babam, Yoldaş Çapaev'in samimiyeti ve açık konuşması karşısında hayrete düşmekten alamıyordu kendini. Onun yerinde başka biri olsaydı, diye düşündü Babam, herhalde şöyle derdi: Küstahça bir provokasyon, hapse atılma davetiyesi. Bu düşünceden, tüyleri diken diken oldu. Yorum yapmadı; mülteci konumuna düştüğünden beri içinde yer eden o alışılmış, herkesten ve her şeyden korunma içgüdüsünden değildi bu; açıkçası, Çapaev'i dinlerken, sanki kendini dinliyordu.

– Kimlik meselesi – diye sesini biraz yükselterek devam etti Çapaev – Balkan insanını her zaman rahatsız etmektedir. Balkan insanı, kendi kimlik sorununun bütün karmaşıklığını olduğu gibi kabul etmediği ve anlamadığı sürece, iç labirentinden çıkış yolunu zor bulabilir. Ne kadar kendisi, ne kadar öteki olduğunu anlamakta zorlanır.

Balkanlar'da her şey, lanet olasıca bir şekilde, iç içe geçmiştir. Evrimi henüz tamamlanmamış olan bir din değiştirme sürecini ikinci, üçüncü din değiştirme, ideolojik değişim izlemektedir. İşte bu nedenle kim olduğumuzu tamamen keşfetmediğimiz

sürece, bizim savaşlarımız da kardeş savaşları olmaya devam edecektir...

Pür dikkat dinlediği söylenenler karşısında kendine hâkim olamayan Babamın şaşkınlığı giderek artıyordu. İçindeki heyecanı bastırıyordu. En uygun sözleri bulup konuşmasına devam eden Yoldaş Çapaev'le sohbele girebilmesi hiç de kolay değildi.

– Ben, saygıdeğer meslektaşım, sizin, taşıdıkları yerel önem nedeniyle İstanbul'daki merkezî arşivlere ulaşamamış olan eski Osmanlı kayıtlarının peşinde olmanızı anlayabilirim. İmparatorluk, üç kitadaki kayıtlarını bir yere toplayamayacak kadar büyükmüş çünkü.

Babam, Çapaev'in, kafasında kurduğu planları hangi yolla ve nasıl öğrenebilmiş olduğuna hayret ediyordu. Babamın, kayıp Osmanlı dönemine ilişkin kayıtların araştırılması projesinden kendilerine bahsettiği kişilerin sayısının son derece sınırlı olduğu doğrudur. Onun, bu konuyla ilgili fikirlerini en çok paylaştığı kişi, eski Osmanlı yazılarını tercüme etmek için zaman zaman uğradığı Ulusal Tarih Enstitüsü Müdürü Andrey Georgiev'di. Bir tarihçi, aynı zamanda bir yazar olarak, Enstitü Müdürü, Osmanlı döneminin ilk örnek yazılarının sırrına vakıf biriydi. O, Babamın eski Osmanlı yazıları için değerli bir şahıs olduğunu düşünüyordu. Hatta bir vesileyle, Mahkemeye alınmadığı takdirde, müdürü olduğu sürece, Enstitüde kendisine her zaman yer olacağını bile söylemişti.

Babam, Yoldaş Çapaev ile Müdür Georgiev'in birbirine yakın olduklarını biliyordu; bu nedenle, projeleriyle ilgili sırların ta Mahkeme'ye kadar nasıl ulaştığını tahmin etmesi zor değildi.

– Size hayranım, saygıdeğer meslektaşım – diye sözlerine devam etti Çapaev – sizin, İstanbul arşivlerine ulaşamayan sicillerle ilgili araştırmalarınıza da. Bu kayıtların izini sürebilirseniz eğer, inanın ki kaderlerin birçoğu aydınlatılmış, aile sırları açıklığa kavuşturulmuş, farklı dinlere mensup kardeşler ortaya çıkarılmış, ihtirasların çoğu yatışmış olacaktır.

Babam yargıçlığa kabul edilmiş olması nedeniyle ne kadar mutlu idiyse, kendine gizli bir danışman, projesine de bir koruyucu bulduğu için de aynı ölçüde hoşnutluk duyuyordu.

- Fakat sadede gelelim, dostum - diye sözlerine devam etti Çapaev - benim tam destek ve güvenim her zaman sizden yana olacaktır; ancak bilmeniz gerekir ki sizin yöneteceğiniz duruşmaları, buradaki bütün taraflar mercek altına alacaktır.

Siz, burada çalışan herkesin gözünde, parti üyesi olmayan, üstüne üstlük mültecilik statüsü yeni yeni çözüme kavuşturulmuş biricik sosyalist yargıç olacaksınız.

Pusuya yatıp bütün davranışlarınızı, bütün yargı kararlarınızı takibe alacaklar. Hıristiyanlar da, Müslümanlar da, parti üyeleri de dört bir yandan sizi gözetleyecekler. Gözünüz daima birilerinin üzerinde olsun, fakat diğerlerini de unutmayın sakın. Vereceğiniz her yargı kararıyla bir bakıma siz kendinizi de yargılamış olacaksınız. Hem ben de bu koltukta ebediyen kalacak değilim.

Babam yine kendini köşeye sıkıştırılmış, bir yabancı gibi hissetti. Verilmek istenen mesaj açıktı: Komünist Partisi mahkemesinde uzun süre kalabilmesi mümkün değildi. O ki hayatının daha dramatik bir döneminde, İstanbul'da, kendisine parlak yargıçlık kariyeri ve yeni yönetimde yüksek mevki vaat eden Atatürk'ün partisini benimsememiş; anayurdunda faaliyet gösteren partilerden gelen saygı gösterilerinin hiçbirine rağbet etmemiş; faşizm döneminde, yurdundan yuvasından olmayı ve ömür boyu sürgüne gitmeyi göze alarak Anavatan Partisine katılma teklifini kabul etmemiş biriydi, şimdi de, kendisine önerilen yargıçlık kariyerini, Komünist Partisine üye olmasını gerektirecek, öncekilerden daha güçlü bir neden olarak görmüyordu.

Ne pahasına olursa olsun, Partiye üye olmaya niyeti yoktu!

Oysa bu adımı atmış olsaydı, hem mülteci hem de yeniçeri saflarında yer alan, epeydir pusuya yatmış bekleyen düşmanlarının düşmanca iştahlarını kabartmış olacağıнын bilinci içindeydi.

Sosyalist yargıçlığa atanmış olmasına rağmen, o, yeni konununun ağırlığını pekâlâ biliyordu; hâlen Balkan yabanlarının birçoğunda gezip tozan "kocaman canavar" olarak görülüyor, hayatını kurtaramayacağı, işini bitirecek gerçek bir kapana kısırılması gerektiği düşünülüyordu!

Faşizm saflarına katılmadığı kendi yurdunda bile, Stalinizm döneminde kardeşini "İngiliz ilişkisi" yüzünden idam ettikten

sonra kendisini de pusuya düşürmek, doğrusu kapana sıkıştır-
mak, Stalinizm karşıtlığı, revizyonizm suçlamalarıyla yargıla-
mak istemişlerdi; o büyük temizlik yıllarının coşkusu içinde, o
çılgınca kendi kendini kurban etme ve kendi kendini yok etme
sendromu evresinde, aleyhinde her türlü iftirada bulunmaya
hazırdılar.

Babam, Balkanlar'da zorbalık ve kölelik zihniyetinin hiç-
bir zaman ortadan kalkmayacağına bilinci içindeydi. Zaten bu
yüzden, hayatının bir döneminde kendini kaderciliğin akıntı-
sına bırakmış, ta Amerika'ya uzanan yolculuklarında izlemek
istediği yılanbalıklarla büyük ilgi duymuştu.

Bütün perişanlıklara ve Balkan uğursuzluklarına rağmen,
babam buralarda sık sık söylenen, "Dağ dağa kavuşmaz, insan
insana kavuşur" atasözüne inanmaya devam ediyordu. Bu gibi
insanlarla karşılaşması, umudunu ayakta tutuyor, hayatını kur-
tarıyordu. Yoldaş Çapaev de bu insanlardan biriydi şimdi.

- Belli bir süre - dedi Çapaev - siz Mahkemedeki işlerle,
sizin görevlerinizle tanışacak, bu arada, önünüze suç davaları
gelinceye kadar da, sulh hâkimi olarak, eskiden kalma miras da-
valarına bakacaksınız.

Fakat sizi uyarmalıyım; son derece dikkatli olun. Daha son-
ra size karşı bir davaya dönüşebilecek yalancı, düzmece davalar-
la oyuna getirilmek istenmeniz de her zaman olasıdır.

Dikkatli olun, çok dikkat olun! Fakat her şey bu kadarla sı-
nırlı sayılmaz. Ormanlar Yönetmeliği'ne göre, orman suçlarıyla
ilgili davalar üzerinde de çalışacaksınız...

Fakat ülke içinde seyahat ettiğinizde, eski kadılık sicilleri-
nin izini sürmeye devam edin elbette ki. Bu konuda benden tam
destek göreceksiniz...

Annemin de dediği gibi, Babam iltifat yapmayı da, iltifat ka-
bul etmeyi de bilmeyen biriydi. Fakat son derece müteşekkir ol-
duğu, mavi gözlerinin parıltısından okunabilirdi çoğu zaman.

Sonunda, Yoldaş Çapaev Babamla tokalaştı:

- İşinizde başarılar dilerim - dedi.

IX

Annem Babamın Mahkemeden dönmesini sabırsızlıkla bekliyordu. Onun kâh yavaşlayan kâh hızlanan adımlarının hoş sesini uzaktan tanırdı.

Babamın huzursuzluğunun, gizli sessizliğinin anlatıldığı, kaldırımların bu bitmez tükenmez öyküsünden, Annem, o eve varmadan önce, getirdiği mesajların özünü öğrenmeye, doğrusu sevindirici mi üzücü mü olduklarını çözmeye çalışırdı.

Mesajın taşıdığı büyük anlam nedeniyle kendisi de heyecanlanan Annem kaldırımdan gelen Babamın ayak seslerinin dilini anlayabilecek durumda değildi bu sefer.

Açtığımız defter ve kitaplar üzerine eğilmiş, güya kendimizi ev ödevlerimizi yapmaya tamamen vermiş görünme gayreti içindeki biz çocuklar bile, Babamın, hepimizi ilgilendiren bu mesajı getirmesini, yani burada kalma ya da buradan gitme kararını bildirmesini bekliyorduk!

Babamın yüzünü kaplayan yumuşak ifadeden Annem mesajın ne anlama geldiğini çözüverdi hemen. Söylemesini sabırsızlıkla beklediğimiz sözü Babam hafifçe söyledi:

– Kalıyoruz!

Kalıyoruz! Bu söz yüreklerimizde şiddetle yankılandı. Nehir kenarındaki bu kentte kalmak, evde bulunan herkes için, Babamın stratejisinin izlenmesi gereken, bildik yönlerinden birine uyum sağlamak anlamına geliyordu.

En sonunda Babam cumbadaki kitaplarını da sakinleştirebilirdi artık; onlar da, kaderin kanatlarıymışçasına ardına kadar

açılmış yapraklarıyla, ailemizle birlikte bir yerlere uçmaya, tıpkı Chagal'ın resmindeki gibi, yeryüzü ve gökyüzü arasındaki evin çatısı üzerinde bulunan ebedî buluta yetişmeye hazır bekliyorlardı çünkü.

Babam geceyi kitaplarıyla baş başa geçirdi. Annem, daha sonra ailemizi de etkisi altına alacak bir mutluluk olarak yorumluyordu bunu.

Babam en önemli yargı kitaplarını gözden geçiriyordu.

Kitaplığın raflarında eski ve yeni Balkan hukukları birbirine karışıyordu. Kitapları için, sosyalist yargıçlık olan en yeni görevi ile belirlenen bu kentte kalma stratejisine uygun düşecek yeni bir sıralama düzeni oluşturma gayreti içindeydi.

Babam, kitaplar arasında geçirdiği gece içinde, zamanın akış mefhumunu kaybediyordu. Ona zamanın akışını, cumbanın ardına kadar açık pencerelerinden içeriye iç açıcı bir havanın dolmasına neden olan nehrin şırıltısı hatırlatıyordu sadece.

Yeni kitapların sırasını belirlerken, Babam, yedeğe çektiği emektar kitaplarına söylenecek gerçek anlamda minnet ve teselli dolu sözler buluyordu. Yerlerini değiştirdiği kitaplarla, her biri birer canlı yaratılmışçasına konuşuyordu.

Annem onun kitaplarla yaptığı gece sohbetine alışmış, bunu henüz gelmesi gereken aile mutluluğunun belirtisi olarak yorumluyordu. Onu en çok huzursuz eden, Babamın kitaplığında ki sessizlikti.

Öyle anlar oluyordu ki, Babam bir anlığına soluğunu tutuyor, âdeta kitaplarla ve ortalığa hâkim sessizlikle bütünleşiyordu.

Babamın hayatının gürültüsünü temin etmekle görevliymişçesine, bilinçaltında yer eden şefkat duygusuyla eşini sessizlikten çekip çıkarmak, gerçek hayata, ailenin günlük hayatına geri getirmek maksadıyla Annem ortada önemli bir neden olmadan da kitaplığa giriyordu. Onun odaya her girişi, bir çağrıydı aslında; Babamın kitaplardan, onu bir çeşit zamanı birlikte durdurmaya çağıran kitapların düşler dünyasından kopup kendine dönmesiyle ilgili belli belirsiz bir çağrı...

Şimdi de, Babamın kütüphanesinden gelen gürültü, onun kitaplarla sesli konuşması, Anneme bambaşka bir mutluluk veriyordu.

Gidişin, Chagal'ın resmindeki bulut gibi üzerinde süzülüp durduğu bu evde, insanlarla kitapların ortaklaşa yaşadıkları sessiz sakin bir bayramdı. Babamın canlanan kitaplarının yeni enerjisi, biz çocuklara bile ulaşıyordu.

Babam neredeyse şafak sökene kadar kitaplarıyla baş başa kalırken, Annem yeni bir enerjiyle ev işlerini yapmakla uğraştı durdu. O, gecenin karanlığından, Babamın kitapları arasında yanan, aydınlığı ruhunun en derinliklerine ulaşan sarı lambaya uzun uzun baktı.

Bir dönemde, nehrin Gölden çıktığı kentte Babam önce yılanbalıkları, daha sonra keçiler ve daha neler neler ile ilgili kitap ve yazılar biriktirirken, güçlü içgüdüğü tarafından yönlendirilen Annem Babamın düşüncelerinin hangi yöne doğru harekete geçtiğini tespit edebilmenin yollarını arıyordu. Babamın eski kitaplarını bir kenara çekmesi onu hiç mi hiç mutlu etmiyordu...

Şimdi Babamın, kitaplığının baş yerine hukuk kitaplarını, aralarından bazılarını bin güçlkle ta İstanbul'dan getirdiği ansiklopedilerini yerleştirdiğini açıkça görüyordu. Bu kitapların hepsi Osmanlı dönemiyle ilgiliydi. Babamın bu kitaplarının henüz sona ermemiş birçok mücadelesi, gerçekleşmemiş birçok göçü vardı.

O sabah, Annem Babamın kitaplığına girdi. İkisinin bakışları, günün ilk ışınlarıyla yenilgiye uğratılan sarı lambanın solgun ışığı yanında kesişti. Bakışlarının kesiştiği noktadan etrafa büyüleyici, mavimsi bir ışık yayılmaya başladı. Bu, hiçbir zaman sönmeyen, sürgünlük acılarının yeni dalgaları karşısında sakinleşen ve güçlenen büyük aşklarının için için yanan aleviydi. Bunun biricik tanıkları ise bu kitaplardı işte; hayatlarımızın açık kitapları...

X

Babamın, bu kentte kaldığımız anlamına gelen, yargıçlığa atandığı haberini getirdiği o sabah Annem bahçeye gitti. O, gideceğimiz yerde dikmek üzere, Göl kıyısında bulunan terk ettiğimiz evin bahçesinden köküyle söktüğü bir erguvan fidanını yanında getirmişti. Fidan yarıya kadar, içine doğum yerimizden getirilen toprağın koyulduğu çuvalın içindeydi...

Dikilen taze erguvan. Tazelenen toprak...

Annem ailemizin geleneğini devam ettiriyordu. Pirlepelili ünlü bir Türk kadını ailesinden gelen babaannem bile, en yakınları, doğrusu baba ve annesi, kardeş ve kız kardeşleri ebediyen İstanbul'a gitmek üzereyken, kaderini gelin gittiği yeni ailesi ile birleştirmek üzere Göl kenarındaki kente geldiğinde, eşyaları arasında bir erguvan fidanı da getirmiş.

Annem göç esnasında yanında götürdüğü erguvan fidanını, gizlice, Babamın haberi olmadan almıştı. Yeni toprakta kök salıp salmayacağına emin olmadığı fidanı ve toprağı yanında götürebilmek için de Babamın birkaç kitabını feda edip orada bırakmak zorundaydı.

Erguvan fidanını dikerken, Annem, dikilen fidanın, yeni topraklara taşınan kaderimiz gibi mutluluğu yakalayabileceği umudu içinde, inandığı tanrılardan gelecek, sadece kendisince anlaşılabilir bir çeşit iç metafizik kanıt bulmanın peşindeydi. Fidanı özenle dikti, getirdiği toprağı köküne döktü, nehirden taşıdığı su ile suladı.

Bir-iki gün geçti. Her sabah erkenden, daha şafak sökerken Annem gizlice erguvan fidanının yanına gidiyor, kök salıp salmadığına bakıyordu. Fakat kök salıp salmadığı konusunda hâlâ kararsızdı. Birkaç gün sonra, fidanın doğrulduğunu fark ettiğinde, sonsuz bir sevinçtir sardı içini. Erguvan fidanının ilk yaprakları çıkmıştı.

Çok geçmeden erguvan fidanı daha da uzadı, güçlendi. Yaprakları genişledi. Bir sabah, erguvanın açan ilk eflatun çiçekleri de kendini gösterdi. Erguvan çiçeğinin esritici kokusu bahçeye yayılmaya başladı. Koku evin üzerinde süzülen beyaz buluta kadar ulaşıyordu.

Bir sabah, Babam, akın eden anılarındaki Göl sularının kokusuyla özdeşleşen, açan erguvan çiçeklerinin kokusunu güçlü bir şekilde burnunda hissetti. Bütün geçmişi, sınır ötesinde kalan doğum yeri buradaydı...

Erguvan çiçeklerinin daha ilk tomurcukları kabarmaya başladığında, Babam içindeki gidiş genini hissediyordu. Fakat en sonunda erguvanlar açtığında ve esritici erguvan kokusu nehrin billur gibi berrak suları etrafına yayıldığında, Babamın anılarında, çocukluğunun cennet bahçeleri, kanadı kırık bir kuş misalî uçarak kaybolan yakınlarına ulaşmaya çabalayan, peşinden seslenmeye devam eden annesi canlanmaya başladı.

Nehirden birkaç adım mesafede bulunan evimizin yanı başında, ön tarafında, kapının hemen dibinde, bahar bitmek yaz başlamak üzereyken kokulu gölgeleri ardına kadar açık pencere-lerden içeri giren, cumbadan geçip babama ve onun kitaplarına kadar ulaşan, iki narin ıhlamur yükseliyordu.

Oradan gelip geçenlerin uğrak yeri olmasına rağmen, herkesin, evi önündeki bahçeyi süpürmesi, çok eskilerden beri mahallede devam ettirilen bir âdetti. Evimizin önündeki bahçe, oradan geçen yolun hemen alt yanında yer alıyordu; bahçenin karşı tarafında, nehrin tam kenarında, yüzyıllık kavaklar yükseliyordu.

Sessiz sakin bir sabah erkenden, daha alacakaranlıkta, Babam henüz Mahkemeye gitmeden, günlük okuma duasına başladığı saatte kalkan Annem evin kapısı önünde bulunan iki ıhlamur ağacının dökülmüş yapraklarını süpürüyordu.

Annem bahçenin ön tarafını, ıhlamurlar önündeki alanı süpürüp ağaçların iki-üç metre gerisine çekildikten sonra, korkunç çarpma sesi duyuldu. Karşıdan son sürat gelen büyük bir kamyon yoldan çıktı ve olanca hızıyla iki ıhlamur gövdesine tosladı.

Annem olduğu yerde donakaldı. Az önceki gibi ıhlamur ağaçlarının arkasında durmasaydı ya da o noktada ıhlamurlar olmasaydı, kamyon annemi ezip geçmiş olacaktı. Çarpmanın şiddetinden, deprem olmuşçasına bütün ev sarsıldı.

Hepimiz evden dışarı koştuk. Yaşlı gözlerle anneme sarıldık. Şans eseri, kamyon şoförü de kazayı hafif yaralarla atlattı. O bahar, evimizin yanında bulunan iki ıhlamur ağacının Annemin hayatını kurtardığı apaçıktı...

Baharın sonlarından itibaren, hatta ıhlamur yapraklarının dökülmeye başladığı yaz boyunca, ardından ağaç dallarının tamamen çıplak kaldığı sonbahar ve kış süresince de ağaçlara ne olduğunu, tekrar canlanıp canlanmayacaklarını, kuruyup kurumadıklarını görebilmek için, büyük bir sabırsızlık içinde, yeni baharın gelmesini bekledik.

Erguvanların çiçek açtığı günlerde, ıhlamur ağaçlarımızda ilk sarımsı-yeşil yapraklar da belirmeye başladı; sonunda, esritici kokusu etrafa yayılan çiçeklerinin altuni çingirakları da bu tablo içindeki yerini aldı. Bu gibi anlarda, rüzgârda sallanan ıhlamur yaprakları ve çiçekleri arasından gelen Tanrı'nın fısıltısını işittiğimize inanırdık.

Kendini, çiçeğe bürünmüş erguvandan ve henüz çiçek açmaya başlayan ıhlamurlardan etrafa yayılan kokuların esritici büyüüne kaptıran Babam, uzaklardan boğuk boğuk gelen anesinin seslerini dinlerken, içinde taşıdığı gidişin o büyük heyecanını tekrar hissetmeye başladı. Büyük bir çaba sarf ederek işini yapmaya çalışmasına rağmen, Mahkemedeki durumunun belirsizliğini korumaya devam ettiği o sıralar, gitmeye çok kolay neden bulabilirdi.

O yıl kentte kalmamızda, bizi Chagal'ın hep aynı yerde duran bulutuna taşımaya hazır erguvanların değil, Annemin hayatını kurtaran ıhlamurların kesin rol oynadığı apaçıktı. ıhlamurlar kalışımızın biricik gerçek nedeniydi. Fakat aile metafizi-

ziğinde sürgünün yeri her ne olursa olsun, değişikliğin yaşanma olasılığı her zaman mevcuttu.

Bu durum her yıl aynı şekilde tekrarlanıp duruyordu. Umu-
dumuz bahara, Annemin bahçesindeki erguvanların çağrısına
kadar sürüyordu. Biz umutlarımızı ıhlamurların yeniden çiçek
açacağı zamana kadar uzatmaya devam ediyorduk. Kamyonun
çarpması sonucu gövdeleri neredeyse özlerine kadar yarılmış
olmasına rağmen ıhlamurlar bir sonraki yıl da çiçek açabildiği-
ne göre, biz erguvanların bir sonraki çiçek açışını da görecektik
mutlaka.

ıhlamurlar eskisinden daha gür çiçek açmaya devam ettiler.
Etrafa daha esritici, daha mest edici kokular yayarak.

İşte böyle; o yıl da, sonraki yıllar da, ıhlamurlar çiçek açtığı
sürece nehir kenarındaki, Kale yanındaki kentte kaldık.

XI

Babamın, daha sakin geçen dönemlerde, kendini poker ve tavlaya vermek gibi bir alışkanlığı vardı.

Hayatlarımızın çalkantılı dönemi durulur durulmaz –bu arada Babamın yargıçlığına atanması sonuçlanmış; Allah Annemi, ılımlara çarpan kamyondan korumuştur– Babam hiç kaçırmadığı aylık poker partisi vaktinin geldiği sonucuna vardı.

Babam poker partisi gününü belirlediğinde, evde hepimiz için küçük bir bayram havası başlardı. Biz çocuklar için bu, Babamın işlerinin iyi gittiğinin ve onun yeni bir göçü düşünmediğinin apaçık işaretiydi. Annem için ise poker partisinin kararlaştırılması, yeni, fakat diğerlerinden daha tahammül edilebilir kaygıların başlangıcı demektir.

Poker oynamak, seyrek de olsa, Babamın yakın dostları ile görüşüp hasret gidermesine bir fırsattı aynı zamanda. Ayrıca, o ağır zamanlarda herkesle de poker oynanmazdı.

O dönemde, Babamın sadık dostu ve pokerde değişmez oyun arkadaşı Samir Mustafa'ydı. Partizan hareketine katılan bir aydın olarak, savaş sonrası Cumhuriyet yönetiminde yüksek mevkide bulundu.

Babamdan farklı olarak, buradaki idarecilerin gözünde Samir Mustafa saygın partizan geçmişi olan ve yükümlülük alan biriydi. Kendisi savaş sonrası dönemde kurulan hükümetlerden birinde görev bile almıştı. Yakın ve uzak akrabalarının hepsi Türkiye'ye göç etmişti; fakat o, bu ülkede komünizmin geleceğinin parlak olacağına inanıyordu. Babamla güzel bir Türkçe ile

yaptığı sohbetler sayesinde, içindeki İstanbul nostaljisini hafifletiyordu. Birbirlerine bağılılıklarının temelinde, aralarındaki içten güven duygusu yatıyordu. Babam hayatının en kritik yıllarında onun dostluğuna güvenebilirdi.

Poker partilerinin üçüncü oyuncusu, cumhuriyet dinî lideri Hafız İdriz'di. Dinin devletten, özellikle de Stalinizm döneminde mutlak ateizmin propagandasını yapan egemen ideolojiden kesin sınırlarla ayrı olmasına rağmen, Hafız İdriz, bilge ve ılımlı bir kişi olarak, laiklik karşısında takındığı hoşgörölü tavır sayesinde, genellikle Cumhuriyetin kırsal bölgelerinde yaşayan Müslüman cemaati arasında saygınlığını akıllıca sürdürabiliyordu. Babamla sık sık derin metafizik ve ilahiyat sohbetlerine kaptırıyordu kendini; fakat her zaman, bura yönetiminin belirlediği önceliklere uyum içinde hareket edebiliyordu.

Üçü de eski topraklılar; şimdiki zamanın onsuz, başlı başına mevcut olamayacağı başka bir zamanın insanlarıydılar. Onlar ne mağlubiyetin ne zaferin, her zaman üçüncü bir vaziyetin insanlarıydılar.

Oynadıkları Balkan poker partisinde, en büyük sıkıntıları dördüncü oyuncuydu. Dördüncü oyuncuyu bir türlü bulamıyorlardı; bulsalar bile, buldukları adam oyuna uyum sağlayabilecek biri olmuyordu. Bir seferinde bu, en önemli kâğıdı hemen açan ucuz bir polis casusuydu; başka bir seferinde, onlar herhangi bir para karşılığında oynamasalar bile, bu saf yaşlıların parasına konabileceğini düşünen beleşçinin tekiydi.

Balkan poker partisinin yeni oyuncuları hiçbir zaman mağlup olanların büyüklüğünü anlayamazlardı. İşte bu yüzden, oyundaki dördüncü oyuncunun yeri her zaman boştu.

Oyundaki dördüncü oyuncunun diğer üç oyuncunun seviyesini yakaladığı çok nadir görülürdü. Ancak böyle bir oyuncu ortaya çıktığında oyun anlam kazanıyordu. Oyun gerçek ritmine kavuşuyordu. İskambil kâğıtları dağıtılırken ya da kimin kazandığının görülmesi için kâğıtların açılması beklenirken araya sıkışan zaman aralıklarında, eski dostlar birbirlerine, iki görüşme arasında olagelen yenilikleri, sıkıntılarını, planlarını anlatıyorlardı...

O gece de öyle oldu. O kadar büyük bir riske girmeseydi, son elde yanlış bir kâğıt oynayan Babam neredeyse kazanılmış sayılan oyunu kaybetmezdi. O sırada Samir Mustafa yavaşça Babama şöyle dedi:

– Bugün Hükümet toplantısında senin adını andım...

İskambil kâğıtlarını dağıtma sırası kendinde olan Babamın elleri titredi. İdarenin daha üst kademelerinde adının anılmasından her zaman çekinirdi. İlk iskambil kâğıtlarını aldıktan sonra Samir Mustafa sözlerine devam etti:

– Manastır’da bir vakıfta, Osmanlı’dan kalma birkaç sandık dolusu eski evrak, defter bulunmuş... Çalışma alanını genişletmek maksadıyla vakıf binasına da geçmeye karar veren kentin parti yönetimi, burada bulunan kitapları ne yapacağını bilemiyormuş...

Bu sefer tedirginlik dinî lidere geçti. Hafız İdriz, açılan konuyu merak ettiğini gizlemeden Samir Mustafa’ya baktı. Kendi adına duyduğu memnuniyeti ifade etmek istedi, fakat aynı anda bunun sırası olmadığı kanısına vardı. Poker partisi, dinparti meselelerinin ortaya atılıp konuşulacağı bir ortam değildi asla.

Samir Mustafa istemeksizin ciddi bir mevzua temas ettiği nin farkına vardı. Oyun arkadaşlarını rahatlatmak istercesine, Babama döndü:

– Öndere, içerikleri kontrol edilmeden, Osmanlı evraklarıyla ilgili herhangi bir girişimde bulunulmamasını söyledim.

– Peki, o sana ne dedi? – diyesöze karıştı Hafız İdriz.

– Benimle hemfikirdi tabii ki. Fakat bunların ne ile ilgili olduğunun tespit edilebilmesi için, bu yazıları okuyup yorumlayabilecek birini tanıyıp tanımadığımı sordu bana.

Babam iskambil kâğıtlarını dağıtmaya ara verdi. Samir Mustafa gözlerinin içine baktı ve şöyle dedi:

– Elbette ki seni önerdim. İstanbul’da Osmanlı Hukuku mezunu olduğunu söyledim. Bu yazılar ne kadar gizemli olursa olsun, senin bunları mutlaka yorumlayabileceğini de. Bizde yargıçlığa seçildiğini de belirttim...

Önder benim önerimle hemfikir oldu. Bu iş için çağrılmayı bekle.

Her şey bu kadardı. Bu konuşma, iskambil kâğıtlarının dağıtılmasıyla sona erdi. Balkan poker partisi devam ediyordu. Araya, birimize göre ilginç, diğerimize göre önemsiz başka bir konu girdi. İskambil kâğıtları ile birlikte hayatın kendisi de ha bire dönüp duruyordu..

Babam, Samir'in söylediklerinden sonra bir türlü sakinleşemedi. Dikkati belirgin ölçüde zayıfladı. Çıkan iskambil kâğıtlarını unutmaya başladı. Başka bir durumda böyle bir şey asla başına gelmezdi.

Yoksa kader oyunu, en sıradan bir Balkan poker partisine de mi karışmıştı? İskambil kâğıtlarını alırken, daha önce yaptığı gibi dikkatle bakmıyor, kendi kendine yeni sorular soruyordu. Oyunu kazanmasına gereken her türlü kombinasyon geçti elinden. Fakat bütün fırsatların hiçbirini değerlendiremedi. Hatta bir ara elinde üç as bile vardı, fakat dikkatsizliği yüzünden önce asların birini kaybetti, ardından da dördüncüsü eline geçti. Elinde dört as olduktan sonra oyun onun sayılırdı. Fakat o hayatta da öyleydi. Hiçbir zaman zafere alışamıyordu.

Bir yandan dalgın dalgın poker oynuyor, bir yandan düşünmeye devam ediyordu. Az bir zaman geçmiş olmasına rağmen, adı giderek Mahkemenin üst kademelerinde anılmaya başlamıştı. Artık Cumhuriyetin Önderi bile adını biliyordu. Bu yüksekliğe dayanmaya gücü yoktu. Yükseklikten başı dönüyordu.

Beyninde, araştırmamanın temel hatları belirginlik kazanmaya başlıyordu; Manastır Vakfı'nda kadı sicillerinin bulunma ihtimali vardı. Fakat bu, en sıradan bir tahminden ibaret de olabilirdi. Orada sicillerin bulunması şart mıydı sanki? Her türlü başka evrak da olabilirdi bunlar. Osmanlıca ile yazılmış olmaları olgusu onlara büyük önem kazandırıyor, tarih açısından bu evrakları ilginç kılıyordu.

Samir Mustafa'nın Babamın keyfini değiştirdiği apaçık ortadaydı. Onun düşüncelerini dalgalandırmıştı. Düşüncelerinin bütün yönlere, bütün zamanlara doğru hareketlenmesine neden olmuştu.

Kaderi öylesine büyük bir hız alıyordu ki, soluğunun ona ayak uydurabilmesine yetmeyeceğini düşünüyordu.

Oyunun ne zaman bittiğini fark etmedi bile.

Gecenin geç saatiydi. Annem misafirlere iyi geceler diledi. Biz çocuklar da uyumuş değildik henüz. Babamın tedirginliği bizleri de etkiliyordu. Her halükârda Balkan poker partisi her seferinde evde tedirginliğe neden oluyordu.

Babam misafirleri kapıya kadar uğurladı. Fakat akli başka yerdeydi; yeni olayları düşündüğünden dalgınlığı devam ediyordu.

Annem, cumbada bulunan, üzerinde poker oynanan masayı toparlıyordu. Babam geri geldiğinde her yer tertemizdi. Ortalık toparlanmıştı. Her şey yerli yerine konmuştu.

Gece yarısını geçmişti. Annem Babamın huzursuzluğunu anında seziverdi. Susuyordu. Bu gibi anlarda hep yaptığı gibi, Babamın söze başlamasını bekliyordu:

- Bugün Mahkemede zor bir gün geçirdim...

Annem, kendisine, poker partisi esnasında duyduğu yeniliklerden bahsetmesini bekliyordu. Huzursuzluğunun bu yeniliklerden kaynaklandığına emindi. Kusursuz içgüdüğü hiç yarılmazdı onu. Kısa bir süre sonra, babam konuşmaya başladı, fakat söylediği bambaşka bir şeydi:

- Mahkemede, her geçen gün daha da zorlanıyorum. Ağır davalar getiriyorlar önüme. Başkan Çapaev'in her şeyi kontrol altında tutabilmesi mümkün değil...

Yeni parti üyeleri geliyor. Hepsinin gözü yükseklerde. Sırf mesleklerinde ilerleyebilmek için suçsuzları suçlu, suçluları suçsuz ilan edebilecek durumdalar; onların da yerine getirmeleri gereken birtakım planları varmışçasına...

Biliyorum; bazılarının önünde engel teşkil ediyorum...

Babamın hiçbir zaman içini böyle dökmediğini düşünüyordum Annem. Babama önce korkuyla, sonra sükûnetle baktı; sonunda da tereddüde düştü...

Babam cesaret bularak devam etti:

- Herkes suçlu arıyor.

Suçlular zamanı şimdi.

Mutlaka suçlular olmalı.

Suçlular yoksa, ilerleme de olamazmış...

Babam hemen hemen hiçbir zaman Annemi mahkeme işlerine bulaştırmazdı. Fakat şimdi içini dökmeye şiddetli bir ihtiyaç duyuyordu.

- Uzun zaman işlenen orman suçları davalarına baktım. Çoğu, ağaçların yasalara aykırı kesimi ile ilgili davalardı. Bu davalarda hata yapmak mümkün değildir...

Fakat önüme, siyasî suçlarla ilgili, uydurma bir dava getirmeleri mümkün...

Buna dayanıp dayanamayacağımı bilmiyorum...

Bir insana ateş eder, birini öldürür gibi hissedeceğim kendimi. Bundan daha kötü belki de...

Annem, çaresizlik içinde, Babamın gözlerinin içine bakıyordu. Gözlerine yaş doluyordu. Yandaki odadan, daha küçük çocuklardan birinin öksürük sesi geliyordu.

Bu adama neler oluyor böyle, diye düşündü Annem.

Savaşlarda da, ateş altındayken de, evde de, göçler esnasında da, yakınlarıyla ayrılıklarında da, hiçbir zaman bu hâlde, böyle sine tedirgin değildi.

Annem Babamın her şeyi olduğunu biliyordu şimdi. Dostu da, partisi de oydu. O kahrolası ve belirsiz Balkan yazgısında, Babamın her şeyiydi...

İşinde, Mahkemede Babam çoğunlukla sessiz, düşünceliydi. Sorulara, eleştirilere, gereksiz sözlere başvurmadan, her zaman kesin, açık yanıtlar verirdi. Onun gizli çalışma dosyaları son derece kısa ve özlüydü; üzerlerine çoğunlukla "toplumsal bakımdan tepkisiz, fakat zeki, dürüst" şeklinde not düşülmüş olduğu görülürdü.

Onun sessizliğinin sırlarının içyüzünü aydınlatılabilmek zordu.

Parti üyesi olsaydı bunun çaresi bulunurdu; özeleştiride bulunarak sessizliğinin içyüzünü açığa vuracaktı. Bu, onun iş dosyalarında da yazılıydı.

Fakat şimdi, onun sessizliğinin gizemi Anneme de geçmişti. O zavalılık, hayatın en ağır anlarında bile, çocuklarını düşünerek, her zaman yaşamın en iyimser varyantını harekete geçirebilecek kadar güçlü olardı.

Mahkeme ile ilgili, onu avutabilecek gerçek sözleri bulamanın ezikliği içinde, Babama -ki onun böyle bir şey beklediği yoktu- şöyle dedi:

- Merak etme, canım benim, evimizi yurdumuzu terk etmemizi, yakınlarımızdan bu kadar uzaklara gitmemizi alnımıza yazdığına göre, Allah bizi yarı yolda bırakmayacaktır elbette ki.

Ailemizin içine düştüğü bu gibi çaresizlik anlarında, yeni doğacak güne umut bağlayarak, ikisinin de kendilerini kaderciliğin o ince çıkış yoluna, âdeta ortak bir güç hâline dönüşen ataletine nasıl bıraktıklarını görmek büyülüyordu insanı.

Annem, Babamın Mahkemeyi terk etmeyi aklına koyduğunun farkındaydı. Fakat o anda, aileyi yeni bir göçe hazırlayıp hazırlamadığını kestirebilecek durumda değildi.

Mültecilik hayatı geçmişte kaldığından beri, Amerika'ya, Avustralya'ya ya da Yeni Zelanda'ya çabuk ve kolayca gidebilme şansımızı tamamen yitirdiğimizin bilinci içindeydi artık.

Mahkemeden ayrılmakla, Babam, büyük bir ihtimalle yeni bir kaçışa yönelmeyi düşünüyordu; kaçışlar onun kanına işlemişti çünkü. Fakat daha önceleri, bunu doğrudan, Annemi uyarmadan yapıyordu. Kısacası, her şeyi oldu bittiye getiriyordu. Fakat zamanlar değişmişti.

Gece içinde, gecedен geriye kalan o küçük zaman diliminde, Babam sicillerin Manastır'da bulunma ihtimalinin söz konusu olduğunu söyledi Anneme.

Fakat Annem, aşırı yorgunluktan, artık uykuya dalmıştı bile.

Babam ise fısıltı hâlinde içini sessizliğine dökmeye devam etti.

XII

Babamın Mahkemedeki işi, günden güne daha ağır ve daha belirsiz bir hâl alıyordu. İlk başta, Mahkeme Başkanı Çapaev ile mutabık kalındığı şekilde, Babam genel olarak veraset davaları üzerinde çalışıyordu. İşini kusursuz yapıyordu. Fakat bazen baş yargıcın yerine, ceza davalarının birine baktığı da oluyordu.

En çok korktuğu, siyasi davalar idi. İçinden şöyle düşünüyordu: adalet sınırları dışına taşan bir davanın daha önüne gelmesi hâlinde, işi bitmiş olacaktı!

Daha fazla dayanabilmesi mümkün değildi.

Bunların ardından gelen, ardi arkası kesilmeyen orman suçları ile ilgili davalar, bir süreliğine rahatlama sağlıyordu. Fakat bu da uzun sürmüyordu. Balkan poker partisi gecesinin sabahı olduğu gibi, her sabah, âdeta kendi duruşmasına gidercesine, düşünceli düşünceli, dalgın dalgın, yavaşça Mahkemeye doğru yürüyordu.

Fakat bu dalgınlık içinde farkında olmaksızın attığı adımlar, onu Mahkeme yerine, nehir kenarındaki evimize fazla uzak olmayan Ulusal Tarih Enstitüsü'ne doğru götürüyordu.

Kurum müdürü görevine Andrey Georgiev geldikten sonra, Babam sık sık, hatta çağrılmadığı zaman bile Enstitüye uğruyordu. Onu çoğunlukla, Balkan tarihi açısından önem taşıyan, Osmanlı döneminden kalma herhangi bir eski belgeyi yorumlaması için çağırıyorlardı.

Müdür Andrey Georgiev çekirdekten yetişme tarihçi değildi. O zamanlar bu tür tarihçiler neredeyse hiç yoktu zaten. Tarih

öylesine hızlı değişiyor ve öylesine çok yanıtıcı olabiliyordu ki, tarihi derinlemesine inceleyebilen kişiler çok nadir yetişebiliyordu. Andrey Georgiev bir tarihçiden çok bir yazardı. Tarih, yazar olarak yaratıcılığında yararlandığı bir alandı.

Yaratıcılığının bir döneminde, bütün dikkatini Balkan Savaşları'na verdi ve birçok resmî tarihçiyi bile kışkırtan, mükemmel bir monografi çalışması ortaya koydu. Daha sonra, Osmanlı'nın geçmişi ilgi odağı hâline geldi. Yitip giden Osmanlı dönemi sonuna kadar açıklığa kavuşturulmadan, Balkanlar'ın geçirdiği tarih sürecinin bütünüyle araştırılmasının mümkün olmadığına bilinci içindeydi.

İlk başta Enstitüde, Osmanlı ve Türk olan her şeyi tamamen reddeden, XX. yüzyılın savaş tarihi istihkâmlarının derinliklerinde gömülüp kalan, gözü fazlasıyla yükseklerde olan tarihçilerle sorunlar yaşamıştı. O bu durumda, kısa sürede Babamla yakınlık kurdu. Babamı Enstitüde, Doğu Araştırmalar Bölümü'nde çalışmaya davet etmenin yollarını arıyordu. Fakat Mahkeme Başkanı Çapaev ile çok iyi ilişkiler içinde bulunmasına rağmen, onu Mahkemedan alabilmesi kolay bir iş değildi.

Müdür Andrey Georgiev çok geçmeden Babamın Balkanlar'da daha önce mevcut olan imparatorluklarla ilişkileri açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne ilgi duyduğunu öğrendi; Enstitüde ise bu İmparatorluk, Balkanlar'daki ulusal gerçekler açısından ele alınmaktaydı. Zamanla giderek sıklaşan Enstitüdeki görüşmeleri esnasında, ideolojik tekercilik köklerinin güçlenmekte olduğu Balkanlar'da, karşılıklarla dolu bu dönemde görülebilecek, aklın hâkim olduğu çok nadir vahalardan biri olarak, aralarında, karşılıklı güvene dayalı bir hoşgörü alanı oluşuyordu.

Yakınlaşmalarında, tarihin yanı sıra, onların neredeyse birbirinin aynısı olan Balkan yazgılarının da büyük payı vardı. İkisi de, içinden büyük nehrin geçtiği bu kente, buradan gidecekleri umuduyla, fakat aynı zamanda tarihle hesaplaşmak maksadıyla gelmişlerdi.

Enstitü Müdürü Georgiev, uzun yıllar Doğu'da sürgün hayatı yaşadktan sonra, bu Güney Cumhuriyeti'nde, kendi öz va-

tanını yeni yeni keşfediyordu; Babam ise kendi vatanından kaçmış, yeni vatanında sürgünde bulunuyordu.

Bu ortak arayış, ikisini de mitolojik Osmanlı zamanına doğru yönlendirdi...

Derin düşüncelere dalan Babam, Enstitünün önüne geldiğinin farkında bile olmamıştı. Mahkemeye yetişme telaşı içinde oradan uzaklaşmak isterken, Enstitünün tam giriş kapısı önünde Andrey Georgiev'i gördü. Babam durdu. Elini fötr şapkasına uzattı. Samimi duygularla selamlaştılar.

– Mahkemeden sizi aradılar mı? – diye ilk söze başladı Georgiev.

Babam kendisini şaşırtan bu soruya şöyle cevap verdi:

– Hayır, Mahkemeye henüz uğramadım. Ben buradan geçiyordum sadece.

– Girin, girin, Enstitüye girin biraz. Size iyi haberlerim var.

Babam henüz meselenin ne olduğunu anlayabilmiş değildi.

Mahkeme ve Enstitü; bu ne demek olabilirdi acaba?

Müdürün makam odasına girdiler; girer girmez de müdür söze başladı hemen:

– Bu sabah, erkenden, Önderin makamından aradılar. Daha önce Mahkemeye seslenmişler.

Babam irkildi.

Önce Mahkeme, ardından Önder!

Dünkü poker partisi aklına geldi hemen. Samir Mustafa'nın sözlerini hatırladı anında. Meselenin bu kadar uzağa gitmiş, bu kadar yükseğe ulaşmış olduğuna inanamıyordu bir türlü.

Müdür ortada Babamı ürküten bir şeyler olduğunu gördü, sezdi. Ona güler yüzle, cesaret verircesine baktı ve sözlerine devam etti:

– Manastır vakıflarından birinin binasını Partinin almasına ve kendi ihtiyaçlarına göre düzenlemesine karar vermişler. Vakıf binası büyük cami yakınlarında bulunuyor. Orada, eski Osmanlıca yazılı, kim bilir ne zamandan kalma, birkaç sandık dolusu defter, kitap ve evrak bulunmuş...

Hiç kimse bunların ne olduğunu bilmiyor!

Bunlardan yeni kâğıt yapmak istemişler.

Başaramamışlar ama! Kâğıtlar çok eskiymiş.

Yakmak istemişler. Bereket versin ki akılı başında insanlar devreye girmiş de böylece Öndere konu hakkında bilgi verilmiş!

Babam yine Samir Mustafa'nın sözlerini hatırladı. Rahatlandı. Olaylar olumlu bir yön almaya başlamıştı. Müdürün konuşmasını kesmek istemiyordu:

– Önderi Mahkemeye yönlendirmişler. Bize de tabii ki. Bu sabah Yoldaş Çapaev'i bizzat kendisi aramış. Ben kendisiyle konuştum bile. Manastır Vakfı'ndaki evrakları kontrol etmeye gidebilmeniz için birkaç günlüğüne Mahkemedeki işlerinizden muaf tutulmanıza razı oldu.

Anlaşmaya göre, önemli tarihî belgelerin söz konusu olması durumunda Mahkemeden ayrılacak, Enstitüde ya da Devlet Arşivi'nde çalışmaya devam edeceksiniz...

Önderin arzusu da bu yöndeymiş; bana gelince, ben bundan daha iyi bir şey isteyemem zaten. Her zaman için bizim çatımız altında olacaksınız.

Babamın içi rahatladı. Ancak şimdi çoktan soğumuş olan kahvesini yudumlamaya başladı. Düşünceleri, gelecek olayların iyimserlik kaynağı olan olasılığı üzerine odaklandı. Kaybolan Osmanlı zamanının kilit belgelerinin, İstanbul arşivlerinde bile ulaşılması mümkün olmayan belgelerin izini bulmak anlamına gelen büyük düşünün gerçekleşeceği anın yakın olduğunu hissetti.

Olası keşfin lehine olan yeni kanıtlardan bahseden müdürü dinlerken, Babam birdenbire Balkan poker partisinin oynandığı geceyi, yatmadan önce içindeki bütün sıkıntılarını kendisine anlattığı Annemi canlandırdı düşüncelerinde.

Mahkemede onu bekleyen, fakat görüldüğü gibi şimdi başka zamanlara ertelenen, belki de ebediyen önünden kalkacak olan davaları da düşündü.

Her şey, Manastır Vakfı'nda bulunan eski defterlerin içeriğine bağlıydı. Ailemizin geleceğinin sırrı da burada gizliydi şimdi.

Babam, Manastır'da, birkaç yüzyıllık Osmanlı zamanının sicil şifrelerinin gizli olduğunu tahmin ediyordu. Fakat yine de, ne gibi evrakların söz konusu olduğundan tam olarak emin değildi. Gelecek günlerin, bu sırrın üzerindeki esrar perdesini kaldırması gerekiyordu.

XIII

Müdür tarafından kapıya kadar uğurlanan Babam Enstitüden çıktığında, nereye yönelmesi gerektiğini bilmiyordu: Mahkemeye doğru mu, yoksa eve doğru mu gitmeliydi?

Önce Mahkemeye doğru hareket etti, sonra geri döndü, eve doğru yürüdü; görevleri ve ailesi arasında seçim yapma tereddüdü karşısında bulunuyordu âdeta.

Fakat Annemle ve çocuklarla da bir an önce paylaşması gereken, içini saran keyfin etkisi altında, hızlı adımlarla nehre doğru ilerledi; çok geçmeden kendini Tahta Köprü'nde buldu; ardından sola döndü ve artık eve çok yakın bir mesafedeydi.

Annem kapı önündeydi. Babamı cumbadan, daha Tahta Köprü üzerinde yürürken fark etmişti. Tedirginlik içinde olduğu besbelliydi. Kötü haberler duymayı bekliyordu.

Babam kendisini eve ulaştıracak son adımları hızlı hızlı atıyordu. Annem, önceleri yaptığı gibi, her zamanki ahenkli yürüyüşüyle işten eve dönen Babamın ruh hâlini, attığı adımlara göre yorumlayabilecek durumda değildi bu sefer. Şimdi her şey birbirine karışınıştı sanki, her şey belirsizdi. Babamın yüzündeki neşeyi fark edince rahatladı. Kötülüğün bu sefer de, büyük bir ihtimalle yanlarından geçip gittiğini düşündü...

Babam Annemi kucakladı. Burada, nehrin yanında, böyle bir şey hiç olmamıştı. Kapı önünde üstelik!

Annem yanaklarında Babamın sıcaklığını hissetti. Eve girdiler.

Ağlamak ve sevinmek arasında bocalayan biz küçükler, neler olduğunu anlayamadan, birkaç dakika onların yanında kaldık.

Babam yanımıza yaklaştı ve hepimizi birer birer elleri arasına aldı, yukarıya, yukarılara kaldırdı. O ana kadar bizi bundan daha yükseğe kaldırdığı hiç olmamıştı. Fötr şapkası yere düştü. Annem yere düşen şapkayı aldı ve eliyle silkti.

Hepimiz eve girdik. Babam cumbanın penceresi önünde durdu. Önce nehre, ardından yükselen Kale'ye doğru baktı.

En nihayet, söylemesini beklediğimiz sözleri söyledi:

- Yarın Manastır'a gidiyorum...

Annem, ilk başta, herhangi bir dava ile ilgili olarak seyahate çıkacağını düşündü. Hayır, kesinlikle bir dava değildir söz konusu olan, şeklinde bir düşünce geçti kafasından! Manastır'a yapılacak sıradan bir seyahat bunca heyecana değer miydi hiç?!

Babam aynı keyifli sesle sözlerine devam etti:

- Allah nasip eder de yarın, hiç kuşkusuz Manastır'da bulunan sicilleri keşfedebilirim, ben kesinlikle Mahkemeyi terk edeceğim. Enstitüde ya da Arşivde çalışmaya geçeceğim...

Babam ancak şimdi, bir hayli ilerlemiş yaşlarında, Annemi meslek hayatının sırlarıyla tanıştırmaya başladı. Bunun başlıca nedeni, gitme stratejisini artık terk etmeye ve Annemin kalma arzusunu kabul etmeye karar vermiş olmasıydı belki de.

Babam yine evden çıktı. Mahkemeye gitti. Yoldaş Çapaev'le görüştü. Çapaev bu sabah Enstitü Müdüründen aldığı bilgileri doğruladı. Babamın eski Osmanlı evraklarını araştırmasıyla ilgili olayların, ikisinin de ortak arzusu lehine gelişmeye başlaması nedeniyle, Yoldaş Çapaev'in keyfinin yerinde olduğu açıkça görülüyordu.

Bunun ardından Babam yine eve döndü. Yemek yapmakla meşgul olan Annem onun geldiğini neredeyse fark etmedi bile. Pişmiş tavuk ve yufka kokusu evin her yanına yayılmıştı.

Bayram olmadığı hâlde Annem *tikuş* denen bayram böreğini hazırlıyordu.

Babam kitaplarına doğru yürüdü; bu büyük haberi onlara da duyurmak istiyordu âdeta. Onun kitaplarla konuşması, kitapları için, gelmek üzere olan olaylarla uyumlu, yeni bir sıralama arayışı içine girdiğini gösteriyordu.

Yerlerini değiştirmek, kitaplığında ikinci plana çekmek istediği kitaplara acıyordu sanki. Onlara teselli sözleri söylüyordu. Her birini ebediyen içinde taşıyacağına, önemlerini hiçbir zaman unutmayacağına inandırmaya çalışıyordu onları. Kitapların bazılarına, onları tekrar eski yerlerine alacağına söz veriyordu. Allah'ın, yeni kitapların siciller, eski kadife ciltli defterler olmasını nasip etmesi durumunda, bütün kitapların daha büyük önem kazanacağını da söylüyordu onlara. Bu kitaplarda, zamanlar, insanların ve ulusların kaderleri çoğalmış olacaktı.

Pişmiş tavuklu böreğin kokusu burnuna gelinceye kadar Babam kitaplıkta çalışmaya, çıkacağı seyahate hazırlanmaya devam etti.

Hepimiz Babamın önceden tahmin edilmesi mümkün olmayan bu ziyafet sofrasına gelmesini bekliyorduk. Geçicilikten çalınmış bir bayram değil miydi bu?

Biz çocuklar Babamın Manastır'a gidişinden önceki günü hiç unutmadık. Bu sadece Annemin daha önce hiç bu kadar lezzetli bir *tikuş* yapmamış olduğundan değil, babamın keyfinin de yerinde olmasındandı.

Mavi gözlerinin üzerindeki kalın kara kaşlarının daha da belirginleştirdiği yüzündeki sertlikten bir iz bile kalmamıştı. şimdiki gibi, beş oğlunun beşine ve biricik kızına bu kadar uzun süre, bu denli sıcak ve sevgi dolu gözlerle hiç bakmamıştı.

İçini dolduran, Annem de dahil başkalarının pek ulaşamadığı o büyük sessizlik de, sanki ilk defa, onu tamamen terk etmişti.

Bu, hiç kuşkusuz hayatının her şeyden arınmış anlarından biriydi...

Büyükler derslerini yapmak, küçüklerse uykuya yatmak üzere hepimiz evdeki kendi odalarımıza çekilmeden önce Babam sırayla hepimizi bağrına basıp kucakladı. Annem onun çok nadiren bize karşı bu denli sıcak davrandığının bilinci içindeydi. Sığınılacak yeni bir liman keşfetmek üzere, genel olarak evinden ve ailesinden uzak düştüğü gidişlerinden, göçlerden ve savaşlardan önce bile bunu yapmış değildi.

Geri döndüğü zamanlar, biz çocukların karşısına, geliş uzun zaman beklenen, bizleri bir yerlere götürmesi, savaştan kurtarması gereken bir masal kahramanı edasıyla çıkıverirdi.

Annem onun bu keyifli hâlini de anlayışla karşılıyordu. O, bu seferki gidişi yüzünden babamın kaygı çekmediğinin bilinci içindeydi ve aynı zamanda mutluydu da. Böyle olmakla birlikte, biz çocuklara göre bu bir gidiş, Manastır çok yakın olsa bile, olası küçük bir göç sayılırdı yine de. Fakat annemin bilgece açıklamasına göre, aslında bu, burada kalmamızı sağlayacak bir gidişti.

Biz de, Babamın bu gidişinin sıradan bir gidiş olduğuna inanarak, içimiz rahat, odalarımıza çekildik. Anlayabildiğimiz kadarıyla, bu seferki gidişi her zamankinden farklı şartlar altında gerçekleşiyordu ve Babam o zamana kadar hiç görülmemiş bir keyif içindeydi.

Biz Babamın çocukların sadece uyurken okşanmaları gerektiğine dair Anneme nasihatte bulunduğunu bile biliyorduk. Aslında o bunu yapıyordu da, fakat biz o anlarda çoğunlukla uyumaz, gözlerimiz kapalı, uyur gibi yapardık; onun çoğu zaman bize uzak elinin sıcaklığını hissetmek isterdik...

Annem, Babamın özel günlerde giydiği takım elbisesine kim bilir kaçınıcı defa çeki düzen vermek için gecenin geç saatlerine kadar yatmadı. Büyük bir dikkatle ütü yapıyor, özellikle de pantolonlarının, fazla ütölemekten, jilet gibi ütü çizgisinden kopınmasına özen gösteriyordu. Kurşunî kravatını da yıkayıp ütöledi. Fötr şapkasının eski siyah kurdelesini de düzeltmeye çalışıyordu.

Babam kendi eşyalarıyla ilgileniyordu. En büyük ilgiyi, daha İstanbul yıllarında taşıdığı, uğur getirdiğine inandığı eski çantasına gösteriyordu.

Birçok defa, Annem, bin güçlkle tasarruf edilen paralarla Babama yeni, daha güzel ve daha büyük bir çanta almak istemişti. Fakat o buna bir türlü razı olmuyor, yine eski, İstanbul çantasını taşımaya devam ediyordu. Bu çantanın, içine türlü evrak ve kitapları doldururken kendi normal boyutlarından çok genişlemesini sağlayan bir çeşit büyümlü güce sahip olduğuna inanıyordu.

Babamın çantası ve kitaplarıyla nasıl baş ettiğini gören Annem yeni çanta için para biriktirmekten vazgeçti. O zamana kadar biriktirdiklerini başka şeye harcadı. Annem de çantanın büyümlü gücüne inanmaya başladı.

Babam, bu defa, yanına aldığı büyük büyüteç ve çeşitli kalemlerden maada, çantasına ne bir kâğıt ne bir kitapçık koymadı; çantanın içinin, vakıfta bulunan yazıları doldurabilmesi için boş olması gerektiğini düşünüyordu.

Babam daha uzun bir süre cumbada, kitaplarıyla baş başa kaldı. Böyle yalnız kaldığı zamanlar, kendi gizemli iç sessizliğine dönüyordu. Burası, bütün yakınlarının yakınlığını hissettiği, onun iyilik alanıydı. Kendini bilerek teslim etmek istemediği, tatlı bir gaflet basmıştı.

Fakat yine de, uzun zaman önce kendisine yasaklanan düşün kapıları önünde bulunduğunu hissediyordu şimdi.

Yasak Osmanlı zamanına yaklaşıyordu; aslında, o zaman dilimine girmek üzereydi. Bu zamanın kayıp kodlarını araştırıyordu. Fakat o, kendi batı rüyasına, doğu rüyasından daha sıkça ve daha kolayca girebiliyordu. Ne var ki şimdi üstün gelen, her zamankinden daha güçlü olan doğu, gençliğinin İstanbul rüyasıydı...

Yıllarca yakınlarından, kendi zamanından, ideolojilerden, rejimlerden ısrarla gizlediği bu rüyadan tamamen kurtulmasının vakti saati mi yaklaşıyordu yoksa?

Bu rüyayı kendi vârislerine miras bırakması gereken zaman mı gelip çatmıştı yoksa?

Bu rüyadan kendi mesajlarıyla, karmaşık geçen hayatıyla ilk çıkıp gelen, Babama göre belki de yüzyılların sırrının gizli olduğu bu Manastır şehrinde geçen gençlik yıllarında, Atatürk'ün, kendisiyle birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve yeni Türkiye'nin kaderine ilişkin planlarını yaptığı dayısı, Pirlepe doğumlu Makedonyalı Fethi Okyar Bey'di.

Fethi Okyar Bey, Babamın hayatında kimdi aslında? İstanbul'dan dönüşünde ve Balkan sicillerini araştırmaya yönelişinde onun oynadığı rol neydi?

XIV

Babamın genleri ve kromozomları dile gelebilse, bir hayatın olağandışı ve son derece karmaşık Balkan macerasını anlatırlardı hiç kuşkusuz. Bu genlerin ve kromozomların bir kısmının başlangıç noktası belki de uzak Anadolu'da bir yerlerde bulunmaktadır; olayların akışı içinde, bunlar Balkanlar'ın göbeğinde, Pirlepe'de, başka gen ve kromozomlarla aşılanmışlardır; daha sonraları İyon Denizi yakınlarında, Sul bölgesinde, bunlara yenileri eklenmiştir; ardından yolları Gölün sahillerine doğru devam etmiş, buradan da yeni bir Balkan seferine başlamışlardır.

Ninemizinkilerse, Babamı daha çok İstanbul'a yönlendiriyorlardı; çok eskiden buraları terk eden ve Atatürk'ün kurtardığı, İmparatorluğun enkazı üzerinde yücelttiği yeni Türkiye'de iyi bir konuma gelen atalarının İstanbul'daki ayak izlerini sürmeye itiyordu. Ninemiz, Babamın düşlerini daima İstanbul'a doğru yönlendiriyormuş. Daima bunun için en elverişli fırsatı kollayıp duruyormuş. Yeni Türkiye'nin savunulmasında, Atatürk ile omuz omuza ön saflarda yer alan yakın akrabası Fethi Okyar Bey'in yükselişini adım adım takip ediyormuş. İstanbul'daki yakınlarının, yazgısal bir dönemde, daha yaşlı oğlunun nasıl elinden tuttıklarını; önce onu, ardından da bütün aileyi nasıl oraya aldıldıklarını görmeyi arzuluyormuş.

Zavalılık, oğlunu belirsiz bir yola uğurlamanın en uygun fırsatının hangisi olduğunu bilmiyormuş. Balkan Savaşları es-

nasında, oğlu on dört yaşındayken, onu İstanbul'a göndermenin yollarını arıyormuş. Fakat son adımı atmaya cesareti yokmuş. İşi kadere bırakıyormuş.

Balkan Savaşları'ndan sonra, Birinci Dünya Savaşı alevlenmiş, savaş Göl kıyısına kadar ulaşmıştı. Ninem yine savaşı atlattırmaya çalışmıştı. Ebediyen Göl kenarında kalmaya kararlı olan, sağlık durumu nazik ve güçsüz eşinden gizlice, Babamın gidişi ile ilgili ne planlar, ne planlar yapmamıştı. Fırsatın sahiden de kapıyı çaldığı zaman bile onun gitmesine izin verebilecek cesareti gösterememişti. Fakat kader gereğinden çok zorlanacak olursa, bunun karşılığı da gecikmez, gelir...

Birinci Dünya Savaşı alevlenmişti. Göl kenarına Fransız orduları yerleşmişti. Konumlar ve stratejiler yıldırım hızıyla değişiyordu. Savaşın bir döneminde, bir grup Fransız general, üstlerine ve müttefiklere isyan bayrağı açmışlardı. Küçücük Korça Cumhuriyeti'nin kurulmasını desteklemişlerdi. Buna Yunanlar tepki göstermiş ve Cumhuriyet anında ortadan kaldırılmıştı.

Hayatın gariplikleri o zamandan beri Babamı adım adım takip etmeye başlamış, sonuna kadar peşini bırakmamış.

O, Korça Cumhuriyeti'nin biricik kurbanıydı. Fransız işgal kuvvetleri tarafından hapse atıldığında on yedi yaşındaymış. Aslında o, babası ve üvey kardeşleri arasında geçen eski kavganın kurbanı olmuştu.

Bir sabah, Babamı tutuklamak üzere, Fransız ordusunda görevli Senegalli askerler gelmişler. Ninemin göz yaşları bile fayda etmemiş. Oğlunu alıp götürmüşler. Hapishaneyle uzaktan yakından ilgisi olmayan bir eve kapatmışlar. Daha sonra ortaya çıkmış ki, babamın hapsedilmesi karşılığında, yerel askerî amire, altın kaplamalı bir sigara tabakası rüşvet verilmiş.

Bir haftadan az bir süre hapiste kalmış. Bir gece, Senegalli askerler uykudayken kaçmayı başarmış. Eve dönmemiş. Geceyi Göl kıyısındaki akrabalarımızın yanında geçirmiş; Sabahın alacakaranlığında, akrabalarımıza dediği gibi, İstanbul'a gitmek üzere yola çıkmış. Oğlunun hapisten kaçtığını ve İstanbul'a gittiğini öğrenince, ninem bir yandan sevinmeye, bir yandan da ağlamaya başlamış. Oğlunun, en nihayet, en büyük arzusunu

yerine getirdiğine seviniyormuş; o savaş zamanında en doğru yolu bulamayabileceğini düşündükçe de ağlıyormuş.

İstanbul'a gidişinden yarım yüzyıl geçtikten sonra bile, hiç kimse, hatta ne annesi ne de ailesinden başka herhangi biri, Babamın İstanbul'a nasıl ulaştığını öğrenememişti. Selanik'ten, göç eden yakın akrabalarımızın bulunduğu İzmir'e gemiyle seyahat ettiği tahmin ediliyormuş. Babamı onlar karşılamışlar, bir süre misafir etmişler, sonunda da, yeni Türkiye'nin kaderinin belirlendiği savaşların yürütüldüğü bir sırada İstanbul'a, dayısı Fethi Okyar Bey'in yanına göndermişler.

Babam, hakkında hiçbir zaman hiçbir şey söylemediği, 1917 baharından 1924 sonbaharına kadar, dört yıl boyunca, İstanbul'da küçük bir hayat geçirmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun kesin yıkılışı ve yeni Türkiye'nin kuruluşu arasındaki dönem, Babamın kişiliğinde güçlü bir iz bırakmıştı. İstanbul'da geçirdiği bu zaman zarfında, Babam klasik şeriat hukuku ve İslam felsefesi okuyup mezun olmuştu.

Türkiye'de kalıp kalmaması, ailesini de oraya aldırıp aldır-maması ya da Balkanlara dönüp dönmemesi ile ilgili kararını İstanbul üniversitelerinin değil de sadece hayat üniversitelerinin, kaderin ta kendisinin belirleyebileceği, verilen başka bir hüküm, başka bir felsefe izlemişti.

Böyle olmakla birlikte, annesinin sonsuz düşünüyü hiçbir zaman gerçekleştiremeden, Babam en nihayet Balkanlar'a dönmüştü. Onun dönüşüne, oğlunun peşinden gitmeye takati yetmeyen, bir eski dürbünle Göl kıyısında ebediyen kalan Babası sevinmişti sadece.

Böylece Babam, İstanbul'dan ebediyen ayrılmış. Hem de daha önce orada hiç yaşamamışçasma. Annesi günlerce, İstanbul'da bulunan bütün yakınlarından ve bu şhirde geçirdiği günlerden söz etmesini istemiş. Fakat Babam gizemli bir sessizliğe gönülmüş. Annesi bir şeyler anlatması için fazla ısrar edince, suskun oğlunun yüzünden gözyaşlarının süzüldüğünü fark edermiş. O zaman kendisi de gözyaşlarına boğulur, sormaktan vazgeçermiş. Zavalılık, hayalini bir oğluyla gerçekleştirmeyi başaramayınca, yakınlarının Türkiye'ye, kendisinin de Göle doğru gittiğinden beri, ailesi ile biricik bağı olan akrabası Fethi

Okyar Bey'in aracılığıyla, hiç değilse diğer oğlunun İstanbul'a gitmesini sağlamaya çalışıyormuş.

Babam, Balkanlar'da her bakımdan sezilmeye başlanan o çalkantılı ve belirsiz zamanların arifesinde, ruhunun derinliklerinde gizli olan kendi İstanbul zamanı ile yaşıyordu. Hukuk mezunu olduğunu gösteren Osmanlı diplomasıyla yeni Balkan ülkelerinde parlamaktaydı.

Önce, ilk başta cumhuriyet, ardından da krallık olarak ilk kez bağımsızlığına kavuşan ana yurdunda sivrilmeye başladı. Diplomasıyla, aleyhte gösterilen tepki ne denli güçlü olursa olsun, hâlâ Osmanlı zihniyetinin ataletinin hâkim olduğu, henüz kökleşmemiş devlet kurumlarında yükseliyordu.

Babamın İstanbul zamanına giden yolun bulunması çok zordu. Ruhunun derinliklerine ebediyen gömülmüştü âdeta. Bu zamana, Babamın, Manastır kadılık sicillerinin izini bulduğundan çok sonra ulaşabilmek mümkün olmuştu.

Bir sabah, çalışma masasının arkasındaki duvara, birkaç yıl önce Tito ve Stalin resimlerini astığı yere, o zamana kadar bizler için yabancı olan yeni bir kişinin resmini astı. Kısa bir süre sonra, bize, bu resmin, İstanbul'da yükseköğrenim gördüğü yıllarda yanında kaldığı, dayısı Fethi Okyar Bey'in portresi olduğunu söyledi. Annem bile, arkasında ithaf yazısı bulunan, fotoğrafın çekilmesinden neredeyse elli yıldır gözlerimizden uzakta gizli kalan bu portreyi Babamın nerede koruduğunu bilmiyordu.

Babam çoktandır aramızda yoktu; Annem ise onun kitaplarını ve kitaplarının sırasını koruduğu zaman zarfında, sürekli olarak Fethi Okyar Bey'in resmine bakıyordu; Babamın annesi gibi Annem de hiçbir zaman, onun İstanbul zamanının ve annesinin akrabası ile arasındaki ilişkilerin sırrını tamamen öğrenebilmiş değildi.

Bu resmin uyandırdığı merak hiç bitmedi. Yıllarca, bu resme baktıkça sorduğum, "Aslında Fethi Okyar Bey kimdi?" sorusu benim kafamı da hep meşgul etmişti. Babamın hayatında onun nasıl bir rolü olmuştu?

Babam hayatta olduğu müddetçe onun kaderini, onun hayatını ve özellikle onun sicillerin keşfiyle ilgili çalışmalarını ne ka-

dar yakından izlediysem de, karşısında ettiğim yemine saygılı davranmak durumundaydım; şöyle ki araştırmalarımda, onun İstanbul zamanından ve Fethi Okyar Bey'in hayatındaki yerinden uzak duruyordum.

Fakat yıllar yıllar sonra, nehrin kenarındaki evimizde bulunan Okyar'ın portresinin anısı, Seine nehri üzerinde bulunan Paris'teki köprülerden birinde, zamanların ötesinden, âdeta doğaötesi aile bağlarından gelen Babamın bir işareti gibi bütün parlaklığı ve bütün anlamıyla gözlerim önünde parıldadı.

XV

Kader, çoğunlukla, gayri ihtiyari olarak karşılaşmaktan sakin olduğumuz, en az karşımıza çıkacağını umduğumuz yerde yolumuzu kesmektedir. Yıllarca, Bakuninciler'in ülkesinde, hayatın o en büyük ansiklopedisinde, bazen dalıp gitmiş ve derin düşüncelere kapılmış vaziyette, bazen ise umursamazlık ve dalgınlık içinde Seine nehrinin kıyısındaki Paris rıhtımlarından geçerken zamanın sayfalarını evirip çeviriyordum.

Kaderin, Bakuninci'nin'in birine ait, kartpostallar, fotoğraflar, Osmanlı zamanından kalma yadigarlarla dolu sıradan bir teneke kutu içinde, eski fermanlar ve hat örnekleri yanında, Babamın dayısı Fethi Okyar Bey'in birkaç fotoğrafını-portresini bulmama yardım edeceğine kim inanabilirdi.

Bu, Babamın çalışma masasının arkasındaki duvara astığı fotoğrafta gördüğüm, fakat oldukça büyütülmüş aynı yüzdü! Babamın, dünyaya geldiği Gölün kıyısındaki topraklarda da, daha sonra yerleştiği yeni vatanında da yıllarca gizlediği aynı fotoğrafa, aynı portreye bakıyordum.

Yoksa kader, dayısının, Türkiye'nin Paris büyükelçisi olduğu yıllardan kalma fotoğraftaki yüzüne bakarken, Babamın İstanbul zamanının sırlarını araştırmaya kışkırtmak mı istiyordu beni?

İçimi büyük bir heyecan kapladı. Seine sakin sakin akıyordu...

Bu fotoğraf, Babamın ve Okyar'ın Balkanlar'da geçen hayat yollarının araştırılması işine nasıl başlanacağı fikrini canlandırıyordu beynimde.

Babamın hayatını ve İstanbul'da geçirdiği zamanı, özellikle de Babamın Fethi Okyar Bey ile karşılaşmasına ve ayrılığına bağlı olanları araştırma heyecanı uyanıyordu içimde.

İçimde taşıdığımı tahmin ettiğim temayül ve bana Babamdan geçen sezgisel hayal gücü sayesinde, hayatının bir kısmını kesin unutulmuşluktan kurtarmakla görevlendirilmiş gibi hissettim kendimi.

Bana düşen, bu iki hayatın hangi anlarda birbirlerine en yakın olduklarını, tarihin önlerine çıkardığı ortak bir misyonda birlikte hareket etmeye ne zaman hazırlık gösterdiklerini, âdeta ebediyen büyük bir sır olarak kalan aralarındaki bir anlaşmaya göre ansızın nasıl ayrıldıklarını araştırmaktı.

Aynı zamanda annesinin İstanbul'daki yakınlarının yanına dönme düşünü de feda etmek pahasına olsa bile, Babamın Balkanlar'a dönmekle gösterdiği fedakârlık sayesinde, Fethi Okyar Bey dedelerine duyduğu o büyük nostaljiyi ebedileştirmek mi istemişti acaba? Babam, gerçek anlamda bir çıkış yolu bulamadan, kaderciliğe terk edilmiş olarak, büyülenmiş Balkan çemberi içinde bulmadı mı kendini?

Babam, Fethi Okyar Bey'den, yeni Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazı üzerinde yükselmekte olduğu dönemde ayrıldı. Fethi Okyar Bey'in bu gelişimdeki tarihî hizmeti büyüktü. O, yürütülen nihaî savaşlarda Atatürk'ün savaş arkadaşıydı. Malta sürgünü, Türkiye'de ilk liberal partinin, doğrusu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurucusu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı, Türkiye'nin Paris ve Londra büyükelçisiydi.

Fethi Okyar'ın da yanında yer aldığı bir dönemde, Atatürk'ün Osmanlı İmparatorluğu ile hesaplaştığı, imparatorluktan ve imparatorluğun yavaş yavaş çöküşünden kaynaklanan sorunlarla mücadele ettiği sırada, Babam, Osmanlı zamanının ataletinin daha uzun uzun yıllar devam edeceği Balkanlar'a dönüyordu; bu atalet, özellikle Atatürk devriminden ve uygulamaya koyduğu laiklikten uzak kalan, uzun süre dinî kapanıklık içinde yaşayan ve yeni zamanlara başarılı bir şekilde uyum sağlayamayan İslamiyet'i kabul etmiş olan kesimlerin kaderinde belirginlik gösteriyordu.

Okyarlar'ın tarihini ve onların Pirlepe köklerini daha derince araştırmakta olduğum bir sırada, Fethi Okyar Bey'in, Babamdan, büyük bir ihtimalle Pirlepe ve Manastır kadınlıklarının sicillerinde bulunan belgelere ulaşip ailesinin köklerini araştırmasını istemiş olabileceği tahmini giderek belirginleşmeye başlıyordu kafamda.

Parisli Bakuninci'nin büyük teneke kutusundan çıkan Fethi Okyar Bey'in iki fotoğrafının uyandırdığı düşünce ve çağrışımlardan doğan bir heyecan giderek artıyordu içimde. O uzunca bir süre benim heyecanımı izliyor ve bir çeşit şahsî meselenin söz konusu olduğunu seziyordu. Bakuninci, heyecanımı paylaşmak istiyordu. Meselenin ne olduğunu anlattım ona. İki fotoğrafı gururla bana uzattı. Fotoğrafları hediye etti. Oysa ben borcumu ödemek, hatta fotoğrafların değerinin üstünde para vermek istedim. Fakat o ısrarından vazgeçmedi, geri adım atmadı.

Fotoğraflar elimde kaldı. Tarihin ta kendisini tutuyordum gibi bir his vardı içimde. Heyecanımı en yakın kahvede dindirdim. Fotoğraflara dikkatle bakarken, sanki birkaç hayata açılan birkaç dehliz önünde buldum kendimi.

Fotoğrafların birinin arka sağ köşesine, şöyle bir not düşülmüştü: 30 Ağustos, *Petit Parisien* gazetesi, Fethi Okyar Bey, Türkiyeli Bakan. Diğer fotoğraf üzerinde şunlar yazılıydı: Fethi Okyar Bey, Türkiye'nin Fransa Büyükelçisi, 7 Nisan 1925, *Petit Parisien* gazetesinin arşivinden. Olayı aydınlatmaya çalışıyordum. Büyük bir ihtimalle, otuzlu yılların sonlarına doğru, Parisli Bakuninci'nin biri, Paris'te çıkan gazetenin eski fotoğraf arşivini satın almıştı. Yarım yüzyıldan uzun bir süre Seine nehrinin rıhtımında duran, âdeta bulunduğu yerde zaman içindeki yolculuğunu sürdüren bu fotoğraflar, günün birinde gerçek bir araştırmacının, Fethi Okyar'ın uzak akrabalarından birinin gelip kendilerini bulmasını bekliyor gibiydiler. Onun ortaya çıkıp, kaderin emaneti olan bu fotoğrafları almaya gelmesini. Bu fotoğraflar, en sonunda gerçek ellere ulaşabilmek için, bir Bakuninci'den başka bir Bakuninci geçmişti. Seine kıyısında bulunan bu Paris kahvesinde fotoğraflara büyük bir dikkatle bakarken, zamanla ilgili hissimi kaybediyordum. Fotoğraflar, gözlerim önünde, kayıp bir zamanın parçalarını canlandırıyor-

lardı. Fethi Okyar Bey'in fırtınalı hayatının gölgesinde geçen Babamın İstanbul zamanını araştırma kararlılığı olgunlaşıyordu içimde.

Büyük bir ihtimalle önemli bir kabul öncesinde, Büyükelçi sıfatıyla üzerine giydiği resmî diplomat elbisesiyle görüldüğü, şömine yanına otururken çekilmiş fotoğrafına dikkatle baktım.

Şömine üzerindeki sarkaçlı büyük çalar saat, fotoğrafın çekildiği zamanı gösteriyordu: bu, büyükelçi Fethi Okyar Bey'in bilinmeyen Paris günlerinden birinin saat dokuz yirmisiydi.

XVI

Makedonya'da bulunan kentler söz konusu olduğunda, Babam en çok Manastır'a gitmeyi severdi. Yargıç sıfatıyla, görülmesi gereken türlü mahkeme davalarıyla ilgili olarak seyahat ederdi. İş seyahatleriyle ilgili evraklarını, Babamın misyonuna, doğrusu belki günün birinde eski Osmanlı kadı evraklarının izini bulacağına inanan mahkeme başkanı Yoldaş Çapaev bizzat imzalıyordu.

Babam Stalinizm döneminde burada kalan az sayıda göçmen aydınlardan biriydi. Yeni kurulan devlet idaresi kendi kurumlarını kurarken, sayıları az olan, Avrupa merkezlerinde ya da Balkanlar'ın büyük kentlerinde öğrenim gören beyinlerden yararlanma sağduyusuyla hareket etmiş ya da böyle hareket edilmesi en üst makamlar tarafından dayatılmıştı. Siyasete bu laşmadıkları ve akıllıca Partiden uzak durdukları; kendi işlerine bakıp uydurma tuzaklardan herhangi birine düşmedikleri ya da olası her çeşit ihbar ve suçlamalara kurban gitmedikleri; en kara günler için büyük bir ustalıkla gizledikleri altınlar ortaya çıkarılmadığı takdirde; aileleri ile ilgilenmekten başka bir işe bu runlarını sokmadıkları sürece, zor zamanları rahatça atlatabilir, hatta çalıştıkları yeni kurumlarda saygın bir konuma bile yükselebiliyorlardı.

Babamın olayı, başka özellikleriyle de ülkede biricik örnekti belki de.

Önce Osmanlı kadısı, ardından krallık yargıcı, en sonunda da sosyalizm yargıcı olmuştu. Partinin güvenini kazanabilseydi

onu kimse tutamazdı ya da tersi olsaydı geride tek bir izi dahi kalmazdı. Her zaman darbe almadan önce tepki göstermek şeklindeki, kaderini etkileyen savunma refleksini koruyabildi. Onu kurtaran da çoğunlukla bu refleksti.

Mahkemeden tam vaktinde kopmak üzereyken de bu tavırında değişen bir şey yoktu...

Şimdi, sürekli kaçışın o ebedî Balkan Ekspresi'nin daha kısa parkurundan biriyle Manastır'a yaklaşırken, Babamın içinde, Atatürk Türkiye'sindeki geleceği ile ebediyen vedalaştığı İstanbul'a, doğrusu Osmanlı zamanına yaklaştığı hissi uyanıyordu.

Daha ilk karşılaşmasında, yeni Türkiye'nin kaderinde kesin rol oynayan, Atatürk ile Fethi Okyar Bey arasındaki büyük dostluğun tohumlarının atıldığı bu kente gönülden bağlandı.

Osmanlı döneminde Manastır adıyla anılan bu kent, çoğunlukla İstanbul'dan getirdiği eski kitap ve yazılarında karşısına çıkıyordu.

Babama göre, İmparatorlukların kesiştiği bir noktada bulunan kent, Yıkılan İmparatorluklar Işığında Balkan Tarihi projesiyle ilgili araştırmaları için biçilmiş kaftandı. Aynı zamanda, kimlikleri farklı insanlar arasında hoşgörünün hâkim olduğu, çok nadir görülen bir Balkan hoşgörü vahası gibi de geldi ona. Bir zamanlar Üsküp için de düşündüğü gibi, kötülüklerin ve ayrılıkların kaynağı olan imparatorlukların, kazandıkları zaferler ve uğradıkları yenilgilerle, ayrılıkları ortadan kaldırma ya da hafifletme gayretleriyle, bu merkezlerde uzlaşa, hoşgörü alanları da yarattıklarına inanıyordu...

Babamın Üsküp'ten Manastır'a seyahat ettiği tren, daha XIX. yüzyılın sonlarına doğru inşa edilmiş olan demir yolu üzerinde ağır ağır ilerliyordu. Selanik'ten başlayan tren yolunu Avusturyalılar yapmıştı. Bu tren yolu sayesinde Makedonya'ya Akdeniz ve Avrupa havası ulaşıyordu. Çoğunlukla Balkan tarihi de bu tren yolu üzerinden geliyordu. Babam bu tren yolu sayesinde, yakınlarının Türkiye'ye göç edişlerinden elli yıl sonra, annesinin 1937'de İstanbul'a yaptığı biricik ve son yolculuğu anımsıyordu. O zamanlar, Londra büyükelçisi olan yeğeni Fethi Okyar Bey aracılığıyla, kendisini yakınlarına ulaştıracak olan belki de

son bağlantıyı bulmaya çalışıyordu; maksadı, daha büyük oğlunu tekrar İstanbul'a aldirmek, ardından daha küçük oğlu ile kızlarının da oraya gitmelerini sağlamaktı. Fakat kader annenin yavrularını kurtarma içgüdüsünden daha hızlı davranmıştı...

Büyük oğlu bir daha gitmemek üzere İstanbul'dan geri döndü, ancak kader ona başka bir yol çizdi; küçük oğlu ise şükürler olsun ki annesi acısını görmeden, 1943 yılında vefat etti. Suçsuz olduğu hâlde, Stalinist rejim, sözde "İngilizlerle ilişkisi" yüzünden, kukla mahkemelerinden birinde düzenlediği duruşmada onu idama gönderdi.

Bu demir raylar üzerinde hareket eden tren, başka örneği bulunmayan bir eser ortaya koyarcasına, çıktığı seferlerde kim bilir kaç Balkan öyküsü yazmış olabilirdi. Hedefine yaklaşmak üzereyken, Babam, inşa edildiğinde, bu demiryolunun Avrupa'yı Manastır'a taşıdığını, daha geçlerde ise aynı şekilde Manastır'ı Avrupa'ya ve daha da ötelere taşıdığını düşünüyordu.

Kent doğu ve batı uygarlıkları arasında bir kavşak hâline dönüşüyordu. XIX. yüzyılın sonlarına doğru burada, Balkanlar'da nadir görülebilen yapılardan sayılan ilk tiyatro da inşa edildi. Kentin merkezinde Katolik katedrali de yükseldi. Kafeşantanlar da açıldı. Eski hanlar kentte sadece eski kervan zamanlarının tanığı olarak kaldılar. Bu bölgede yeni Levant çalkantılarını gözlemleyebilmeye daha elverişli bir jeostratejik mevki bulamayan büyük güçler, bu kentte açtıkları konsoloslukların sayısını artırdılar.

Daha geçlerde, daha küçük, özgürlüklerine yeni kavuşmuş Balkan ülkeleri bile bu kente kendi konsoloslarını göndermeye başladılar. Manastır'ın kozmopolit bir merkez olma eğilimi devam ediyordu. Farklılıkların eski kaynaklarından yeni farklılıklar ortaya çıkıyordu. Kimlikler birbirine karışıyor, daha da karmaşık bir hâl alıyordu.

Kent geniş bir bölgenin piskoposluk merkezi bile oldu; çok geçmeden, daha XVII. yüzyılda kendi dinî misyonları etrafında birleşen Fransız Lazaristler de buraya geldi. Onların ardından, Aziz Vincent de Paul rahibeleri de kente yerleşti. Yüzyıllardır eski ana yurtları İspanya ile ilgili anılarını canlı tutan Sefarad Yahudileri de buradaydı. Balkanlar'da, hatta daha geniş bir

coğrafyada yaşayıp da kendi temel özellikleri sayesinde tarihini bu kozmopolit kentin tarihine katmış olmayan tek bir millet yoktu.

Babam için, dayısı Fethi Okyar Bey'in Manastır Askerî Rüştiyesi'nde okumuş ve burada kaderini Atatürk'e bağlamış olması olgusu yanı sıra, en nihayet 1908'de anadili Arnavutça'ya göre hazırlanan Latin alfabesinin bu kentte kabul edildiğinin bilinmesi de önem taşıyordu.

Tren Manastır garında yavaş yavaş durmak üzereyken, bir taşkın hâlini alan Balkan tarihinin etkisi altında, Babamın kafasında her türlü düşünce birbiriyle iç içe geçmişti. Lokomotifin keskin düdük sesi, daldığı uzak düşüncelerden çekti çıkardı onu.

XVII

Osmanlı döneminin Babamın düşünceleri üzerindeki baskısı çok yoğundu. Fizikten ataletin karşıt bir güç olduğunu iyi bilmesine rağmen, bunu bir çeşit atalet şeklinde hissediyordu; Balkan imparatorluklarının yıkılışlarını düşünürken, Balkan uluslarının zihniyeti söz konusu olduğunda, bunun gerçek bir güce dönüştüğünü gösteren birçok kanıtı ulaşıyordu. Ataletin ortadan kalkması ve en nihayet gerçek anlamda karşıt güç olarak algılanabilmesi için, daha çok çok zaman geçmesi lazımdı.

İnsanların bilincinde yer eden Osmanlılığın köklerinin kazınması yolunda verilen mücadeleler ne denli sert olsalar bile, kurumlarda, birkaç yüzyıllık Osmanlı zamanının miti, tahmin edilmesi dahi imkânsız olan vahalarda, gizlice yaşamaya devam ediyordu.

Babam, yazılmış olan gerçeklerin, Osmanlı döneminden kalma onca anıt arasında bir yerlerde gizlendiği tezinin yılmaz savunucusu olmaya devam ediyordu.

O, anlaşılan birkaç yüzyıldan beri Manastır'da bulunan vakıflardan birinde gizli kalan eski Osmanlı evraklarının izini sürmek üzere, bu düşüncelerle Manastır'a ayak basacaktı. Osmanlı zamanıyla bu büyük mücadelede, o yalnızdı şimdi..

Tren istasyonundan, eskiden Hamidiye Caddesi olarak bilinen, daha sonraları halk arasında Geniş Sokak adıyla anılan sokağı takip ederek yürüdü. Yeni zamanların kendi özelliklerini zorla kabul ettirmiş olmasına rağmen, bir zamanlar demiryolu ve kentin ileri gelenlerinin çabaları sayesinde gelen Osmanlı-Av-

rupa çağdaşlaşmasının izleri, Geniş Sokak üzerinde hâlâ varlığını sürdürüyordu.

Kent çok çalkantılı zamanlara ve savaşlara sahne olmuştu: önce Balkan Savaşları, ardından iki dünya savaşı yaşanmıştı; şimdi de kentin özel süsü hâline gelen mücadele sloganlarıyla her yerde varlığını sezdiren eşitlikçi sosyalizm zamanı yaşanıyordu.

Babamın ilgi merkezinde, eski Osmanlı evraklarının gizlenmiş olabileceği tahmin edilen Manastır camileri, medreseleri, vakıfları vardı. Savaşların neden olduğu yangınlardan bir şeyler kurtarılabilmiş idiyse, kurtarılan evraklar hiç kuşkusuz bu yapılarda bulunuyordu. O zamanlar estirilen savaş kasırgaları ne denli sert olsa da, farklı dinlerin kutsal kitaplarına ve ibadethanelerine genel olarak zarar verilmemekteymiş. Allah'ın evlerine ve kutsal kitaplara kolay kolay dokunulamıyormuş.

Babama göre nefretin en üst sınırı, başkalarının ibadethanelerine ve kutsal kitaplarına el uzatıldığı zaman zorlanmış olurdu. O bunun mahşerden bir farkı olmadığını düşünüyordu...

Babam ilk önce, daha imparatorluğun başlarında, o uzak 1434'te inşa edilen Manastır'ın en eski camisi Sungur Çavuş Camii'nin bulunduğu yere doğru yürüdü. Hem daha 1508 yılında inşa edilen İshak Bey Camii, hem 1561'den kalma Haydar Camii, hem de 1558'de yapılan, son zamanlarda sanat galerisine dönüştürülen Yeni Cami hakkında her türlü bilgiye sahipti.

Daha Osmanlı İmparatorluğunun başlangıcında inşa edilen, şiddetli savaşlara, yangınlara ve yıkımlara rağmen karşılıklı hoşgörü sayesinde kurtulan bu taştan anıtlar gibi kurtulup günümüze ulaşmış olan önemli yazılı tanıklıkların da bulunduğu na dair sarsılmaz bir inanç taşıyordu içinde.

Misyonu çerçevesinde üzerine düşen, varlıkları hakkında sadece sınırlı birtakım bilgiler mevcut olan, fakat daha somut kanıtlar bulunmayan adli-idari evrakları araştırıp bunları ortaya çıkarmaktı.

Babam silkinip uzak düşüncelerden sıyrıldı. Zaman çok çabuk geçip gidiyordu. Saatine baktı. Beklediği belediyeye doğru hızlı adımlarla yürümeye devam etti.

Belediye başkanının da, kent parti komitesi sekreterinin de, kent arşivi müdürünün de orada bulunmasına hayret etti. Babamın da katılımıyla, belgelerin türünü tespit etmesi ve bu belgeler hakkında çözümler önermesi gereken bilirkişi grubunun temsilcileri de oradaydı.

Orada hazır bulunan kentin üst düzey yöneticileri, emrin tepeden, Önderin makamından gelmiş olmasının ne anlam taşıdığını çok iyi biliyorlardı. Ortada tek bir olasılık vardı. Bu fırsattan, şahsi amaçlar için de, fakat başta cumhuriyetteki yönetim hiyerarşisinin gücünün gösterilmesi amacıyla da en iyi şekilde yararlanılmalıydı. Kendilerine, Ulusal Tarih Enstitüsünün dış uzmanı olarak Babamın bütün belgeleri görmesine imkân sağlanması ve bu belgelerle ilgili bütün taleplerinin yerine getirilmesi talimatı bizzat Önderden gelmişti. Uzmanlardan oluşan komisyonun yanı sıra, yönetim, Parti ve kent arşivi temsilcilerinden, bir de Babama takdim edilmeyen diğer birtakım kişilerden kurulmuş olan bir gölge komisyon daha vardı.

Herkesin tek tip giyindiği, alışverişin karnelerle yapıldığı, insanların zorla benimsetilen tek yanlı sloganların baskısı altında yaşadıkları bu ağır savaş sonrası dönemde, Babamın daha İstanbul yıllarında giydiği, annemin sadece zaman zaman ipek kurdelesini değiştirdiği eski fötr şapkası ve eski deri çantasıyla ortalıkta görünmesi, açıkça dönemin ortak resminin dışında kaldığı izlenimini uyandırıyor; bu haliyle o şimdiden çok geçmişe ait görünüyordu.

Fakat Babamın, birilerine göre yabancı, diğerlerine göre fazlasıyla cesur, tarihe gömülen sınıfı hatırlatan görüntüsünden, onun âdeta bir simge hâline gelen sıcak yüz ifadesinde zuhur eden iyiliği, karşısındakini her zaman anlayışla karşılama ve olduğu gibi kabul etme mizacı yansıyor etrafa. Bu yüz ifadesini, ölçülü metaneti, hiç eksilmeyen gülümsemesi, gözlerinin mavi parıltısı tamamlıyordu. Başkalarının gönlünü kolayca kazanabiliyordu. Onların sert ve kayıtsız bakışlarına, ne olduğunun kestirilmesi imkânsız bir yumuşaklık katıyordu.

Kent yöneticilerinin ve komisyon üyelerinin yüzlerindeki ifadeden, o her zamanki aceleciliklerinin farkına vardı hemen; onların maksadı bu işin bir an önce bitirilmesi, Öndere konu hakkında hemen bilgi verilmesiydi.

Parti yöneticilerinin de acelesi vardı. Onlar bu eski kâğıtlar tarihinin bir an önce kapanmasını, ardından da vakfın parti örgütünün ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi işinin hemen başlatılmasını sabırsızlıkla bekliyorlardı.

Önderin bizzat müdahalesi söz konusu olmasaydı, onlar hemen oracıkta keskin parti dışlarını göstermeye hazır dılar.

Bu onların zamanıydı!

Karşlarına, ne doğuya ne de batıya ait olmayan o gerici giyim kuşamıyla, Titovka-şapkalar* arasında sırtan o gülünç fötr şapkasıyla çıkan Babama da gününü gösterirlerdi şüphesiz, asıl yerinin nerede olduğunu da. O eski defterlerle beraber, geçmişe postalarlardı onu şüphesiz.

Babam, "a la Stalin" bıyıklarının sertliğiyle güçlendirilmiş yüzlerindeki ifadeden, kendini bir şey sanan bu adamların o hiç eksilmeyen keyfî hakemlik satma isteklerini kolayca okuyabiliyordu.

Birkaç sandık dolusu eski Türk ve Osmanlı kâğıdı, proletarya diktatoryasının bir an önce tesis edilmesi gibi diğer öncelikli görevleri bulunan Partinin zafere götüren doğru yolunda engel teşkil edebilir miydi hiç?

Orada hazır bulunanların hepsi, bütün erk ve idareyi elinde bulunduran sertlik yanlısı komünistlerin düşüncesini paylaşmıyordu.

Diğerleri, doğrusu kent arşivinden, İslam Cemaati Diyanet İşleri Birliği'nden** gelenler bu çok eski belgelerin Balkan tarihi irmağının hızlı akıntısından kurtulmalarını sağlayan gözden irak mendereslerin biri sayesinde bugüne ulaşabilmiş olduklarını düşünüyorlardı. Onları kurtaran, mabedin kutsallığıydı hiç

* İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Yugoslavya Halk Kurtuluş Hareketi Önderi Yosiip Broz Tito'nun da taktığı, Yugoslavya Halk Kurtuluş Ordusu savaşçılarının giydikleri şapkalara verilen ad. (Çevirmenin notu)

** Makedonya'da İslam diyanet işleri ile ilgilenen teşkilata verilen ad. (Çevirmenin notu)

kuşkusuz. Büyük erk sahiplerinin korkusu belki de. Kendilerini zaferin verdiği gücün sarhoşluğuna ne denli kaptırmış olurlarsa olsunlar, büyük bir ihtimalle içlerindeki bu korku onları sayısız sloganlarında iddia ettiklerinin tam aksine tanrının yerine geçmeye kalkmaktan alıkoymuştur.

Eski belgelerin üzerine zamanın kalın toz tabakası çökmüştü. Geçen yüzyıllar içinde fareler tarafından bile kemirilmiş olmadıklarına göre, bunlarda bir kutsallık vardı mutlaka. Başka türlü mü mümkün değildi zaten. Babam bilirkişi sıfatıyla incelemesine başlamadan önce, orada hazır bulunanların kafasından bu gibi türlü türlü düşünceler geçip duruyordu. O büyük bir ihtimalle orada bulunanların düşüncelerini okuyordu ve sabır telkin eden bakışıyla aralarından birkaçını sakinleştirmeyi bile başarmıştı. Babam, bu adamlar karşısında, Önderin özel emri ile eski evrakların ne tür evraklar olduğunu ortaya koymak göreviyle orada bulunduğu dair en önemli kozunu kullanmaya pek hevesli değildi.

Bir ara Babam, orada bulunanlardan birinin, kent parti örgütü başkanının kulağına bir şeyler fısıldadığını iyice fark etti. Parti sekreterinin tepki sözlerini duydu:

“Böyle bir şey imkânsız, yanılıyorsunuz; o mutlaka Parti üyesidir. Önderin ve etrafındaki danışmanların böyle bir tongaya basmaları mümkün mü?!”

Babam verilen cevabın bir kısmını açıktan duydu; güçlü sezgisinin yardımıyla da, aralarında geçen bütün fısıldaşmanın içeriğini tahmin etti. Tuhaf bir durum ortaya çıktı. Önce bir hareketlenme, bir fısıldaşmadır göze çarptı; ardından parti sekreteri oradan uzaklaştı. Bir süre sonra tekrar geri döndü ve kesin bir dille işin çabuklaştırılmasını rica etti.

Babam kendi kendine teselli vererek şöyle düşündü: Büyük bir ihtimalle parti üyesi olup olmadığını kontrol ettiler; bu arada, Önderin imzası olduktan sonra, birilerinin papadan daha Katolik olmaya kalkamayacağı cevabını aldılar herhalde.

Fakat diğer, dinî-Müslüman cemaat da birtakım fısıldaşmalar göze çarpıyordu.

“Latin’in biridir mutlaka. Katolik’in teki. Çapulcular lehine karar vermesi için rüşvet yedirmişlerdir. Fakat Allah bugüne ka-

dar bu kutsal kitapları koruduysa eğer, fötr şapkalı bu şeytandan da koruyacaktır elbette!”

Babamın Türkçe’yi de Osmanlıca’yı da bildiğinden haberleri yoktu. Onların ne dediklerini iyice anladı, fakat tepki vermedi.

Sonunda, parti sekreteri Babama ve her iki komisyonda yer alan komisyon üyelerine, defterlerin bulunduğu vakfa gidebilecekleri işaretini verdi.

XVIII

Sakin sakin attığı, ne pek hızlı ne de pek yavaş adımlarla yürüyen Babam vakfa ve camiye doğru ilerleyen küçük gruba kılavuzluk ediyordu. Giderek artan güçlü bir heyecan sarıyordu içini. Yılların, fakat aynı zamanda yerinden yurdundan ayrılıp yaşadığı sürgün hayatının yükü altında, duygu yoğunluğu azalmaya yüz tutmuştu. Fakat şimdi, bir zamanlar bastırılmış olan duyguları, kendi zirvesine ulaşmaya hazırlanıyordu âdeta.

Gördüğü karşısında hayrete düştü birdenbire!

Vakfın ve caminin etrafı, dört bir yandan müminler tarafından kuşatılmıştı. Aralarında sarıklı imamlar da vardı. Az ötede, bir sıra sivil polis duruyordu.

Babam burada neler olduğunu anlayamadı.

Müminlerin buraya toplanmasının sebebi neydi!

Caminin yıkılacağını mı sanmışlardı yoksa!

Çok geçmeden anladı ki parti sekreteri Babamın partili olmadığını öğrenince, güya komisyon daha güvenli bir ortamda çalışabilsin diye, güvenlik tedbirlerinin artırılması emrini vermiş.

Babamı görür görmez, dinî önder, cemaatine, kutsal yazıları fötr şapkalı Latin'in rehberliğinde gelen gaspçı dinsizlerin elinden kurtarmak için vakıf önünde daha kalabalık sayıda toplanmaları haberini uçurmuş!

Müminler, başında fötr şapkası, elinde çantası, sırtında eskiymiş takım elbisesiyle Babamı görür görmez, o an gayri ihtiyari de olsa, tepkilerini hep bir ağızdan dile getirdiler:

“Üüühüü!...”

Babam soğukkanlılığını korudu ve fötr şapkasını çıkararak onları selamladı. Vakıf binasına, Babamla birlikte, uzman komisyonun üyeleri ile Parti, belediye ve arşiv temsilcileri yanı sıra beraberindeki diğer iki müminle kentin İslam dinî önderi de girdi.

İslam dinî önderleri Parti ve yönetim temsilcilerini iyi tanıyorlardı. İyilikte ve kötülükte onlara alışmışlardı. Parti ve yönetim ise dinî birliklerle ilişkilerin düzenlenmesi maksadıyla kurulan organları sayesinde, müminlerle olası çatışmalara girilmemesine gayret gösteriyorlardı. Onlar iki emir altında bulunuyorlardı sanki: Allah'ın ve partinin emri altında. Birilerinin de diğerlerinin de aykırı davranışlarını fark edebilmek kolaydı. Fakat şimdi, Babamın oradaki varlığı, bir yabancı gibi belirişi, partili statüsü olmaması nedeniyle parti yönetimini rahatsız ettiği gibi, tam aksini düşünmeleri, doğrusu Babamı, kendilerini insan elinin yüzyıllarca değmediği kutsal kitaplardan yoksun bırakmak maksadıyla, kafasında kim bilir nasıl bir hinlikle gelen parti yöneticisi olarak görmeleri nedeniyle Müslüman müminleri de şaşırtmıştı.

Kutsal yazılara el koymak kesinlikle Allah'a karşı çıkmak anlamına geliyordu! O sırada, herhangi biri ortaya çıkıp da, onları bunun tam aksine inandırabilir miydi hiç?

Babam gerçeğe, “hayır”ın hiçbir zaman tam anlamıyla “hayır” olmadığı gibi “evet”in de hiçbir zaman tam anlamıyla “evet” olmadığı o Balkan gerçeğine giden yolda, kendisini zor bir mücadelenin daha beklediğini hissetti!

Üstlendiği, kitaplara el koyulmasını çabuklaştırmak olarak değil de, kitapların yok olmaktan kurtarılması şeklinde yorumladığı misyona bağlı iyi niyetlerini ortaya koyabilmek için nasıl bir yol izlemesi, ne gibi sözler söylemesi gerektiğini bilmiyordu.

Vakfa girmeden önce Babam gökyüzüne baktı. Pırıl pırıl, aydınlık bir gündü. Güzel bir gün, bazen bütün bir insan ömrü kadar önemliydi. O, bir süre gözlerini gökyüzünün mavisinden ayırmadı. Müminler bunun farkındaydılar.

“Şimdi gökyüzünden beklediği ne olabilir acaba?” şeklinde yorum yaptı aralarından biri.

Vakfa ilk giren, dinî önderdi. Elinde on kadar büyük anahtar bulunan bir deste tutuyordu. Onun peşinden Babam; yönetim, parti, arşiv temsilcileri; bilirkişi komisyonu üyeleri ve iki imam daha içeri girdi.

Dinî önder vakfın ana mekânı önünde durdu. Burası, içleri kitap dolu sandıkların depolandığı bir odadan çok türbeye benziyordu. Acele etmeden ve tereddüt içinde, sandıkların anahtarlarını arıyordu. Gözlerini babama çevirdi. Yalvarır gibi bir hâli vardı. Son bir umutla, bu işi durdurmasını, dinsizlerin kötü niyetlerinin oyununa gelmemesini rica etmek istiyordu!

O zaman Babam, bu topraklarda konuşulan eski şiveden belirgin bir farklılık gösteren, temiz Türkçe ile, üstelik hemen fark edilen İstanbul şivesiyle kendisine hitap etti.

Daha savaştan önce medrese öğrenimi gören, aynı zamanda Kahire'de ilahiyat fakültesi mezunu olan dinî önder şaşkın şaşkın gözlerini Babama dikti. Kulaklarına inanamıyordu.

İstanbul şivesi konuşan bu has be has Türk'ün burada, bizim aramızda ne işi var şimdi!?

Herhalde ta Türkiye'den gönderilmiştir; kim bilir, bizimkilerden biridir belki de!

Bir Yeniçeri belki!

Katıksız bir Yeniçeri!

Niyetinin ne olduğunu kim bilebilir ama?

Buradakiler onu kandırdılar, ona rüşvet yedirdiler belki!

Vakfımıza el koydukları yetmiyormuş gibi, bu günahkâr dinsiz imansızlar, şimdi canımızı da almak istiyorlar! Kutsal kitaplarımızı da! Allah'ın kutsal emanetlerini de!

Kökümüzü tamamen kazımak istiyorlar herhalde; bizim yok olmamızı, bizden kurtulup burada kendi başlarına kalmayı?!

Babam bu yeni durumun nazikliğini ve karmaşıklığını sezdi. Böyle bir maksadı olmadığı, bunun için ortada önemli nedenler bulunmadığı hâlde, karşı karşıya gelen iki taraf arasında arabulucu olmuştu birdenbire. İçinde, kaderinin bütün acısını yeniden hissetti.

Birkaç sürgünü aynı anda yaşamaya mahkûm edilmişçesine, arasına sıkıştığı, birbirlerine sonuna kadar açılmaları ve birbirlerini tamamen keşfetmeleri maksadıyla kendi otoritesini

zorla kabul ettirmeye kalkmadığı; zorlanarak da olsa, birinin de diğerinin de içine derince sinmeyi başardığı bu iki dünyanın kenarlarından yürümeye devam ediyordu. O ne birilerinin kaderciliğine, ne de ötekilerin radikalizmine teslim olmak niyetinde değildi. O, iki tarafı birbirine bağlayan, temel amacı da aralarındaki farklılıkları bağdaştırmak olan bir çeşit son zihinsel köprünün bulunduğuna, daha çok ütöpik, bazılarına göre ise safça bir inanç besliyordu.

Bu milletler, kimliklerini eksiksizce keşfedebilmelerini sağlayacak olan hafızalarının bazı bölümlerinden, kendileri için yazgısal önem taşıyan zamanın belgelerinden yoksun bırakılmışlardı sanki; şimdi ise bu son köprünün var olup olmadığı olasılığını keşfetme misyonu ona verilmişti.

O, daha ilk yurdunu yitirdiği sırada, ikinci, hele hele üçüncü yurdunda sıcak karşılanmayacağını çok iyi biliyordu.

Şimdi de, biri ideolojik, diğeri dinî olmak üzere, iki ayrı tanrıya inanan bu inançlılara, kendi otoritesini kabul ettirmesi gerekiyordu. Onlar arasında arabuluculuk yapmalıydı. Fakat bu arada, yerine getirmesi gereken misyona da sonuna kadar sadık kalmak zorundaydı.

O, müminlere seslenmeye devam etti; dinî lidere ise ayrıca, temiz Türkçesi ile hitap ediyordu:

– Allah'ın kulları, muhterem müminler. Eğer sahiden de kutsal iseler, O'nun bu kitaplarını korumanız, Allah'a karşı olan borcunuzu en iyi şekilde yerine getirmiş olmanız demektir. Kur'an yazısına, sizler kadar benim de aşinalığım vardır. Gençliğimde, İstanbul'da, hukuk ve İslam felsefesi okudum.

– Siz de, Kur'an'ın herhangi bir sayfasını açıp okuyabilir misiniz? – diye sordu müminlerden biri.

– Elbette okuyabilirim – diye hemen cevap verdi Babam.

Müminler bir araya toplandılar. Aralarında bir şeyler danıştılar. Sonra, aralarından biri Babamın yanına yaklaştı, el yazması, eski bir Kur'an örneğini ona uzattı.

Babam Kur'an'ı eline aldı. Rastgele açtı ve surelerden birini sesli sesli okumaya başladı.

Müminler hayretler içinde onu dinliyorlardı. Bunun üzerine söyleyecek sözleri kalmamıştı.

Dinî önder babamın önünde saygıyla eğildi. Elindeki desteden, içi yazı dolu ilk sandığın anahtarını çıkardı ve Babama uzattı. Anahtar büyük, ağır ve uzun süre kullanılmadığından yer yer paslıydı.

Babam paslı kilit içine soktuğu anahtarı kâh sola, kâh sağa oynatarak, hangi yöne çevrilmesi gerektiğini belirlemeye çalıştı; fakat bu ilk çabaları bir sonuç vermedi. Sonunda anahtarı daha kuvvetlice döndürünce, âdeta başardığını doğrularcasına, kilit gıcırdayarak açıldı.

Babam sandığın kapağını kaldırdı. Sandıktan etrafa boğucu bir koku yayıldı. Sararmış defterlerden, tutsak ölü Balkan zamanının ta kendisiydi dışarıya çıkan.

Babam eline gelen ilk sararmış defteri büyük bir dikkatle aldı. Defter sayfalarının bu dokunuştan ufalanmalarına, dökülmelerine ramak kalmıştı.

Defterin ilk sayfalarını dikkatle çevirmeye başladı. Gözleri Osmanlıca el yazısının çizdiği labirent üzerinde parıldadı. Gördüklerine inanamıyordu! Olanca sesiyle bağırdı:

- S i c i l l e e r !

XIX

Âdeta Balkanlar'ın yazılı Osmanlı Atlantisi'nin kapıları önünde bulunuyormuşçasına bir duygu uyandı Babamın içinde. Keşfedilen defterlerde, gerçek anlamda, zamanın ta kendisi yatıyordu.

Duyduğu büyük heyecandan, hayatında ilk defa duygularına hâkim olmakta zorlanıyordu. İç ve dış dünyası arasında aynı anda hem sınır hem de duvar olan, uzun zamandan beri yığılan sessizlik içini terk ediyordu artık. Sessizliğin duvarı en nihayet yıkılmıştı.

Diğer eski defterlerin sayfalarını da dikkatle çeviriyordu. Etrafında bulunan herkes duysun diye sesli sesli okuyordu.

Ödenmesine karşı çıkılan yüksek vergiye reyanın şikâyetinde bulunması üzerine, Sultan III. Selim tarafından Rumeli Valisine, Manastır Kadısına gönderilen ferman. Sultan III. Selim'in, İyon Denizi'nde Yedi Adalar Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ilgili beratı da burada. Beklenen Fransız saldırısı nedeniyle Manastır'dan asker gönderilmesine ilişkin Trakya-Yanya Divanı'nın emirnamesi de burada işte...

Babam aynı coşkuyla okumaya, yüzyıldan yüzyıla seyahat etmeye devam etti. Zaman ve mekân mefhumunu kaybetmişti neredeyse. Komisyon üyeleri, özellikle de müminler, Babamın sicillerden ayrılmasını bekliyorlardı. Fakat o, içini saran bu coşkunluktan kolay kolay kurtulamıyordu.

En sonunda kendine hâkim olmayı başardı, söyleyeceklerini herkesin anlayabilmesine en uygun sözleri seçti:

– Burada bulunan siz saygıdeğer yoldaşlar, tarihî bir olayın tanıklarısınız. Bu siciller, sadece bir zamanki Manastır Kadılığı'nın değil, daha geniş bir bölgenin dört yüz yıllık tarihinin aydınlatılmasında bir devrim olacaktır..

Şimdiye kadar hiçbir yerde, Balkan ülkelerinin hiçbirinde, bu kadar uzun bir döneme ait, bu kadar çok sayıda sicil bulunmuş değildi.

Kendini bu keşfin heyecanına kaptıran Babam, komite sekreterinin de, belediye başkanının da oraya geldiklerinin farkına varmamıştı. Bu keşif haberi kentte çok çabuk duyuldu.

Parti sekreteri, Babamın coşkusuna noktayı koydu:

– Her şeye rağmen fazla ileri gitmeyin. Gereğinden çok hayalci olmayın. Sizin bahsettiğiniz devrimi Partimiz gerçekleştirdi zaten. Fazla ileri gitmeden üzerimize aldığımız bu işi daha çabuk bitirmeye bakın ve buradaki insanlara bu defterlerin ne tür defterler olduğunu açıklayın. Size düşen yorum yapmaktır sadece, hüküm vermek değil! Bununla görevli olan başkaları var.

Aynı zamanda her şeye açık da olan Babamın ruhu öyle bir çalkantıya kapılmıştı ki, şimdi onu bu coşkudan ve keşfin büyüklüğü düşüncesinden koparabilecek hiçbir güç yoktu. O, keşfin büyüklüğüne gölge düşürmeden, söyleyeceklerini hitap edeceği kişiye göre ayarlama gücüne sahipti. Bu yüzden, parti sekreterine şöyle hitap etti:

– Sayın yoldaş sekreter. Balkan ulusları tarihsiz değildir! Hatta onlar tarihin fazlalığının kurbanıdırlar; fakat bu tarih, kilit kaynaklarına başvurulamadığından, yeterince aydınlatılamadı. Bu kaynaklar işte buradalar; sizin önünüzde duran, toz içinde kalmış sandıkların içindeler! Üç yüzyılın tarihi bunlar!

Evet, saygıdeğer yoldaşlar! Biz birçok otantik belgeden yoksun kaldık. Bütün diğer yüzyıllar da bizim yüzyılımıza yığılıverdiler. Tarih bizi gömdü. Hazmetme gücüne sahip olmadığımız için de, tarihten ya sakınıyoruz, ya da tarihi uyduruyoruz. Lânet olası ve zavallı tarih. Nelere tahammül etmemiştir ki! Bu evraklarda, hayat kendi kendinin kaydını yapmıştır, sekteye uğramadan akıp gitmiştir..

Parti sekreteri, polemige girmek istemediğinden, otoritesini görev sınırları içinde tutmaya çalışarak onu uyardı:

– Sizinle polemik yapma zamanı değil şimdi! Parti üyesi olsaydınız, sizinle başka türlü konuşurduk. Yaptığınız bu keşiften sonra size düşen, yönetimimizin bu defterlerle ne yapılacağına dair zamanında ve sorumlu bir şekilde karar verebilmesi için bunların ne tür belgeler olduğunu söylemektir.

Babam bu uyarıyı iyice anladı. Hemen “kendi sessizlik alanının” sınırları içine döndü ve âdeta komisyonun Partiyeye ve yönetime sunması gereken raporun temel unsurlarını dikte edercesine, ılımlı bir üslupla sözlerine devam etti:

– Yapılan bu üstünkörü keşif esnasında görülebildiği kadarıyla, 1607 ile 1912 yılları arasında birçok kadı tarafından Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış, doğrudan yazılmış ya da sureti çıkarılmış olan bütün bu sicillerin, doğrusu kadı kayıtları ya da protokollerinin en büyük kısmı köylülerin, yarıcılarının, dönmelerin, ölçücülerin, derbentçilerin, yeniçerilerin durumu ile ilgilidir...

– Oldu işte – diye sözünü kesti parti sekreteri – bu şekilde konuşabilmemiz mümkün. Söyledikleriniz daha anlaşılır şimdi; ayrıca çizgi de aşılmamış oluyor böylece...

Babam sekreterin söylediklerini dinlerken gözünü dinî önderin üzerinden ayırmıyordu. O, en sonunda, sekreter belediye başkanının kulağına bir şeyler fısıldarken, Babama döndü:

– Bu defterlerin kimin defterleri olduğunu bilmiyoruz, efendi! Allah’ın defterleri mi bunlar?

– Defterler hem Allah’ın, hem halkın defterleri – diye cevap verdi Babam hiç tereddüt etmeden.

Dinî önder iki anlama çekilebilir bu cevaptan memnun değildi. Babam hemen bunun farkına vardı ve konuşmaya devam etti:

– Elbette ki Allah’ın defterlerinin yeri diğer bütün defterlerin üstündedir!

– Yine de bilmek istiyorum, efendi; defterler arasında Kur’an örnekleri, medrese kitapları, dervişlerin eserleri var mı acaba?

Babam bu sorusuna cevap vermek yerine, kendi gözüyle de görüp inansın diye ona defterleri göstermeye başladı. Dinî lider kendisine gösterilenleri gözlüksüz okumakta çok zorlanıyordu. Babam, büyüteçlerden birini ona uzattı, fakat bu da fayda etmedi, çünkü o, aslında kadıların kullandığı eski Osmanlıca’yı anlayamıyordu. Yazıya dayanarak seçebildiği birkaç Kur’an suresini

ezbere biliyordu, fakat bu sefer durum farklıydı, çünkü kitaplar sahiden de kutsal kitaplar değildi.

Müminler en nihayet kitapların kutsal, fakat bu kutsallığın başka türden bir kutsallık olduğunu anladılar ve bu işi Babamın yetkisine bıraktılar, vicdanına havale ettiler. En sonunda, işini rahatça yapabilmesi için onu yalnız bıraktılar. Müslüman tankların kendisine gösterdikleri anlayış sayesinde keyfi yerine gelen ve bundan cesaret bulan Babam sandıkların içindeki defterleri araştırmaya devam etti. Bir öncekilerden daha önemli olduklarını düşündüğü yeni yeni defterler çıkıyordu karşısına. Öyle bir an geldi ki, mutlulukla bağırdı:

– Ey insanlar! Burada altın gizliymiş meğer! Gerçek altın!.. Evet, altın!..

– Nerede, altın nerede? – diye ilk bağıran parti sekreteri oldu; ona, kimliği belirsiz, büyük ihtimalle polis olan başka biri de katıldı.

İkisi birden sandığa yaklaştılar. Kimliği belirsiz olan adam, o ana kadar hiçbir şeyin bozamayacağı soğukkanlılığını kaybederek sert bir ses tonuyla bağırdı:

– Ben burada altın falan görmüyorum! Altın nerede?

– Burada, altın burada! Bu sararmış evraklarda!.. – dedi Babam.

Kimliği belirsiz adam evrakları babamın elinden aldı. Kabaca sayfalarını çevirmeye başladı. Sayfalarını evirip çevirerek iki-üç defteri gözden geçirdi. Defterlerin birkaç sayfası ufalandı.

Babam, sayfaların ufalanışını içinde büyük bir acı duyarak izledi ve mırıldandı:

– Yavaş, yavaş...

Bunun üzerine sekreter duruma müdahale etti ve otoritesinin zedelenmesine izin vermeksizin kimliği belirsiz adama seslendi:

–Yoksa bizimle dalga geçmeye devam ettiğini görmüyor musun, yoldaş?

Kimliği belirsiz adam öfkeyle Babama baktı. Parti sekreterinin müdahalesinden sonra, bulunduğumuz mekânı terk etti. Büyük bir ihtimalle, ertelenmeye asla gelemeyecek, altınla ne yapılması gerektiği konusunu üstleriyle danışmaya gitmeye acele ediyordu!

XX

Babam sicillerle baş başa kaldı. İşini tamamlaması için onu yalnız bıraktılar. Müminler vakfın sandıkları içinde kutsal kitapların bulunmadığından emin olarak oradan ayrıldılar. Böylece müminler birkaç yüzyıl korudukları kitaplardan el çektiler. Komisyon üyeleri de gittiler, çünkü aralarından hiçbiri bunların ne tür kitaplar olduğunu anlayabilecek durumda değildi. Eski defterlerin önemini zamanın en iyi şekilde ortaya koyacağına emin olan, ancak Babamın bunlara verdiği öneme kuşkuyla bakan sekreter de orayı terk etti. Belediye başkanı da tek bir söz söylemeden gitti.

Sicilleri son bir kez daha gözden geçirmesi ve hazırlaması gereken raporu ertesi güne yetiştirebilmesi için, Babamı orada bıraktılar. Aralarından biri, onun da gitmesini, gidip dinlenmesini teklif etti. Fakat o, sicillerden ayrılmayı düşünemiyordu bile.

Tamamen yalnız kalınca, keyfi tam anlamıyla yerine geldi. O an, büyüklüğünü sadece kendisinin bildiği bu büyük keşfinin karşısında tek başınaydı. Büyük sıkıntılar içinde geçen sürgün hayatının çok nadir olan mutlu anlarından birini yaşıyordu. Yaptığı büyük fedakârlığın karşılığında şimdi Allah'ın gerçek lütfünü kazanmıştı.

Sicillerin ortasında, o öylesine yoğunlaşmış zaman içinde tek başına kalınca, hayatın bitmediği, unutmışluğun ise her yerde saltanat sürdüğü geçiciliğin açık mezarı önünde bulunu-

yormuşçasına hissetti kendini. Evrakların, defterlerin, kitapların yer altı mezarlığı önünde duruyordu... Fakat ışığın teması, parmaklarının dokunuşuyla titreyen bu sayfalar, ona göre, üzerlerinde bulunan el yazısının neredeyse silinmiş işaretlerini taşıyan basit birer kâğıttan ibaret değildi; insan hayatları, tanıklıklar ve ulusların sırlarıydı bunlar. Yüzyıllar boyunca kapalı duran sandıkları açar açmaz, içlerinden, kararları okuyan kadıların sesleri; pişmanlık duyanların, dinlerini değiştirenlerin sesleri; muzafferlerin ve dönmelerin sesleri... Ortaya çıkarılan sicillerden, yüzyıllar boyunca kaybolan bir sürü insanın hayatlarının son işaretleri çıkmaya başladı.

Kitaplığında, ebediyen unutulduğunu sandığı herhangi bir kitap ya da el yazması bulduğunda, Babam, canlı yaratıklarınmışçasına kitaplarına konuşmaya başladığı. O, şimdi aynı şekilde, sicillere konuşuyordu:

“Sakin olun, sakın olun, hepimize sıra gelecek... Siz hepimizin, siz kaybolmuşların, tarihe hakkınız var; bunca yüzyıl unutulmuşluk içinde beklemediniz boşuna...”

Kılınan öğle namazından sonra, sicillerin durumunu öğrenmek maksadıyla, vakıf binasına cami imamı geldi. Babamın sesini duydu. İçeride yalnız olmadığını ve komisyon üyelerinden biriyle konuştuğunu düşündü.

Kapıyı çaldı. Seslenen olmadı. Duyduğu ses yükseldikçe yükseliyordu. Gördü görmedi, imam kapıyı araladı. Bir sola, bir sağa baktı; içeride, sicillerin ortasında duran Babamı gördü sadece. Döşemenin her tarafına serilmiş olan defterleri ve birinden diğerine giden, her birine bir şeyler söyleyen, sonra susan, tekrar konuşmaya başlayan Babamı gördü.

İmam kulaklarına inanamadı. Babamın daha da yanına yaklaştığı, fakat o imamın orada olduğunu farkına varmadığı bile. Konuşmaya ve not defterine bir şeyler yazmaya devam etti. İmam vakıftan dışarı çıktı; Babamı içeride sicillerle konuşurken ve not defterine bir şeyler yazarken bıraktı. Ona acıyordu.

Babam bir an olsun sicillerden başını kaldırmadı.

Bir gün bir gece geçti. Yeni bir gün doğdu.

Cami imamı sabahleyin çay ve bisküvi götürdü ona. Babam birkaç yudum çay içti ve tekrar işine daldı.

Kendini sicillere kaptırmıştı; sicillerin keşfedildiği gün, Ulusal Tarih Enstitüsüne seslendi. Müdüre ulaşamadı, oysa ona bu büyük keşfin müjdesini vermek istiyordu. Evine uğrayıp iki gün sonra döneceğini bildirmelerini rica etti. İçkiyi kaçıran Enstitü kuryesi bir yerlerde sızmış, bunu evine bildirmeyi unutmuştu. Ancak ertesi sabah babamın sicilleri keşfettiği, iyi olduğu ve yakında bize sesleneceği haberi geldi.

Babam işini bitirmek üzereydi. Bütün kadı sicilleri kayda geçirilmişti.

Öğlene doğru, komisyonun diğer üyeleri de geldi.

Geldiklerinde rapor hazır; imzalamaları gerekiyordu sadece.

Geceyi uykusuz geçiren Babam zinde ve heyecanlıydı. Sicillerin keşfedilmesi esnasında içini saran mutluluk bütün bu zaman içinde onu ayakta tutmuş, âdeta gençlik yıllarının enerjisini geri getirmişti.

Çok geçmeden parti sekreteri ile belediye başkanı da geldiler. Babamla samimiyetle selamlaştılar. Onlar daha üst organları ve enstitüleri bilgilendirmişlerdi. En üst makamdan, Önderin makamından, sicillerle ne yapılacağına dair nihai cevabın gelmesi bekleniyordu. Cevabın her an ulaşması gerekiyordu. Bu beklenti içinde, Babam raporu ve ekte sunulan sicil listelerini gösterdi. Bir haftalık bir komisyon çalışması gerektiren işi tek başına yapmıştı. Parti sekreteri hemen bunun farkına vardı.

Babam temiz havaya çıkmak, kentte biraz dolaşmak istediğini söyledi. Vakıftan çıkar çıkmaz, dalga dalga gelen sert taze havanın ciğerlerine doluşunu hissetti; bu arada, sicillerden ağzına dolan tozu tükürmeye de devam etti.

İçini saran, sicillerin Babil kehaneti mesajının etkisi altında, Geniş Sokak kaldırımında, yalnızlığı ile baş başa yürüyordu. Türkiye'yi terk ettiği, İstanbul'da geçirdiği son gününe kadar uzanan, o zamana kadarki yenilgilerle dolu yaşamında ilk defa, anlamını sadece kendisinin bildiği bir çeşit zafer duygusuyla yürüyordu. Bir zamanlar Atatürk ile Fethi Okyar'ın, aralarındaki büyük dostluğun temellerini attıkları, eski Manastır Askeri Rüştüyesi'ne doğru ilerledi...

XXI

Manastır sicillerinin keşfedilmesi Babamı İstanbul'a, hareketli geçen gençlik yıllarına geri götürüyordu âdeta. İstanbul yıllarını yücelten, Babamın, dayısı Fethi Okyar Bey'in Marmara Denizi'nde bulunan Büyükkada'daki evinde, hiç beklenmedik bir sırada Mustafa Kemal Atatürk ile karşılaşması oldu.

Bu karşılaşma ya kaderin bir cilvesi olarak ya da annesinin Babam için ettiği dualar sayesinde gerçekleşmişti. Babam, büyük bir ihtimalle, çok eskiden Boğaz'ın kıyılarına, İzmir'e ve Anadolu'ya uçmuş olan aile sürüsüne yetişmek isteyen, ömrünün en büyük bölümünü Göl kıyısında, yerinde uçmakla geçiren annesinin kanatları üzerinde taşınarak hayatının bu noktasına ulaştı.

Kadılık diploması ile İstanbul'dan döndüğünde, Babam Atatürk ile karşılaşmasını, hiç gerçekleşmemişçesine gizlemeyi, içinde tutmayı tercih etmişti. Bu sırrı, anayurdunun krallık döneminde de, yargıç ve avukat sıfatıyla Balkanlar'ı gezdiğinde de içinde taşıdı durdu. Zavallı anneciği, acı ve keder içinde, ıstırap ve umut içinde, oğlunun ruhunda neler olduğunu hiçbir zaman anlayamadı.

Bütün ailesini de İstanbul'a aldirabilecek durumda olmasına rağmen, İstanbul'u neden terk etmişti?

Büyük oğlunun dönüşünden yıkılmış olan annesi, umutlarını daha küçük oğluna bağladı. Onu Batı'ya, otuzlu yıllarda ye-

ğeni Fethi Okyar Bey'in, Türkiye Büyükelçisi olarak bulunduğu Londra'ya gönderdi.

Bu sefer küçük oğlu, annesinin Batı'ya bakan kanadı üzerinde Londra'ya, düşlerinin Batı'sına doğru uçuverdi; tıpkı büyük oğlu, diğer kanadı üzerinde İstanbul'a, düşlerinin Doğu'suna gittiği gibi.

Daha küçük oğlu Batı fikirleriyle geri döndü. Fakat bu fikirler Stalinizm döneminden geçmekte olan anayurdunda onun hayatına mal oldu. Bereket ki yaşlı annesi bunu görmedi. İki ayrılık arasında, büyük oğlunun anayurdundan gidişi ve daha küçük oğlunun idam edilişi arasındaki günlerde vefat etti.

Babam, Manastır sicillerini keşfetmekle, annesinin Balkan aile çemberini de keşfetmiş olacağına inanıyordu. Bu arada, Balkanlar kimliğinin büyük yıkılışı içinde kendini de tamamen keşfetmiş olacaktı. Manastır sicillerini, her birinin kendi ruhu, kendi tarihi bulunan o yüz bin belgeyi keşfettiğinde, bunları ikinci, üçüncü ruhlarla, başka tarihlerle kolayca buluşturabileceğini tahmin etmişti. Annesini, ardından Atatürk'ü ve onunla karşılaşmasını düşünürken, Manastır sicillerini keşfetmesi sayesinde, bir yandan yeni Türkiye'nin kurucusu tarafından gelen, yargıçlık kariyerini İstanbul'da sürdürmesi önerisini kabul etmeyip İstanbul'dan dönmüş olmakla, diğer yandan da annesinin, gidişine ilişkin düşünün gerçekleşeceğine inandığı sırada, bir daha dönmek üzere Boğaz'daki bu kenti terk edişinin sebebini hiçbir zaman açıklamamakla, ikisine karşı olan borcunu ödemediğini hissediyordu.

Fakat Babam birbirinden farklı rejimlerde yargıçlık yapmasına ve her zaman yenilmiş, mahkûm edilmiş durumda bulunmasına rağmen, sürgündeki yenilgilerin ardından zaferin tadını tatmasını sağlayan Manastır sicillerini keşfettikten sonra da, en nihayet Atatürk'le karşılaşmasının sırrını bizlere açıklayıp açıklamama sınavıyla yüz yüze geldi. Tito ile Stalin arasında kopan kavgadan ve Yugoslavya'nın kardeş komünist birliğinden ayrılmasından sonra, bir dönem içinde, Türkiye ve Yunanistan ile birlikte bir çeşit Balkan birliği kurulduğunda, bu sınavı daha da güçlü bir hâl almaya yüz tutmuştu.

Babam, bu zaman diliminde, cumbadaki radyonun esiri olmuştur. İstanbul haberlerini dinleyebilmek, Balkanlar'da sahiden de daha iyi günlerin gelişine umut bağlanıp bağlanamayacağını, üç Balkan ülkesi arasında kurulan geçici birliğin yüzyıllarca süren hınçtan ve çatışmalardan daha güçlü olup olamayacağını öğrenebilmek maksadıyla, gecelerini eski radyo ile baş başa geçiriyordu.

En sonunda Babam uzun yıllar önce gerçekleşen Atatürk ile karşılaşmasının sırrını açıklama zamanının henüz gelmediği sonucuna vardı yine de.

Fakat sicillerin keşfedilmesini izleyen olaylar, ilk başta, tahmin edilebileceği gibi, Babamın mahkemedeki durumunu kolaylaştırmamıştı.

O hâlâ içinde, en nihayet kendisini uzak gurbet ellere giden herhangi bir sürgün kadırgasına atacak, yeni herhangi bir uyduruk davanın tuzağına düşürülme endişesini taşıyordu. Babam bu durumda susmasının en iyi olacağı kanısına vardı.

Babam ancak elli yıl sonra, sağlık durumunun her geçen gün daha da kötüye gittiğini ve artık yıllarının sayılı olduğunu hissetmeye başladığında, hem de dolaylı olarak, Atatürk'le karşılaşmasının sırrını açıkladı bize. Bu sırrı mezara götürmek istemiyordu elbette.

Şöyle ki, konu ile ilgili yaptığı en son değerlendirmelere göre, yirminci yüzyılın yetmişli yıllarında, bazıları artık selamete çıkmış çocukları olan bizlere Fethi Okyar Bey ile akrabalık ilişkilerinin sırrını açıklaması; İstanbul'da geçirdiği gençlik yıllarının sırrını aydınlatması; en nihayet Atatürk'le karşılaşmasını anlatması, ne kendisi ne de ailemiz açısından herhangi bir tehlikeye teşkil etmiyordu.

İşte o zaman, Manastır sicillerini keşfettiği sırada Babamın İstanbul zamanı konusunda neden sessiz kaldığını anlayabilmek mümkün olmuştu. O yıllarda, genç ve gözleri yükseklerde olan, partinin umudu sayılan yargıçların onun yerine göz diktikleri Mahkemede aleyhine herhangi bir tuzak kurulmasından ve asılsız ihbarda bulunulmasından endişe ediyordu. Atatürk imparatorluğun yıkılışının yolunu açtığı halde, kendisini Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılmasına çaba harcamakla

suçlamalarından korkuyordu. İdeolojinin gerçekler üzerinde mutlak bir tekele sahip olduğunun bilinci içindeydi...

Bir gece, Babam hepimizi, doğrusu şimdi artık genişlemiş olan ailesini cumbada, her zaman sakın görünen Annemizin etrafında bir araya topladı. Atatürk'le karşılaşmasının sırrını açıklamak istiyordu; bunu Manastır sicillerini keşfettiği zaman da yapmak istemiş, ancak yine de başka zamanlara ertelemişti. İşte o başka zamanlar gelmişti artık.

- Çocuklarım benim - diye söze başladı yavaş yavaş - hayatın ağırlığını, şimdiye kadar hiç olmadığı ölçüde hissediyorum.

Çektiğim acı ve ıstıraplar açısından bakıldığında, bir hayat içinde iki hayat yaşadım. Gecelerimi de, çoğunlukla gündüzlerime feda ettim.

Her şeyin bir sonu vardır.

Hayat denen midyenin kabuklarının, benim için kapanmak üzere olduğunu hissediyorum, sevgili çocuklarım. Sürgünden geçip sizleri hayatlarınızın yoluna çıkardım. Allah'a şükürler olsun doğru yola çıktınız. Aile şerefine ihanet etmediniz. Esrarengiz gidişlerle dopdolu olan hayatımı izlediniz...

Gurbet ellerde geçen hayatın, lanet olası bir hayat olduğunu söylerler. Bir Yahudi atasözüne göre, gurbette geçen ilk yedi yıl içinde köpek bile ulumazmış. Ben de, bu yabancı ülkede şöyle böyle bir kök salana kadar, ilk on yıl söylenen bu sözlerin esiri olmaktan korktum. Hayatımın birçok sırrını gizledim. Sizden bile gizledim. Bunların birçoğunun üzerindeki sır perdesini zamanın kendisi kaldırdı; zaman diğer bazı sırlarımı da açıklayacaktır. Fakat İstanbul'da geçen gençliğimin sırları açıklanmamış kaldı...

İstanbul der demez, Babam, bundan sonra gelen sözleri zar zor söyleyebildi.

Ortaya sessizlik çöktü.

Annem bir kadeh rakı ve Babamın sevdiği mezeden getirdi. Rakıdan bir yudum aldı; oysa son yıllarda çok seyrek içiyordu; sadece Amerika'ya gitmelerinden önce, aynı yerden olan multeci akrabalarıyla, oğulları bir daha dönmemek üzere gurbete giden bir ana için söylenen o içli çok sesli Toska türküsünü hep beraber okudukları zaman içtiği oluyordu.

Babam elindeki rakı kadehini bıraktı, cumbadan, önce nehere, ardından Kale'ye doğru baktı, sonra da sözlerine devam etti:

– Sessiz bir bahar akşam vaktiydi. İstanbul'da kaldığım süre dolmak üzereydi. O sıralar Atatürk'ün ilk başbakanı görevine yeni seçilen dayım Fethi Okyar Bey, dönüşümden kısa bir süre önce, birkaç günümü orada geçirmek üzere, beni Büyükkada'daki evine çağırırdı. Bu olay, hem kendi hayatım hem de ailem açısından yazgısal önem taşıyan İstanbul günlerimde olageldi.

Dayım yürekli ve bilgili bir adamdı; hayatta yüce amaçlar uğruna fedakârlıktan sakınmayan, tarihin seçkin kişiliklerinden biriydi; fedakârlık onun karakterine ayrı bir güç kazandırıyor, onu cesur ve kararlı kılıyordu. Onun yeni Türkiye'nin kaderindeki etkisi hiç kuşkusuz çok büyüktür. Baştan sonuna kadar, bütün nihai savaşlarda, Atatürk'ün sadık savaş arkadaşıydı. Fakat bu başka ve uzun bir tarihtir. Ben size sadece Atatürk'le karşılaşmaımdan bahsetmek istemiştim.

Fethi Okyar Bey gitmeye niyetim olduğunu öğrenince, her ne pahasına olursa olsun beni orada tutmaya çalışıyordu; Türkiye'deki durumlar düzeline kadar kalmamı, yargıçlık kariyerimi orada sürdürmemi, sonra ailemi de oraya davet etmemi istiyordu. Fakat güçten düşmüş bir babanın, yorulmak nedir bilmeyen bir annenin ve kala balık bir ailenin sorumluluğunu omuzlarında taşıyan evin direği olarak, İstanbul'dan gidişimle ilgili yaptığım açıklamalara anlayış gösteriyordu.

Konuşmamız son bulup da ben oradan ayrılmak üzereyken, şöyle dedi:

“Bu gece Atatürk konuğumuz olacak.”

İçimi güçlü bir heyecan sardı. Dayım sanki bütün bunları bana değil başka birine söylüyormuş gibime geldi. Her türlü düşünce üşüştü kafama: bu, benim kesinlikle Türkiye'de kalmamı sağlamak amacıyla dayım Fethi Okyar Bey'in kurduğu bir plan olmasın sakın? Bunu, aklımdan geçen diğer düşünceler de izledi durdu. Giderken, dayım şöyle dedi:

“Kal. Yemekten sonra seni Atatürk'e takdim edeceğim. Senin burada bulunuşun onun hoşuna gidecektir. Doğduğu Balkanlar'dan olan kişilerle karşılaşmaları, ona her zaman mutluluk vermektedir.”

Okyar Dayım gitti. Bu gibi anlarda, benim için, zaman duruyordu âdeta. Tarihin kapıları önüneydim. Gerçekleşmesi imkânsız düşünceler geçidi devam ediyordu. Bir anlığına da olsa, Balkanlar'a dönme niyetimi bir yana iterek...

Büyükada bu olayın esrarı içinde yaşıyordu. Gecenin geç saatlerinde, Başbakan Fethi Okyar'ın konutu önündeki küçük limana üç daha büyük motorlu kayık yanaştı. Motorlu kayıkların en büyüğünden, beraberinde bulunan, hızlı adımlarla konuta doğru yürüyen birkaç üniformalı subayın eşliğinde, Atatürk de sahile ayak bastı.

Akşam yemeği uzun sürdü. Gece yarısına kadar.

Dramatik, çalkantılı zamanlar söz konusuydu.

Yeni Türkiye'nin tarihi, Atatürk'ün, aralarında Fethi Okyar Bey'in de bulunduğu en yakın çalışma arkadaşlarının yardımlarıyla yapacağı hamlelere bağlıydı.

Akşam yemeği sona erince, Atatürk, beraberindekilerle birlikte, kendilerine kanyak ikram edilen büyük salona geçti.

Beni salona davet ettiler. Fethi Okyar Bey koluma girdi. Sonra emin adımlarla Atatürk'e yaklaştım. Dayım beni takdim etti:

"Bu benim yeğenim. İstanbul'da hukuk ve İslam felsefesi okudu."

Bunun üzerine Atatürk bana şöyle hitap etti: "Günümüzde, yurdumuzun sizin gibi genç insanlara ihtiyacı var. Sizin gibi hukuk okumuş genç insanlarla Avrupa'ya daha çabuk yaklaşmış olacağız..."

Hayatımın bir kader anında dilimin tutulduğu olduysa, bu tam da o zaman olmuştu. Atatürk'ün yanında susarak geçirdiğim o anları, bugüne kadar, ona söyleyebileceğimi tahmin ettiğim her çeşit söz ile doldurmaya çalıştım durdum. Gerçek anlamda kaderin dört yol ağzındaydım. Karşıma parlak bir kariyer imkânı çıktığı besbelliydi. Okyar Dayım bile, Atatürk'ün bu sözlerinden sonra, bana sunulan bu fırsatı kabul edeceğime inanmıştı.

Atatürk'le karşılaşmam bu kadar sürmüştü.

Gecenin geç saatlerinde Atatürk gitti.

Onu limana kadar uğurladık.

Motorlu kayıklar, denizin enginliğinde çabucak gözden kayboldular.

Deniz kenarında, yapayalnız, duran kaderimle baş başa dü-

şüncelere daldım. Uzun yıllar boyunca annemin düşlediği o kilit adımı atmam gerekiyordu. Kafamda, Atatürk'ün misyonunun yerine getirilmesi bakımından, nerede daha yararlı ve başarılı olabileceğime dair yeni bir düşünce doğuyordu: Bunun için İstanbul'da kalıp kendimi yargı yönetimi hiyerarşisi içindeki hızlı yarışa kaptırmam mı, yoksa Balkanlar'a, kendi insanlarım arasına dönmem mi daha iyi olurdu acaba?

Daha o zaman, İstanbul'u terk etme stratejimi haklı çıkaracak her türlü argümanı yaratıyordum kafamda. Bir yandan, kesin sonuca götüren anlarında Atatürk devriminin kendisi ile iç içe yaşayarak, bu devrimi daha yakından tanıyarak, öte yandan ise gençlik ülkülerimin rüzgârına kapılmış, her türlü konjonktürel uzlaşmanın dışında kalarak, Fethi Okyar Bey'in yönetimdeki yüksek mevkii sayesinde içinde bulunduğum durumdan yarar sağlamanın her çeşidini reddederek, ben kendimce, Balkanlar'daki Müslüman ahaliyi de kapsamadığı sürece, Atatürk devriminin laiklik ilkesinin hiçbir zaman sonuna kadar başarılı bir şekilde ve bütünsel olarak uygulanamayacağına dair savımı güçlendiriyordum.

Atatürk'le karşılaşmama, yeni zamanların bana kazandırdığı bilgi birikimi ile sık sık geri döndükçe, kafamda, her devrimin, sorunu insanların hayatının hızlı değişimi sayesinde çözümlerken, önceki kuşakların sarf ettikleri büyük emeğe, çektikleri büyük acı ve ıstıraplara mal olan kurulu bir düzeni büsbütün ortadan kaldırdığı düşüncesi giderek pekişiyordu.

İşte böyle, sevgili çocuklarım, hayatımda her şey böyle oldu. Kendini kabul ettirmek isteyen kaderden kaçma çabası içinde, sürgünde, Balkanlar'da, mutluluğu aradık durduk. Böylece, kader yolunun ortasında bir yerde bulunan nehir kıyısındaki bu kente ulaştık ve orada kaldık. Sicillerin keşfedilişine kadar.

Babamın, Büyükkada'da gerçekleşen Atatürk'le karşılaşmasının sırrına ilişkin anlattıkları bunlardı. Bu sır babamın anılarında hiç eskimiyordu. O hep içinde yaşıyordu. Öyle anlar oluyordu ki bu karşılaşma babamın zihninde kâh fazlasıyla önem kazanıyor, kâh hiç gerçekleşmemişçesine bastırılmış oluyordu.

Babam, Manastır kadı sicillerini, Balkanlar'ın göbeğinde yüz yıllarca hüküm süren Osmanlı tarihi ile ilgili kanıtlarını keşfetmekle, aslında birinin emanetini yerine getirdiği hissi içindeydi.

XXII

Babam, Manastır Vakıf İdaresi'nin sicilleriyle ilgili çalışmalarına döndü. Olaylar hızlı geliyordu. Devlet yöneticileri, bu keşfin önemini hemen kavradılar. Sekreter, kariyerinde insanın karşısına yalnız bir defa çıkan bu şanstı iyice yararlanmak istiyordu. Babamın hazırladığı tutanağı esas alarak, hemen Parti Merkez Komitesine bir rapor hazırladı; Öndere ayrı bir bilgilendirme yazısı hazırlamayı da ihmal etmedi.

Cevap hemen geldi: Babam, geniş güvenlik önlemleri altında, sicillerle birlikte, hemen başkente gönderilmeliydi.

Önderin bizzat kendisi tarafından imzalanmış olan mektubu görünce, parti sekreteri aynı anda hem sevinçten göklere uçtu, hem de verilen görevi layıkıyla yerine getirip getiremeyeceği endişesiyle ürperdi. Hemen belediye başkanını çağırdı. Onunla birlikte kentin güvenliğinden sorumlu olan kişi de geldi. Parti sekreteri, onlara, Önderden gelen mektubu, kendi adının ve Merkez Komitenin geçtiği bölümlere geldiğinde sesini biraz daha yükselterek, sesli sesli okudu. Ayrıntılı bir plan hazırladılar.

Sicillerin özel bir vagona yerleştirilerek, aynı gün içinde, öğleden sonra yapılacak düzenli tren seferiyle başkente gönderilmesine karar verilmişti. Hatta belediye başkanı, sicillerin taşınmasının daha güvenli hâle getirilmesi maksadıyla, sacdan yapılmış özel sandıkların temin edilmesini bile önerdi. Güvenlik sorumlusu, tren istasyonuna kadar kafilenin güvenliğini sağlayacak polis kuvvetlerini belirledi. Sicillerin bulunacağı va-

gonun güvenliğinden sorumlu polis ekibi de belirlenmişti. Alınan karar en büyük gizlilik içinde gerçekleştirilmeliydi.

Tabii ki Babama sicillerin taşınma planıyla ilgili bilgi verilmemişti. Devlet Arşivi'nden sicillerin taşınması konusunda nasıl davranılması gerektiğine dair özel talimatlar da geldi. Başkentten bunun için özel bir ekibin gelmesi bile önerilmişti, fakat bu öneri, kent yöneticileri tarafından hemen reddedilmişti.

Atatürk ile Fethi Okyar Bey'in öğrenim gördükleri Askeri Rüştiye'nin bulunduğu binadan dönerken, Babam, vakıf ve cami etrafına polis kuvvetlerinin yerleştirildiğini gördü. Üç brandalı kamyonun Vakfın yakınlarına park etmiş olduğunu fark etti. Sandıklardaki gizli evrakların kutsal kitaplar olmadığını öğrenir öğrenmez, müminler orayı terk ettiler; ortalıkta, meraklı birkaç kişi kaldı sadece.

Vakıf önünde parti sekreteri, belediye başkanı ve güvenlik sorumlusuyla karşılaştı. Onların yanında üniformalı ve sivil elbiseli başka insanlar da vardı. İlk anlarda Babam neler olduğunu anlayamadı, fakat çok geçmeden, büyük bir ihtimalle Önderin mektubunun gelmiş olduğu tahmininde bulundu. Parti sekreterinin kendisine karşı sergilediği tavırda bir değişiklik olduğunu hemen fark etti. Parti sekreterinin hemen yanı başında, elinde çevirmeli arazi telefonu bulunan biri duruyordu. Telefon çaldı. Parti sekreteri babama döndü:

– Ulusal Tarih Enstitüsü Müdürü birkaç defadır seslendi. Herhalde sicillerle ve Önderin emriyle ilgilidir.

Babamın tahmini doğru çıktı. Önderin mesajının olayların akışına yeni bir yön verdiği belliydi. Babam kendisine uzatılan telefon ahizesini aldı. Müdürün sesini hemen tanıdı:

– Saygıdeğer meslektaşım, bu büyük keşif için Sizi kutlarım. Burada, Enstitüde hepimiz bir araya geldik. Kutlama yapıyoruz. Sizin gelmenizi bekliyoruz. Önderin tebriklerini de iletiyorum.

Üniformalı adam, arazi telefonunun numaralarını çabuk çeviriyordu. Orada bulunan herkes, müdürün, Önderin adını andığını ahizeden kolayca duyabilirdi.

Keşfin üzerinden saatler geçtikten sonra, bu telefon görüşmesinin ardından, parti sekreteri de, belediye başkanı da Babamı kutladılar; güvenlik sorumlusu ise bir kenara çekildi.

Bunun ardından, parti sekreteri, sicillerin taşınmasıyla ilgili ayrıntılar hakkında Babama bilgi verdi. Sandıkların kamyonlara taşınması işi için on üniformalı polis tayin edilmişti, fakat sicillerin önce sandıklara aktarılması gerekiyordu.

Sicillerin taşınması çalışmalarını Babam yönetiyordu. Zarar görme tehlikesi söz konusu olduğundan, Babam, içinde sicillerin bulunduğu sandıkların doğrudan kamyonlara yerleştirilmesinin daha iyi olacağını düşünüyordu. Fakat çalışmalar dikkatle ve kuralına göre yapılıyordu. Eski defterlerin yapraklarından bir tekinin bile zarar görmemesi için büyük özen gösterildi.

Babam, çalışmaları dikkatle denetliyordu. Bu üniformalı insanların sicilleri ne denli büyük bir dikkat ve titizlikle taşıdıklarını izlerken, Samir Mustafa müdahale etmese, Önder anlayış göstermese, Yoldaş Çapaev müdahalede bulunmasaydı neler olabileceğini düşünüyordu! Büyük bir ihtimalle bu aynı ya da diğer, alt kademelerde görev alan insanlar bu aynı sicilleri yakacaklardı, çünkü bunlar, çok eski oldukları için, başka hiçbir işe, hatta yeni kâğıt yapmaya bile yaramazdı.

İçti sicil dolu son sandık da taşındıktan sonra, o garip yük ile yüklü üç bile kamyon, tren istasyonuna doğru hareket etti. Birçok kişi, o zamana kadar görülmemiş bu kafilenin oradan ayrılışını meraklı gözlerle izledi. Tren istasyonuna giden yol boyunca polis nöbeti bile koyulmuştu.

Babam, parti sekreteri ile birlikte, ciple tren istasyonuna gitmeye davet edilmişti. Kafile tren istasyonuna yavaş yavaş yaklaşırken, Babam birkaç yüzyıllık bir gecikmeyle yola çıkan, kaybolmuş bir zamanın mesajlarını canlandırması gereken bu eşi benzeri olmayan Balkan kervanını düşünüyordu. En nihayet sac sandıklar da özel vagona taşınıp iyice yerleştirildikten sonra tren başkente doğru hareket etti. Babam, her şeye rağmen, kendisini İstanbul'a geri götürmesi gereken mitolojik Balkan-Ekspressi ile yazgısal yolculuğunu yaptığını hissediyordu.

XXIII

Sicillerin sayısı az değildi. Yüz binlerce evrak söz konusuydu.

Her sicilde bir kader tescil edilmişti. Bir kader başka bir kadere bağlanıyordu. Bir zamanlar yaşanan hayatın sayısız izleri söz konusuydu. Babam bu bir yığın kâğıtla nasıl başa çıkacağını bilmiyordu. Kaybolan Osmanlı zamanının kâğıt üzerinde kehanet gibi kalan tanıklıkları ile göz gözeydi. İnsanların ruhlarının intizama sokulabilmesi için bütün bu son işaretlerin büyük tarihe karşı çıkacaklarını hayal ediyordu.

En nihayet, kâğıtlardan oluşan, kendine ait Balkan Atlantisi'nde bulunduğunu hissediyordu. Birçok efsanenin, mitin, karanlık kalan rivayetlerin incelenip doğruluklarının saptanabilmesi için başkalarına aktaracağı, kendi keşfettiği zaman içinde bulunduğu hayalini kuruyordu.

Sicillerde kayda geçmiş bulunan bu yüz bin gerçeğin birinde, anne tarafından olan atalarının hayat ağacının sırrının da bulunduğunu tahmin ediyordu. Fakat asıl sicile, annesinin atalarının evinin eşiğine nasıl ulaşmalıydı? Gerçek bir kâğıt kalesi önünde duruyormuşçasına hissediyordu kendini. Birçok labirentten oluşan bu kaleyi fethetmesi gerekiyordu; her ailenin sırrı bu labirentlerin kesiştiği noktada gizliydi. Sicillerden elde edeceği bilgileri kitaplarında bulunan kilit bilgilerle tamamlaması gerekiyordu. Balkan zamanının büyük labirenti içinde buluverdi kendini..

Kader her ne kadar kendi kendinin öğretmeni olsa da, Babam kendi kaderinin öğretmeniydi. Kaderciliği dizginleyebilme

gücüne sahipti. Kendini kaderciliğe kaptırmama gücüne. Kaderle beraber yürüyebilme gücüne. Kesin karar vermenin gerektiği anlarda, atılması gereken yararlı adımları kendi başına keşfetme gücüne. Bu anlarda hem metafizik hem diyalektik olarak akıl yürütüyordu. Kadercilikten kurtularak, kendisi de kendine has bir Balkan kurumuna dönüşüyordu. Hangi geleneğe bağlanması gerektiği hususunda ona yol gösterecek kimse yoktu. Bu zor anlarda, biricik sadık müttefiki, artık mevcut olmayan kurumların yerini almaları için seçtiği kitaplarıydı sadece.

En sonunda, olgucu yönelimli Fransız arşiv el kitaplarına dayanarak, uzak 1600'den 1912'ye kadarki dönemde kaleme alınan sicilleri, zaman bilimsel kıstaslara göre tasnif etmeye karar verdi. Ortada başka bir çözüm göremiyordu.

Böylece Babam, o zor zamanlarda, gerçek bir Balkan Don Kişot'u gibi, zihni enerjisinin zirvesinde, görülmemiş bir coşkuyla kâğıtlardan kurulu kalesini fethetmeye başladı.

Kader Tanrısı'nın kendisine bahsettiği tarihî misyonun bilinci içindeydi. Önünde dimdik durduğu kâğıt kale onca Balkan ve Dünya Savaşı, onca yakılıp yıkılmalar ardından, yüzyıllar sonra, canlı bir insanla ilk temasını yaşıyordu.

Bu anlarda, yalnız babam, son sırlarını, doğrusu aile köklerinin nereye uzandığını, Tanrılarını nasıl değiştirdiklerini, kimlerle kardeşleştiklerini, kimlere karşı çıktıklarını, miras olarak neler bıraktıklarını söyleyen, çoktan kaybolanların seslerinin binlercesini duyup anlayabiliyordu. Bu sesler, ikinci defa ölmeden ya da yeniden dirilmeden önce, bu kâğıt kalabalığı içinde bir araya gelmiş, bir zamanlar yaşanan hayata tanıklık ediyorlardı!

Sicilleri araştırırken, Babam geçmişte ne kadar kaldığına, şimdiye ne kadar döndüğüne dair gerçek duygusunu kaybediyordu. Sicillerde, geçmiş zamanı şimdiki ve gelecek zamana bağlamak istediği besbelliydi. Arada bir, bütün zamanları birbirine bağlayıp gerçek çıkışı keşfetmek istiyordu. Kendini sicilleri ve sicillerin gerçeğini genişleten diğer kitapları okumaya tamamen vermiş olan Babam, aynı zamanda, sürgünde başına gelebilecek felaketten yakayı kurtardığının da bilinci içindeydi.

Bu kâğıt yığınıyla büyük mücadelesine böyle başladı işte. Günden güne, aydan aya, yıldan yıla, yüzyıldan yüzyıla geçerek, zamanın merdivenlerini birer birer çıkıyordu...

Daha Enstitüde çalıştığı sırada, ardından Arşiv'e geçtikten sonra da, her sicilin içeriğini, bir Fransız arşiv el kitabında gördüğü modellere göre şekillendirdiği küçük karton fişler üzerine kaydediyordu. Her belgeyi önce tercüme ediyor, sonra da içeriğini, tasnif ettiği karton fişler üzerinde özetliyordu. Çalıştığı Balkanlar'ın bu en garip, fikirlerin simya laboratuvarında, kaybolan zamanla ilgili araştırmaları esnasında, uzun parmaklarıyla sicillerdeki her belgeye, âdeta cımbızla tutarcasına büyük bir dikkatle dokunuyordu.

Hâlâ Mahkemede çalışır görünmesine rağmen, günlerden bir gün, Babam Enstitüde sicillerin incelenmesi ve tasnif edilmesi üzerinde yoğun bir şekilde çalıştığı sırada, bizzat Önder tarafından imzalanmış, kendisiyle ilgili bir kararname geldi: Cumhuriyet Devlet Arşivi'nde arşivciliğe atanmıştı. Özel bir kararın hükmünde kararname ile sicillerin Arşive taşınması emredilmişti.

Her ne kadar jeostratejik çözümlenin ve federal önderin anlayışının ürünü olsa da, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu bölgede kurulan ulusunun ilk devletine karşı açıkça gösterdiği tarihi duyarlılıkla, Önder, bu devletin, kendi ülkesi ve halkıyla ilgili gerçekleri, geçen yüzyılların otantik kanıtlarına dayanarak yaymak zorunda olduğuna inanıyordu. Babamın sicilleri, bu bağlamda tam zamanında imdada yetişmiş sayılırdı.

Bu, zamanında Babamın Mahkemede sosyalist yargıçlığa atanması için düzenlenen kararnameden sonra ikinci, belki de geri kalan ömrünün ve ailesinin hayatının en önemli kararnamediydi. Burada kalışımızın kararnamesiydi.

Bu sefer, Allah'ın lütfuna, yeni devletin komünist idaresinin lütfunun da eklendiğini söylemişti bütün sırlarını Anneme açan Babam. Fakat ne kadar sürecek acaba bütün bunlar, diyerek düşüncesini sesli sesli dile getirdi Babam. Bu sorusuna Annemden cevap alamadı.

XXIV

Sicillerin keşfedildiği haberi, federasyonun, Türkiye'nin ve diğer ülkelerin Şarkiyat çevrelerine çabucak yayıldı. Yugoslavya Federasyonun'nda, buna en çok sevinenler, bu büyük başarının bilinci içinde olan ünlü Saraybosnalı Şarkiyatçılardı.

Yeni federasyonun ve federal önderin jeostratejik ileri görüşlülüğünün ürünü olan merkezî Yugoslavya Cumhuriyeti Bosna-Hersek'te, Şarkiyat araştırmalarının büyük önem taşıdığı bilinci, Avusturya-Macaristan işgali esnasında güçlenmişti; oysa güney cumhuriyetinde* buna benzer bir durum söz konusu değildi. O zamanlar, sicillerin otantik olup olmadıklarına emin olabilmek için hem Saraybosnalı, hem de Belgradlı Şarkiyatçılar Babamın ayağına geliyorlardı.

Böylece Babam yavaş yavaş sicillerin efendisi oluyordu. Babamın, sicillerde gizli olan ailesinin sırlarını araştırmaya yönelik güçlü şahsi arzu ve güdülerine, yeni devletin, Enstitünün ve arşivlerin devreye girmesiyle, tarih biliminin geçen yüzyılların özüne inebilmesini sağlayacak temel belgelerin incelenmesi talebi de eklenmişti.

Güney cumhuriyetinin Önderi keşfedilen sicillerin tercüme edilip yayımlanma işinin hızlandırılmasına son derece ilgi duyuyordu. Ulusunun tarihi bir bütün hâlinde değerlendirilmeden; geçmişte, etnik topluluklar arasında mevcut olan karmaşık ilişkiler incelenmeden; hiç kuşkusuz yeni kurulan devletin geleceğinin kilit meselelerinden birini teşkil eden, bu ilişkilerin

* Yugoslavya Federasyonunun en güneyinde yer alan Makedonya Cumhuriyeti.

Osmanlı yönetiminde yaşatılabilmiş olmasının sırları meydana çıkarılmadan, devletin geleceğini tasavvur etmenin çok zor olduğunun bilinci içindeydi.

Önder, sosyalist enternasyonalizmin, proletaryanın kardeşlik-birlik formüllerinin gücünün ve geçerlilik süresinin sınırlı olduğunun bilincindeydi. Fakat o, korkunç savaş zamanından henüz çıkmış olmaları nedeniyle ulusların sakin olduklarını iyi biliyordu.

Büyük savaşlardan sonra insanlar her zaman uysal ve sabırlı olurlar; onların ruhlarına hâkim olmak kolaydır, fakat zaman geçtikçe, içlerindeki şeytan uyanmaya başlamaktadır. Babam sicilleri bulduktan sonra, Önder, bir seferinde Babamın dostu Samir Mustafa'ya fikirlerini bu şekilde açıklamış. İşte o zaman, sicillerin tercüme edilmesi ve bir an önce yayımlanması gerektiğini de söylemiş ona. Sicillerin keşfedilmesinden kısa bir süre sonra, cumbada oynanan ilk poker partisinde, Samir Mustafa bunu Babama söylemeyi unutmamıştı...

Zaman geçtikçe, Babam, misyonunun son derece hassas ve karmaşık olduğunun bilincine varıyordu. "Devlet fermanı" ile, güney cumhuriyetinde yitip giden Osmanlı dönemi üzerinde çalışmakla görevlendirilmişti. Bu gibi zahiri şöhret anları onun için sahiden de zor anlardı. O, sicillerdeki gerçeğin giderek açığa çıkması ve yayılması ile çektiği ıstırabın da ağırlaşarak devam edeceğini Anneme gizlice söylemişti.

Annem bunun ne anlama geldiğini hemen anlayamamıştı, fakat Babamın daha sonra söyledikleri, her şeyi açıklıyordu: sicilleri keşfetmiş olması, parti kanatları ile fazlasıyla yükseklere uçmak isteyen aşırı ihtiraslı, kariyer basamaklarını hızlıca çıkmaya susamış olanların önünde engel teşkil edecekti.

Babam, yeni bir coşkuyla siciller üzerindeki çalışmalarına döndü. Sicillerle kendini daha güvende, daha üstün, daha güçlü hissediyordu. İnanılmaz zihinsel enerji birikimleriyle kendisini zafere ulaştıracağına inandığı sicilleri araştırma mücadelesini sürdürüyordu. O zamanlarda Babam, ülkede Osmanlı yazı sistemini en iyi bilen belki de tek kişiydi. Sicillerin yazılması ve suretlerinin çıkarılması işi bu yazıyı bilen çok sayıda kişi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu yüzden Babam birbirinden farklı

yüzlerce el yazısının özüne inmek, mevcut hataları tespit etmek, hatta bu yazıların anahtarını keşfetmek zorundaydı. Sicillerin bütün sırlarını keşfetmek zorundaydı.

Böylece, öngörülebilmesi neredeyse imkânsız olan geçiciliğin dönüm noktalarında, Babam yakaladığı kendine has sicil mutluluğu anlarını yaşıyordu âdeta. Bu uzun sürmedi ama...

Manastır'da kadı sicillerinin keşfedilmesi, tarih, hukuk, iktisat, filoloji ve diğer bilim dallarında faaliyet gösteren hem genç hem daha yaşlı bilim kadrolarının hırslarını, neredeyse bir gecede inanılmaz derecede artırdı. Öyle tarihçiler vardı ki, antik dönemlere yaptıkları hayali geziler sayesinde, üniversite ve enstitülerde kısa yoldan kariyer sağlıyorlardı. Onlar, içlerine kolayca daldıkları fakat çıkmakta bir hayli zorlandıkları mitler sayesinde geçen binyıllara bile ulaşıyorlardı.

Bu sorumsuz hayal avcılığı karşısında Marksist tarih bilimi kesin bir tavır takınmıyordu. Marksist tarih bilimi için en önemli olan, eserlerin giriş ve sonuç bölümlerinde Partinin katkı ve yükümlülüğünün vurgulanmasıydı. Marksizm ve Leninizm adına resmî tarihin savunuculuğunu yapan, bu sayede siyaset ve üniversite kariyerinde hızlı çıkışlar yakalayıp iyi paralar kazanan tarihçilerin sayısı hiç de az değildi. Her şeyleri bundan ibaretti ama. Unutulmuşluk, onların zayıf ve inandırıcılıktan yoksun eserlerinin üzerini acımasız örtüsüyle örttü. Fakat keşfedilen sicillerde, hayatın ta kendisi tarafından yazılmış sarih, somut belgelere dayanarak, Balkanlar'ın bu bölgesinde sürüp giden Osmanlı dönemi tarihi ile ilk defa resmen ve fiilen yüzleşme ufkunun açılmış olduğunu gören okumuş, akıllı ve dürüst tarihçiler de vardı.

Sicillerin keşfedilmesiyle birlikte Babamın hayatı gözle görülür bir değişime uğradı. Ailemizin hayatı da elbette ki.

Zavallı Babam, sicillerle birlikte, tıpkı Sisifos gibi, yeni bir görev ve misyonla çok geçmeden Mahkemeden Ulusal Tarih Enstitüsüne, ardından da Arşive geçtikten sonra, işine herkesten önce gitmeye, işten son çıkmaya başladı.

Daha İstanbul zamanından koruduğu, iyice eskiyen çantasını, işte okumaya vakti yetmeyen sicillerle dolduruyordu.

Evde geceleri bile, hatta bazen sabahın alacakaranlığına kadar, aile fertleri arasındaki sessiz fısıltıların ve artık denize, güneye doğru gitme umutlarını taşımayan nehrin şırıltısının eşliğinde, siciller üzerinde çalışmaya devam ediyordu.

Annem her ne pahasına olursa olsun bir yerlere gitme hayallerini unutan, en sonunda uslanan ve mutlu olan Babama bakıyordu. Bir yandan huzur içindeydi, fakat öte yandan, başta Babamın küçük maaşıyla aç kalmamanın gayreti içinde, ailenin günlük dertleri arasında sıkışıp kalmışlığı devam ediyordu.

Sicillerin keşfedilmesi ve bizzat Önderin imzasını taşıyan kararname ile Babamın Arşive atanmasından sonra da ailemizin maddî durumunda bir değişiklik olmadı. Maddî durumumuz aynı kaldı, hatta doğal olarak iştahları ve ihtiyaçları artıran çocukların büyümesiyle kötüye gitmeye bile başladı.

Babam şimdi, doğrusu yargıçlığı bıraktığından beri iki, hatta üç misli daha fazla çalışıyordu; böyle olmakla birlikte, biz yine de tek bir maaşla geçiniyorduk. Yaşadığımız dönem için bu kötü bir maaş sayılmazdı, fakat Annemin dediği gibi, bu maaşla altı çocuğun boğazının, ayrıca soframızda her zaman kendilerine yer bulunan arkadaşlarımızın boğazlarının da doyurulması gerekiyordu.

XXV

Sicillerle ilgili bu haber Şarkiyat çevrelerinde yayılmaya devam ediyordu. Sicillerin keşfedilmesinin, yeni devletin kurulması için önem taşıyan belgelerin meydana çıkarılabilmesi bakımından özel bir anlamı olmalıydı.

XX. yüzyılın bir kenara bırakılması ve eski yüzyılların derinliklerine inilmesi ihtiyacı giderek artıyordu. Siciller kalesinin yükselmesiyle birlikte, kalenin tepesinden uzaklara, Osmanlı dönemine, fakat aynı zamanda geleceğe de bakılabilecekti...

Önderin bizzat kendisi, en çok bu keşiften ve Manastır kadı sicillerinin öneminden aldığı cesaretle, Arşiv Müdürü Miron Donski'ye tarihî bir görev verdi: ulusun direklerinden biri olarak yeni arşiv kurumunu kurmalıydı. O, kendisine verilen misyonu, Arşivde, denenmiş, doğru yolda olan ve gelecek vaat eden parti kadrolarının seferber edilmesi suretiyle yerine getirmeliydi. Kendisi de savaşçı ve aydın olan Miron Donski, Arşivin ilk saflarında, daha önce denenmiş savaşçılara yer veriyordu. Sicilleri keşfetmekle Arşivin ün kazanmasına büyük katkıda bulunmuş olmasına rağmen, Babam, partinin kadro ağının bütün kollarının dışında kalıyordu.

Mahkemede yaşadığı kader burada da tekrarlanıyordu sanki. Uzmanlığı ve sorumluluğu sayesinde hâkimler arasında saygın bir yere oturduğunda, otoritesi artmaya başladığında ve terfi etme durumu söz konusu olduğunda, her zaman partinin kadro şeması devreye giriyor, önünü kapatıyordu.

Babam, Donski'nin kafasında ne gibi düşünceler dolaştığını bilmiyordu, fakat onun da, coşkusunun önünü keseceğini se-

zinliyordu. Ayrıca bu işte o yalnız da değildi. Bütün sistem söz konusuydu.

Arşivin tanrısı, Partinin en güvenilir kadrolarından biri olan, yüzünün güldüğü hiç görülmeyen, mizacındaki kuşkuculuk asla eksilmeyen Miron Donski, Önderin, en hassas misyonu, henüz sona eren savaşın nihai mücadelesini kendisine emanet ettiğinin bilinci içindeydi.

Önderin bizzat kendisi, Miron Donski'yi Yugoslav Federasyonu içinde yeni devletin kimliğinin meşrulaştırılması bakımından Arşivin çok önemli rolü olduğuna ikna etmeye çalışıyordu.

Arşiv yeni ideolojinin mabedi hâline geliyordu. Arşivde elbette ki devletin yeni kutsal yadigârları korunmalıydı, fakat aynı zamanda eskileri de araştırılmalıydı, devletin varlığının ispat edilmesini sağlayacak güçlü kanıtların ortaya koyulması için de çalışılmalıydı. Çünkü bu devlet, her türlü dayanışmanın gösterilmesini zorunlu kılan proletarya enternasyonalizminin kabul edildiği kardeş sosyalist birliği döneminde bile, komşuları tarafından inkâr ediliyordu.

Önderin danışmanlarının, özellikle de Miron Donski'nin vizyonuna göre, Arşiv, gerçek belgelerin keşfedilmesi sayesinde, geçmişin hayaletlerinin ortadan kaldırılacağı bir çeşit kehanet merkezine dönüşmeliydi.

En sonunda, Müdür Miron Donski'nin Babamı ilk defa makam odasına davet etmesinin zamanı da gelmişti. O anda Babam herhangi bir belge ile ilgili danışmada bulunulması ya da benzer bir iş için çağrıldığını, sıradan bir görüşmenin söz konusu olduğunu düşünmüştü.

Babam, toplantılarına çoğunlukla Miron Donski'nin başkanlık ettiği uzmanlar kurulunun üyesiydi. Özel arşivlerin satın alınması komisyonunun başkanıydı da aynı zamanda; ayrıca, Şarkiyat bölüm şefi görevine de atanmıştı. Arşivde çalışan kendinden gençler tarafından da, yaşlılar tarafından da saygı görüyordu.

Partiden uzak duruyordu; aslında Parti de ona hiç sıcak bakmıyordu. Onun mantığına göre, çok partili sisteme kıyasla tek parti sistemi tembellerin, gözü yükseklerde olanların ihtiraslarını haddinden fazla güçlendiriyordu.

Babamın tahminine göre, birden çok parti olsaydı, koltuk kavgası belirli sınırlar içinde kalır; yeteneksizlerin, bilim söz konusu olduğunda bile yalandan iddialarla her şeyi yakıp yıkmalarının önüne geçilmiş olurdu.

Partiye mesafeli kaldı. Hayatında birkaç defa bunun cezasını çekmişti. Mesleğinde Partinin yardımıyla ilerlemektense, bunduğu statüden kaynaklanan neticelere katlanmayı daha çok tercih ediyordu...

Babam, en nihayet Miron Donski'nin kendisine, sadece sicilleri keşfedip onları tasnif etmekle değil, aynı zamanda sicillerin doğru yorumlanabilmesinin anahtarlarını keşfetmekle de geçirdiği zamanın hakkını teslim edeceğini tahmin ediyordu. Çünkü ancak böylelikle sicillerin her biri tekrar canlanabilir, o kocaman kalede kendine has birer blok olarak yerini alabilirdi.

Babam, Miron Donski ile çok kısa bir süre beraber çalıştı; fakat karakterinin özelliklerini çabucak keşfetti. Müdür zeki ve tecrübeli bir adamdı; örgütleme işlerini iyi yapabilen biriydi; ayrıca onun gözünde her şeyden üstün ve herkesten önemli olan, parti ve partinin çıkarları – ya da kendi ifadesiyle Partinin arzusuydu. Babam onun bu tavrını, komünist idarenin de bir nevi kaderciliğe boyun eğmişliğinin belirtisi olarak değerlendiriyordu.

Parti onun Aşil topuğu olmaya devam etti. O, sicillerin keşfedilmesinin kendisine yeni dostlar kazandıracığını, fakat aynı zamanda birçoklarını düşman edeceğini de pekâlâ biliyordu. Dost olanlar ortadaydı, düşmanlar ise pusudaydı.

Bir seferinde, Anneme içini dökerken, Miron Donski'nin ilk başta, doğrusu siciller keşfedildiğinde, kendisine karşı saygı gösterdiğini ve dürüst davrandığını, fakat en çok Parti yüzünden, her zaman aralarına belirli bir mesafe koyduğunu, bir çizgi çizdiğini söylemişti.

Genç tarihçiler, Şarkiyatçılar ve diğer araştırmacılar arasında Babamın saygınlığının artmasının Miron Donski'nin hoşuna gitmediği belliydi.

Miron Donski sekreterine telefon bağlamamasını söylediği an, Babam hemen bunun sıradan değil, çok ciddi bir görüşme olduğunu anladı.

Uzun yıllık meslek hayatında, çok acil, şahsi nedenleri söz konusu olduğunda bile, çağrılmadığı sürece üstlerinin yanma gitmemeyi âdet edinmişti. Karar anlarında, sabırlı davranmayı, olayları akışına bırakmayı biliyordu...

Miron Donski, Babamı, elini her zamankinden çok sıkarak selamladı. Bu, iyiye yorulabilecek bir işaret sayılabilirdi belki de.

Babam Donski'nin karşısına oturunca, sekreter kahve ikram etti. İlk yudumlar içildikten sonra müdür söze girdi:

– Saygıdeğer meslektaşım. Birkaç meseleyi konuşmak üzere çağırdım sizi...

Tek bir şey konuşulacağını sanan Babam, bu birkaç mesele de ne olabilir şimdi diye düşündü.

Miron Donski konuşmasına devam etti:

– Arşivimize geldiğinizden beri uzun bir süre geçti. Sizi Arşivimizin saygın kurucularından biri olarak görüyoruz. Önderimizin de vurguladığı gibi, Manastır vakfında bulunan sicillerin sizin tarafınızdan Arşive *nakledilmesinin* ayrı bir önemi vardır.

Miron Donski'nin söylediklerini dinlerken, özellikle sicillerin *nakledilmesi* sözcüğünü altına basa basa söylediği an, Babam ta içinin derinlerinde bir sancı hissetti.

Nakledilmesi sözcüğünün bilinçli olarak *keşfedilmesi* sözcüğünün yerine kullanılmış olması, Babamın misyonunun açıkça önemsiz gibiymişçesine gösterilmesi, hatta silinmesi anlamına gelmekteydi.

Hayatında daha önce çok nadiren olduğu gibi, Babam bu sefer de gözyaşlarını tutmakta zorlanıyordu. Bunu yapmayı başardı da.

Miron Donski kullandığı kilit sözcüğün onun ruh hâli üzerinde yaptığı etkinin farkına vararak sözlerine devam etti:

– Sicilleri sadece buraya *nakletmekle* kalmayıp onları tasnif etmeyi başarmakla da büyük bir hizmette bulundunuz. Siciller ülkemizin onuru hâline geldi.

Babam susuyordu. Giderek suskunluğu içine gömülüyordu. Hiç yorum yapmıyordu.

Miron Donski konuşmaya devam etti:

– Sicillerin en büyük kısmını çeviri için hazır duruma getirmeyi başardınız. Arşiv, Hükümetimizin ve Parti Merkez Komitesi'nin özel kararı uyarınca, Ulusal Tarih Enstitüsü aracılığıyla sicilleri yayımlamayı kararlaştırdı. *Türk-Makedon Belgeleri* dizisi dahilinde, ilk önce siciller yayımlanacaktır.

Babam, herhangi bir şey söylemeye ya da söylenenlere bir şeyler eklemeye davet edilmiş hissetmiyordu kendini. Büyük bir coşkuyla konuşan müdürün sözünü kesmek istemedi.

Donski konuşmasını sürdürdü:

– Söz sicillerin yayımlanması meselesine gelmişken, size, bunların çevirisini, dil düzeltmesini ve redaksiyonunu yapacak olan ekibi belirlediğimizi de söylemek isterdim.

Babam, en sonunda, Donski'nin sözünü kesmek istedi. Sicillerin artık incelenmiş olduğunu, bunların birbirinden farklı anahtarlarının keşfedildiğini, hatta özetlerinin çıkarıldığını, neredeyse yayına hazır duruma getirildiklerini sesli sesli söylemek istedi. Geriye eklemelerin yapılması ve dil düzeltmesi kalmıştı sadece. Fakat ayağa kalkmaya, kapıyı çarparak çıkmaya, isyanını açıkça ifade etmeye cesareti yoktu. Bu sessiz sakin, hoşgörülü İstanbul mezunu öyle davranabilecek biri değildi.

Miron Donski Babamın ruhunu derinden yaralamaya devam ediyordu:

– Kendiniz de görüyorsunuz ki, ne kadar çabalayıp dursanız bile, hiçbir zaman bütün bu sicillerin çevirisini yapmayı başaramayacaksınız. Yüzyıllar boyunca yazılmış şeyler bunlar..

Babam Miron Donski'nin aklından geçenleri hemen anladı. O artık sicillerden çekilmesi zamanının geldiğini, onlarla yalnız kalmaya devam edemeyeceğini açıkça dile getiriyordu.

– Siz iyi biliyorsunuz ki –diye sözlerine devam etti Donski– siciller üzerinde çalışmaya hazır yeni Şarkiyatçılar yetişiyor; ayrıca bunları inceleyebilecek daha yaşlı Müslüman imamlar da var.

Babam sessizliğine olan sadakatini sürdürdü; takındığı bu hayâsızca tavırla Donski'nin kendisini doğrudan kışkırtmaya kalkması karşısında, dengesini daha kolay koruyabiliyordu böylece. Sicilleri yorumlamanın özüne inebilmek için Babamın İstanbul'da şeriat hukuku ve İslam felsefesi okuması, bir ömür

boyu tecrübe edinip ısrarla çalışıp çabalaması gerekmişti. Babam tarafından bir yüzyıllık döneme ait sicillerin yorumu yapılmış, özetleri çıkarılmışken, elbette ki şimdi Donski'nin hesaba kattığı kişilerin bu işe dahil olması kolaydı. Müdür kendine güven duygusu içinde konuşmasını sürdürdü:

– Siz iyi bilmektesiniz ki büyük projeler üzerinde bireysel çalışmaların bir sınırı vardır. Bu tür projeler ekip işi gerektirmektedir; fedakârca emek vermeyi bir de. Bizim hedefimiz mümkün olduğu kadar çok sayıda sicili tercüme edip yayımlamaktır...

Babam verdiği dış tepki ile söylenenleri dikkatle dinlediği izlenimi uyandırıyor, fakat yüz ifadesinde, bütün bunları ne onayladığına ne de reddettiğine dair herhangi bir işaret yoktu. İçinde kopan fırtınaları dindirmekle meşgul olduğu kesindi.

Günün birinde, siciller yayımlanmaya hazır hâle geldiğinde, kendisinin onlardan uzaklaştırılacağını tahmin ediyordu, fakat bunun ne şekilde gerçekleştirileceği hususunda hiçbir fikri yoktu.

Ona has özgecilik ve iyilikte bulunma eğilimiyle hareket eden Babam, hazırladıkları doktora tezleri ve yaptıkları diğer çalışmalar için sicillerde otantik ve ampirik malzemeye ulaşan birçok genç Şarkiyatçıyı, diğer bilim ve üniversite kadrosunu, Arşiv'in bilgisi bile olmadan, bu alanda çalışmaya yönlendiren kişiydi. Aralarından bazıları, bilimsel çalışmalarının giriş metinlerinde ya da dipnotlarında onun katkısını minnetle anıyorlardı.

Babam mutluluğunu her zaman kendi köşesine çekilip yaşamaya alışmış biriydi. Miron Donski'ye bunu söylemenin bir kıymeti olur muydu hiç? Onun için önemli olan, Babamı sicillerden nasıl uzaklaştıracağıydı. Onu önce Arşivde bir kenara çekmeyi, sonra da esamesi okunmayacak şekilde tamamen silmeyi düşünüyordu. Babam o an, başka bir strateji izleyebilme olanağının mevcut olduğunu göremiyordu ve bu yüzden sessizliğine bırakıverdi kendini.

Miron Donski projenin ayrıntılarını açıklamaya devam etti:

– Yayımlanacak sicillerin seçimini yapacak olan redaksiyon kurulunu da kurduk. Kurulda eski ve değerli tarihçiler bulunuyor. Siz de kurulun üyesi olacaksınız!

Babam "eski tarihçiler" in kimler olduğunu, onların katı Marksist tavırlarını iyi biliyordu, fakat kadı sicilleri ile ilgili bir çalışma içinde yerleri olmadığını düşünüyordu. Kendisinin de onların arasında yer almasını tasavvur dahi edemiyordu. Hep-sinden farklı olarak, bilim adamı da, tarihçi de, partili de değildi zaten.

Miron Donski'nin Babamın coşkusu azaltmak istediği, fakat böyle olmakla birlikte Arşivin çıkarlarına uygun düşme-yeyeceği için şevkini tamamen kırmak gibi bir niyeti bulunmadığı gün gibi ayandı. O Babama asıl yerinin nerede olduğunu açıkça göstermek niyetindeydi sadece. Kendi mülteci geçmişini, birbi-rinden farklı Balkan rejimlerinde yargıçlık yaptığını sicillerin arkasında gizleyemeyeceğini hatırlatmak istiyordu.

Babam verilmek istenen mesajı tam olarak anladı, fakat bu-nun dışında olan her şeyi, ne zamana rastlayacağını bilemediği, sürekli ertelenen başka bir iç patlama anma kadar, içinde sus-turmaya devam etti. Fakat bugünden itibaren onun sicillerden sessizce uzaklaştırılmasının başladığı apaçıktı.

Babam hâlâ susuyordu. Ruhundan yaralanmıştı. İlikleri-ne kadar işleyen bir acı hissediyordu içinde. Miron Donski her şeyi tek bir konuşma esnasında söylemekle ölçüyü kaçırmış sa-yılırdı.

Babam uzatılan sigarayı aldı, soğumuş olan kahveden bir yudum içti. Miron Donski önceki sert yüz ifadesini değiştirdi, fakat yine de o eski ifadenin izleri yüzünden silinmiş değildi henüz. Babamın yüzündeki ifadeden hiçbir şey anlayabilmek mümkün değildi. Her ne oluyor idiyse, derinlerde, onun içinde bir yerlerde oluyordu.

Miron Donski hiçbir zaman onun dünyasına giremeyecek-ti. O sadece Babamın ruhunun yüzeyinde dolanıp duruyordu. Şimdi, ateşli sözlerinin üzerini külle örtmeye çalışırken de du-rum farklı değildi.

- Saygıdeğer meslektaşım, sicillerin taşınmasıyla ilgili öz-verili ve yararlı çalışmalarınız dolayısıyla, Arşivde de, Enstitüde de, hatta ülke çapında da size karşı her zaman minnet duyula-caktır.. Bir Mayıs yaklaşıyor. Sizi Federasyon düzeyinde Emek

Nişanı'na aday göstermeye karar verdik. Ev sorununuzun çözümlenmesi gerektiği de düşünülüyor. Bu ev size fazlasıyla dar geliyor... Çocuklarınız büyüdü artık...

Babamın yüzündeki ifadede herhangi bir değişiklik gözlenmiyordu; Miron Donski ise son sözlerini yumuşak bir ses tonuyla, belli bir niyetle ve duygusallıkla söyledi.

Nişan meselesi Babamın hayatında önemsiz bir şey değildi. O, yargıç olduğu dönemde, bu nişanı almayı arzu ediyordu belki de. Düne kadar mülteci statüsünde bulunan biri olarak, mevcut düzene bağlılığı konusunda hakkında bir hayli kuşku vardı çünkü. O yıllarda, bu nişanı, kendisinden çok, o zamanlar okula giden ve mültecilik çemberinden çok zor çıkabilen biz çocuklar için almayı arzu ediyordu.

Babam sonunda sakin bir edayla teşekkür etti. Fakat görüşme bu kadarla sona ermiş değildi. Miron Donski'nin Babama söylemek istediği bir şey daha vardı:

– Manastır kadı sicillerinin birinci cildini yayımlamaya başlıyoruz. Bu siciller Panteliy Zarov'un çevirisiyle yayımlanacaktır, fakat elbette ki sizin adınız da anılmış olacaktır.

Panteliy Zarov eski, saygın bir ailedendir. O da sizin gibi İstanbul'da üniversite eğitimi almış, fakat bir süre Paris'te de kalmış biridir. Makedonca'yı çok iyi bilmektedir. Çeviri karşılığında telif ücreti de almış olacaksınız. Sözleşmeniz burada. İmzanızı atın ve paranızı hemen bugün veznedenden alabilirsiniz. Paraya ihtiyacınız olacaktır. Küçük büyük onca çocukla, üstelik tek bir maaşla geçinmek zordur çünkü...

En sonunda, tam bir işkence olan görüşme sona erdi. Armağanlar verilerek ama. Babam armağansız da kendisini sicillerden ayırabileceklerini düşünerek müdürün odasından çıktı. Onlara hâlâ lâzım olduğunun bilinci içindeydi. Fakat ona en çok acı veren, kendisini tam da şimdi, içerdikleri mesajların özüne iyice indiği; aydınlatılmayı bekleyen sırların, birçok aile esrarının anahtarlarının artık elinde olduğuna inandığı; kendi atalarına da çok yaklaşmış olduğu bir sırada sicillerden uzaklaştırmaya kalkmalarıydı. Sicillerle ilgili sahip olduğu son şeyin, umudunun da elinden alınmak üzere olduğunu hissediyordu. Bu, ona göre bir çeşit sondu yine de.

Nehrin kenarına, evine doğru yürüdü.

Elinde armağanlar olmasına rağmen, yıkılmış, yoksullaşmıştı.

Hiç değilse Annemi, o zavallılığı sevindireceğini düşündü. Ellerine geçen küçük maaşla evi çekip çevirmesi daha kolay olacaktı. Bir iki yıl hiç değilse...

XXVI

Miron Donski kafasında belirlediği hedefe ulaşıyordu. Babamın sicillerden uzaklaştırılması süreci başlamıştı.

Babamın, önüne koyulan telif sözleşmesini, daha çok Anne-mi, biz çocukları düşünerek imzaladığı doğrudur. Siciller için para almayı düşünemiyordu bile. Sicillerin sırrını keşfederken onun kastettiği kazanç bambaşka bir şeydi. Bu, sicillerin içinde mevcut olan değeri. Onun düşüncesine göre, sicillerin kıymetine paha biçilemezdi.

Sözleşmeyi imzalarken, sicillerden ayrılışının kararını imzalıyormuş gibi hissediyordu kendini.

Feda edilen bir yaşam için ödül görünümünde gelen cezanın kesilmesi söz konusuydu aslında. Miron Donski hiçbir şey anlamıyordu; Babamla neler olduğuna bir anlam veremiyordu.

Arşivden çıkmak üzereyken uğradığı veznedede telif ücretini eline verdiler. Aldığı parayı saymadan, umursamazca ceplerinden birine koydu.

Arşivden çıktı, duasını mırıldanmak üzere, geçiciliğin sunağına yürürcesine nehre doğru yürüdü. Başka sefer de hayatta içine düştüğü zor durumlarda sığındığı nehir kenarında, depresen sürgünlük hüznünü dağıtıyordu.

Kendisinden çok, siciller için üzgün ve mutsuzdu. Yerine kim gelirse gelsin, sicillerle, yalnız kendisinin keşfettiği o aynı gizli dili konuşabilmesi mümkün değildi. Bu dili yıllardan beri, sicilden sicile zenginleştirerek, sicillerin anonim yazarlarının muammalarını çözerek yaratmaktaydı.

Şimdi, bu büyük sicil kalesinin, kâğıtlardan oluşan bu kale-
nin anahtarı elindeyken, daha doğrusu kalenin anahtarı kendi-
siyken, onu buradan uzaklaştırıyorlardı...

Babam sicillerdeki bütün zamanların anahtarının elinde ol-
duğuna inanıyordu. Evlerin yan kapıları, ev sakinlerinin kim-
likleri keşfedilmişti; bir mahalle, günümüze ulaşan mesajları
yeni gelen kuşaklar açısından oldukça önem taşıyan, kaybolan
bir insan topluluğu keşfedilmişti.

Babam bütün bunları Miron Donski'ye cevap olarak söyle-
yebilir miydi hiç?

Babamın, yıllardır keşfettiği ve kodlarını üzerlerine yazdı-
ğı, sicillerde yaşayan ruhların kaydını tuttuğu binlerce karton
fişten kim sorumlu olacaktı şimdi?

Keşfedilen ve hayat verilen, karton fişlere özetleri çıkarılan
sicillerin tamamlanması kolaydı; birkaç söz daha eklendi miydi,
yayımlanmaya hazır hâle gelmiş sayılırlardı, vesselam...

Babam, yıkılmış bir hâlde, âdeta sürüklene sürüklene eve
gitti.

Vakit geçti.

Annem onun gelmekte olduğunu sezdi. Attığı adımlardaki
hüzünü hissetti.

Babam her ne kadar içindeki acıyı, nehir kenarındaki bu
kentte yaşadığı yenilgiyi gizlemek istese bile, Annem, canını sı-
kan bir şey olduğunu hissetti hemen. Onun yaşadığı dramı sez-
di. Babam düşünceli düşünceli, cumbadaki mindere oturdu.

Annem, ısıttığı, öğleden kalan yemeği getirip akşam yeme-
ği olarak önüne koydu. Lokmayı zar zor ağzına götürdü. Her
zamanki gibi kitaplığına gitmedi. Nehre dalmış vaziyette, cum-
bada kaldı.

Annem çayını getirdi. Birlikte çay içmek üzere yanma otur-
du.

Babamın canını sıkan şeyin ne olduğunu öğrenmek isti-
yordu, fakat soru sormak gibi bir niyeti yoktu. Tamamen aileyi
ilgilendiren meselelerden, doğrusu ellerine geçen küçük maaşla
ayın sonunun nasıl getirileceğinden, o bitmek bilmeyen geçim
zorluğundan konuşmaya başladı. Ayın sonu gelmişti bile. Elleri-
ne geçen para harcanmış, alınan erzak da tükenmişti...

– Yarın için param yok, diye yakındı Annem, çocuklarsa her gün makarna yemekten bıktılar artık.

Bir anda Babamın keyfi bozuldu. Bu yüzüne de yansdı. Annem niyetinde başarılı olmaya başlamıştı. Meselenin para meselesi olmadığı kesindi. Daha önce defalarca olduğu gibi, o bu sefer de, şöyle ya da böyle, ayın sonunu getirmenin bir yolunu bulacaktı.

Babam çantasından, içinde para bulunan kalınca bir zarf çıkardı, zarfı anneme uzatırken de şöyle dedi:

– Ah, az daha unutacaktım. Paraları al. Bu paraların maaşım-la bir ilgisi yok. Sen maaşların ne zaman ödendiğini biliyorsun. Bu paralar başka yerden. Yaptığım sicil tercümelerinin karşılığı. Sicil tercümelerini yayımlayacaklar.

Annem hayretle ona baktı. Yine de zarfı aldı. Ne diyeceğini bilemiyordu. Babam sözlerine devam etti:

– Vicdanlarını rahatlatınlar diye önüme birkaç kırıntı attılar. Sicilleri tekrar gömmedikleri sürece, bana daha çok ihtiyaçları olacaktır.

Annem ona daha büyük bir şaşkınlık içinde bakmaya devam etti. Söylenenlerden hiçbir şey anlayamıyordu. Böylesi daha iyiydi belki de.

Anneme bütün bunları söylediği için Babam pişmanlık duyar gibi oldu bir an.

Sıkıntıların anlatılmasına her zaman vakit vardır. Acele etmeye hiç gerek yoktur..

Annem zarfın içinde, o zamana kadar hiç görmediği miktarda parayı bir arada görünce daha da şaşakaldı. Zarfta Babamın aldığı maaşın üç katı para vardı. Babam onun aşırıya kaçmayan sevincini, göze batmayacak şekilde gözlüyordu. Hâlâ düşünceli düşünceli nehre bakıyordu.

Annem paraları nelere harcayacağına karar vermişti bile. Bir ara bakışını Babama çevirdi. İçindeki yaşama sevincinden, hayatından bir şeyler kopartılmış olduğunu o da hissetti.

Fakat babam hemen kendini topladı. Önceki hâline dönme-ye çalıştı yine. Annemi rahatlatmak istiyordu. Sonunda konuşmaya başladı:

- Paraları bildiğin gibi harca. Çocuklara ayakkabı, eve gereken öte beriyi al. Bundan başka para da verecekler belki; kim bilir, vermezler belki de. Gelecek günlerin nelere gebe olduğunu kim bilebilir. Böyle olmakla birlikte, senin her zaman dediğin gibi, beklenmedik durumlar gelip çatınadıkça mutlu yaşayalım.

- Evet, harfi harfine öyle diyorum, dedi Annem, bir bakıma endişeli ve temkinli bir eda ile.

Annemin kaygılandığını fark eden Babam aklına geleni söylüyordu; daha önce hiçbir zaman Annemle bu şekilde konuştuğu, bu sefer yaptığı gibi ev meselelerinden söz ettiği, çocuklara ayakkabı alınmasını, evin ihtiyacı olan şeylerin tedarik edilmesini söylediği duyulmamıştı! Bütün bunlar yalnız annemin işi değil miydi yoksa?!

Annem paraları aldı, fakat Babamın kendisine maaşını verdiği zamanki mutluluğu hissedemedi.

Sihirli tutumluluğu sayesinde, Annem az para ile de ayın birbirinden öylesine uzak olan iki ucunu bir araya getirmesini bilirdi.

Kitaplığına gitmeden önce, bu can sıkıcı günü en nihayet sonlandırmak istercesine, Babam Anneme sarıldı. Annemi bu da şaşırttı. O bunu o kadar seyrek yapardı ki! Babamın bu hareketi Annemi cesaretlendirdi, ona huzur verdi. Şimdi, geri kalan işlerini tamamlayabilirdi artık...

Sonunda Babam kitaplığında, kitaplarının arasında buldu kendini. Sadece kendisine ait olan bu dünyada Miron Donski'nin söylediği sözleri unutmuş gibiydi. Doğubilimci Sokol Meçevski'ye, bir sonraki gün için yorumlayacağına söz verdiği üç sicili çıkardı çantasından.

XXVII

Babamın kitaplığı sadece kilit fikirlerin laboratuvarı değil, aynı zamanda sürekli ışık kaynağıydı. Üst yarısı camlı olan kapısından cumbaya geçilen, büyük penceresi nehre bakan kitaplık daima aydınlıktı.

Geceleri Babam olası her yolu deneyerek karanlıkla mücadele ediyordu. Fakat bu amansız mücadelede ışık kaynağı olarak ona sonsuz sadakatle sürekli hizmet veren, güçlü, küçük bir sarı lambaydı. Hatta Babam, büyük bir bağlılık duyduğu bu lambaya, tıpkı zamanında, İstanbul'da satın aldığı eski çantaya da yüklediği bir çeşit totemik mana bile veriyordu.

Babamın kitapları arasında duran sarı lambanın kendi özel tarihi vardı.

Sabahları, Babam işe gidince, Annem kitaplığa girer, büyük bir dikkatle önce lambanın, sonra kitapların tozunu alırdı. Lambayı silerken, ona âdeta gökten düşen ve kitaplara takılan bir yıldızmışçasına bakar; kitaplıkta yer alan kutsal kitaplarda keşfettiği inançları ile lamba arasında bağ kurmaya çalışırdı.

Çoğu zaman, eski Acem kitaplarındaki tezhipleri aydınlatığında, lambanın yaydığı ışınları izlemek geçerci içinden. İşte o zaman, Allah'ın, ışığı yalnız seçilmiş kişilere bahşettiği belirtilen bir Kur'an suresini anımsardı.

Bazen, gecenin geç saatlerinde, hepimiz derin uykulardayken, günlük işlerle uğraşmaktan yorgun düşen, kendini bir an önce uykunun kucağına bırakmayı sabırsızlıkla bekleyen Annem, en nihayet Babamın lambayı söndürmesini uzun uzun bekler dururdu.

Çoğu zaman da lambanın söndürülmesini sabahın alacakaranlığına kadar beklemek durumunda kalırdı.

Fakat o gece, Babamın, sicillerden uzaklaştırıldığı haberiyle Arşivden döndüğü günün gecesi, Annem sarı lambanın söndürüldüğünü göremedi.

Bu ilk defa oluyordu. İlk horozlar öttüğünde uykuya daldı.

Uyandığında, güzel, aydınlık bir gün doğmuştu artık. Güneş, ışınlarını dört bir yana saçıyordu. Cumbaya ve Babamın kitaplığına bir göz attı.

Her yanı aydınlatan kuvvetli güneş ışığından zar zor seçilebildiği hâlde, lambanın hâlâ yanmakta olduğunu fark etti. Annem, lambanın o saate kadar söndürülmemiş olmasını, hayra alamet sayılamayacağı şeklinde yorumladı. Hızlı adımlarla yürüdü, kitaplığa girdi. Babamın başı, çalışma masasına, açık kitaplar ve siciller üzerine düşmüş vaziyetteydi.

Ah zavalılık, gene çalışmaya dalıp kitaplar ve siciller üzerinde uyuyakalmış, dedi annem yavaşça, onu uyandırmamak gayreti ve daha çok kendini teselli etmek maksadıyla.

Önceleri de, açık kitapları üzerinde uykuya yenik düştüğünde yaptığı gibi, dikkatle Babamın yanına yaklaştı. Bu gibi anlarda Babam çoğunlukla, daha yanına yaklaşmadan, Annemin içeri girdiğini sezmiş olurdu. Adımlarının o aşına olduğu hafif fısıltısından uyanırdı ya da. Fakat bu sefer, Annemin algılayamadığı bir şeyler oluyordu sanki.

Yine birine sicillerden birini yorumlayacağına söz vermiş olacak ki bütün gece uyumadı. Şafak sökerken zar zor uykuya daldı herhalde. Böyle olunca da şimdi uyanmıyor tabii ki. Kendini teselli edercesine böyle düşündü Annem.

Cumbaya gitti. Yerinde duramıyordu. İleri geri birkaç adım attı, yine kitaplığa geri döndü. Ona sevgi ile dokundu. Babam uyanmadı. Annem korkuya kapılarak nefes alıp almadığına baktı. Hemen sakinleşti. Babamın nefes aldığını fark etti. Fakat bir türlü uykudan uyanmıyordu.

Cankurtaran geldi, ilk sağlık müdahalesi yapıldı. Diyabetik koma teşhisi kondu! Babam hemen hastaneye götürüldü. Yapılan laboratuvar analizleri sonucunda, ileri evrede şeker hastalığı teşhisi kesinleşti. Kandaki şeker oranı yüksek sınır-

lardaydı. Muayeneyi yapan ünlü dahiliyeci bunun gizli şeker hastalığı olduğunu, yaşanan büyük stres sonrasında ortaya çıktığını, ardından da koma ile sonuçlandığını söyledi.

Annem hastalığa neden olabilecek türden herhangi bir gerginlik yaşadığını hatırlayamadı. Olup bitenleri kafasında canlandırmaya çalışıyordu: O lanet olası, kurtardığından beri hayatını esir alan sicillerden kazandığı paraları getirdiği o uğursuz günde, erkenden, büyük bir ihtimalle de bir yere uğramadan, Arşivden eve geldi.

Babam, kan şekeri normal seviyeye gelinceye kadar, neredeyse on gün hastanede kaldı. Annem her gün onu ziyarete gidiyordu. Biz çocuklar da, dönüşümlü olarak, birer birer Babamı ziyaret ettik.

Birlikte geçirdikleri onca yıllık ortak hayattan, onca savaş ve göçten sonra Annem ömründe ilk defa onu bu kadar halsiz, hastane yatağında yatar vaziyette, sürekli hareket içinde olan vücudunu hareketsiz görüyordu. Fakat onun mavi gözlerindeki parıltı sönmek bilmiyordu; bu da, yaşama sevincinin geri döneceği ve kısa sürede sağlığına kavuşacağı umudunu veriyordu...

Hastanede son insülin iğnesini de aldıktan sonra, Babam Annemin gözüne yine o eski, güçlü adam olarak, hatta geçirdiği hastalık öncesinden daha dinç bile göründü.

Annem hastane odasına girdiğinde, Babam ayağa kalkmış, hareketlenmişti.

Hastaneden çıkmak istiyordu, fakat dahiliyeci, hastaneden ayrılma zamanının henüz gelmediğini söylüyordu. Annem Babamın içinde taşıdığı, o bitmez tükenmez, bir yerlere gitme arzusunu hissetti yine. Mutluydu; aynı zamanda biraz temkinli de; Babamın gene eski yolundan yürüyeceğini, kendisininse onu durdurmaya gücü yetmeyeceğini biliyordu çünkü.

Annem ev ve çocuklarla ilgili bütün yenilikleri bir bir anlattıktan, onu arayıp soran dostlarından haber verdikten sonra, Babam, hiç beklenmedik bir anda, şöyle dedi:

– Canım benim, beni hastaneye götürdüğünüz gün, masam üzerinde, sonuna kadar tercüme edilmemiş üç sicil kalmıştı. Şarhiyatçının onları almaya gelmesi lazımdı.

Konuştuğu zamanlar, Babam daima Annemin gözlerinin içine bakardı; bu arada söyleyemediklerini, sözlerini izleyen suskuyla, bakışıyla, gözlerindeki içtenlik ifadesiyle tamamlardı. Söylemek istediklerini söyleyemedi. Annemin gözlerinin yaşardığını fark etti.

Biraz aşırıya kaçtığını, bir şekilde Annemin kalbini yaralamış olduğunu hissetti. Sözlerini geri almak istedi. Bunlar hayata, sicillere dönüşü nedeniyle gözlerinden süzülen sevinç gözyaşları mıydı, yoksa başka bir nedenle, ortak hayatlarında sırlara hiç yer olmamasına rağmen, sadece kendisinin bildiği başka bir şey yüzünden akıtılan gözyaşları mıydı, bilemiyordu bir türlü.

Gözyaşlarına ilk tahmininin neden olabileceğini düşünerek aldığı cesaretle, Babam sözlerine devam etti:

– Sen canım, kütüphaneyi düzenlediğin zaman, masamın üzerinde bulunan hiçbir şeye dokunmazsın. En ufak bir kâğıt parçasını bile çöpe atmazsın. Siciller masa üzerindedir mutlaka.

Annem başını evet anlamına sallayarak sessizliğini sürdürdü.

Babam onun sessizliğinin, gençlik aşkı yıllarındaki gibi onları birbirine bağlayan ortak mutluluk sessizliğinin gücünü yorumlamaya devam etti.

Ziyaret saatinin sonuna gelinmişti.

Babam Annemi hastane odasının kapısına kadar uğurladı.

Ayrılmadan önce yanakları birbirine dokundu. Gözyaşları birbirine karıştı.

Hayat devam ediyordu...

XXVIII

Annem eve döner dönmez hemen Babamın kitaplığına doğru yürüdü.

Odayı boş görmek kendisine acı verdiğiinden, Babam hastaneye yatalıdan beri, Annem sadece biriken tozları alması gerektiğinde giriyordu oraya. İşini dikkatle yapıyordu. Çalışma masası üzerinde bulunan tek bir kâğıdın yerini bile değiştirmiyordu. Babamın yazılarının ve kitaplarının düzeninin ne denli kutsal olduğunu biliyordu çünkü.

Kitaplığa girer girmez, çalışma masası önünde durdu.

Babamın, hastalanıncadan önce üzerlerinde çalıştığı üç sicili hemen fark etti.

Gene gözyaşlarına yenik düştü. Sicillere bir şeyler söylemek, onları uyarmak geçti içinden. Bir zamanlar Babamın yaptığı gibi, şimdi o da kitaplara konuşuyordu. Sarı lambayı yaktı. Babamın eve dönüşüne kadar, geceleri lambayı açık bırakıyordu. Oradan çıkarken, tıp okuyan daha büyük oğlu ile karşılaştı.

Annem ona kaygı içinde, dalgın dalgın bakıverdi. Sonra onu bağrına bastı. Oğlu, yanaklarında Annemim gözyaşlarını hissetti.

– Oğlum, bu başımıza gelen ne oğlum? Bunun ilacı var mı, oğlum?

– Konuştum, doktorlarla konuştum, Anne. İç hastalıkları okutan hocamla da konuştum. Babamın sağlık durumu son derece ciddi. Ne de olsa hastalığı biraz ileri bir evrede. Bu hastalıktan ölünmez Anne, fakat bu hastalıkla ölünebilir...

Annem gizlice gözyaşlarını siliyordu.

Oğlu endişeli bir sesle konuşmaya devam etti:

– Tıp diliyle söyleyecek olursak, Anne, Babamda diyabete karşı genetik herediter predispozisyon söz konusu. Buna da, yapılan insanüstü çalışmalar, organizmanın aşırı derecede bitap düşmesi neden olmuştur; hastalık, yaşanan büyük streslerden sonra ortaya çıkar...

Daha nceleri Annem gerçek anlamlarını anlamasa da, hastalıkların adlarını Latince sözlerle söyleyen oğlunu gurur duyarak dinliyordu; fakat şimdi, hayatında ilk kez duyduğu bu hastalıkla ilgili sözlerin anlamını çıkarmaya her zamankinden çok gayret gösteriyordu.

Oğlu sözlerine devam etti:

– Babamı bugün tepeden tırnağa muayene eden profesör, onun, ömrünün sonuna kadar insülin tedavisi görmesi gerektiğini söyledi.

– Bu, hayatta olduğu sürece, her gün insülin iğnesi alması gerektiği anlamına geliyor, değil mi, oğlum?

– Evet, Anne. Sıkı bir perhiz yapmak ve daha az çalışmak zorunda.

– Bu ikinci dediğin çok zor olacak oğlum...

Hastanede, biraz toparlanır toparlanmaz, sicilleri aradı...

Ah, o lanet olası siciller!

Annem kendine hâkim olamadı. Gözlerinden süzülen göz-yaşları sözlerini boğuyordu âdeta.

Oğlu onu kucakladı ve şöyle dedi:

– alışacak olması iyi bir şey, Anne. Normal hayatını yaşamaya devam edecek. Zamanla daha az çalışmaya da alışacak herhalde.

– İnanmıyorum, buna hiç inanmıyorum...

– Babamın organizması güçlü – diye sözlerine devam etti oğlu. – Biraz yorgun olduğu da doğru, ama karakteri ona g veriyor.

– Evet, oğlum... – dedi zar zor annem, daha çok laf olsun diye.

– Fakat biz şanslı sayılırız; Babamın yanında sen varsın çünkü...

Annem sadece görünüşte sakinleşti. Oğlu hastaneye gitmek için acele ediyordu. O gittikten sonra biri kapıya vurdu.

Bu gelen çocuklardan biri olamaz, başka biridir herhalde, diye düşündü Annem.

Kapı önünde, Babamın dostu, hastaneye götürülmesinden bir gün önce, üç sicili ona bırakan Sokol Meçevski duruyordu.

Şarkiyatçı Sokol Meçevski üniversitedeki kariyerini de, başlıca eserlerini de sicillerdeki bilgilere borçluydu. O, Miron Donski'ye yakın olan tarihçiler çevresinden değildi. Sokol Meçevski güçlü bir karakter sahibiydi; önemli çalışma alışkanlıkları vardı; gerçekçi ve dürüst biriydi. O ve Babam tarih dergilerinde ortaklaşa birkaç bilimsel çalışma yayımladılar. Babam sicillerdeki sırların en çoğunu onunla paylaşıyordu. Sokol Meçevski, XVI. ile XIX. yüzyıllar arasındaki dönemde, Makedonya'da, Hıristiyan ahalinin İslamlaştırılması konusuna adanmıştı kendini; bu alandaki çalışmalarını da en çok Manastır kadı sicillerini esas alarak gerçekleştiriyordu.

Babam büyük bir cesaret göstermek suretiyle XX. yüzyıldan çıkıp sicillerin köprülerinden geçerek Osmanlı dönemine giren Türkologların, Şarkiyatçıların ve tarihçilerin manevi akıl hocası olmak üzereydi. O, sicil labirentlerinin dört yol ağızlarında onlara kılavuzluk yapan biriydi bir bakıma.

Sokol Meçevski, Babamın, her sicilin başlı başına bir dünya ve bir muamma olduğu şeklindeki yorumunu gerektiği gibi algıladı. Bir sicilin anahtarı keşfedildi miydi, ikinciye, üçüncüye kolayca giriliyor, Osmanlı dönemine adım atılabiliyordu.

Babamla Sokol Meçevski arasındaki dostluğu ayakta tutan, ilk önce Annemin bilmediği, fakat daha sonraları öğrendiği bir önemli neden daha vardı. Babamın bu dostu Pirlepelî'ydi.

Babam, daha İstanbul'da öğrenim gördüğü sırada, Fethi Okyar Bey'e, günün birinde, onun Pirlepelî atalarının geçmişini araştıracağına dair söz vermişti. Babam ünlü dayısına verdiği bu sözü nasıl yerine getirip borcunu ödeyeceğini sürekli düşünüyordu.

İçinde, Sokol Meçevski'nin Pirlepe sicillerinin sırlarını ve anahtarını ortaya çıkarması durumunda, aile tarihinin araştırıl-

ması yolunda, nihai amaçlarına daha kolay ulaşacakları inancını taşıyordu...

Ne gariptir ki Annem, Sokol Meçevski'nin isteği üzerine Babamın yorumlaması gereken sicillerle hastaneye gitmeye hazırlanmış sırada, Sokol Meçevski'nin kendisi kapı önünde duruyordu.

Annem, özellikle Babamın hastalanmasından sonra, onu, hayatına giren en büyük zalimlerden biri olarak görüyordu. Fakat Sokol Meçevski sevgi ve hüznü dolu bir sesle babamın adını anınca, Annem onun hakkındaki düşüncesini anında değiştirdi.

- Dostumun hastalandığı haberi beni üzdü... - diye söze başladı Sokol Meçevski annemi selamladıktan sonra.

Eve girdiler. Misafir, her gelişindeki yerine, cumbadaki mindere oturdu.

Annem ona son gelişmeleri anlattı; ardından sözü, Babama götürmek maksadıyla aldığı ve hâlâ elinde tuttuğu üç sicile getirdi.

- Hastanede, kendini biraz toparlar toparlamaz ilk aradığı şey - diye sözlerine devam etti Annem - bu sizin sicillerinizdi.

Annem, ona, sicillerin üçünü ve Babamın o gece, hastalanmadan önce yazdığı, sicillerle ilgili birkaç notu uzattı.

Sokol Meçevski, heyecan içinde, titreyen elleriyle sicilleri aldı. Annem, gözlüklerinin kalın camları arkasından, gözlerine gözyaşlarının dolduğunu fark etti. Sokol Meçevski sicilleri açtı. Sonra gözlüklerinin camlarını sildi. Bunlar onun gözyaşlarıdır, diye düşündü Annem.

Sokol Meçevski, sicillerde, bir süre önce doktorasını başarıyla tamamlamasını sağlayan, fakat kitap olarak yayımlanmasını sürekli ertelediği bilimsel çalışmasının birtakım eksiklerini tamamlamak için, daha XVI. yüzyıldan itibaren Hıristiyan ahalinin İslamlaştırılmasının nedenleriyle ilgili kilit nitelikte kanıtlara ulaşma çabası içindeydi.

Babam, Sokol Meçevski'nin arayışının kendi arayışını da hızlandıracağına, böylece Okyar ailesinin sırrına daha kolay ulaşmış olabileceğine inanıyordu. Bu gibi konular Annemi aşan konulardı. Onun anlayışına göre, ancak dürüst insanlar büyük

bilimsel eserler ortaya koyabilme yeteneğine sahiptiler ve elbette ki onların arasında Babamın dostu Sokol Meçevski de bulunuyordu.

Annem, Sokol Meçevski ile görüşmesinin hemen ardından, hastaneye gitmeye hazırды. Bu nedenle sicilleri geri istedi. Sokol Meçevski sicilleri geri vermek istemiyordu âdeta. Kendini biraz da suçlu hisseder gibi bir hâli vardı. Fakat Annem onu bu duygunun yükünden kurtarmaya çalıştı:

– Sicilleri ona götürürsem, kendini daha iyi hissedecektir mutlaka.

Bu sözler üzerine Sokol Meçevski rahatladı.

Sicilleri Anneme geri verdi.

Anneme biraz beklemesini rica etti. Babama getirdiği bir şeyleri vermek istedi. Annem kendisine uzatılanları aldı.

Sokol çantasının yanında duran torbadan içinde limon bulunan bir kese kâğıdı çıkarmıştı. O yıllarda, ilaç için aransa bile limon bulmak imkânsızdı. O yıl ülkenin güney sınırı hâlâ kapalıydı.

Annem bu limonları nereden bulduğuna şaşakaldı. Yıllardır limon görmemişti. Hepsi bu kadar değildi ama.

Sokol Meçevski çantasından, içine iki çift gözlük sığacak büyüklükte bir kutu çıkardı. Fakat kutunun içindeki gözlük değildi.

Binlerce sicili okuması sonucunda, Babamın gözleri bir hayli zayıfladı. Her türlü gözlük kullanmaya başladı; ancak sicillerdeki birçok işareti gözlüklerin yardımıyla göremiyordu artık. Sicilleri okuyabilmek için birçok büyüteçten de yararlandı. Arşive ait olan, eve götürüp getirdiği bir büyüteç bile vardı, fakat bu merceğin diyoptrisi bile yetersiz gelmeye başlamıştı.

Bir fırsatta Sokol Meçevski'ye, gerçek bir büyütece ihtiyaç duyduğunu söylemişti... Sokol Meçevski şimdi Babama, kendi büyütecini hediye ediyordu... Büyük, her şeyi ayan gösteren büyütecini... En küçük harflerle yazılmış bir sicil söz konusu olsa bile, bu büyüteç sayesinde gözden kaçabilecek hiçbir şey olmazdı.

Annem, gözlerinden okunabilen büyük bir minnet duygusuyla büyüteci aldı.

Sokol Meçevski, kısa bir süre sonra, dostuyla beraber yine cumbada oturabileceği ve ara verdikleri sicillerdeki arayışlarına bıraktıkları yerden devam edebilecekleri umudu içinde oradan ayrıldı..

Annem hastane odasına girdiğinde, Babama infüzyon solüsyonu uygulanıyordu. Sicilleri, limonları ve büyütecii verebilmek için, şişedeki son damlanın da damlamasını bekledi.

XXIX

Babamın hastaneden eve dönüşü, biz çocuklar için, onun hayata yeniden dönüşü demekti aslında. Evin orta direği yine aramızdaydı.

Babamız yine o aynı Babamızı; gözle görülür derecede zayıflamıştı sadece. Bizleri okşadı; daha önceleri bunu çok nadiren yapardı. Anneme, çocukların sadece uydukları zaman sevilmesi gerektiğini söylemiş. Güzel sözler, uyku âlemi içinde, her daim uyanık olan insan ruhuna ulaştırmış.

Bizi yine okşadı. Bu son derece doğal bir şeydi; doğal olabilirdi doğa bir şey. Oysa daha önceleri, sicillere dalıp gitmiş olan Babamın, yanı başında olduğumuz hâlde, bizi fark etmediği bile olurdu. O, cumbada, bizimle biraz kaldıktan sonra, kitaplığına doğru yürüdü. Bir süre orada kaldı.

Biz hâlâ cumbadaydık. Çabuk geri geleceğini hissediyorduk. Çok geçmeden, artık kendi ailelerini kurmuş olan ve ebeveynleriyle aynı evde yaşamayan üç ağabeyim de geldi. Hepimiz bir aradaydık. Böyle etrafında toplanmış hâlde, bizi mutlu görüyordu. Herkese söyleyecek birkaç güzel sözü vardı.

Annem, *tikuş* denen, piliç etli börek, bir de altmış ince yufka açarak baklava yapmıştı.

Ayın sonuydu. Ekmeğe bile paramızın yetmediği o yıllarda, Annemin ne güçlükler çektiğini biliyorduk. Oysa şimdi börekler, baklavalılar! Babamın, tercüme ettiği siciller için aldığı paradan, bizim haberimiz yoktu. Annemiz de bunun hakkında konuşmak istemiyordu. Bu başka, büyük, anlaşılması zor bir tarihi.

Babam mutluydu. Yakınlarının hepsinin bir arada olduğu bu gibi karşılaşmalara alışkın değildi. Bu tür bir ziyafete ise hiç alışkın değildi.

Hastalanmadan önce, Babamın kendi yemek düzeni vardı. Hiçbir zaman aşırıya kaçmazdı. Bir alışkanlığı vardı ama: akşamüzeri, cumbada, güneş Kale'nin ardında batarken, seçkin dostlarının eşliğinde birkaç yudum bir şeyler içer, mezeden biraz atıştırırdı. İşte o zaman ruhunun kapılarını açardı. Ta İstanbul yıllarına kadar giderdi. İçindeki nostalji damarlarında canlanıverirdi.

Annem, Babamın hastalığıyla birlikte, özlem uyandıran bu zamanların geçmişte kaldığını biliyordu. İstanbul uzaklardaydı; şimdi ise giderek daha da uzaklaşıyordu...

Annem, *tikuş'u*, börekten çok piliç eti olacak şekilde, özel olarak hazırlamıştı. Öğle yemeğinden sonra, evlerine giderken, ağabeylerim Babama sıkıca, her zamankinden sıkıca sarıldılar; uzak bir yere gidiyor, bizleri cumbada, yalnız başımıza bırakıyormuşçasına âdeta.

Yalnız kaldığında, Babam düşünceli düşünceli nehre doğru baktı. Güney denizden gelen martıları fark etti, onları hemen tanıdı. Martılar burçlardaki deliklerde, kalede gözden kayboluncaya kadar, bakışıyla uçuşlarını izledi.

Annem, oğullarını uğurladıktan sonra, cumbaya geri döndü. Babam hâlâ kaleye doğru bakıyordu.

Önceleri, hastalanmadan önce, öğle yemeğinden hemen sonra, kitaplarının yanına giderdi, fakat şimdi, eskiden onun için en önemli olan şeyi unutmış gibi görünüyordu. Annem şaşkınlık içindeydi; bu değişikliği nasıl yorumlaması gerektiğini bilemiyordu...

Tekrar Arşivdeki işine dönmeden önce, Babam, bir sonraki sağlık kontrolüne kadar, yaklaşık on günlük rapor aldı. Böyle olmakla birlikte, sık sık dinlenerek de olsa, o evde siciller üzerinde çalışmaya devam etti yine de.

Yeni hayat düzenine kendini ne denli alıştırmaya çalışsa, yeni bir yaşama tarzının kaçınılmaz olduğu gerçeğine ne denli boyun eğmeye gayret etse, Annem ne denli dikkatli olsa, o, uzun

süre nehrin akıntısına daldığı zaman içini saran hafif hüznü gizleyemiyordu; artık hiçbir zaman uzak bir yerlere, İstanbul'a ya da Amerika'ya gitme hayali kuramayacağını bilinci içindeydi çünkü... Sürgünün yön verdiği büyük Balkan hayallerini ebediyen terk etmekte olduğu besbelliydi artık.

Annem, Babamın bizleri tekrar bir yerlere götürebilme gücünün tükenmiş olmasıyla, doğduğu topraklara daha yakın olan bu yerde kalma düşünün gerçekleştiğini biliyordu. Fakat bunun bedeli fazlasıyla yüksek olmuştu.

Annem, Deniz ve Göl kenarında bulunan, terk edilmiş evlerimizin anahtar destelerine, nehir kenarındaki evimizin anahtarlarının hiçbir zaman eklenemeyeceğinin bilincine varıyordu giderek.

Evimizin üzerindeki büyük bulutun da, Chagal'ın resimlerindeki gibi bizi alıp uçurmayacağı besbelliydi artık. O bulut, gök mavisinde ebediyen kayboluverdi...

Babam, gece içinde, gene sicilleriyle baş başa kaldı. Annem de gözlerini sarı lambanın ışığından ayırmadan beklemeye devam etti...

Gece geç saatlere kadar çalıştığı hâlde, sabah uyandığında, Babam son derece zinde görünüyordu. Biz çocuklar da, Babamın sağlığının nasıl olduğunu görmek istercesine, erken kalkmıştık. O, yine o eski, fakat şimdi bize daha yakın olduğunu hissettiğimiz Babamızdı. Gerçek anlamda bizimle beraberdi; o an söyledikleri bizi sonsuz sevinçlere boğdu:

– Ayın poker partisi zamanı yaklaşıyor... Dostlarıma haber gönderin...

Bunun nasıl bir oyun olduğunu bilmesek de, biz çocuklar, evimizde Balkan pokerinin oynandığı saatleri en çok severdik. Bu sefer poker, Babamın en nihayet hayata tekrar döndüğünün işaretiydi. Hayatla girdiği oyunda, o, galip gelmek üzereydi; bizler de, Balkan poker partisinin bunu doğrulamasını bekliyorduk şimdi.

XXX

Babamın kendini büyük gidiş hayallerine kaptırdığı zamanlardaki gibi, Annem yine ailenin çekim kuvveti olmayı üstlendi. Fakat şimdi, hayatı oluşturan küçük sorunları unutmamak için, Annemin ailenin büyük sorunlarını düşünmeye ayıracak fazla vakti yoktu. Kendini düşüncelerinin kadercilik ataletine kaptırarak, Babamın sicil çevirileri için aldığı paraların uğursuzluk getirdiğine ne denli inanmış olsa bile, o yine de, bu paraların, eşinin büyük emeğinin karşılığı olarak önüne atılan kırıntılardan başka bir şey olmadığı sonucuna vardı ve paraları yararlı işler için harcamaya harar verdi. Başka yerlere gidiş hissinden tamamen kurtulup, önce cumbanın perdelerini, sonra minder kılıflarını değiştirdi; Babamın kitaplığına yeni raflar satın aldı. Biz çocuklara da yeni ayakkabı ve pantolonlar aldı; böylece ağabeylerimizin bize göre kesilip biçilen eski elbiselerini giymek durumunda değildik artık. Böylece, sokaktaki çocukların bizi bu nedenle alaya almalarından da kurtulmuş olduk.

Babam hemen değişikliğin farkına vardı; Anneme şöyle dedi:

– Bir poker partisi için eve çok güzel çeki düzen vermişsin! Poker partisi günü yaklaşıyordu.

Âdet olduğu üzere, biz çocuklardan birinin, Babamın dostlarına, poker oynanacak günü bir daha hatırlatması gerekiyordu. Poker partisinin değişmez oyuncularını yine Müslümanların dinî lideri Hafız İdriz ve kurtuluş hareketinin öncü savaşçılarından Samir Mustafa'ydı. Eski memurlardan Zeynel Bey, İstan-

bul'a çoktan göç eden yakınlarının kervanına son katılan olmuştu. Onun gidişiyile, pokerdeki dördüncü oyuncuyu bulmak gene sorun olmuştu. Bu dördüncü oyun arkadaşının kim olacağı her zaman belirsizliğini koruyordu; tıpkı poker partisinin kazanıldığını ya da kaybedildiğini belirleyen, pokerdeki iskambil kâğıtlarından biri gibi.

Dördüncü oyuncunun belli olmaması, aslında poker partisini de sonuna kadar belirsiz kılıyordu.

Sicillerin keşfedilmesinden sonra oynanacak olan bu yeni poker partisinde, Babamın büyük bir sabırsızlıkla gelmesini beklediği kişi Samir Mustafa'ydı. O hem oyunun normal akışını, hem de sohbetin ciddiyet sınırları içinde kalmasını sağlayan kişiydi. Samir Mustafa'nın, en nihayet, kendisini sicillerin kurtarıma çalışmalarına katmalarının ayrıntılarını açıklayacağı beklentisi içindeydi.

Arşivden verilen resmî bilgilere göre, Babam Ulusal Tarih Enstitüsü Müdürü Andrey Georgiev'in isteği üzerine Manastır'a gönderilmişti. Ardından kendi talebi üzerine, fakat bizzat Önderin kendisi tarafından imzalanmış olan bir kararnameyle, Babam, çalışmak üzere Mahkemedan Enstitüye geçmişti, fakat bundan hemen sonra, yeni bir kararnameyle, sicillerin aktarıldığı Arşive geçmesi sağlanmıştı.

Oyunun ilk eli bittiğinde, oyuncular çaylarını içerlerken, Samir Mustafa, Babama şöyle dedi:

– O sicillerle büyük, tarihî bir iş başardın. Birçok ailenin, köklerini bulabilecekleri umudunu canlandırdın. Devletin gözünü de açtın tabii ki. Önder senin dürüstçe çalışırnana saygı duyuyor.

Babam, azınlıkların temsilcisi sıfatıyla, Samir Mustafa'nın daima devletin en üst kademelerinde görev aldığını, hatta bir ara bakan bile olduğunu iyi biliyordu. Babamla, daha yargıçlığı döneminde, orman suçlarına baktığı sırada tanışmıştı.

Asıl mesleği orman mühendisliği olan Samir Mustafa, bir seferinde, tercüme edilmek üzere, Babama orman malları ile ilgili birkaç tapu vermişti. Babamın eski ve yeni Türk yazılarını ne kadar iyi bildiğini işte o zaman görmüştü.

Olaydan uzun zaman geçtikten sonra, Samir Mustafa, ortada şahsi herhangi bir nedeni olmaksızın, iki poker partisi arasında, Babama şunları anlattı:

– Birtakım olaylar nedeniyle Önderin makam odasında bulunduğum sırada, Manastır parti komitesi sekreteri, kendisine telefonla seslendi. Önderin, boş olan vakıf binasını Parti binasına dönüştürmelerine izin vermesini istiyorlardı. O zaman Önder bana, Osmanlıca’yı iyi bilen birini tanıyıp tanımadığımı sordu. Ben senin adını verdim...

Babam, Samir Mustafa’yı dikkatle dinliyordu. Beni siciller çemberine götüren kader yolu buydu demek, diye düşündü Babam. Dostuna, sicillerle ilgili en son gelişmeler hakkında bilgi vermek, sicillerin yayımlanma hazırlıklarından, kendisininse sicillerden uzaklaştırılmasından bahsetmeyi uygun görmedi. Balkan poker partisi keyfini bozmak istemediği besbelliydi. Oyunda yeni el de başlamak üzereydi zaten.

Babam dalgın dalgın oynuyordu. Dalgınlığı yüzünden, eline geçen oyunu kazanma fırsatını bile tepti. Aklımda siciller vardı. Dürüst ve onurlu bir adamdı. Arşivde yaşadığı sorun hakkında ayrıntılı bilgi verdikten sonra, Samir Mustafa’ya, araya girip Önderden destek istemesini rica etmek aklının ucuna bile gelmiyordu. Böyle bir şey onun tabiatına aykırıydı.

Onun gözünde siciller kutsal, hem de fazlasıyla kutsaldı; bu yüzden de, olur olmaz müdahalelerle –ki buna Önderin devreye sokulması da dahildi– onları kirletmeye hakkı olmadığını düşünüyordu. Yönetime gelince, Babamın yönetim ile başka tecrübeleri de olmuştu. Yönetimi hiçbir zaman tahrik etmeye kalkmadı; yönetim tarafından en çok tahrik edildiği zamanlar bile. En sonunda düşünceleri yatıştı, oyunun havasına girdi, eline gelen en güçlü kâğıtlarla o eli kazandı.

XXXI

Babamın eve dönüşünden sonra günler çabuk geçiyordu.

İki-üç gün daha evde tedavi görmesi gerekiyordu; sonra da tekrar Arşivdeki işinin başına dönecekti. Tabii ki siciller üzerinde çalışacaktı.

Annem de, biz çocuklar da Babamın evdeki günlerinin mümkün olduğunca huzur içinde geçmesi için elimizden gelen gayreti gösteriyorduk. Böyle olmakla birlikte, o yine de ıstırap içindeydi, boş boş oturmaktan huzursuz oluyordu. Babam için gerçek huzur huzursuzluğun içinde yatıyordu. Onun hayatının ritmini yakalayabilmek zordu.

Zaman geçtikçe, geçirdiği hastalık sonucu bozulan metabolizması güçlü bedenini kemirmeye başladı. Fakat onun ruhunun sükûnetini, ölçülü metanetini hiçbir şey etkileyemiyordu.

Biz çocuklar, daha küçük olanlarımız da daha büyük olanlarımız da, Babamın hastalığını bir türlü hazmedemedik. O, bütün zamanların güçlü, yara almaz kahramanıydı bizler için... Ondan öğüt almak, derman istemek için, kendi sıkıntıları yanında çok hafif kalan önüne döktüğümüz sıkıntılarımızla yanına koşardık hep.

O ise, hasta ve bitap olmasına rağmen, ruhunun gücü ile hem giderek takatten düşen bedenine hâkim olmayı, hem de Balkan labirentinden çıkış yolunun bize ait bölümünde çok ihtiyaç duyduğumuz sağduyusuna daha yoğun bir şekilde genişlik kazandırmayı başarıyordu.

Hastalığının hâlâ devam ettiği günlerde yakın dostlarının ziyaretleri hiç eksilmedi. Arşivde çalışanlar adına, başında, Mü-

dür Miron Donski'nin selamlarını da ileten Müdür Vekili Psaltir Paligorov'un bulunduğu küçük bir kurul bile ziyarete geldi.

Doğal yapısı itibarıyla mülayim ve sakin olan Babamın gelen herkese söylenecek güzel, gönül alıcı, teselli edici bir sözü mutlaka vardı. Hasta olan kendisi değilmişçesine, gelenlere söylenecek bir sözü.

Arşivde çalışan bu kadar çok insanın Babama saygı gösterdiğini, onu sevdiğini gören Annem şaşakalmıştı.

Psaltir Paligorov, gitmek üzereyken, beraberinde bulunanların duymayacağı şekilde Babama yavaşça, Arşivde, Emek Nişanı'nın kendisine verileceğine dair Federasyondan bir duyum aldıklarını söyledi; gerçi nişan en alt, üçüncü derece bir nişandı fakat mareşal tarafından verilmesi önemini artırıyor.

Ne var ki şimdi nişanın Babam için de, biz çocuklar için de, çok daha önce, zor durumda bulunduğumuz, hayatımızın en ağır günlerini yaşadığımız sırada verilmiş olması hâlinde taşıyabileceği önemi taşıması söz konusu değildi, olamazdı da.

Şimdi, Babam bu Nişanı, bundan sonraki faaliyetleri için bir teşvik olarak değil, bir sonun işareti, yapılan bir iş karşılığında gösterilen takdir ifadesi olarak görüyordu. Hayatın anlamını her zaman yenilgiden sonraki yeni başlangıçta görmeye alışmıştı...

Babam, hastalanıncadan önce Miron Donski ile yaptığı, Nişanın da, sicil çevirilerinin, ev konusunun ve diğer meselelerin de sözünün, kadı sicillerinden açıkça uzaklaştırılmasına karşılık verilmesi düşünülen armağan olarak geçtiği konuşmayı hatırladı.

Ondan daha genç fakat partili olan, Bir Mayıs'ta ya da diğer bayramlarda yapılan kutlamalara göğüslerini süsleyen iki, üç hatta daha çok sayıda nişanla katılan diğerlerinden farklı olarak nasıl gece gündüz çalıştığını gördüğümüz Babamın Nişanı almasını beklerken, biz, nişanların anlamını ve yönetim tarafından ne maksatla kullanıldıklarını çok daha iyi anlamaya başladık. Böylece, Babamızın da bu tür nişanlarının olmasını arzu etmekten vazgeçtik.

Ağabeylerim, daha savaş sonrasının ilk yıllarında, Stalinizm döneminde, Sovyet filmlerindeki geçit törenlerine, göğüslerine dizilmiş bir sürü nişanla katılan gururlu mareşalleri gördük-

lerinde, zaferle sonuçlanan her savaş için birer nişan alındığını düşünürlerdi.

Bu nedenle, nişanların sanki bambaşka bir anlamı vardı bizler için. Nişanlar yenilgi için değil, zafer için kazanılırdı yani.

Babam hayatta yenilmişlerden sayılıyordu. Fakat sicillerin keşfedilmesinden önce, Mahkemede çalıştığı, maddi ve iş durumunun sallantıda olduğu dönemde, Partiye girmesi için yapılan son olası öneriyi de reddettiği sırada, yeniden geçmişi ile ilgili arayış içine girdiği yıllarda, ancak ve ancak, en alt derece de olsa kendisine verilecek bir Nişanın durumunu değiştirebileceğini, bir an önce kendi hayatlarını kazanır duruma gelebilmeleri maksadıyla meslek ortaokullarına yönlendirmekte olduğu daha büyük çocuklarına eğitim alanında daha parlak bir gelecek sunacağını düşünüyordu.

Fakat o zaman Nişanın sözü dahi edilmiyordu. Oysa böyle bir Nişan, şöyle ya da böyle, ortam tarafından kabul edilmiş olacağımızın bir çeşit kanıtı olacaktı.

Şimdi ise Nişan çok geç, Babamın hastalanmasından sonra geliyordu. Daha önce gelmesi durumunda sevinebileceğimiz gibi sevinmemiz için çok geçti artık... Hayatında ve işinde ona yeni ufuklar açabilmesi için çok geçti...

Psaltir Paligorov, giderayak Babama, Miron Donski'nin bizzat kendisinin, bütün otoritesini kullanarak, Emek Nişanı'nı onun almasına çaba harcadığını da söylemeyi ihmal etmedi.

Sendika teşkilatı bu öneriye hemen onay vermiş, fakat Partinin onayı için uzun zaman beklenmiş.

Sonunda, Miron Donski bizzat kendisi olaya müdahale etmiş ve böylece öneri, federasyona gönderilmek üzere, yetkili cumhuriyet organına ulaşmış.

Ayrıca Donski, önerilerde Nişanın derecesinin vurgulanması gibi bir teamül olmamasına rağmen, Nişanın en alt, yani üçüncü derece olması gerektiğini de söylemiş ve bu sözleri tutanağa bile geçmiş.

Babam Arşivden gelen memurları kapıya kadar uğurladı. Hepsiyi tek tek el sıkıştı; hepsine söylenecek birer güzel sözü vardı; sonunda, Psaltir Paligorov'a da teşekkür etti.

Cumbaya döndü. Yüzünde içini saran yeni bir kaygı dalgasının izleri beliriverdi. Annemden hiçbir şey gizleyemiyordu. O, Babamın yüzündeki her titreşimi, iç sessizliğinin her dalgalanışını, gözlerindeki her parıltıyı yorumlayabiliyordu.

Babam hiçbir şey söylemedi; Annem duymayacak şekilde dişleri arasından mırıldandı sadece:

– Ah o Donski!..

Olası kurtuluşa delalet eden işaretlerde gizlenen ışığa ulaşma çabası içinde, sicillerine doğru yürüdü.

XXXII

Epeydir beklenen o gün de geldi.

Babam Arşive dönüyordu.

Yapılan son doktor kontrolünün sonuçları iyi çıktı. Muayene-nede, iç hastalıkları profesörü de hazır bulunmuş. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan böyle de çalışıp yaşayacağını söyleyip Babama cesaret vermiş. Hasta olduğunu, artık her gün yaptırması gereken iğne hatırlatacaktı sadece. Fakat zamanla bu da bir alışkanlık hâlini alacaktı. Giderken, profesör, stres durumlarından uzak durması gerektiğini açıkça belirtmiş...

O sabah, Annem erken, her zamankinden daha erken kalktı. Babamın, sürgünün götürdüğü Balkan kentlerinin hepsinden içinde bir kütüphanelik evrak ve kitap taşıdığı, eski İstanbul çantasına çekidüzen vermekle uğraşıyordu hâlâ.

Çantada, Babamın fark etmediği sökükle de vardı. Sonra fötr şapkasına yeni, güzel, düz ve parlak siyah bir kurdele dikti. Sessizce sunduğu bütün sevgisi ile onu kapıya kadar uğurladı.

Babam kaldırım üzerinde yürüyerek işine doğru giderken, Annem onun uzaklaşan adımlarını dinlemeye devam etti. Ayak sesleri eskisi, hastalanmadan önceki gibi değildi. Belki de çok uzun zamandan beri kulağı hep bu ayak seslerinde olduğundan ona öyle geliyordu sadece. Fakat artık bunların, Babamın o bir zamanki hızlı mülteci adımları olmadığına emindi; hiç kimse onu bunun aksine inandıramazdın asla.

Cephesi sarı-kahverengi mermerle kaplı kocaman Arşiv binasının giriş kapısı önünde ihtiyar kapıcı karşıladı onu. İçer-

ri girince, devamında bir küçük kitaplık da bulunan, sicillerin korunduğu depolarla bağlantısı olan çalışma odasının anahtarını alması gereken, üzerinde binanın bütün anahtarlarının asılı durduğu büyük panonun önünde buldu kendini. Kapıcı, Babama doğru yürüdü. Ona bir şey söylemek istiyordu, ama tereddüt içindeydi.

Babam bir an önce sicillerinin yanma gitmek için sabırsızlanıyordu. Ebediyen unutulmuşluktan kurtulmaları için sicillerle yürüttüğü mücadeleye bıraktığı yerden devam etmeye kendini yeterince sağlıklı, dinç, hazır hissediyordu.

Boş zamanlarında kuryelik de yapan kapıcı Arşivde ilk işe başlayanlardandı. Babama saygısı vardı. Acilen yorumlanması gereken birtakım belgeleri sık sık evine götürdüğü olurdu. Onu iyi tanırdı.

Bütün gücünü topladı ve Babam anahtarını almadan önce, canı sıkılarak ona şöyle dedi:

– Saygıdeğer dostum, siz burada yokken, müdürün verdiği emir doğrultusunda, çalışma odalarının dağılımında değişmeler oldu, memurların yerleri değişti. Konuyla ilgili kararı ve çalışma odalarının yeni dağılım listesini buyurun; bunlar da sizin yeni çalışma odanızın anahtarları.

Elinde tuttuğu dağılım listesine göz atan Babam, aynı anda, çalışma odasının sicillerle birlikte genç arşivcilere-Şarkiyatçılara verildiğini fark etti. Onların adlarını okuyamadı, fakat bu gençlerin kimler olduğunu iyi biliyordu, çünkü hepsi, kendilerine sicillerin sırlarını açıkladığı kendi öğrencileriydi. Oysa onlara açıklanması gereken daha pek çok sır vardı.

Babamın, aldığı bu beklenmedik darbeden kendini toparlaması gerekiyordu önce.

Yoksa bu da mı gelecekti başına?

Her türlü düşünce üşüştü kafasına.

Bir an, geri dönmek istedi. Geriye kalan olanca gücüyle Arşivin kapısını çarpıp oradan çıkmak geçti içinden. Fakat o zamana kadar, birbirinden farklı, kendisini âdeta yok sayan rejimlerle yönetilen Balkanlar'ın hangi ülkesinde bulunursa bulunsun, böyle bir şey yapmamıştı.

Böyle olmakla birlikte, yeni çalışma odasına doğru yürüdü. Daha önce burası genç Şarkiyatçılardan birinin çalışma odasıydı.

Artık hiçbir şey şaşırtamazdı onu. Her ne pahasına olursa olsun ve her yola baş vurarak Babamı sicillerden uzaklaştırma- yı aklına koyan Miron Donski'nin küstahlığının nereye kadar varacağını görmek için kalmaya karar vermişti belki de. Donski'nin maksadı, Babamı sicillerden tamamen uzaklaştırmak da değildi aslında; birinin denetimi altında bilgisinden yararlanılabilmesi için, sicillerle arasına belirli bir mesafe koymak istiyordu sadece.

Babam kendisine en büyük darbenin, daha ilk karşılaşmaları esnasında, bizzat Miron Donski tarafından indirildiğinin bilincindeydi; üstelik bu, hastalığının başlıca nedeniydi belki de. Yine de, meselelerin bu kadar büyük bir hızla gelişeceğini hiç düşünmemişti.

Hafızasını tekrar tekrar yokluyor, Miron Donski'yi, aklına koyduğunu yapmakta bu kadar katı davranmaya itecek hatayı ne zaman işlemiş olabileceğini hatırlamaya çalışıyordu. Bir türlü hatırlayamıyordu ama.

Kaderin en büyük darbelerine maruz kaldığı zamanlar bile soğukkanlılığını ve saygınlığını korumasını biliyordu. Belki sadece bu gibi anlarda kendini kaderciliğin akıntısına bırakıyordu.

Daha güçlü olanlar tarafından kendi yenilgisi olmadığını bildiği yenilgiye zorlandığında bile, sarsılmaz manevi gücünü korumasını bilirdi. Acı çektiği zaman hiç kimse onun ruhunun derinliklerine ulaşamazdı. Kendini sessizlik labirentinin çıkışının arayışına kaptırdığında, hiç kimsenin onu izleyebilmesi mümkün değildi.

Yeni çalışma odasına girdi.

Sicillerinden ayrı olduğu bu yerin, hapisane hücrelerinden farkı yoktu onun için. Oda çok ufaktı. Nefesi daralıyordu.

İçinde raf bulunmayan, bir ucundan öteki ucuna volta vurulabilecek genişliği olmayan bir çalışma odasını tasavvur dahi edemiyordu.

Çalışma masasının üzerinde, kendisine bilgi verilmeden getirilen birkaç kitabını, yazısını, eşyasını fark etti.

Biri kitaplarını karıştırmıştı.

Bu büyük bir günah sayılırdı ona göre.

Arşiv kitaplığından aldığı, üzerine kayıtlı olan kitaplar geri alınmıştı; oysa bu kitapları kendisinin geri götürmesi gerekirdi. çünkü usul böyleydi.

Tek bir sicil bile, hatta hastalanmadan önceki gün Arşivde üzerinde çalıştığı, açık kalan sicil dahi bırakılmamıştı.

Oradan uzak kaldığı günler boyunca üzerini toz bürümüş olan arşiv büyüteci de kitapların arasına bırakılmıştı.

Babam en sonunda yeni sandalyesine oturdu. Pencereden dışarıya baktı. Gökyüzünü göremiyordu. Manzarayı yüksek binalar kapatıyordu. Önceki çalışma odasındaki gibi değildi; eski odasının kocaman pencerelerinden bir parça gökyüzü ve uzaklarda, kalenin bir bölümü görünüyordu. Çoğu zaman, sicillerin kodunu bulamadığında düşüncelerinin ufkunu genişleten, sicillere takılıp kaldığında imdadına yetişen gökyüzüne bakardı pencereden.

Babam, evimizin cumbasından da, gökyüzünü ve nehrin üst tarafında yer alan Kale'yi rahatça görebiliyordu. Fakat şimdi, bulunduğu bu odada, kendini gerçek zihinsel bir hapisanedeymiş gibi hissediyordu.

Düşünüyor, düşünüyordu...

Bir de soruyordu kendi kendine: bu arada neler olmuş olabilirdi?

Yine de, Donski'nin kafasında çok önemli bir şeylerin cereyan ettiği sonucu galip geldi sonunda. Babama yönelik stratejisinde değişiklik olduğuna göre, büyük bir ihtimalle partili tarihçilerden kendisine birtakım yeni bilgiler ulaşmıştı.

Neler olduğunu öğrenmeliydi!

Meselenin nereden kaynaklandığını çözmeye yetecek gücü bulmalıydı hiç değilse!...

Kapıcısından tutun, Donski'nin makamında çalışanlara kadar herkes ona saygı duymuyor muydu? Donski'nin kendisi de bir bakıma saygı duyuyordu ona. Kendisine nasıl bir oyun oynandığını öğrenmek maksadıyla içeri girmesi yasak olan Arşivin parti sekreterinin odasının kapısına kadar geliyordu.

Epey bir zaman geçti. Babamın alışma odasına hiç kimse- nin uğradığı yoktu. Artık şekersiz içtiği sabah kahvesi için arşiv kantinine gidişlerinde, düne kadarki itaatkâr öğrencileri olan yeni sicil araştırmacıları ona gizlice selam veriyorlardı.

Sicillerden uzaklaştırıldığıının kendisine bildirildiği o uğur- suz görüşmeden sonra, Miron Donski'nin yapmayı aklına koy- duğundan daha büyük, daha korkunç başka bir şeylerin de ol- muş olabileceği endişesi içinde, tekrar düşüncelere daldı.

Ne olmuş olabilirdi acaba?

Müdürün bütün kararlarını yerine getiren, onun itaatkâr yardımcısı Psaltir Paligorov, sadece birkaç gün önce, yakında kendisine nişan verileceğini bildirmemiş miydi Babama?

Böyle olmakla birlikte, bu lanet olası nişanla ilgili işler, gene Babamın aleyhine olacak şekilde karışmuşa benziyordu yine.

Ne olmuş olabilirdi?

Babam bir türlü sakinleşemiyordu.

XXXIII

Babama nişan verilmesi önerisi ikinci kez önüne geldiğinde, öneriyi dikkatle okurken, Miron Donski sözün tam anlamıyla çıldırdı. O andan itibaren de, Babamın hem Arşivde hem Arşiv dışındaki çileli yürüyüşü başladı.

Miron Donski ilk defasında, imzalaması için önüne koyulan nişan verilmesi öneri metnini okumamıştı. Bunda şaşılacak bir şey de yoktu zaten. Psaltir Paligorov imzalanmak üzere başka nişan verilmesi önerilerini de aynı şekilde müdürün önüne koymuş ve bu nedenle herhangi bir sorun yaşanmamıştı. O, hiçbirini okumadan, bunların hepsini rahatça imzalamıştı. Fakat şimdi, Babamın olayı, her şeyin açığa çıkmasına neden olmuştu âdeta.

Psaltir Paligorov akıllı kıt olanlardan değildi. Hareket edebileceği sınırları çok iyi bilen biriydi. Bilmediklerinin neler olduğunu farkındaydı; öyle ki gereksiz hatalara düşme riskini göze almazdı.

Böyle olmakla birlikte, her şeyden önce partili olmayan, üstelik bir süre önceye kadar mülteci konumunda bulunan biri söz konusu olduğundan, Babama nişan verilmesi olayının son derece hassas olduğunu bildiği için, nişan verilmesi önerisinin kaleme alınması işini, sicillerin kıymetini ve Babamın keşfedilmelerindeki, doğrusu Miron Donski'nin belirttiği gibi *nakledilmelerindeki* katkısını değerlendirmeye en yetkili olan tarihçi-Şarhiyatçı Sokol Meçevski'ye vermişti.

Paligorov, Sokol Meçevski'nin, Önder ile çok iyi ilişkiler içinde bulunduğunu pekâlâ biliyordu. O aynı zamanda Önderin

hassas tarihi meselelerle, özellikle uzak geçmiş konularıyla ilgili danışmanıydı da.

Paligorov, kaleme alınmasına Sokol Meçevski'nin katkıda bulunduğunu kendisine açıkça belirtmeden, öneriyi Donski'nin önüne koyup imzalamasına izin verdiği için hatalı olduğunu kabul ediyordu sadece.

İşte böylece, müdür Donski gerçekten zor durumda kaldı: nişan verilmesi önerisinde, Babamın sicillerin keşfedilmelerinde, onların tercüme edilip yayına hazırlanmalarındaki katkısıyla ilgili bütün değerlendirmeler, yani daha önce yadsınan her şey doğrulanıyordu. Bütün bunlar, imzalanan nişan verilmesi önerisiyle meselenin gülünç bir hâl almasına neden olmuştu.

Bu hatasını örtbas edebilmek için, Miron Donski'nin kurbanlar bulması lazımdı. Nişan verilmesi önerisinin Federasyonun başkentine ulaşmasını engelleyebilmek için elinden geleni yapmaya hazırды. Günlerce telefon ediyordu. Cumhuriyette bulunan bütün tanıdıklarını devreye sokmuş, fakat dosya, gerekli diğer imzalarla birlikte, artık gereken yere ulaşmıştı bile.

Gönderilen, Emek Nişanı'nın verilmesi önerisinin iptal edilmesiyle ilgili başka bir önerinin hazırlanması imkânsızdı. O zamana kadar böyle bir durum hiç olmamıştı. Nişan verilmesi önerisinin iptal edilmesi için, özellikle delege olarak mevkiye gelen cumhuriyet yöneticileriyle olan kişisel ilişkilerini devreye sokmaya kalksaydı, kendisiyle dalga geçebilirlerdi.

Miron Donski, gördü görmedi, nişanın önünü kesmedeki güçsüzlüğünün öfkesini, vekili Psaltir Paligorov'un üzerine kustu; Babam ise ikisinin de öfkesinin hedefi hâline geldi. Bütün fark, ona, birinin daha çok, diğerinin daha az yüklenmesindeydi.

Doğruya doğru; Nişanın verilmesi fikri Donski'ye aitti. O her şeyi iyice planlamıştı: önce, yavaş işletilecek bir süreç içinde, babam sicillerden uzaklaştırılacaktı. Sonra takım çalışmasına geçilecek, tercüme edilen sicillerin birinci cildi ortaklaşa yayımlanacak, ardından Nişana sıra gelecek, en sonunda da Babam Arşivden uzaklaştırılacaktı. Fakat şimdi, nişan verilmesi önerisi işlerini karıştırmıştı. Sicillerin büyük keşfinden bahsedilen daha önceki bütün belgelerde, raporlarda, belirli olaylarla ilgili

yazılarda her zaman Babamın bu keşifteki hizmeti anılmadan geçiliyordu; bazen onun katkısından söz edildiği olsa bile, bu katkının önemi, çoğunlukla *sicillerin nakledilmesi* sözcükleriyle geçiştiriliyordu.

Siciller *nakledilmişmiş!* Bu söz, yapılan törenli toplantılarda, birkaç defa Sokol Meçevski'nin kulağını tırmalamıştı. O, sicillerle ilgili yazılarında, daima Babamın sicillerin keşfedilmesindeki rolünü vurgulamaktaydı. Fakat bu kadarı yapılan haksızlığın ortadan kaldırılmasına yetmiyordu. Miron Donski'nin haberi olmadan Psaltir Paligorov tarafından yazması istenen nişan verilmesi önerisini kaleme alırken, bu sadık dostu, en nihayet Babamla ilgili gerçeği, doğrusu sicilleri *naklettiğini* değil de bunları *keşfettiğini*, asıl yerinde söyleyebileceğine inanıyordu...

Geçirdiği hastalığın ardından, Babamın Arşive dönmesinden bir gün önce, yani çalışma odasının ve sicillerin ondan alınması kararının verildiği gün, Müdür Miron Donski, öfkesinin doruğa ulaştığı bir sırada, açıklama yapması için Psaltir Paligorov'u yanına çağırılmıştı. Öneriyi Federasyondan geri almayı başaramadığı için öfkesinden çılgına dönmüş gibiydi.

Müdür Vekili Paligorov, şefin yanına, sıradan bir iş danışması için çağrıldığını düşünmüştü, fakat Donski sekreterine telefon bağlamamasını söylediğinde –ki böyle bir talepte bulunduğu çok nadir görülürdü– işlerin iyi gitmediğini geçirdi içinden; böyle olmakla birlikte sükûnetini korudu.

Müdür Vekili her zamanki yerine oturdu. Müdür onun geldiğini gördü, fakat gözlerini diktiği önündeki kâğıda bakmaya devam ederek, selam bile vermedi. Tedirgin, kızgın olduğu besbelliydi. Bu, söylediği ilk sözlerinden daha belli oldu:

– Meslektaşım Paligorov, böylesine berbat bir nişan önerisini bana nasıl imzalatabildiniz?! Bari okumam gerektiği hususunda beni uyarsaydınız! Neye imza attığınızı bilmem için!

Hayır, hayır, böyle bir şeyin olmasına asla izin vermemeliydiniz! Dinleyin, örneğin metnin daha başında neler yazdığınızı bir dinleyin:

O, Makedonya Halk Cumhuriyeti'nde, Şarkiyat evrakları sahasında yapılan arşivcilik çalışmaları alanında, en büyük sonuçları elde etmiştir.

En büyük sonuçları o elde etmişmiş?! Ya diğerleri? Diğerleri ne yapıyordu, bre meslektaşım?! Dağda hayvan mı otlatıyorlardı?!

Bu beklenmedik saldırı karşısında, Psaltir Paligorov nereye döneceğini bilmiyordu. Kıskaçta alınmıştı. Söze nasıl başlayacağını bilemiyordu: kendini savunmalı mıydı, yoksa buna hiç teşebbüs etmemeli miydi! Bütün suçu, genel hatlarıyla öneri metnini yazan Sokol Meçevki'nin üzerine yıkmaya kalkması, kendisi için fazlasıyla cesurca bir tavır olabilirdi. Suskun kalmayı tercih etti.

Miron Donski okumaya ve yazılanlarla hemfikir olmadığına işareti olarak başını sallamaya, ardından da sözlerine devam etti:

– Meslektaşım, meslektaşım Paligorov, gözleriniz neredeydi? Şu yazılanları da fark edemediyse eğer, aklınız neredeydi:

Manastır Kadılığı'na ait, toplam 185 adet (1612 ile 1912 yılları arasında kaleme alınmış) sicilin Ulusal Tarih Enstitüsüne alınması ve korunmuş olması da onun hizmetidir...

Burada da aşırıya kaçmışsınız. Siz iyi biliyorsunuz ki biz her zaman sicilleri Manastır'dan Üsküp'e naklettiğini söylüyoruz; bu ifade, nişan verilmesi önerisinde bahsedilen *alınması* ifadesinden daha az önem arz etmektedir. Böyle olmakla birlikte, gönül rızasıyla olmasa da, kabul edilebilir bir ifade olarak görülebilir yine de; bereket versin ki sicilleri *keşfettiğini* yazmamışsınız.

Sonunda Paligorov sessizliğini bozdu:

– Sokol Meçevski, öneri metninin uzmanlıkla ilgili bölümünde, sicilleri *keşfettiğini* yazmıştı zaten, fakat ben bu ifadeyi değiştirip yerine *alındığı* ifadesini yazdım.

– İyi, iyi yapmışsınız – diye söze karıştı hemen Donski – fakat *keşfetti* ifadesini de aynı mantığın, yani onun rolünün desteklenmesi ve gereğinden çok vurgulanması mantığının izlemiş olacağını unutmuşsunuz.

Paligorov hiçbir şey söylemedi, Donski ise sözüne devam etti:

– Öneriyi hazırlarken gereğince uyanık davranmadığınız bir örnek daha işte:

Bu belgeler tarihimiz için birinci derecede önem taşımaktadır...

Evet, biraz olsun üstü örtülü şekilde ifade edilmiş olsaydı, kabul edilebilirdi de belki. Düne kadar mülteci konumunda bulunan, kimliği belirsiz ve parti ile ilişkisi olmayan biri, nasıl olur da tarihimiz için *birinci derecede* önem taşıyan belgeler keşfedebilirmiş yahu. Örneğin şu paragrafta olduğu gibi, onun rolünü fazlasıyla vurgulamak zorunda değildiniz:

Bugün Makedonya HC Devlet Arşivinde korunmakta olan, Manastır'da bulunan bütün Osmanlı dönemi belgelerinin oradan alınması ve korunması onun hizmetidir.

Burada da abartmışsınız: onun hizmetidir, onun hizmetidir deyip duruyorsunuz! O Parti mi ki her şey onun hizmetiymiş gibi gösterilsin yahu. O Partimize üye bile değil üstelik!

- Üye olmak istediğini de sanmıyorum! -dedi Paligorov, hiç değilse biraz olsun Donski'nin tarafını tutar gibi görünmek niyetiyle. Başka birinin alacağı nişanın sevincinin, kendisi için dert olabileceğinin bilincindeydi.

- Partiye girmek istememesi ayrı mesele. Parti onu kendi saflarında görmek istiyor mu sanki? Neyse, bu konuları başka zaman konuşmamız daha doğru olur.

Paligorov Partiyi bu işe daha fazla karıştırmak istemedi, susmayı tercih etti.

Miron Donski yarı sesli halde ve hızlıca okumaya devam etti; bu, okuduğu bölümde yazılmış olanlarla hemfikir olduğu anlamına geliyordu:

- Evet, evet, bu bölüm kabul edilebilir. Onun lehine bir şeyler de söylemiş olmak gerekir elbette ki. Her şey fazla sert olursa bize gülerler. Hem nişan verilmesini istiyor, hem de ona saldırıyoruz diye...

Fakat sıfatları kullanırken ölçüyü kaçırmışsınız yoldaş; - kullandığınız bütün sıfatlar üstünlük derecesi ifade ediyor, yani Latince deyimiyle her şey superlativus; hiç değilse üstünlük derecesini düşürebilirdiniz mesela.

Paligorov hâlâ susmaya devam ediyordu. Donski'nin öneri metnini bir an önce okuyup bitirmesini istiyordu. İsteddiği olmadı ama. Donski konuşmasına devam etti:

- Burada da acele etmişsiniz. Değerlendirmelerinizde daha ılımlı, daha ölçülü olmanız gerekirmiş. Şunları hangi şeytan yazdırdı size:

Yayın faaliyeti alanında, Türk Belgeleri Derlemesi'nin birinci cildinin yayımlanmasına katkıda bulunmuş; bu yıl içinde ise kendi hazırladığı Manastır sicilleri dizininin düzenli olarak yayımlanması önerisinde bulunmuştur. 1612 yılından başlayarak şimdiye kadar yüz yıllık dönemi kapsayan bir dizin hazırlamış bulunmaktadır.

Psaltir Paligorov yorum yapmadan dinliyor, müdürün sesi ise giderek sinirli bir hâl alıyordu:

– Bu lanet olası nişan verilmesi önerisinde yer alan bu sözleri de kabul etmemeniz gerekirdi, sevgili yoldaşım Paligorov. Bu kâğıt parçasının birçok diğer belgeden daha önemli olabileceğinin farkında mısınız!

Hayır, bu öneriyi sadece imzalatmak için önüme koyup yetkili cumhuriyet organlarına göndermemeliydiniz. Elimizi kolumuzu kendimiz bağıyoruz; bundan sonra yayımlanacak olan bütün diğer ciltlerde, tercüman olarak onun adına yer vermek mecburiyetindeyiz.

Elinde, öfkesinden çılgına dönmüş olan müdürüne cevap verebilecek kadar kanıt bulunmasına rağmen, Paligorov yine de susuyordu. Çevirileri yapanın kim olduğunu çok iyi biliyordu. Babamın, tercüme edilen sicillerle ilgili raporlarını daima imzalayan kendisiydi zaten. Fakat kendini savunmak adına hiçbir şey söylemeye cesaret edemiyordu, çünkü bu aynı zamanda Babamı da savunduğu anlamına gelecekti.

Psaltir Paligorov, Müdür Donski'nin karşısında, ardına kadar açık pencereden dışarı uçabilecek, rüzgârda sallanan sıradan küçücük bir daldı ve Arşivden ebediyen atılmış olması işten bile değildi. Sakin görünen Donski öfkelenildiğinde böyle bir güce sahipti. Fakat Önderin yakın dostu olduğu bilinen tarihçi Sokol Meçevski, Donski ile arasında kopan bu fırtınayı yatıştırmada Paligorov'un başlıca kozu olmaya devam ediyordu. Bu kozu, tutunabileceği son dal olarak koruyordu; sonunda, bütün suçu bu saygın Şarkiyatçıya atabilir, bu nahoş durumdan yakayı kurtarabilirdi, ama hayır, hayır, bu büyülü çembere girmek istemiyordu. Miron Donski'yi öfkesini sonuna kadar kusmaya bırakması daha mantıklı gibi geliyordu.

Öte yandan, düşünüyor ve sessiz kalışını akıl süzgecinden geçirmeye çalışıyordu: önerinin Sokol Meçevski tarafından ha-

zırlandığı doğrudu, fakat imza kimindi, evrakı imzaya sunan kimdi?

Büyülü çember belirginleşmeye devam ediyordu. Paligorov, her şeye rağmen, Donski'nin fazla ileri gidemeyeceğinin, her şeye ve herkese karşı olamayacağıının bilincindeydi. Fakat müdür aşağıladığı vekilini azarlamaya devam ediyordu:

- Önerilen sonucu onaylarken, hiç değilse Arşivin parti sekreteri olarak gözlerinizi açabilirdiniz, Yoldaş Paligorov. Dinleyin, Federasyona ne gönderdiğimizize bir kulak verin hele:

Hem halkımızla ilgisi bulunan orijinal belgeler üzerinde şimdiye kadar yaptığı araştırma çalışmalarını, hem de bunların tercüme edilip incelenmesindeki katkılarını göz önünde bulundurarak nişan verilmesini önerdiğimiz adayın, Makedonya'da Osmanlı belgelerinin araştırılması ve incelenmesi alanında çalışmalar yürüten tek kişi olduğunu düşünmekteyiz.

Donski, belirgin bir vurgulamayla okuduğu bu paragraftan sonra, vekiline bunun ne demek olduğunu sorarcasına baktı. Vekili susuyordu. Müdür sesini daha da yükselterek sözlerine devam etti.

- Onun bu işi yapan tek adam olduğunu nasıl kabul edebildiniz?... Bu belgeler üzerinde çalışan başkaları da yok muydu? Boyumuzun ölçüsünü aldık demek.

Donski nişan verilmesi önerisinin son paragrafını okuyordu. Paligorov bir türlü sakinleşemiyordu. Öneri metninin sonunun bir türlü gelmeyeceğine inanmaya bile başlamıştı. Donski ironik bir edayla okumaya devam etti:

Kendisine Emek Nişanı'nın verilmesi sayesinde, emekçimiz hem şimdiye kadarki çalışmaları dolayısıyla takdir edilmiş, hem de arşivcilik alanında yeni başarılarla imza atması bakımından özendirilmiş olacaktır.

Faşizme ölüm! - Halka hürriyet!

Böylece Miron Donski aralarında nişan verilmesi önerilerinin de bulunduğu daha önemli belgelerin hepsinin sonunda tekrarlanması âdet hâline gelen bu sloganla son bulan öneri metnini okumayı bitirdi; aslında bunu, söz konusu evrakı imzalarlarken yapması gerekirdi.

İmzaladıktan sonra, nişan verilmesi önerisini ikinci okuyuşuydu bu aslında, fakat bu sefer bunu "suçlu" Psaltir Paligorov'un önünde yapmıştı...

Paligorov, okuma bittikten sonra da, kendini savunmak maksadıyla herhangi bir şey söylemedi. Kendini suçlu hissetmiyordu, ama müdürünün öfkesine sonuna kadar katlanmak durumundaydı.

– Eh Yoldaş Psaltir – dedi müdür, daha sakın, ama hâlâ ironik bir ses tonuyla – aklınız neredeydi?

Sonuç kısmının size ait olduğu belli. Biraz karışık, belirsiz sözler. Sizden fazlası beklenemez de zaten. Fakat önerinin sonuna yazabileceğiniz tek “iyi” şeyin bu olması, bizim için bir şans sayılır yine de.

Paligorov söylenenleri hayretler içinde dinliyordu. Müdürün niyetini bilmiyordu.

– Bereket versin ki sizin sonuç metniniz – diye sözlerine devam etti Donski – verilecek nişanın yüksek olamayacağının garantisi sayılabilir. Bu sonuç metnine göre, verilse verilse en alt, üçüncü derece Emek Nişanı verilebilir ya da en kötü ihtimalle, Emek Madalyasına layık görülebilir. Partili olmuş olsaydı, doğrudan doğruya daha değerli, hiç değilse bir derece daha üst bir nişan almış olacaktı.

Paligorov ısrarla hâlâ susmaya devam ediyordu. Sadece sonunun biraz uzadığı bu komedinin artık bitmek üzere olduğunu hissediyordu.

Miron Donski sözlerine daha yavaş bir sesle devam etti:

– Her neyse, olan oldu bir defa! Fakat gelecekte daha dikkatli ol!

Bu kâğıt parçası hiçbir şekilde onun eline geçmemeli. Ya “çok gizli” ibaresi ile kayda geçirilmeli ya da yok edilmeli! Belki de benim kasamda kalması daha doğru olacaktır. Fakat bunun da en iyi çözüm olup olmadığına pek emin değilim.

Psaltir Paligorov müdürün asıl niyetinin ne olduğunu tam olarak kestirebilmiş değildi henüz, fakat mozaik yavaş yavaş tamamlanmak üzereydi.

En nihayet Miron Donski daha açık konuşmaya başladı:

– Fark etmez, hangi Nişanı verirlerse versinler. Bu büyük bir kayıp olmayacaktır. Fakat açıklamanın içeriğini öğrenirse eğer, sicillerle ilgili olarak, bütün zamanlar için elimizi kolumuzu bağlamış olacağız. Bu durumda siciller onun yetkisinde kala-

caktır. O akıllı bir adam. Ömründe her türlü badireden geçmiş. Kadılık da, hem krallık hem sosyalist rejimde yargıçlık da yapmış biri. Her durumda yakayı ustaca sıyırmasını bilmiş. Mizaç olarak sakin, sessiz biri; pek fazla konuştuğu yok; içinden, hiç durmaksızın, derin derin düşünüyor ama. Bunu yüz ifadesinden görebilmek mümkün değil. Yüzünden hiç eksilmeyen tatlı gülümsemesi ile niyetlerini, metanetini gizliyor..

Eh, bari Partiye üye olsaydı. O zaman parti direktifinin ne demek olduğunu bilirdi bari. Oysa böyle kendisine daha büyük yararlar sağlamayı biliyor. O her zaman partinin dışında kalacak. Hiç kimse, hatta Parti tarafından bile durdurulamayacak kadar uzağa gitmeden, durdurmak zorundayız onu..

Psaltır Paligorov Arşivdeki müdür vekili görevine iyice demir atmıştı. Sonuna kadar kurumun ikinci adamı olarak kalmayı tercih ediyordu. Şimdi, Miron Donski'yi dinlerken, daha üst makamlarda gözü olmamasının, gerçek anlamda ne denli isabetli bir tercih olduğunu görüyordu. Birinci adam olmak! Hayır, bu kadar sert, ince eleyip sık dokuyan biri, astlarına karşı bu denli acımasız olamazdı. Fakat sonunda sessizliğini bozdu yine de:

– Herhalde onun hastalığından haberdarsınız, yoldaş müdür: bir tür ağır diyabete yakalandı. Artık insülin tedavisi görüyor. Hastalığının, geçirdiği şiddetli bir stres, aynı zamanda yaşadığı kronik stres durumlarının sonucu ortaya çıktığını söylüyorlar. Kan şekeri seviyesini düşürebilmek için hastanede on gün kadar uğraştılar.

Miron Donski bir anlığına irkildi. Babamın yaşadığı streste kendisine ait olası en ufak bir kusuru bile ihtimal dışına çıkarıldı hemen. Yaptığı çeviriler için telif ücreti veren kendisi değil miydi! Ona Emek Nişanının verilmesi önerisinde bulunmadı mı! Hatta ona ev verme vaadinde bile bulundu! Eğer yaşadığı bir stres olduysa, bu, ona yaptığı iyiliklerden olabilirdi sadece! – Donski içinden böyle düşünüyordu; bu yüzden de Paligorov'a cevap vermede gecikti biraz:

– Ağır diyabet diyorsun?!

İyilik yapmaya, insancıl davranmaya iyi bir fırsat işte; yorgun düşmesine onlar sebep olduysa eğer, onu sicillerden almalı. Eh, bundan böyle sakinleşebilir artık!

- Korkarım ki - dedi açık yüreklilikle Paligorov - onun sicillerden uzaklaştırılması, bunun tam tersi bir tepkiye neden olabilir. Sağlık durumunu daha da kötüleştirebilir.

- Bu da hiç fena sayılmaz - diye karşılık verdi Donski - böyle bir durumda, vaktinden önce malûliyetten emekli olabilir. Böylece hem o sicilleri, hem de siciller onu rahat bırakmış olur.

Psaltir Paligorov yine de kalpsiz biri değildi. Fakat parti disiplini, merhametini ikinci plana itiyordu. Merhamet meselesiyle başkaları, parti hiyerarşisinde daha üst mevkilerde olanlar ilgiliniyordu. Zavallı Paligorov'a en ağır, bazen de en kirli işleri yaptırıyorlardı. Aslında zaten bu yüzden o yürütme müdürü, yani günah keçisiydi.

Müdürün makam odasındaki komedi sona ermiş görünüyordu.

Verilecek olan nişan, geçmesi gereken yola başlıyordu. Öneri, Federasyonda yönetimin kapısını çalıyordu.

XXXIV

Arşiv kantininden döndükten sonra da, meslektaşlarından hiçbiri Babamı arayıp sormadı hâlâ. Bunu, çalışma odasının değişmiş olmasıyla açıklamaya çalışıyordu. Başka bir şeyin söz konusu olabileceğini düşünmek istemiyordu.

Hastaneye götürülmesinden önceki gece ve hastanede kaldığı süre içinde üzerlerinde çalıştığı, Sokol Meçevski için yorumlaması gereken üç sicili çantasından çıkardı. Siciller üzerinde çalışmak onu kısa sürede sakinleştirdi. Miron Donski'nin kendisini sicillerden bir an önce uzaklaştırma stratejisini de, Psaltir Paligorov'un uygulaması gereken taktiği de düşünmüyordu artık. Sicillerin eski zamanına döndü. O zaman içinde kendini daha rahat, daha gerekli ve daha cesur hissediyordu.

İş saatinin sonuna doğru, geçirdiği hastalıktan sonraki ilk çalışma gününde Babamı selamlamak üzere, Arşive Sokol Meçevski de geldi. Kapı görevlisi tarafından durdurulmadan, o hemen, Babamın daha önce çalıştığı, sicillerin bulunduğu kitaplığa doğru yürüdü. Odanın kapısında başka isimlerin bulunduğunu görünce şaşakaldı. Babamı aradı, onun nerede olduğunu sordu. Bunu sorduğu arşivciler ve memurlardan hiçbiri neler olduğunu, çalışma odasının neden değiştirildiğini ve odanın yerini söylemeye cesaret edemedi.

Sokol Meçevski rahatsızlığı nedeniyle işten daha erken çıkmış olabileceğini düşündü. Fakat Babam, yeni çalışma odasının penceresinden, onun kâh önüne, kâh dostunu görebileceği umuyla arkaya bakarak Arşivden nasıl uzaklaştığını gördü.

Babamın halsizliđi artıyordu. Bu, çantasında bulunan zorunlu öğünü almayı unuttuđunda, kan Őekerinin dűstűđű saatti. Sandviten bir-iki lokma ısırıldı. Kuvveti geri geldi.

Tekrar  sicil üzerindeki çalışmasına dndű. Bir Őeyler okudu, bir Őeyler kaydetti. Sonunda, sicilleri çantasına yerleştirdi, yeni kurdelesini aşınmış kumaşın ortasında parıl parıl parıldayan fötr Őapkasını eline aldı.

Eskisi gibi glű adımlarla nehre ve eve dođru yűrűdű. Cumbada, Sokol Meçevski bekliyordu onu. Dostunu grűnce sevindi. Birbirlerine sarıldılar. Babamın sabahki keyfi tekrar geri geldi.

Annem onu keyifli ve huzurlu grűnce, bir önceki gűn yaptıđı *tikuř*tan kalma iyi bir parça piliç etinden ibaret olan, diyet öđle yemeđini getirdi; dostuna da bir parça börek ve gizlice keçi besleyen komřularından aldıđı sűtten mayaladıđı keçi yođurdundan yaptıđı ayrandan ikram etti.

Annem o sabah Babamın nasıl bir fırtınadan geçtiđini tahmin bile edemezdi. En sonunda bűtűn sicillerinden uzaklařtırılmıřtı. Bedelini de, daha Miron Donski'nin kendisine Danao hediyeleriyle ilgili kararını bildirdiđinde, hastalıđıyla ödemiřti. Őimdi, hastalıkla műcadele edebilmek için daha glűydű. Onu hiçbir Őey Őařırtamazdı artık. Annem rahat olabilirdi.

Hayatta o hep öyleydi; en bűyűk acılarıyla bile kendisi bařa çıkardı. Kendi sıkıntılarını anlatarak yakınlarını endişelendirmek istemezdi hiçbir zaman.

Kaderin, nderin tarihđ konulardaki yakın danışmanı Sokol Meçevski'yi tam zamanında karşısına çıkardığı söylenebilirdi. Miron Donski'nin makam odasında, hastalanmasından önce başlayan ve bugűne kadar devam eden, sicillerle yaşadığı mace-rayı ona anlatabilirdi.

Babam, nişan verilmesi önerisinin açıklama kısmını, Psaltir Paligorov'un isteği zerine Sokol Meçevski'nin yazdığını hiç öğrenemedi. Miron Donski ile arasındaki bu çatışmaya hiç kimseyi, hele hele Sokol Meçevski'yi asla çekmek istemiyordu.

Siciller, Babama göre, Allah tarafından kendisine yűklenen misyonun bir parçasıydı; kaybolan Osmanlı zamanının izini sű-

rerken bunları keşfetmesi vardı kaderde. Böyle bir misyonda, nihai hedefe ulaşabilmek, kurtuluşa erişebilmek için ıstırapların çilesinden geçildiğinin bilinci içindeydi. Hastalığının hızlıca ilerlemesine, bütün damarlarına sinsice yayılmasına rağmen, Babam sükûnetini korumayı, çalışırken zinde kalmayı ancak böyle başarabiliyordu.

Sokol Meçevski iyi, hassas, hoşgörülü ve akıllı bir adamdı. O, Miron Donski'nin, ön planda sicillerin yer aldığı projelerinde görev verdiği "yanılmaz tarihçilerinin" de etkin olarak katıldıkları stratejisini çok iyi biliyordu.

Bu başka bir konuydu ama...

Öğle yemeğinden sonra, Babam çantasındaki üç sicili çıkarırdı. O üç büyük defteri. Kaybolan yüzyıllarda yaşamış canlarla ilgili kayıtları. İkisi de, sicillerde yaşamaya devam eden geçmiş zamanların fısıltılarına dalıp gitmişlerdi.

Babam için gerçek anlamda işinin başına dönüşü, bu kasvetli günün başında Arşivde değil, henüz şimdi, burada başlıyordu. Aslında onun bütün hayatı işten ibaretti zaten...

Kaybolanların keşfedilen aile kodlarının yardımıyla, dinlerini değiştirenlerin ruhlarının derinlerine inerek, Osmanlı döneminde cereyan eden önemli olaylar arasında bağlantı kurmayı başaracağına inanan Sokol Meçevski yorumlanan siciller karşısında duyduğu memnuniyeti açıkça ifade ediyordu; Babam ise aynı anda, cumbada, eh, hayat dediğimiz ne büyük bir uydurma, diyordu kendi kendine.

Hayatta, yürünerek aşılması gereken o ucu bucağı görünmeyen çölde, yanından ayrılmayan sadece birkaç gerçek dostu olabilir insanın, diye düşünüyordu Babam. Bunlar sebat etme umudunu, başka birilerinin elimizden almayı istedikleri umudu yaşatan dostlardır.

İnsan hayatı böyle bir şeydir işte...

Babam, sicillerde, olayların iç içe geçtiği büyük, büyük bir tarihin yattığına, her zamankinden daha çok emindi. Üzerine, galip gelenlerin yeni gerçeğine öylesine lazım olan gizlerine ivedi bir şekilde ulaşmaya çalışan gaspçı tarihin aşılandığı, birbirinden farklı insan ruhlarının tarihiydi bu.

İşte bu yüzden, Sokol Meçevski'ye içini açan Babama göre, tarihin sicillerde dile getirilenlerle gerçek anlamda dengelenmesi durumunda, Balkanlıların ruhlarında hiç şüphesiz yeni, daha umut verici zamanlar oluşmaya başlayacaktı. Böylece kurtuluş da erişilebilecekti. Gereken tek şey dayanmak, dayanmaktı; – bunun kader olduğu...

XXXV

Giderken, Sokol Meçevski'yi Tahta Köprü'ye kadar uğurladı Babam. Onların ruhlarından yeni konuşmalarla gelen, o durdurulması imkânsız dalga, birbirlerinden ayrılmadan önce bir kez daha durup sohbete devam etmelerine neden oldu.

Sokol Meçevski ile çalışıp sohbet etmesi, Babamı gözle görölür ölçüde sakinleştirdi. Arşivde geçirdiği ağır günden sonra neşesini yerine getirdi. Bu görüşme olmasaydı, hastalıktan sonra, işinde geçirdiği ilk günün ardından, Annemin karşısında, ruhunun derinliklerine sinen can sıkıntısından çok zor kurtulabilecekti. Fakat Babamın mavi gözlerinin derinliklerinde, o gözlerin biraz da sönmüş olan parlaklığında, bastırılmış, gizlenmeye çalışılan kederi fark edememiş olsaydı eğer, o yiğit kadın Annem de o aynı kadın olamazdı.

Babam, elindeki kitapla, cumbadaki yeni minder üzerine uzandı. Her zaman yaptığı gibi, kitaplığına girmedi; bu bile Annemin gözünden kaçmadı. Babamın, işinden sicillerle döndüğü zamanlardaki Babam olmadığını sezinliyordu yine. Birinin, Allah'ın belirlediği yolu engellemeye çalıştığını biliyordu. Fakat bunun kim olabileceğini kestiremiyordu.

Minder üzerinde yatan Babam okumaya dalmış gibi görünüyordu; ancak dalgın olduğu da gözden kaçmıyordu.

Okuduğu kitap yere düştü.

Annem onun uyuduğunu fark etti. Hafif bir örtüyle yavaşça üzerini örttü. Uykudaki huzursuzluğunu izlemeye başladı. Babam daha önce hiçbir zaman okurken uyumazdı. Her uzun

süren okumadan sonra, okuduklarından duyduğu mutluluğun içinde, her zaman, kitabını iyice kapatmaya vakit bulurdu; sonra ikinci, üçüncü kitabı da okumaya devam ederdi; bazen şafak sökene kadar bile okuduğu olurdu. Fakat şimdi, Annem, Babamın kitapların sayfalarından nasıl sessiz ve sakin bir biçimde uzaklaştığını hissediyordu. Ancak onun aile sessizliği bahçesinde de güller açmıyordu ne yazık.

Hâlâ kapalı olan sınırın ötesinden, yakınlarının, en yakınlarının kayıp oldukları haberleri geliyordu. Annem en nihayet, başkalarının engellemeye çalıştıkları, Babamın büyük coşkusundan; eskiden olduğu gibi, sonunda çıkış noktasına dönen yılanbalıklarının yolunu takip ederek yeni bir dönüş yolu arayışı içinde gene bir yerlere gideceğimize dair güçlü hayallerinden yoksun kalan bizlerin ayakta kalma şevkini, umudu kaybetmekte olduğumuz gerçeğiyle yüzleşmek durumundaydı.

Biz çocuklardan ne kadar gizlemeye çabalasa bile, Annem dikkat çekecek kadar kaygılıydı. Babam kuvvetli ve sağlıklı olduğu sürece, o, içinde gizlediği mutluluğuyla daha dayanıklı, daha güçlüydü; Babamın hayal ve coşkularının sonuçlarına katlanmayı daha iyi becerebiliyordu; oysa şimdi, onu böyle suskun, dalgın, giderek daha zor ulaşabildiği iç sessizliğinin derinliklerinde devam eden o bitmek bilmeyen mücadele içinde gördükçe, direnci azalıyordu...

Annem Babamın Arşivdeki işinin başına dönmesinin, aile içinde kutlanmasını aklma koymuştu. Gene *tikuş*, yani piliçli börek, cevizli börek, mayonezli alabalık ve doğum yerine has, yalnız kendisinin bildiği diğer unutulmuş yemekleri yapmakla meşguldü...

Ağabeylerim aileleriyle birlikte gelmeye başladılar. Onlar meslek okullarından mezun olmuşlardı; hem çalışıyor, hem üniversitede okuyorlardı; kendi ayakları üzerinde durmayı başarmışlardı ve ailelerinin geçimini sağladıkları gibi, biz daha küçüklere bir miktar parasal yardım bile yapıyorlardı. İlk gelen, orta tıp okulunu bitirdikten sonra eğitimine tıp fakültesinde devam eden ağabeyimizdi; ardından, Babamın, aslında hayata dönüşü anlamına da gelen işe dönüşünü kutlamak üzere, hepimiz bir araya geldik.

Babam bize, hayatı hayat yapan şeyin iş olduğunu söyledi sık sık. Farklı şekillerde, bu konuya sürekli temas ederdi: çalışmadan hayat yoktur; insan iş yapmadan yaşayamaz; ruh iş yaparken, yürek dinlenir; şeytan kapına çaldığı zaman bile işine devam et; insan her şeyden yorulur, ama işten asla... Bu bilgece sözleri bazen biz çocuklara, bazen de Anneme hitaben söylerdi...

Hepimiz, Babamın öğle sonrası uykusundan kalkmasını, sofraya geçip baş yere oturmasını bekliyorduk; daha önce böylesine zengin bir sofraya hazırlandığını görmemiştik hiç.

Annem onu uyandırmamızdan yana değildi. Bu uykunun, ruhunu yaralayan bütün kötülüklerin temizlenmesi için, ona Allah tarafından verildiğine inanıyordu. Bu yüzden, Babamı beklemeden sofraya oturmamızı, yemeğe başlamamızı istedi; nasıl olsa Babam diyeteydi.

Hepimiz oturduk; kimsenin, ağzına bir lokma koyduğu yoktu; insanın ağzının suyunu akıtan, üst yufkaları altın sarısı kızarmış *tikuş*'tan gözlerini ayırmayan biz daha küçük çocuklar bile.

En nihayet, Annem bütün gücünü topladı ve söze başladı:

– Yavrularım, canların benim, Babanızın tekrar işinin başına dönmesinden sonra, onun da, benim de ne kadar mutlu olduğumuzu görmemiz için, sizi bir araya topladım.

Fakat, sevgili yavrularım, kader bize, mutluluğun istediğimiz zaman değil, tıpkı felaket gibi beklenmedik geldiğini göstermektedir çoğu zaman.

Ancak bundan böyle, Babanızın, eskiden olduğu gibi olmayacağını anlamanız gerekmektedir, canlarım benim. Kalan son umudu da, hepinizin selamete çıktığınızı, kendi hayat yolunuzdan yürüdüğünüzü görmekten ibaret. İsteddiği, sicillerden birazını daha tercüme edebilmek; ömrünün sonuna kadar sicillerden kopması mümkün olmayacaktır çünkü. Hastalık onun kolunu kanadını kırdı...

Annem, gözyaşlarını daha fazla tutamadığından, cümlesini bitiremedi. Tıp okuyan ağabeyimiz yanma yaklaştı. Onu kucakladı. Annem oğlunun kolları arasında sakinleşirken, Ağabeyim şöyle dedi:

- Anneciğim, doktorların, özellikle de dahiliye profesörünün dediği gibi, bu hastalığın tedavisinin olmadığını biliyorsun; fakat kontrol altına alınabilir ve bu hastalıkla uzun yaşanabilir. Günlük beslenmeye dikkat edilmesi şart ama. Bereket versin ki, onun yanında senin gibi biri var Anne...

Annem görünüşte sakinleşmiş gibiydi; özellikle biz daha küçükleri düşünerek, yemeğe başlayabileceğimiz işaretini verdi. Adına *tikuş* dediğimiz börekten birkaç lokma aldık; fakat böreğin, Annemin senede bir defa, biriktirdiklerinden yaptığı, ancak yanımızda sağlam ve huzurlu olan Babamın bulunduğu zamanki tadı yoktu. Oysa zavalıcık, hayatının en lezzetli *tikuş*'unu yoğurup pişirmek için, o zamana kadar hiç göstermediği özenle elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmıştı.

Ne olduğu belirsiz bir güç telaş etmesine gerek olmadığını, olaylarla kendimizin yüzleşmemize izin vermesi gerektiğini hatırlatsa da, Annem sonuna kadar gitmeye kararlıydı. Kendisinin de Babamın da pek fazla vakitlerinin kalmadığına inandığından, söylemek istediklerini daha fazla erteleyemeyeceğini düşündüğünden, sözlerine devam etti:

- Sanırım Babanız bugün Arşivden eve, kolu kanadı kırılmış vaziyette döndü. Onu Arşivde göremeyen Sokol Meçevski evimize gelmiş olmasaydı, neler olduğunu bana söyleyecekti mutlaka. İçini büyük, büyük bir ıstırabın kemirdiğini hissediyorum...

Siz gelmeden önce, birinin sicilleri aldığını, vakıfa geri götürdüğünü, kaybolan siciller için onu cezalandıracaklarını sayıklıyordu rüyasında. Bunu, adını birkaç defa andığı müdür Miron Donski'nin kendisi söylemiş ona. Babanızın başına büyük bir şey gelmiş olacak.

Annemin yanında oturan tıpcı ağabeyim bu konuşmaya şu sözlerle katıldı:

- Merak etme, anneciğim! Her rüya gibi bir rüya bu sadece! Ayrıca, eğer rüya, muhtemelin zıddının bilinçaltında bastırılması olarak yorumlanacaksa, diyelim ki Miron Donski Babamı sicillerden uzaklaştırmaya karar vermiş...

- Bu nasıl olur, bre oğlum - diye anında sözlerini kesti Annem - onu sicillerden nasıl uzaklaştırabilir... O lanet olası siciller sağlığına maloldu. Şimdi bir de sicillerden uzaklaştırmaya kalkacak olurlarsa... ah, benim karayazılarım...

Gözlerinden oluk oluk yaşlar süzülen Annem aklına gelenleri söylemekte zorluk çekiyordu. İstirap içinde geçen hayatında içine akıttığı bütün gözyaşlarından kurtulmak istiyordu âdeta...

Onun ağladığını ilk defa gören en küçük kardeşimin yanaklarından da gözyaşları süzüldü. Annemin söyledikleri yüzünden mi, yoksa onu ağlar gördüğünden mi ağladığını anlayamadık.

En büyük ağabeyimiz de söze karıştı. O daima mantıklı konuşan, ama her zaman "muhalafet" eden biriydi. Bu nedenle adı bile "muhalif"e çıkmıştı. Söylediklerini dikkatle dinledik:

– Sevgili anneciğim, canını sıkma! İnsan hayatta olduğu ve aklını koruduğu sürece her şeye çare bulunur. Babamın akli ile biz bundan çok daha zor zamanları bile atlatırız.

İşe gitmek ona fazlasıyla yorucu geliyorsa, onun yakalandığı bu hastalıkla, malûlen emekli bile olunabilir. Gerçi alacağı emekli maaşı normalden daha düşüktür ama Babam rahat etmiş olacaktır; istediği ve sağlığı buna müsait olduğu zamanlar da evde çalışır.

– Evet, bu doğru – diye onun söylediklerine katıldı tıpçı olan ağabeyim.

Yaş itibariyle ikinci erkek kardeşimiz de söze karıştı. O, orta veteriner okulundan mezun olmuştu ve işe bile girmişti artık. Kendi ailesini kurmuştu. İnanılmaz derecede yumuşak huylu ve temiz kalpli biriydi. Sakin sakin konuştu:

– Anne, biz çalıştığımız sürece, küçük kardeşlerimizi asla unutmayacağız. Babamın çalışmasına pek fazla gerek yok...

Annem en sonunda sakinleşmiş gibi göründü.

Babama doğru baktı. O yavaş yavaş uyanıyordu. Sonra yatığı minder üzerinde doğruldu. Hepimizi bir arada görünce, yüzüne o eski yumuşak ve sevecen ifade geldi. Hepimiz ona sıkıca sarıldık. Bu arada, hiç kuşkusuz yanaklarında, ailedeki küçüklerin, belki büyüklerin de gözyaşlarını hissediyordu.

Sofraya geçti, her zamanki yerine oturdu. Annem etli bamyaya ve cacıktan ibaret diyet akşam yemeğini getirdi. Cacığın yanına, kattığı sudan süt gibi beyaz bir renk alan mastika kadehini de koydu. Mastika konusunda, önce tıpçı olan oğlunun fikrini almıştı. Onun dediğine göre, Babam akşam yemeğinin bir mik-

tarından vazgeçmek kaydıyla, sevdiği bu içkiden birkaç damla alabilirdi...

Babam, işten döndüğünde ya da dostları tavla yahut poker oynamaya geldiklerinde, biraz mastika içmeyi, yanında da genellikle cacık olan mezeden atıştırmayı alışkanlık hâline getirmişti. Onu, genel olarak derin bir özlem duygusu içinde hareketli İstanbul gençlik yıllarına götüren, cumbada geçirdiği bu anlar, hayatının küçük bayramlarıydı. Babam, belirsiz Amerika, Avustralya ya da daha yakın olan Türkiye yolculuğuna çıkmadan önce evimize uğrayan, âdeta sürgünün son durağı olan cumbada oturan doğum yerimizden gelen mültecilerle, Denizden Göle doğru yolculuğa çıkan aileden, ailenin parçalandığı şiddetli savaşlardan söz edilen o çok sesli Toska türküsünü okumayı alışkanlık hâline getirmişti. Türküye göre, parçalanan ailenin fertlerinden bir kısmı Amerika'ya, bir kısmı da Asya'ya gidiyordu...

Babam mastikadan bir yudum aldı. Aynı anda, ailenin sevilen o çok sesli Toska türküsünü söylemeye başlayan en büyük ağabeyimizin sesi duyuldu. Onun sesine önce ikinci, ardından da üçüncü kardeşimizin sesleri karıştı. Biz çocuklar bile, çoğu yerlerde sesin uzatılmasını gerektiren bu türkünün okunmasına katıldık...

Sessiz gecede, nehir kıyısında bulunan, Kale'ye bakan evde, hiç durmaksızın akan nehir sularının hatırlattığı geçiciliğe meydan okurcasına söylenen bu türkü, başka bir yerde, mutluluğu yakalayıp bir araya gelen ailenin çoksesli senfonik dışa vurumu olarak göklere yükseliyordu büyük ihtimalle.

Bu mutluluktu.

Belki de türkünün okunduğu süre kadar süren gerçek mutluluktu...

XXXVI

Babam Arşive gitmeye devam etti, fakat içinde, mevcut durumda bir şeyleri değiştirebileceğine, Miron Donski'nin, en nihayet sicillerden uzaklaştırılmasına ilişkin planlı stratejisinin önüne geçebileceğine dair tek bir umut ışığı bile yoktu.

Özellikle sicilleri çözümlene anahtarlarına kolayca ulaşmaya başladığını, içerdikleri Balkan tarihinin büyük sırlarını keşfetmek üzere olduğunu sezdiği bir zamanda, sırf sicillerle ilişkisi ebediyen kesilmesin diye, Arşive öylesine, isteksizce gidiyordu.

Tam da meseleye giderek daha vakıf olan Sokol Meçevski'nin yardımları, paylaşılan sicil sırları sayesinde, çoktan gitmiş olan ve neredeyse kayıplara karışan anne tarafından atalarının manevi yurdunu keşfedebileceğine inandığı sırada, sicillerden uzaklaşmak istemiyordu.

Tam o dönemde, Arşivde, *Türk Belgeleri* başlığı altında, *Manastır Kadı Sicilleri*'nin ikinci cildinin yayımlanma hazırlıkları yapılıyordu. İçerdiği son sırra kadar yorumlamadığı tek bir sicil dahi kalmadığından, Babam bütün siciller hakkında yeterince bilgi sahibiydi.

Babamın adına, *Türk Belgeleri*'nin geniş tutulan yazı kurulumunda yer verilmişti. Fakat o, nelerin, ne zaman ve nasıl yayımlanacağı konusunda bilgi sahibi değildi. Sicillerden uzaklaştırılmasını takip eden olaylara ne dramatik ne de trajik açıdan bakmıyordu artık. Onun geniş yürekliliği ve kaderiyle barışık olma gücü, hiç değilse biraz daha, yani sağlığı buna izin verdiği sürece sicillerin yanında kalabilmek arzusuyla, Miron Donski

ile yaşadığı bu çatışmada ayak direyebilmesini sağlıyordu. Fakat sicillerden uzaklaştığı ölçüde sağlığı da bozuluyordu.

Öyle günler oluyordu ki, kilit sicile daha da yaklaşabilmesi için Allah'ın kendisine biraz daha zaman bahsettiğini söylüyordu. Fakat onca yükten sonra, çelik gibi kuvvetli olsaydı bile, hiç kuşkusuz sağlığı çoktan bozulmuş olacaktı.

Yıllar süren bir bekleyişten sonra, Bir Mayıs Emek Bayramı arifesinde, en nihayet Babam üçüncü, yani en alt derece Sosyalist Emek Nişanı'nı aldı.

Verilen nişanın umulan şaşaaası yoktu. Babam nişanı aldığı zaman, bu nişan çoktan sevinç simgesi olmaktan çıkmış, hüzün simgesine dönüşmüştü. İnsana hakkının teslim edildiği anlamına gelen bir nişandan çok, yapılan haksızlığın nişanı olarak görülmeye başlamıştı. Nişan, almayı çok arzu ettiği, ailesinin iyiliğine, çocuklarının geleceğinin daha iyi olmasına bir yararı dokunacağı zaman verilmiş olsaydı, her şey çok daha farklı olacaktı. Fakat akli zorlayan olaylarla iç içe geçen Babamın hayatında bunun başka türlü olması da beklenemezdi zaten.

Nişanı tam da malûlen emeklilik kararnameşi eline ulaştığı zaman aldı. Liyakat için değil de, ceza olarak verilmişti âdeta. Nişanı sicilleri keşfettiği zaman almış olsaydı, bu değerli tarihî belgeler yanında sürekli kalma hakkını da kazanmayı başarmış olurdu belki.

Babama verilen Nişana sevinen biri var idiyse o da her şeye gücü yeten Donski'nin kendisiydi. O, her şeyden önce, beklediği gibi Nişanın en alt derece olmasına, özellikle de bu kadar gecikip tam da Babamın Arşivi terk ettiği zamana denk gelmesine seviniyordu. Daha sonra sızan bazı bilgilere göre, Donski, Federasyondaki bağlantıları sayesinde Nişanın verilmesini geciktirmeyi başarmıştı.

Babamın şerefine, Arşivde küçük bir tören düzenlendi. Biri, hem Nişanın kendisine takdim edilmesinin, hem de malûlen emekliye gönderilmesinin bir arada kutlanmasını akıl etmişti.

Bu gibi kutlamalara, yaptığı görev icabı mutlaka Miron Donski de katılır, bu vesileyle iki-üç söz söylerdi. Fakat bu sefer törene katılıp özellikle vekili Psaltir Paligorov karşısında ikiyüz-

lülüğünü ifşa edemezdi. Bu nedenle törene gelmemek için kolayca bir bahane uydurdu.

Elbette ki törende, Babamın uzun yıllar süren çalışmaları, bir de kendisine layık görülen anmalıkla ilgili bir konuşma yapmak üzere, her zaman ikinci adam olan Psaltir Paligorov hazır bulunuyordu. Babamın arşivcilik alanındaki hizmetlerinden söz ederken, her ne pahasına olursa olsun, nişan verilmesi önerisindeki açıklama kısmında dile getirilenleri es geçmeye gayret gösteriyordu.

Miron Donski, gözden geçirmek ve onaylamak üzere, Paligorov'dan, bu vesileyle düzenlenen küçük törende okunması gereken metni önce kendisine göstermesini istemişti.

Şimdi, Babamın en nihayet Arşivden ayrıldığı sırada, Paligorov, yazılı metinde yer almayan, onun arşivcilik alanındaki katkısını vurgulayan, kendine ait birkaç söz söylemeye cesaret etti, fakat yine siciller hakkında hiçbir şey söylemedi. Bu arada, varlığı her zaman, her yerde sezilen Miron Donski kendisini bir yerlerden gözlüyormuşçasına, kâh sağına, kâh soluna bakıp duruyordu.

Uzun yıllar kendisiyle ortak çalışmalarda bulunan birçok Arşiv çalışanı tarafından da hak ettiği sözler söylenmişti. O, henüz şimdi, her çeşit nişandan daha etkileyici olan, kendisine gösterilen gerçek anlamda bir takdir duygusunu yaşıyordu. Miron Donski'nin küstahça elinden aldığı her şeyin yerini tutar diye, Arşivdeki dostları hep birlikte, tek yürek olmuşçasına, ona manevi destek vermek istiyorlardı âdeta.

Böylece, verilen bu Nişan, Babamın hayatında, parlak tarafı olmayan, çok az aydınlık anları bulunan bir zamanı hatırlatmaktan başka işe yaramayan, arzu edilen ihtişamdı yoksun bir takdir olarak kaldı... Nişanın gecikmeli verilmesi de, Balkanlar'ın bütün tarihi ile birlikte hiç eksilmeyen gariplikler içinde cereyan etmeye devam eden hayattaki birçok diğer olaydan biriydi sadece.

Babam, ömründeki tek madalyayı, yani sosyalist Emek Nişanı'nı, yaptığı "Osmanlı keşfi", doğrusu Manastır kadı sicillerini kurtardığı için aldı...

Kendi aile mitolojisine sadık kalan Anneme göre, Nişanın verilmiş olması, büründüğü komünist suretinde de olsa, Allah'ın en nihayet Babamı da düşündüğü anlamına gelmekteydi.

XXXVII

Babamın hayatı sicillerden ayrı geçmeye devam etti. Siciller temel mesajlarını keşfetmek üzereyken elinden alınmıştı. Sicillerin içeriklerinin büyük bir bölümü, ilerleyen yaşlarında bile gücünden bir şey yitirmemiş olan kuvvetli hafızasında kalmıştı. Yanında bulunmayan sicillerin içeriklerini, eli altındaki sicillerin içerikleriyle birleştiriyordu. Bu şekilde de olsa, araştırmasını sürdürüyordu. Araştırmasını sürdürmesine hiç kimse engel olamazdı.

Fakat ruhu ıstırap, büyük bir ıstırap içinde kıvranıp duruyordu...

İşte böyle; her Allah'ın günü, kitaplarında bir şeyler araştırıp duruyordu. Cumbada ve kitaplığında. Gece gündüz kâh nehrin karşı yakasında yükselen Kale'ye, kâh bir zamanlar buralardan gitmekle ilgili galeyaneden düşüncelerini denize doğru gönderdiği hızlı akan suya bakıyordu. Bakışı çoğunlukla Kale'nin en yüksek burcuna takılıyordu. Bu gibi anlarda, henüz inşa edilmemiş olan kendi kalesini düşünüyordu. Siciller kalesini. Kül kalesini. Bir Kale olarak, kendisini! Zaman içinde fatihler, taçlar, kılıçlar değişmiş, ama Kale hiç yenilmemişti. Babam kendi kâğıt kalesinin, şimdi düşüncelerinde yıkılmakta olan Balkanlar'ın en sağlam kalesinin de böyle bir kale olduğunu düşünüyordu.

En nihayet, uzun sürgün hayatının bu son noktasında bile, dünya, gurbetin ele geçirilememiş kalesi olmaya devam ediyordu onun gözünde.

Surlarının taş blokları arasındaki deliklere, geçen sonbahar uçup giden göçmen kuşların yavrularının geri geldiği Kale üze-

rinde yoğunlaşan düşüncelerinde, nihayette bir Balkan Babili olan, sicillerin tanıklıklarından yoksun, yıkılan Osmanlı İmparatorluğu vardı. Bir zamanlar, bu Babil'de mutlu olabileceğine inanıyordu.

Babam, en büyük seyahatlerini, kendi Babil kitaplığında gerçekleştirdi. Kitaplar yeni ülkeler, denizler ve göklerde onun için. Kitapların sırasını değiştirdiğinde, o, her zaman bir öncekinden daha belirsiz ve daha uzun yeni bir seyahate çıktığını düşünürdü. Ailenin diğer bireyleri, yani bizler, onun bu hayali yolculuklarını, kaçışlarını çok zor takip edebiliyorduk... Onu izleyebilen tek kişi Annemizdi; ancak o da, her seferinde, ruhunda tedirginlik, fakat aynı zamanda Babam yolculuğuna devam edebildiği için içinde mutluluk duygusu ile geri dönerdi. Stalinizm döneminde kafasına taktığı, Amerika'ya göç eden yılanbalıklarının peşinden gitme düşü de çoktan sönüp gitmişti. Yılanbalıkları, kitaplarının arasında bile yoktu artık. Bu yılan balıkları, onun düşüncelerinden de çıkmıştı çoktan. Büyük seyahat hayallerinin sönüp gitmesiyle birlikte, Babamın kitaplığı da giderek küçülüyordu. Azalan ömrü gibi, kitaplığında yer alan kitapların sayısı da azalıyordu.

Günlerden bir gün, Babam, önce kendi başına, sonra Anne mi de yanına alarak, kaderle birtakım hesaplar yapmıştı: daha ne kadar yaşayacaktı acaba?

Konuyu tıpçı oğluyla da konuşmuştu. Hesabı beraberce yapmışlardı. Babam, şeker hastalığının ortaya çıkmasından sonra da sigara içmeye, akşam saatlerinde, cumbada mastikasını yudumlamaya devam etti. Oğlu ona her şeyi açıkça söylemişti: sigarayı ve içkiyi keserse, hiç kuşkusuz, en az bir on yıl daha yaşardı. Aksi hâlde, kalan ömrü beş yıl kadardı. Babam sigarasını içerek, rakısını yudumlayarak, beş yıl daha yaşamaya karar vermişti. Bu arada oğlunu, sigaranın, organizmasının tamamen çökmüş olmadığını en iyi işareti olduğuna; tütüne ve mastikaya tahammül edemez hâle geldiğinde ise işinin mutlaka bitmiş olacağına inandırmaya çalışmıştı. Oğlu gülümsemiş, Babama, aklına koyduğu bu işte şans dilemişti... Fakat oğlu, daha kaç yıl ömrü kaldığını bilmenin, Babam için, kitaplığında bulunan geri kalan kitaplarıyla nihai bir sözleşme yapması bakımından önem

taşdığını bilmiyordu. Bunun ardından, Babam beş yıllık bir süre için okuma planı yaptı...

O, "sicilleri okuma planı"nda karar kıldı aslında. Çoktandır başladığı Yıkılan İmparatorluklar Işığında Balkan Tarihi'ni tamamlamaya vaktinin de, gücünün de kalmadığını tespit etti. Balkanlar'daki yeni koşullar altında, büyük bir eser ortaya koyabileceğine dair son hayallerini de kaybetti böylece.

Büyük hayaller ve heyecanlar, Babamın hayatta ve aile içinde, aynı zamanda hem büyük, hem de küçük işleri yapabilmesi için bir zaruret hâline gelmişti. Fakat hayatındaki bu denge de bozulmaya başlamıştı artık.

Babamın sicillerle ilgili hayallerini artık başarılı birer Şarkiyatçı, Türkolog, üniversite profesörü olan, onun bir zamanki gayretkeş öğrencileri yaşıyorlardı. Onlar bilimsel çalışmalarında, yayımlanan doktora tezlerinde, başarılı yapıtların ortaya koyulabilmesi için çok gerekli olan sicil anahtarlarını, şahsi yarar çıkar gözetmeksizin sonuna kadar açıklayan Babama sonsuz minnet duygularını belirtiyorlardı. Dipnotlarda ve derkenarlarda olsa bile, bunu yapmayı ihmal etmiyorlardı. Sicillerle ilgili gerçeklerin yayılmaya, bunların tarihi önemlerine dair vizyonlarının gerçekleşmeye başlamasına rağmen, Babam, hayatının sonuna kadar, hep kenarda kaldı. Bu sıradan takdirler, Babamın yaralı ruhuna ulaşıyor, gerçek anlamda merhem etkisi yapıyordu.

O zor zamanlarda Babamı Mahkeme Başkanı Yoldaş Çapaev de unutmadı. O, Babamın kadı sicillerini keşfetmesinden ve daha mahkemede çalışırken kafasına koyduğu misyonu gerçekleştirmiş olmasından mutluluk duyuyordu.

Yoldaş Çapaev, Mahkemeden ayrılmadan önce Babama, Fransızca'dan, Osmanlıca ve Türkçeden, İtalyanca'dan, Arnavutça'dan Makedonca'ya, Makedonca'dan da bahsi geçen bütün bu dillere tercüme yapacak mahkemenin daimi tercümanı olmasını önermiş, Babam da onun bu önerisini kabul etmişti. Mahkeme tarafından kendisine, üzerinde, tam ortada adının ve soyadının, kenarlarında da belirtilen bütün bu dillerin yazılı olduğu bir mühür bile yaptırılmıştı.

Annem, daha çok teselli mahiyetinde, Babamın hem kendine bir meşgale bulduğunu, hem de küçük malûllük maaşına

takviye sayılabilecek ek bir gelir fırsatı yakaladığını söylüyordu. Fakat Annem için en önemli olan, Babamın sicilleri unutmaya başlamasıydı...

Böylece, Babam yeni işiyle ayakta kalmaya çalışıyordu...

Doktorlar günde iki insülin iğnesi yaptırmaya geçmesini önerdiler. Bu, her şeyden önce tam bir fiziksel işkenceydi onun için; vücudunda, vurulan iğnelerden sertleşmemiş yer kalmamıştı; oysa şimdi ikinci iğne için de yer bulmak gerekecekti. Onun çektiği acılar, aynı zamanda bu acılara dayanıklılığı da, tahmin edilebilirdi ancak. Böyle olmakla birlikte, yaptırmaya başladığı ikinci iğne, ona yeni enerji kaynakları yarattı sanki; bu enerjiyi de, siciller üzerinde yaptığı çalışmalara harcamaya devam etti...

Şarkiyatçı Sokol Meçevski, Babamın sicilleri keşfederek ulaştığı şöhreti, Federasyon içinde ve yurtdışındaki Şarkiyat çevrelerine taşıyordu. Onu şahsen tanımak, sicillerin yorumlanmasıyla ilgili tecrübe ve düşüncelerini dinlemek isteyenlerin başında Saraybosnalı Şarkiyatçılar geliyordu. Aralarından biri, Sokol Meçevski'ye, Babam hayatta olduğu sürece, umut vaat eden, bilgili Şarkiyatçıların, tarihçilerin onun etrafında toplanmasını, sicillerle ilgili anlatacaklarını yazmalarını önermişti. Fakat zavallı Sokol Meçevski, ne yaparsa yapsın, hangi yola başvurursa başvurursa, Babamın tekrar siciller üzerinde çalışmaya dönmesi, hele hele Saraybosnalı Şarkiyatçının önerisinin gerçekleşebilmesi önünde engel olarak duran Miron Donski'nin kararını değiştirebilecek güce sahip değildi.

Ünlü Şarkiyatçı Sokol Meçevski, Babamın, ömrünün sonuna, son sıraları da ortaya çıkarana kadar siciller üzerinde çalışmasına izin verilmesi için neler yapmadı. Kendisine, Babama karşı yapılan haksızlıkla ilgili bilgi vermek, Saraybosnalı Şarkiyatçıların sicillerle ilgili düşüncelerini aktarmak üzere, özel olarak Önderin huzuruna bile çıktı. Aslında Önder de; varlığı komşuları tarafından reddedilen halkının ulusal kimliğinin aydınlatılması için büyük önem taşıyan sicillerin içinde gizli bulunan mesajların ortaya çıkarılması hakkında kendisini bilgilendirmesi için bizzat onu görevlendirmişti zaten.

Fakat Sokol Meçevski olayın acilen gözden geçirilmesi ve Babamın tekrar Arşive geri alınması, sicillerin başına getirilmesi

hususunda Önderin, onun en yakın danışman ve çalışma arkadaşlarının rızasını almak üzereyken, her gün yapılan iki insülin iğnesi sayesinde ne denli kontrol altında tutulmaya ve hafifletilmeye çalışılsa bile, şeker hastalığı hayatını gerçek anlamda karrartmaya başlamıştı.

Bu arada, Önderin nezdinde hâlâ güçlü bir konumda olan Miron Donski de, kendisine yakın çalışma arkadaşlarıyla birlikte, eli kolu bağlı durmuyordu. Huzurunun iyice kaçtığı, yumuşamaya hazır olduğu apaçıktı. Önderin, itiraz edilmesi imkânsız müdahalesi üzerine, kararnamenin Arşive ulaşması gerektiği sırada, Babam kararını verdi ve malûllük maaşının bağlanıp rahat bırakılmasını istedi. Babama göre, siciller krallığına dönüşü için Miron Donski ve Arşive karşı giriştiği son savaş başlamadan sona ermişti..

Böylece, Balkan sürgün çemberi içinde geçen hayatı boyunca, yenilgi ve fedakârlıklara ne denli mahkûm edilmiş olursa olsun, Babam her şeye rağmen kendi ruhunun derinliklerinde, asla yenilgi yüzü görmemiş biri olarak kalmayı başarıyordu.

XXXVIII

Babamın Balkanlarla ilgili fikirlerini paylaştığı yakın dostları arasında bilim adamı Kliment Kamilski de vardı. Birinin yönü Doğu, birinin yönü Batı olan ikisinin de hayallerinin peşinden aşırı hızlı uçuşları esnasında birer kanadı kırılıyordu âdeta.

Bir zamanların Sorbonne Üniversitesi doktora öğrencisi olan, İspanya iç savaşına katılan, birçok Balkan ve Avrupa dilini bilen Kliment Kamilski yeni sosyalist devletin en güçlülere arasında yer alabilmesine yetecek bütün niteliklere, hatta gerekenden fazlasına bile sahipti. Fakat onu da, uslanmak nedir bilmeyen ruhunun derinliklerinde yer eden, fazlasıyla güçlü bir şey yıkmıştı; bu, büyük bir ihtimalle, özellikle Stalinizm döneminde, Avrupa fikirlerinin lehine olan tavırlarını sesli sesli dile getirmesi yüzündendi.

Manastır kadı sicillerini keşfetmiş olmasaydı, Babamın da, kendi doğu, mülteci ve içinde parti üyeliği bulunmayan geçmişle, yeni kurulan devlette tutunabilmesi çok zor olurdu.

Kendilerine göre ülkülerini, başkalarına göre ise hayallerini gerçekleştirebilmenin en yüksek noktasına geldiklerinde önleri kesilen, ardından da bir kenara itilen ve hak ettikleri yere gelebilme umudunu yitiren bu iki Balkanlı, teselliye, çeviri işinde bulmaya karar verdiler.

Kliment Kamilski, o ağır Balkan yıllarında, tıpkı Babam gibi, sadece kendi kitaplarının krallığında, Babil kalesinin kendine ait bölümünde mutlu ve güçlüydü. Onun ülkede, bazılarının dediğine göre ise Balkanlar'da bulunan en büyük özel kütüp-

haneye sahip olduğu rahatça söylenebilirdi. Üniversiteden atılıp sürgünde ve hapishanede geçirdiği sıkıntılı yıllardan sonra geri döndüğünde, kendisine, o zamanki kütüphanelerde iş verdiler. O, çalıştığı kütüphaneleri sözün tam anlamıyla düzene sokuyordu. Kitabın her türlü yasağa ve aşağılanmaya maruz kaldığı bir dönemde, kitaba onurunu tekrar kazandırıyor. Boş zamanlarında manastırları, vakıfları, unutulmuş kitapların bulunduğu kurumları geziyordu. Bu kitapları devralıyor, satın alıyordu... Eline geçen kitapları, duvarlarının tamamını kitaplığa dönüştürmüş olduğu kendi mütevazı evine götürüyordu.

Kliment Kamilski ile Babamın en çok yakınlaştıran kitaplardı. O, Babamın kitaplara karşı sergilediği tavrı, Balkanlar'da görülmemiş, büyük bir kahramanlık örneği olarak görüyor, kitaplarına hayranlık duyuyordu. Babam sicilleri keşfettiğinde ise Kiril Kamilski en az onun kadar mutluydu. Bütün unutulmuş Balkan el yazmaları bakımından en büyük keşfi, yüzyılın keşfini yaptığını söylüyordu Babama. Aralarındaki her karşılaşma esnasında, Babama yeni övgüler yağdırmaktan, hayranlığını dile getirmekten vazgeçmiyordu. Babam ise, bir seferinde Anneme de dediği gibi, ne kendisine kompliman yapılmasına, ne de başka birine kompliman yapmaya alışkın biri değildi; bu gibi coşkunluklara kapıldığında, Kamilski'nin sözünü kesmeye çalışır dururdu her zaman. Fakat bunda başarılı olamazdı bir türlü.

Babamın, ateşli savunucusu ve sadık dostu Sokol Meçevski'nin Arşivden getirmekte olduğu son sicillerin tercümelerini de tamamladığı, mahkeme çevirilerininse giderek azaldığı bir sırada, Kliment Kamilski sicillerde yer alan kelimelerin açıklanmalı sözlüğü üzerinde beraberce çalışmalarını önerdi.

Babam, bu düşüncenin gerçekleştirilebilmesi için, hayatta olabileceğini tahmin ettiğinden çok çok daha uzun süre yaşamasına ihtiyaç olduğunun bilinci içindeydi; bu yüzden de Kliment'e, dikkatli bir üslupla, bu proje üzerinde genç Şarkiyatçıların çalışmasından mutluluk duyacağını söyledi.

Babam, Balkanlar'ın tarih düşüncesine bir katkı olarak, Kamilski'nin, sicillerden ortaya çıkan, Balkanlar'da Osmanlı dönemi temel fikirleri dizini üzerinde çalışmaları önerisine sıcak bakabilirdi.

Böylece özel bir nedenden çok, güçlü bir heyecanın etkisiyle, Balkanlar'la ilgili Osmanlı fikirlerini büyük titizlikle araştırmaya giriştiler; bu işte yararlanabilecekleri, elleri altında bulunan tek kaynak sicillerdi. Proje üzerinde çalışarak geçirdikleri zaman içinde, çok geçmeden, bu işin onlar için fazlasıyla büyük bir lokma olduğunu fark ettiler. İkisi de gençlik heyecanları devam eden, oysa yaşları bir hayli ilerlemiş kişilerdi. Ortak çalışmaya çok zor uyum sağlıyorlardı. Babam sakin, düzenli çalışmayı seven biriydi; bu bir yana, bildiklerini, pek de hâkim olmadığı Makedon dilinde ifade etmekte zorlanıyordu. Kliment Kamilski ise aceleci, sabırsız, Babamın sicillerde ulaşabildiği fikirlerin genel değerlendirilmesine eğilim gösteren biriydi. Mizaçlarının, planladıkları projeye uyuşması çok zordu.

Fakat tasarladıklarından çok daha küçük olan, tahmin ettiklerinden çok daha az Osmanlı fikrini içeren dizinin neredeyse sonuna geldiklerinde, yayıncı bulma işiyle ilgilenen Kliment Kamilski, en nihayet, ortaya koydukları eserin gün yüzünü görmesine hiç kimsenin ilgi duymadığını anladı.

Hiç kimse, ortaya koyulan esere karşı değildi; onlarla işleri olsun istemiyorlardı sadece.

Yaptıkları çalışmanın yayımlanması konusuna daha baştan beri ilgisiz kalan Babam için önemli olan, sicillerle ilgili gerçeğin yayılmasıydı. Hayatının sicilleri ile ilgili gerçeğin yayılması.

En sonunda, bu projeden vazgeçtiklerinde, bir bakıma herkes rahatlamış gibiydi. Özellikle de, her Allah'ın günü tartışan, hatta arada bir çekişen eserin yazarları rahata kavuşmuş sayılırlardı. Bilhassa her gün iki insülin iğnesiyle baş etmek durumunda olan Babam rahat bir nefes aldı. Aslında, yıllardır tedavi edilememiş ülseriyle yaşamak durumunda olan Kamilski'nin de rahat ettiği söylenebilirdi.

Evimiz, iki dostun, bir söz ya da bir fikrin araya girmesi üzerine birbirinden farklı iki dil arasındaki dengeyi bulmada başarılı olamadıklarında bazen sertleşen her günkü tartışmalarından kurtulup eski sükûnetine kavuşunca, Annem de kendini rahatlamış hissetti. Böylece, projeden elde edilecek paralardan herkesin şu ya da bu şekilde yararlanabileceği umudunun sönmesine rağmen, aile içindeki herkes de rahatlamış oldu...

Hezimet gün gibi ayan olsa da, yenilgiye kolay kolay teslim olsaydı, Kliment Kamilski Kliment Kamilski olamazdı. Bu konuda, yenilgileri kaderin cilvesi olarak gören, yaşadığı herhangi bir yenilgiden sonra bir şeyleri değiştirme gayreti içine girmeyen Babamdan farklıydı.

Bu büyük projeden vazgeçtikten sonra bile, ikisinin de ruhları durulmadı.

Bir sabah Kamilski, tespit ettikleri Osmanlı fikirleri arasından, olumsuz anlama gelenleri, doğrusu onun deyimiyle "tehlikeli Osmanlı kavramlarını" ayırmaları düşüncesiyle Babamın yanına geldi. Yüzyıllarca Türk egemenliği altında bulunan Balkan uluslarının dilleri de bunlardan kurtarılmalıydı.

Yine siciller, sicillerle ilgili önüne çıkan yeni araştırma fırsatı söz konusu olmasaydı, Babam hiç düşünmeden olumsuz yanıt verecekti.

O an, kabul edilen Latin alfabesinden sonra başlatılan Türk dil reformu ile Arapça ve Farsça sözcüklerin dilden atılmasını isteyen Atatürk'ü hatırladı. Babam, Kamilski ile arasında geçen uzun tartışmada, ona dillerin kökeninden, doğal evriminden söz etmek istemişti. Fakat yine de Kamilski'yi, devletin böyle bir sözlüğü yayımlamaya ilgi duyacağı düşüncesi ve inancı ile başa bırakmaya karar verdi.

Böylece, sicillerle ilgili, o zamana kadar örneği görülmemiş bir araştırmaya girişildi.

Kliment Kamilski, Babamın sicillerden okuyup yorumladığı "yasak sözleri" yazıyordu. Bu listede diğerleri arasında şu sözler de yer aldı: haram, müflis, rezil, tamahkâr, başıbozuk, şaşkın, dalavere, alışveriş, kelepir sofrası, fesat, belâ, geniş, kurnaz, maskara, edepsiz, marifet, safra, rüşvet, cambaz, sürtük, ahmak, çalım, tabiat, çare, yavaş, hadi, taksirat, darphane, uydurma, usul, çeşit, caba, ayaktakımı, cümbüş, bataklı, bedava, zulüm, lanet, uğursuz, şirret, gaile, gayret, kambur, düşman, derece, zindan, ziyan, ifrit, kılavuz, kurban, kurnaz, nankör..

Yaptıkları çalışma ilerledikçe ve iş sona yaklaştıkça, Kliment Kamilski'nin duyduğu memnuniyet ve sözlüğün yayımlanma başarısının kesin olduğu inancı giderek artıyordu. Babam ise sükûnetini koruyarak, sözcüklerin listesini genişletmeye devam

ediyordu. Listeye girecek sözlerin sayısı bir hayli çoktu. Bu sözcükler hayatın her alanında, birçok Balkan ulusunun Türk egemenliği altında geçen beş yüzyıllık ortak hayatının yaşandığı her yerde mevcuttu.

Artık sözlüğün sonunun görüldüğü sakin bir akşamüstü, Babam ve Kiril Kamilski yorucu geçen çalışmanın ardından sicillerle ilgili sohbetlerine devam etmek üzere cumbaya çıktılar. Bir an gözlerini Kale'ye diken Babam şöyle dedi:

– Aziz dostum, Osmanlı kökenli yasaklanmış sözcüklerle ilgili araştırmamızı sürdüreceğ olursak, dillerimiz çok, çok daha yoksullaşacaktır. Bu bir yana, kendi yaşam süresine ve kendi kaderine sahip olan bu sözcüklerin yerini alabilecek yenilerinin bulunması çok zor olacaktır.

Sona erdirilen çalışmanın verdiği mutluluğun sarhoşluğu içinde olan Kamilski, Babamın bu sözleri üzerine hayrete düştü. Ağzından tek bir söz çıktı sadece:

– Haklısın!

Bu, projenin sonu da oldu aynı zamanda. Proje gün yüzü göremedi. Ortak Balkan gerçeklerini araştırmaya soyunan bu iki hayalperest araştırmacının kitaplıklarında son buldu.

XXXIX

Ertesi sabah, Kliment Kamilski Babamın yanına her zaman-
kinden erken geldi. Memnun görünüyordu, beraberinde bir çan-
ta dolusu defter ve kitap getirmişti.

Annem onu kapıda karşıladı. Kliment'in çantası açıldığında,
içinden çıkan kitaplara bir göz attı, bunların siciller olmadığını
fark etti.

Bu da ne demek oluyordu şimdi? Başımıza daha neler ge-
lecek kim bilir? Bu hiç de yabancı olmayan misafiri eve buyur
ederken, Annem, ne gibi sürprizler getiriyor acaba, diye geçirdi
aklımdan.

Annem, içinde kahve ve soğuk su bulunan tepsi ile Babamın
kitaplığına girdiğinde, Kliment Kamilski'nin Babama şunları
söylediğini duydu:

– Bedava çalıştığımız yetti, dostum benim...

Annemi görünce, bir anlığına susuverdi, fakat vereceği me-
sajın Annemin de ilgisini çekeceğine inanarak, sözlerine sesli
sesli devam etti.

– İşte, Balkanlar'daki şifalı otlarla ilgili, tercüme edilecek
eski Osmanlı yazıları getirdim.

Babam kendisine uzatılan yazıları aldı. Tek tek gözden ge-
çirmeye başladı. Bunlar sahiden de şifalı bitkilerle ilgili yazılardı.
Her yazının yanında – bitki resmi vardı. Babam bunları dikkatle
okumaya devam etti. Yazılar ona ilginç geldi, çevirisi kolay gibi
göründü. Babam hâlâ hiçbir şey söylemedi; dostu ise sabırsızlık-
la sözlerine devam etti:

- Tabipler Birliği'nin *Meditinski Glasnik* dergisinden, tıp tarihi ile ilgili yeni bir köşe açacaklarına ve derginin her sayısında şifalı otlar hakkında birer yazı yayımlayacaklarına söz verdiler. Bu yazılarda, uzun bir süre için iş olacak. İstediğin kadar bitki var. Bizim görevimiz, metinleri zamanında ve doğru tercüme etmekten ibaret. Bu işte bizim için en önemli olan, yapacağımız tercümeleri iletir iletmez, onların, hakkımız olan parayı hemen, üstelik elimize verecekleridir...

Annem bu sözleri, gizlemeye gerek duymadığđ bir memnuniyet duygusuyla karşıladı. En nihayet Babam sicillerden uzaklaşmış olacaktı. Bu ne kadar sürecekti ama? Hiç kuşkusuz bir miktar para da geçecekti ellerine! Emeklilik maaşı küçük, tercüme gelen mahkeme evrakları da giderek azalıyor, diye kaygılı kaygılı düşünüyordu annem.

Kliment Kamilski memnun bir edayla sözlerine devam etti:

- Zor bir dönemde yaşıyoruz. Mevcut ilaç stokları giderek azalıyor. Bitkilerse istediğin kadar. Birilerinin dikkatleri bu bitkilere çekmesi gerekmektedir sadece. Bitkiler Türk döneminde de, bütün diğer dönemlerde de aynı bitkilerdir.

Odadan çıkmaya hazırlanan annem başını evet anlamına salladı.

Para duygusu olmayan ve para konusundaki bütün kaygıları Anneme devreden Babam, kesin bir telif ücretinden bahseden dostunu dinlerken, herhangi bir şey söyleyebilecek durumda değildi. Kamilski önerisini açıklarken, Annemin hiç beklenmedik bir şekilde aralıklı kapının arkasında kalıp söylenenlere kulak misafiri olmasını Babam çok net bir şekilde yorumladı. Annem, o uysal, kafasındaki soru işaretleriyle şekillenen yüz ifadesiyle, Babama son paraların da harcandığını söylemek ister gibiydi âdeta. Oysa ayın sonuna kadar, iki yakası bir araya getirilmesi gereken daha çok gün vardı.

Anlaştılar. Sessizce. Bundan önce de defalarca olduğu gibi. Hayatta zorluklarla yüz yüze geldikleri her zamanki gibi.

Kliment Kamilski bu sessiz diyalogdan hiçbir şey anlamadı.

Yüzünde yumuşak, mutluluğunu gözden kaçırmayacak şekilde yansıtan bir ifade bulunan Babam sonunda sessizliğe son verdi:

- Tercüme edeceğiz, tercüme edeceğiz, Kamilski dostum. Şifalı bitkilerin bize de bir yararı olacaktır belki.

Bu sohbetten memnun kalan Kamilski çantasından yeni yazılar çıkardı.

Annem, içi rahat, yavaşça kapıyı kapadı ve işlerini yapmak üzere oradan uzaklaştı.

Babam açık kitaplarıyla bir mücadeleye daha başlamak üzereydi. Sicilleri tercüme ettiği zamanlarda içini dolduran aynı heyecanla şifalı bitkilerle ilgili yazıları da tercüme etmeye girişti.

Derinden yaralı olan ruhunu, bitkilerin bu çoktandır solmuş çiçekleri ile sakinleştirip tedavi ediyordu. Yeni bir dile tercüme edilen, şifa dağıtan bitkilerle ilgili gerçekler, yüzyıllar sonra, kaybolup giden zamanların kokusunu canlandırıyordu âdeta.

Babam ve Kamilski, beraber çalıştıkları geçmiş zamanlardaki gibi, birbirinden farklı iki dilin savaş alanlarında, eski tartışmalarını sürdürdüler. Babamın kitaplığında yeniden canlanan gürültüyü duyduğu zaman, Annem kendini mutlu hissediyordu, fakat aynı zamanda kaygılıydı da. Bu işin sonu nasıl olacaktı acaba!

Günler geçip gidiyordu...

Bitkilerle ilgili yazıların çevirileri *Meditinski glasnik* dergisinin her sayısında yayımlanıyordu.

Neredeyse bir ormanlık şifalı bitki yazısı tercüme edilmişti.

Yazıların düzenli okuyucuları ormanlarda, bilinmeyen şifalı bitkileri keşfetmeye başladılar.

Kliment Kamilski *Meditinski glasnik* dergisinin yayımlanan sayılarını Babama getirdiğinde, memnuniyetini gizlemiyordu. Mutluluktan uçuyordu. Artık tercüme edilmiş koca bir kitap geliyordu gözleri önüne. Kitabın yayımlanacağına inanıyordu...

Bu, Babamın hayatının cıvıl cıvıl son baharı ve aniden gelen sonbaharıydı da aynı zamanda.

Bir akşamüzeri, Babamla Kliment Kamilski arasındaki o neşeli tartışmaların da sonu geldi. Neredeyse bütün gün çalışmışlardı. Kamilski gittiğinde, Annem, yorucu çalışmadan sonra dinlendiğini düşünerek, Babamın odasına girmedii. Fakat saa-

ti gelince, insülin iğnesini ve diyet akşam yemeğini götürmek üzere Annem odaya girdi.

Babam, yüzü aşağıya gelecek şekilde, başını çalışma masasına, o gün dostunun kendisine getirdiği *Meditinski glasnik* dergisinin son sayısının açık kalan sayfaları üzerine yaslanmış vaziyetteydi.

Babamın çalışma masasına yaslanmış olduğunu gören Annem, ilk anda, o en kötü olasılığı düşünmek dahi istememişti; böyle olmakla birlikte, içinde bir korku vardı; başka defalar da olduğu gibi, aşırı yorgunluktan uyuyakalmış olabileceğini umuyordu yine de.

Ona dikkatlice baktı.

Fakat durumu bundan öncekilere benzemiyordu hiç de.

Anlık bir şüphe ruhunu sarstı.

Babamın kitaplar üzerine yaslanan başı biraz yana dönmüş vaziyetteydi; sol kolu ise tuhaf bir şekilde sarkıyordu.

En korkunç durumun söz konusu olduğu şüphesi üstün geldi.

Babamın yanına yaklaştı.

O, hayat emareleri veriyordu.

Yaşıyor, yaşıyor, dedi kendi kendine; bu yine de hayra alamet değil ama.

İçinde yeni endişeler uyandı.

Bereket versin ki o an odaya, bütün gününü fakültede geçirdikten sonra Babamın nasıl olduğunu görmeye gelen tıpçı oğlu girdi.

Annem onu görünce sakinleşti. Gözyaşları yanaklarından yuvarlandı.

Oğlu Babama yaklaştı. Nabzını ölçtü. Karyolaya yatırmak maksadıyla onu kaldırmaya çalıştı.

Beyin kanaması söz konusu olduğu belliydi. Hatta hastalığın sonuçları bile açıkça görülebiliyordu. Çevresine daima şefkat saçan, güçlülüğün simgesi olan Babamın yüzü değişmişti.

Çok geçmeden, evin içi gelen doktorlarla doldu. Birileri görevle, birileri de ailemizin yakın dostları sıfatıyla gelmişlerdi.

Bereket versin ki bu gibi durumlarda anında alınması gereken etkin dozda kokteyl iğneler Babama zamanında yapıldı.

Annemin tam zamanında Babamın yanında bulunmuş olması, hiç kuşkusuz hayatında ettiği bütün duaların, okuduğu bütün kutsal kitapların Allah katında kabul gördüğü anlamına gelmekteydi. Bu defa da tahammül edebilmesine ancak Allah kuvvet verebilirdi ona.

Annemin Babamın komadan çıkmak ve tekrar hayata dönmek üzere olduğunu sezdiği sıradaki rahatlama hepimize sırayet etti. Her zamanki gibi, bu defa da, aramızda en güçlü olan oydu...

Seher vakti Babama ikinci kokteyl iğne de yapıldı. O, ilk ayağa kalkma çabalarında bile bulunmaya başlamıştı. Fakat hareket edebilen, mavi gözleriydi sadece. Bütün sol tarafının felç olduğu apaçıktı. Dudakları da, yüzü de felçliydi. Sonsuz bir iyilik yansıtan yüz ifadesi bile değişmişti.

Babam aynı hareketleri yapıyordu, fakat bizim gördüklerimiz çok farklı şeylerdi. Yüzü bize tamamen yabancı gelen, bambaşka bir ifadeye bürünüyordu. Onun yüzündeki o eski, hiç değişmeyen, iyilik dolu ifadeyi yalnız annem görebiliyordu.

O, hayata kesin olarak tekrar döndüğünü bize göstermek istercesine, olanca gücünü toplayarak felçli yüzünün bir kısmına hâkim olmaya; yüzüne, eskiden bizleri karşıladığında gösterdiği, sevgi ve sıcaklık kaynağı olan o aynı sevecenliği, aynı gülümsemeyi kondurmaya çalıştı.

Dudaklarıyla, yüz kaslarıyla yapmayı başaramadığını, kocaman yüreğinin bütün maviliğini dışa yansıtan hareketli mavi gözleriyle telafi etmeyi deniyordu. Bizi rahatlatmak, teselli etmek ve üzüntü sıkıntısına pabuç bırakmayan varlığını bir kez daha bize hediye etmek için, çok zor biriktirdiği bütün enerjisini tüketti.

Babam kendini daha fazla zorlamasın diye Annem odadan çıktı...

Evin kapısının çalındığı duyuldu. Annem kapıyı açtı. Karşısında, elinde tuttuğu tercüme edilecek yeni kitaplarla, Babamın dostu Kliment Kamilski duruyordu.

XL

Zamanla, Babamın dostlarının sonuncusu olan Sokol Meçevski de evimizden ayağını kesti. Kendisi babamın rahatsızlığından haberdardı; evimizin cumbasına bakarak defalarca nehir kenarından geçiyordu. Babamla bu cumbada yaptığı son konuşmayı unutamıyordu. Babam daha önce hiç olmadığı gibi dostuna içini döktü; söylediklerinde, o zamana kadar yaşadığı hayatın mesajları, hatta bundan fazlası bile vardı.

Nehir kenarından geçerken, Sokol Meçevski bu defa da Babamla son karşılaşmasını canlandırıyordu gözleri önünde...

Babam, cumbada beraber oturduğu sadık dostlarının düşüncelerine ve sohbetlerine her zaman özel önem verirdi. Doğduğu toprakları terk ettikten ve yeni yurt tuttuğu ülkede huzur bulamadıktan sonra, cumbada, kendini üçüncü bir ülkedeymişçesine, yeryüzü ve gökyüzü arasında bir yerlerdeymişçesine hissediyordu.

Cumba onun düşüncelerinde, kaderciliğini ve hazcılığını bir bütün hâline getiriyordu. O, burada, okuduğu kitapların bahsettiği, hayatın beklenmedik küçük törenlerine de kaptırıyordu kendini. Cumbada hem kendi kendisiyle en iyi şekilde baş başa kalmayı, hem de başkalarına en yakın olmayı başarıyordu. Etrafa hoş bir koku saçan ve İstanbul'da geçirdiği hareketli gençlik yıllarının nostalji dolu anılarını canlandıran hanımelilerin sarı-kırmızımtırak çiçekleri pencerelere kadar uzanıyordu.

Cumba Babamın Balkan fikirlerinin, nadiren söylediği sözlerde mayalanan sessizliğinin büyük laboratuvarıydı da aynı zamanda.

Son üç sicilin yorumlarını almaya gelen Şarkiyatçı Sokol Meçevski ile cumbadaki son görüşmesi de böyle bir hava içinde geçmişti; Meçevski, bu yorumlar sayesinde, en nihayet *Manastır Kadılığı Sicillerine Göre XVI. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla Kadarki Dönemde Balkanlar'da Yaşayan Hristiyan Ahali'nin İslamlaştırılması* konulu monografisini tamamlamış olacaktı.

Sicillerin yorumlanması, o karşılaşma esnasında, Balkanlı bu iki dostu, insanlık tarihinde, Balkanlar'da ve Avrupa'da görülen din değiştirme vakalarının ve diğer dönüşümlerin kökeni, anlamı ve neticelerinin incelenmesi üzerinde fikir yürütmeye ve konuşmaya sevk etti.

Babam dostlarının eşliğinde ve elindeki rakı kadehiyle cumbada oturup Kale'ye ve nehrin hızlı akan sularına bakarken, hayal ve coşku içinde, varoluşun derin meselelerine dalmayı çok severdi. Bu gibi anlarda, kendi iç sessizliğinin labirentinden kurtulup özgürlüğüne kavuşan düşüncelerini başarılı bir şekilde uçurmasını bilirdi. Din değiştirmeler konusunun konuşulduğu o zaman da öyle olmuştu.

Sokol Meçevski cumbada, yalnız orada, Babamla yürüttüğü konuşma esnasında, din değiştirmeler konusunda sicillere dayanarak yapılan müzakerelerde, olguculuk ve ideolojik sınırlamaların dışına çıkabiliyordu. Şöyle ki bir seferinde şunları bile söylemişti:

- Kadercı bir yaklaşımla, her ne kadar kaçınılmaz olan trajik İlk Günah'a mal edilse bile, özellikle yüzyıllar süren Osmanlı egemenliği döneminde Balkanlar'da görülen din değiştirmeler, daha Fransız Devrimi'nde olduğu gibi, Avrupa'da, dinden uzaklaşma düşüncesinden uzak olan erkin, devletin alet etme girişimlerinin tamamen dışında tutulamaz. Bu, din değiştirme ruhunun, hayatın diğer alanlarına da genişlemesine neden olmuştur.

- İşte bu yüzden - diye söze katıldı Babam - Balkanlar'daki tek tanrıci iki dine mensup insanlarda, Tanrı'larını değiştirmeleri esnasında, yeni yurtlarında, doğrusu devletlerinde de dışlandıkları, eski yurtlarını, doğrusu devletlerini de kaybettikleri duyusunu hâkim olurmuş...

Sokol Meçevski başını evet anlamına salladı; Babam, bundan cesaret alarak, konuşmaya devam etti:

– Ataletlerinin gücü sayesinde devam ettirilen, iktidarın güçlendirilmesi maksadıyla kullanılan ve istismar edilen din değiştirmeler, Balkanlar’da cereyan eden uzun ve can sıkıcı bir sürecin ardından din işlerinin devlet işlerinden ayrılması gerçekleştiğinde bile, Osmanlı İmparatorluğu’nun düşüşünden sonra da, bizim Balkan zihniyetlerimizde, insanlar arasındaki farklılıkları çoğaltmaya devam etti...

Babamın düşüncelerine bağlı olarak, Sokol Meçevski sözlerini şöyle sürdürdü:

– Belki de bu yüzden, Balkanlar’da eski felaketlere, din değiştirmelerle ilgili mitolojik görüşlere göndermede bulunulması devam edecektir. Aslında Doğu kaderciliğine boyun eğildiği de, bu kaderciliğin terk edildiği de görülecektir. Günümüze kadar devam eden İlk Günah inancına da, farklılıkların aşılamayacağı inancına da, çatışmanın kaçınılmazlığı mitolojik inancına da böyle gelinmiş oldu...

– Doğrudur, sevgili dostum – diyerek ona hak verdi Babam. – Balkanlar’da yaşayan bizler, istesek de istemesek de, üstelik bu âdeta kaderimizmişçesine, din değiştirmelerin esiri olmaya devam ediyoruz. Evet, haklısınız; Avrupa, daha yüzyıllar önce-sinde, din değiştirmelere beslenen son derece tehlikeli inancın bedelini ödedi. Zavallı bizler bu alanda da çok çok gerilerdeyiz hâlâ. Eski ilişkilere dayanarak ayrılıkları anlamsızca çoğaltmaya mahkûm edilmiş durumdayız.

Sokol Meçevski, bu düşünceler kendisine hitaben söylenmiş şeyler olmamasına rağmen, karşılık vermeye çalıştı, fakat Babam aynı coşkuyla düşüncelerini dile getirmeye devam etti:

– Balkanlar’da yaşayan herkes, özünde, kendi ilkel köklerinde, çoğu zaman iç içe geçmiş vaziyette bulunan; mensupları bazen, kabul ettikleri ikinci, üçüncü dinin âdet ve inanışlarından çok, ilk, en eski dinlerinin âdet ve inanışlarına sadık olan, iki ya da daha çok dini bir arada barındırmıyor mu aziz dostum?

Cumbada geçirilen Balkan gecesi giderek derinleşiyor, sicillerin içindeki aydınlığın peşine düşen bu iki Balkanlı Şarkiyatçının ruhlarının derinliklerine iniyordu.

Babam, bu sefer de daima savunduğu, din değiştirmelerin neden olduğu en büyük uyuşmazlıkların bile yumuşatılması sa-
vıyla konuşmasını sũrdũrdũ.

Sokol Meçevski onu dikkatle dinliyordu. Babamın sũzlerin-
de, sicillerin daha geniş, anlaşılamamış geręeęini keşfediyordu. Eski kadı evraklarını keşfettiğinden beri, karşısında ilk defa Bal-
kanlar'ın en saygın muhataplarından birinin bulunduğunun bi-
lincinde olan Babam aynı coşkuyla sũzlerine devam etti:

– Dinleri ve din değiştirmeleri esas alarak, insanlığın en
geręek tarihlerinden birinin yazılabilmesi mũmkündür. Yıkı-
lan İmparatorluklar Işığında Balkan Tarihi adlı kitabım ũzerin-
de ęalıřırken, bunları yıllarca sũrekli inceledim durdum. Fakat
sonunda, bu kitaba, Din Değiştirmeler Işığında Balkan Tarihi
adının verilebileceğini de aęıkęa gũrdũm. Daha genęlięimde, İş-
tanbul'da, hukuk bilimleri ve İslam felsefesi okuduğum sırada,
kendimi bu dũřũnceye kaptırdım.

Sokol Meçevski, Babamın bu konuyla ilgili konuşmasını ta-
mamlamak ũzere olduğunu dũřũnmũřtũ, fakat hiç de ũyle de-
ęildi.

Endişeye kapılan Annem saatin geç olduğu ve hastalandık-
tan sonra uyması gereken rejim konusunda Babamı uyarmak
maksadıyla, bir anlığına cumbaya girdi, fakat nasıl bir coşku ve
nasıl bir zindelik içinde konuştuğunu gũrũnce, niyetinden vaz-
geçti.

Babam Annemin geldiğinin farkında olmadan konuşmasını
sũrdũrdũ:

– Arap yazısıyla yazmayı ũęrenmeye başladığım zaman,
ben, tanımadığım kişilerin suretlerini ęizmekte olduğum hissini-
den bir tũrlũ kurtulamıyordum. Hũsnũhat gizli bũyũleriyle beni
celp ediyordu.

Atatũrk Arap harflerini kaldırıp yerine Latin alfabesini ge-
tirdikten sonra, yeni harflerle, eski, Arap harflerini esir aldığım
hissini taşıyordum...

Bu aynı dũnemde, kaynağı Sufilik olan Hurufilerin, batıl
inanęları nedeniyle dışlanan bu mezhebin geleceğe dair keha-
netlerini de keşfettim. Bu İslam sapkınları arasında, daha XIV.
yũzyılda kabul gũren bir inanışa gũre, Kur'an'ın kaleme alındığı

Arap yazısında, her harfin içinde, yasak sayılan birer şekil de gizliymiş. Hurufiler, insanlığın kurtuluş mesajının gizlendiği, insanların kodlanmış gizli suretleri ve dil işaretleri arasında mevcut olan bağlılığın sırrına dikkat çekiyorlarmış...

Hiç şüphesiz Sokol Meçevski Babamın düşüncelerinde bu şekilde bir dönüşümün olmasını beklemiyordu. Hemen sicillerin eski arkaik Arap yazısını gözleri önüne getirdi.

Bunlarda ne gibi mesajlar gizlenmiş olabilirdi acaba?

Kurtuluş mesajları mı? Kimin kurtuluş mesajları?

Babamın, düşüncesini daha da açmaya devam etmesini sabırsızlıkla bekliyordu.

– Yıllarca – diye devam etti Babam – Hurufi sapkınlarının metafizik anlayışlarını araştırdım durdum. Hurufiliğin kurucusunun öğretilerine göre Allah, yalnız ve yalnız, Kur'an'ın yazıldığı Arap harflerinin esrarengiz anlamlarıyla varlık bulan hakikatin aynası-insan olabilirmiş...

Manevî bir yönelim olarak Hurufi sapkınlığı, hiçbir zaman ilgimin dışına çıkmadı... Benim için, hayatının kilit dönemlerinde daha da güçlenen sürekli bir kışkırtıydı. Özellikle, Atatürk'ün gerçekleştirdiği reformlardan sonra, İstanbul üniversite mezunu olarak, bir süreliğine Arap yazısını terk etmek durumunda kaldığım zaman kafamı kurcalayıp durdu. Eski ve yeni yazı arasında sıkışıp kalmış gibi hissediyordum kendimi. Atatürk'ün laiklik devrimi sadece Kur'an yazısının kaldırılması anlamına gelmiyor, aynı zamanda, Hurufiliğin metafizik öğretilerine göre, harflerde mevcut olan şekillerin kurtarılmasına da olanak veriyordu. Böylece kafamda, Balkanlar'da bulunan ve üzerleri unutulmuşluk tülüyle örtülü, her türlü laiklik etkisinden uzakta kalan eski sicillerde, bunların kimler olduğu bilinmese de, bazı kimselerin kurtuluşunu sağlayacak düşüncenin gizlendiği kanısı olgunlaşmaya başladı...

– Yeni Avrupa hukukunu esas alan ve yeni yazıyı ilan eden Atatürk'ün, İstanbul'da yargıçlığa başlamanızla ilgili önerisini kabul etmemiş olmanızın nedeni bu değildi herhalde? – diye sordu Sokol Meçevski ansızın.

– Bu biricik neden değildi elbette ki – diye sözlerine devam etti Babam. – Tabii ki ilk başta iki yazı, geçişmekte olan iki dön-

ya arasında sıkışıp kalmış gibi hissediyordum kendimi. Fakat ben üçüncü yolu, Balkanlar'a dönmeyi seçtim...

İnsan ruhunun en hareketli olduğu bir dönem sayılan, kendimi hayallerin öngörülmesi imkânsız akışına kaptırdığım gençliğimde kabala öğretisi de ilgimi çekmeye başladı; bu öğretiye göre, İbrani harflerinin içinde, Tora'daki emirlerin yerlerinin değişmiş olması yüzünden insanların keşfedemedikleri yaratıcı bir güç mevcuttur. Talmud inanışına göre, bu emirlerin sırasının keşfedilmesi durumunda, yeni dünya da keşfedilmiş, ölü zaman canlanmış olacaktır. Emirlerin sırası kutsaldır ve yalnız Tanrı tarafından bilinmektedir. Gençliğimde, bu ve diğer batınî öğretilerin etkisine kaptırmıştım kendimi. Böyle olmakla birlikte, neredeyse hayatımın sonuna geldiğim şu anda bile, kafamı hâlâ kurcalayan bunlardan bir şeyler kaldı yine de.

Dinlerin, birbirine karışması ile ilgili her türlü kanıtı belleğime yığmaya hiç ara vermedim; din değiştirmelerin, gerçekler arasına çekilmiş sınırlar değil, bunları birbirine bağlayan köprüler olduğuna inanmaya başladım.

Sokol Meçevski, Babamın kitaplığında İncil, Kuran, Talmud gibi büyük kutsal kitapların yanı sıra, garip ve sürekli değişen bir sıralama içinde türlü diğer metafizik eserlerin, fakat aynı zamanda Kabala, Tora, Hurufiler, Bogumiller, ideolojiler ile ilgili kitapların neden bulunduğunu da anlamış gibiydi sanki...

Hayat labirentinin çıkışını ararken, çoğu zaman bu labirentin kıvrımlarında durdurulan Babamın, ruhunu, kendi Babil kitaplığının dar geçidinden de geçirmek zorunda olduğu apaçık ortadaydı.

Eski, arkaik Arap yazısıyla yazılmış, içlerinde Hurufi sapkınlarının sırlarının hâlâ gizli olduğu sicilleri keşfederken, Babam Balkanlar'ın kurtuluşunun geciken aydınlığına inanmaya devam ediyor muydu acaba! Keşfedilen sicillerin onun bu inancını başka bir şekilde doğrulaması gerekirdi.

Babamla son görüşmesi, Sokol Meçevski'nin anılarında, bu yönüyle yaşıyordu. Babamın evinin cumbası yanından her geçtiğinde, bu anı yeni anlamlar kazanarak zenginleşmeye devam ediyordu...

XLI

Babam, dostu Sokol Meçevski'ye, sicillerin açıklanması hususunda yardım edebilecek durumda olmadığı gibi, eskiden cumbada yapılan uzun sohbetlerdeki gibi kendisine arkadaşlık da edemiyordu artık.

Hastalık çok hızlı ilerliyor ve enerjisinin son yedeklerini de tüketiyordu. Böylece, sicillerin açtığı son ufuk da yavaş yavaş kararıyordu. Çok geçmeden, sicillerinden de, dostlarından da yoksun kaldı. Olanca gücüyle kendini okumaya verdi. Kitaplarının sırasını, kalan kuvvetine ve enerjisine uygun hâle getirdi.

Annem, siciller olmadan, Babamın kitaplarının sırasını yorumlamayı başaramıyordu bir türlü. İlk başta, kendi kendine, en nihayet Babamın sicillerden biraz olsun dinlenmiş olacağını söyleyerek avunuyordu. Siciller onun hayatına da, ailenin hayatına gereğinden çok girmişti. Onlardan kurtulmasının zamanıydı artık. Böylesi herkes için daha iyi olacaktı belki. Geri kalan ömrünü sarsıntılar yaşamadan geçirecekti. Fakat bu düşüncelerin hemen ardından içini saran, kaybolan sicillerin Babamı da peşlerinden sürükleyebilecekleri korkusuyla irkiliyordu...

Gücü kuvveti hâlâ yerinde olduğu ve bir bakıma kurtuluşumuz olan sicillerin keşfedilmesinden sonra nehir kıyısında bulunan bu kentte kalmamıza karar verdiği zamanlarda, Babam bize, yani beş oğlu ve bir kızına, sürekli olarak, eğitimimizi meslekî okullara, en çok da tıp ve teknik okullarına yönlendirmemiz hususunda nasihatte bulunuyordu. Neredeyse çocuklarının hepsi onun nasihatini tuttu.

Ortaokullardan mezun olduktan sonra, âdeta kurulu bir düzen dahilinde, hepsi de işe başlamış, çalışarak yüksek öğrenimlerine devam etmişlerdi. Ailenin yükünü, olabilecek en iyi şekilde paylaşıyorlardı. Mecburiyetten ya da zorla kabul ettirildiğinden değil, içlerinden öyle geldiği için kendilerine gösterilen yoldan ilerliyorlardı. İzlenecek yolu hayatın kendisi gösteriyordu zaten...

Beni de tıp ya da teknik yollarından biri bekliyordu. Ben ailemizde lise mezunu olan tek kişiydim. Hayatlarımızın dönüm noktalarında bizlere her ne kadar nasihatte bulunsa da, Babam vereceğimiz kilit kararların bizim içimizde, kendiliğinden olgunlaşmasına olanak tanırırdı. Her ne kadar onun tarafından bir çeşit ataerkil emrivaki yapıldığının sanılma olasılığı söz konusu olsa da, bizim kişisel tercihlerimize ne nenli büyük saygı gösterdiğini hissedebilmek, harika ve mutluluk verici bir şeydi; böylesi, Balkan ailelerinde çok nadir görülen bir durumdu.

Benim üniversite eğitimimle ilgili olarak da onun planları vardı mutlaka, fakat o, hiçbir zaman, bu planlarından bahsetmedi, bunlarla ilgili herhangi bir ipucu bile vermedi. Çok daha sonraları öğrendim ki, aramızdan birinin, sicillerin sırlarının araştırılması işini miras alıp sürdürmesi gibi, dile getirmediği, belli etmediği, zorla benimsetmeyi düşünmediği bir arzusu varmış. Böyle olmakla birlikte, aile geleneği içinde bir istisna olmak istemediğimden, liseden mezun olur olmaz ben de işe girdim. Yazmaya eğilim gösterdiğimden, daha lise günlerinde katkıda bulunduğum bir gençlik gazetesinde gazeteci olarak işe alındım.

İşte o yıllarda, Babamın, anlamını yalnız kendisinin bildiği bir çeşit zafer duygusu yaşadığı sicillerle mücadelesinin büyüklüğünün farkına vardım, fakat daha sonraları, keşfedilen siciller sayesinde tarihlerinin aydınlatılması, kayıp geçmişlerinin geri verilmesi gerekenler tarafından hazırlanan yenilgiyi de hissettim.

İtiraf etmeliyim ki o zaman, hem trajik olan, hem de insanın cesur olmasını gerektiren o günlerde, Babamın kadı sicillerini keşfedişinin büyüklüğünü hissediyordum. Fakat çok, çok daha geçlerde, bir hayatın büyük tarihine gecikmeli olarak katılan bir

öğrenci gibi, ömrünün geri kalan çok kısa bir bölümünde, Babamın kitaplar dünyasındaki arayışının anlamını çözmeye başladım.

Özellikle Babamın ağır, umutsuz, dayanılmaz son savaşını izlerken neler kaçırdığımın bilincine varıyordum. Her yenilgiden, her acıdan ve kendisine yapılan her haksızlıktan sonra, Babam hiçbir zaman diz çökmemişti. Yenilmiş olduğunu kabul etmiyor, tam aksine, kendisinin de dediği gibi, yeni bir başlangıç için güç kazanmış oluyordu...

Babamın yatağının başında çok zaman geçiriyordum. O benim için gerçek, belki gecikmiş ve bitirilmemiş, fakat eşi benzeri bulunmayan hayatının kendisi gibi, dünyanın hiçbir yerinde başka örneği bulunmayan bir üniversite olmaya başlıyordu.

Neredeyse okuma gücünün de artık sona geldiği bir sırada, Babamın dramını yakından yaşıyordum. Sicillerden ebediyen uzaklaştıktan ve sayfalarını rüyasında bile çeviremeyecek kadar kuvvetten düştükten sonra, yakınlık duyabileceğini tahmin ettiğim kitaplar, dergiler, gazeteler getirerek onu yeni okumalara teşvik etmeye çalışıyordum. Kitapları seve seve alıyor, sayfalarını evirip çeviriyor, bazılarını daha uzun bir süre elleri arasında tutuyordu.

Bir dönem en çok istediği, çalıştığım, yazılarının yayımlandığı gazeteyi götürmemdi. Makalelerimi, yazılarımı, yorumlarımı okumak istiyordu. Yalnız onun için yazdığımı hisseder gibiydim. Yazdıklarımın hoşuna gitmesini; kendine özgü büyük bir sadakatle Annemin de, bütün ailemizin de üzerine titrediği Babamın okuma gücünü bir yaşama biçimi, içindeki hayatın uyanışı gibi canlandırmasını istiyordum. O ise yazdığım makaleleri en çok benim için okuyordu. Kalan kuvvetiyle beni cesaretlendirmek istiyordu. Kitaplarının ortasında yaşamakta olduğu hayatın bu son bölümünün olanak tanıdığı ölçüde, ebeveynlik misyonunu içgüdüsel olarak devam ettirmeyi arzu ediyordu. Bense, sosyalizmin sakın bir dönemden geçtiği izlenimi hâkim olsa da, Stalinizm zorbalığının, ülkedeki kardeşlik-birlik sloganlarıyla çok zor önüne geçilen aşiretçiliğin tekrar nükse-den birçok eski hastalığını da içinde barındıran etnik topluluk-

lar arasındaki karmaşık ilişkilerin devam ettiği o yıllarda, kendime uygulayabildiğim otosansürün izin verdiği ölçüde eleştirel ve dengeli olmaya gayret ediyordum.

Gazetenin yayın yönetmeni yazılarımdaki değişikliğin farkına varmıştı, öyle ki yazılarımı giderek daha sıkça, uzun uzun ve büyük bir dikkatle okuyordu. Bunu daha kritik durumlara erteleyerek, beni uyarmaya kalkmamıştı. Benim gazetede ki çalışmalarına saygı gösteriyordu.

Böyle olmakla birlikte, Babam, okuma gücü azalmış olsa da, benim makalelerimin en sadık, en ateşli okuru olmaya devam ediyordu. Yazdıklarımı okumasının verdiği şevkle, ben, gazete-yi alan sıralı okurlarımı da, gazetede ki üstlerimi de tamamen unutarak, onun dikkatini çekeceğini tahmin ettiğim konularda yazmayı cesaretle sürdürüyordum. Bir fırsatta, gazetenin yayın yönetmeni tarafından değil de bizzat Babam tarafından durdurulana kadar, yazılarımda, sanki Khimaira'lara binmişçesine hakemlik etmeye başladım.

Manastırın birinde geçen bir olaydan etkilenerek, Stalinizmin egemenliği altında bulunan o zamanki Arnavutluk'ta tanrısızlaştırmayı anıştıran bir öykü yazdım. "Ölü Tanrı" adlı öykümü Babam dikkatle okudu. Genel olarak yazdığım konulara ilgi duyardı; eleştirilerinde yumuşak bir üslup kullanırdı; eleştirile-ri çok nadiren sert olurdu. Çoğu zaman, yazılarımdan biri onu memnun ettiğinde beni şu sözlerle karşıladı:

"Bu yazdığın oğlum, bir şaheser."

Fakat öyküyü okuduğu zaman, bana döndü, yavaşça şöyle dedi:

"Var olup olmadığını dahi bilmeden, öykünde Tanrı'yı neden ölü ilan ediyorsun, oğlum?"

XLII

Babam neredeyse bütün çalışma hayatını, tamamlayamadığı hayati projesi olan Yıkılan İmparatorluklar Işığında Balkan Tarihi'ne adadı. Eserinin tamamlanması sürekli erteleniyordu. Yaşamakta olduğu tarihin ağır baskısı altında, günün birinde bu projeyi tamamladığını görebileceği umudunu kaybediyordu. Manastır kadı sicillerini keşfettiğinde ve Yeniçerilik meselesini de kaçınılmaz olarak karşısına çıkararak Balkanlar'daki din değiştirmelerin özüne indiğinde ise bu hayatının projesini tamamlamaya artık fiziki gücü de, zamanı da kalmamıştı. Bu arada, hastalık da yapacağını yapıyordu.

Tam da bu dönemde, hayatımdaki en büyük okurumu kaybetmekte olduğumu sezmeye başladım. Babamın, bırakın eskiden yaptığı gibi metinlerimi yorumlamaya, okumaya bile gücü yoktu artık. Uykuya sık sık yenik düşüyor, uzun uzun uyuyordu. Uyandığında daha dinç, yüzü daha aydınlık görünüyordu. Bu gibi anlarda, Babamın yatağı başında oturur, onun üzerine titrerdim. Tıpkı hayatını uzatmak istediğim gibi, bu anları da uzatmak istiyordum. Uyumadığı ve ruhu daha zinde olduğu zamanlar, büyük bir dikkatle, her zamanki büyük konusuna, sicillere dönmesine yardımcı olmaya gayret ediyordum.

Ah o siciller!

Annemin iç çekmeleri tekrar tekrar aklıma geliyordu.

Sicillerin sebep olduğu bütün ıstıraplara ve ruhunda açtığı bütün yaralara rağmen, Babam bu konuda konuşmayı kabul ediyordu. İşte o zaman, kaynağı belli olmayan yeni bir enerjiyle, sicillerin gerçeklerini nasıl ve nerede aramam gerektiği hususunda beni yönlendirmeye devam ediyordu.

Babamın sicillerle ilgili arayışının anlamını kavrayabilecek güce sahip değildim. Bu arayışının zirvesinde olduğunda, çoğu zaman, daha sonraları büyük bir kuvvetle içimi saran sicillerle ilgili soruları sormayı erteliyordum. Siciller, hayatının, bana miras kalacak olan istiaresine dönüşüyordu. Günün birinde biri bu istiareyi bütün anlamıyla yorumlayabilecektir belki.

Babamın bizlerle beraber geçirilecek pek fazla zamanı kalmadığının bilinci içinde olduğumdan, her ne pahasına olursa olsun, cevaplarını almak istediğim sorular, beni giderek daha da tedirgin ediyordu. Çünkü sahiden de bunun fırsatını bekleyerek geçirilebilecek vakit yoktu.

– Babacığım, neden aramızdan hiçbiri, hatta Annem, hatta sicillere duyulan ilgiyi ve sevgiyi aktardığın dostların bile, siciller hakkında bildiğin sırlara vasıl olmayı başaramadık? – diyerek, âdeta aceleye getirilmiş bir söyleşideki gibi, emrivaki yaparak sorduğum sorularla söze başladım.

Babam böyle bir soru sormamı beklemiyordu. Bu anlarda, gizli dünyasına dalınanın ne kadar ağır olduğu konusunda beni uyarmak ve bunu açıkça göstermek istercesine, bana gözlerinden yansıyan tatlı bir gülümsemeyle baktı.

Hâlâ sahip olduğuna kendini inandırmakta bir hayli zorlandığı, bir zamanki manevi gücünü uyandırmaya büyük gayret sarf ettiği apaçıktı.

Bir zamanlar tam bir sigara tiryakisiydi, günde elliden çok sigara içtiği olurdu. Daha gençlik yıllarında, İstanbul’da satın aldığı, küçük bir kehribar sigaralığı da vardı.

O sırada, sigaralığına sigara koymaya çalıştığını gördüm. Oysa sağlık durumunun kötüye gittiğinin işareti olan sigara içme arzusunu kaybedeli çok uzun zaman olmuştu. Sigara dumanını iki defa içine çekti, kehribar sigaralığı elinde, konuşmaya başladı:

– Siciller biziz, oğlum; biz hepimiz.

Biz lanetli Balkanlılar.

Karışmış, ama bir potada eriyememişler.

Göç etmişler, ama yurt tutamamışlar.

Din değiştirmiş, ama yeni dinlerini tamamen benimseyememişler.

Köklerinden edilmişler, ama köklerinden tamamen kopamamışlar.

Sınırlarla bölünmüşler, ama sınırlara sığamamışlar.

Özgür edilmişler, ama özgürlüklerini gereğince yaşayamamışlar.

Siciller, oğlum, sıradan, en sıradan kadı kayıtlarıdır. Hayatın mahkeme önündeki sıradan tutanaklarıdır. Mahkeme karşısında, gerçeği, yalnız gerçeği söyleyerek, kendi doğası, kendi dini ve kendi hakikati için tanıklık etmek insanın yazgısıdır.

Kadı olanları yazıya döker ve onun yazdıkları ebediyen kalır. Sicillerde sırlar yoktur. Bunlarda sıradan olaylar kaydedilmiştir: kurulan evliliklerin, Hıristiyanların, Musevilerin ve diğerlerinin Türkleştirilmelerinin, satışı yapılan çiftliklerin evrakları; atama kararnameleleri; vergilerin ödenmesi ile ilgili celpler; onaylı sultan fermanları; vali buyrukları...

İşte böyle, oğlum; sonsuza kadar uzayıp giden kayıtlar...

Bizim Balkanlar'da oğlum, kökler fazla derin değildir. Ne dine sonuna kadar sadık kalınır, ne zafer tam anlamıyla zaferdir, ne de yenilgi tam yenilgidir...

Sicillerde sıradan insanlarla ilgili birçok sıradan gerçek kaydedilmiştir. Önemli belgeler, muzafferlerin tanıklıkları, İstanbul arşivlerinde korunmaktadır. Bazen yarı okuryazarlar, bazen yetenekli kadılar tarafından yazılan bu çok eski yazılara hiç kimşenin hasredilecek vakti, ayrılacak yeri olmamıştır. Fakat bunlar olmadan, oğlum, bu siciller olmadan, tarihimiz tam değildir. Bunların elimizde bulunmaması, yüzyılların eksik olması demektir. Sicillerin olmaması durumunda, zaman içinde kaybolan yakınlarımızı, sanki hiç yaşamamışlarçasına kaybederiz.

Bak, oğlum, bu siciller, görüldüğü gibi bir rastlantı sonucu olarak kurtarılmışlardır. İnsanlar bunların kutsal kitaplar olduğunu düşünerek, sicilleri cami yanında bulunan vakıfta bırakmışlar. Burada âdeta sığınağa gizlenmişçesine gizli kalmışlar. Ne kurşundan, ne yangından zarar görmemişler. Cılız da olsa insanların içinde yaşamaya devam eden inanç, evrakları kurtarmış. Sonra peş peşe savaşlar gelmiş. Balkan Savaşları, sonra Birinci Dünya Savaşı, ardından İkinci Dünya Savaşı. Siciller hiç doku-nulmadan, buldukları yerde kalmışlar.

Geçmişsiz, en azından da şimdiniz, gelecek yoktur, oğlum. Bu gerçeğin en iyi tanıkları sicillerdir. Tarihin sadık yazıcıları ol-

madiği müddetçe –ki bunlar hiçbir zaman olmayacaktır da– bu mahkeme kayıtları, en güvenilir tarih yerini tutmaya devam edecektir. İnsanlar bunlarda atalarının izlerini, kader çizgilerini, zihniyetlerinin kaynaklarını, din değiştirmenin sırlarını, yeni nesillerin huzursuzluklarını bulabileceklerdir.

– Demek ki siciller, Babacığım – diye düşüncesini yorumlamaya çalıştım – Osmanlı devrinde Balkanlar’da yaşayan ulusların kimliklerinin zorunlu olmayan vasiyetnameleridir.

– Tespitin doğru, oğlum. Bunu iyi dile getirdin. Her Balkan ulusunun kimliği büyük bir muamma olarak kalmaktadır. Siciller, Balkan uluslarının, aralarında ne kadar karışmış olduklarına tanıklık etmektedir. Dinini, ulusal mensubiyetini değiştirmiş olsa bile, bir ulusun sonuçta yine kendisi olmaya devam ettiğini göstermektedir. Başka türlü olması mümkün müdür hiç?!

Susuyordum. Benim için en önemli olan, Babamın, başından geçen olayların muhasebesini yaptığı bu gibi anlarda, onun düşüncesini takip edebilmektir. İçine attığı birçok meseleyi söylemek, anlatmak istediğini hissediyordum. Çok eskiden beri içine yığılanları dışa dökmeye çalışıyordu.

Kehribar sigaralığına yeni bir sigara yerleştirip sigaranın dumanını derince içine çektikten sonra, gür bir sesle, sözlerine devam etti:

– Mesela Balkan uluslarının ortasında bulunan bizleri örnek al, oğlum. Antropoloji için de, tarih için de, felsefe için de, hatta daha neler neler için büyük bir muammayız biz, oğlum! Özellikle de tarihçiler için büyük muammayız. Tarihçilerin bazısına göre biz İilir’iz ve Pelask’ız, diğerlerine göre Tatarız, başkalarına göre de antik Yunanlara yakınız; kim bilir daha neyiz. Balkanlı olan hepimiz çil yavruları gibi dünyanın dört bir yanına dağılmışız.

Balkanlar’da büyük ülke, büyük ulus yoktur. Bir ulus ya da bir ülke, büyük ulus, büyük ülke olmak, diğerlerinden üstün konuma gelmek istediğinde, bunun sonu her zaman trajik olmuş, bu ülke ve uluslar daha da küçülmüşlerdir. Balkanlar’da hâkimiyet kuran bir zamanların büyük imparatorlukları da bizleri tamamen yok etme savaşı içinde son bulmuşlardır; kendilerinden geriye kalanla yetinmekten başka seçenekleri de olmamıştır. Balkanlar’da yaşayan bizlerin bahtı böyleymiş. Kaderimizi, imparatorlukların yıkıntıları arasından sürükleyip beraberimizde götürüyorduk...

Konuşmasını dinlerken, Babamın, sicillerden hareket edip aynı ölçüde sevdiği başka bir alana, tarihe, bitmemiş olan, Yıkılan İmparatorluklar Işığında Balkan Tarihi projesine geçtiğini daha iyi anlıyordum. O, sesinde sezilen kendinden emin bir eda ve daha büyük kesinlikle konuşmaya devam etti:

– Ben, oğlum, tarih içinde Balkanlar’da kurban gidenleri kaydetmeye başladım. Daha Roma İmparatorluğu döneminden başlayarak, Balkanlar’da yaşayan bütün uluslar kurban vermişlerdi. Romalılar ulusları birbirine karıştırıyor, onları göçe zorluyor, yerlerinden yurtlarından ediyordu; böyle olmakla birlikte onların hiçbirini köklerinden tamamen koparmayı başaramadılar. Romalıların da, onların işlerini yapan, kendi “yeniçeri birlikleri” vardı. Onların ordularında, imparatorlardan yeniçerilere kadar uzanan bir yelpazede, Balkanlar’da yaşayan ulusların mensupları vardı.

Bizans İmparatorluğu döneminde de bahtımız aynıydı. O zaman da bizi yeryüzünden silip süpürmeye çalıştılar, ama burada başarılı olamadılar... O zamanlarda da hem imparatorlarımız, hem cengâverlerimiz, ayrıca kendi yeniçerilerimiz de vardı.

Osmanlı İmparatorluğu’nda da kaderimiz tekrarlandı. İmparatorluk bizi diğer uluslarla karıştırdı, ama soyumuzu tüke-temedi; bizi kurban etti, ama büsbütün yok edemedi; bizi hem dinimize, hem de kaderimize göre ayırdı, ama birbirimizden tamamen koparamadı...

Babamın imparatorluk zamanlarına gitmekte olduğunu hissediyordum. Tepeden tırnağa canlanmış, ruhu aydınlanmıştı âdeta; konuşmasıyla, Yıkılan İmparatorluklar Işığında Balkan Tarihi eserini tamamlayamamış olmasını telafi etmek ister gibi bir hâli vardı.

Siciller konusundan uzaklaştığının farkına varan, anlattıklarını büyük bir dikkatle dinlediğimi gören Babam sözlerine devam etti:

– Tarih yalan söylüyorsa eğer –ki çoğunlukla yalan söylediği, yalanın her zaman galip geldiği bilinmektedir– siciller asla yalan söylemez, oğlum. Tarihi birileri yazar, başka birileri ise değiştirir. Fakat hiç kimse sicillerin gerçeklerini değiştirememiştir.

Sicillerdeki, zamanın sarartıp kemirdiği bu kâğıtlardaki hayatı okumayı bilmek gerekir, oğlum.

Sicilleri okumanın alfabetesi yoktur, oğlum. Böyle bir alfabeği icat eden olmamıştır. Oysa yalan tarihin, istediğın kadar yalan alfabetesi vardır, oğlum...

Babam ilk defa, Yıkılan İmparatorluklar Işığında Balkan Tarihi adlı eserinden söz ediyordu bana. Bu eserini tamamlayamadı. Fakat Babamın bu projesinin güzelliğı ve büyüklüğü, eserin görevceliğinde, sonuçlandırılmamışlığında, belirsizliğinde yatıyordu.

Babamın bu kendi Tarihinde yazacağı her şey zamanla eskimiş olacaktı ve bütün diğeri Balkan tarihleri gibi değıştirilecek, şekillendirilecekti; yazılanların bazıları silinecek, bunların yerine yeni şeyler eklenecekti...

Halbuki Balkanlar'da çalkantılı bir dönemden geçiliyordu; zaman, ülkede gerçek anlamda sarsıntıların yaşandığı bir zamandı; bu sarsıntılara, hiç kimsenin öteki olmak, akraba dahi olsa herkese düşman gözüyle bakılan sınırın öte tarafında bulunmak, cehennem azabından farksız ayrılığa mahkûm edilmek istemediğı bu lanet topraklarda, uğursuzluk yâranıymışçasına sınırlara doğru gönderilen insanların yaşadıkları zihinsel, psikolojik ve daha bir sürü diğeri şiddetli sarsıntı da ekleniyordu.

Babamın, uzun yıllardan sonra ilk defa, Balkanlar'da herkesi, üstelik istediğı taraftan hedef alabilen sıradan, günlük tarihten nasıl söz ettiğini duyuyordum.

Babamı dinlerken, onun derin ve engin düşüncesini özüm-lerken, ancak sezilmesi mümkün olan o belli belirsiz emanetini devralırken, onun Balkan sınırlarında açıkça yaşanan bu trajedi-den duyduğu endişeyi kavramaya başlıyordum. Bir gün, Babam buna izin verdiğinde, onun Tarihini okumak, vermek istediğı mesajları kavramak gerekiyordu.

Sonunda, yorulduğunu hissetti; bense onunla konuşmaya gereğinden çok ısrar etmiş olmaktan kendimi suçlu hissetmeye başladım. Koltuğın arkalığına yaslandı. Uykulamaya başladı.

Babam konuştuğusürece Annem odaya girmedi, çünkü ona göre, Babamın kendini iyi hissettiğinin işaretiydi bu. Babamın sesi duyulmaz olunca, Annem odaya girdi. Babam derin uykuya dalmıştı artık. Bu, nefes alışından belli oluyordu. Annem üstünü örtüyle örttü.

Ben Babam uykudan uyanmıcağa kadar odasında kaldım.

XLIII

Babamın sağlık durumu giderek kötüleşmeye devam ediyordu. Fakat o hastalığa teslim olmuyordu. Mücadele etmeye, neşesini yitirmemeye, en büyük acılara meydan okurken bile hayata duyduğu o büyük sevginin canlı tanığı olmaya devam ediyordu. Bir hafif beyin kanaması daha geçirdi; bunun sonrasında konuşması daha da ağırlaştı.

O, hayatı boyunca, zamansız ve abartılı sözlerden çok, sessizliğe, suskunluğa güven besleyen biriydi. Fikirleri, gerçek sözleri onun i sessizliğinde uzun zaman olgunlaşırdı. Sessizlik onun sürgün hayatının son çemberi olmaya devam etti. Babamın derin sessizliğinin tutsağı kalan birçok söz vardı. Konuşmasında beliren yeni zorluklara rağmen, o, bundan böyle de, sessizliğinin i düzenine sadık kaldı...

Onun yanında uzun uzun kalıyordum. Günden güne bizden nasıl uzaklaştığını hissediyordum; sessizce ve yavaşca terk ediyordu bizi. Babamın mümkün olduğunca daha uzun yaşamasını sağlayacak yeni bir çarenin arayışı içinde, tıbbın gizemli dünyasına kısa sürede girebilmek maksadıyla, sık sık grştgm doktorlardan da, tıpcı ağabeyimden de birtakım bilgiler edinmeye çalışıyordum. Bu gibi anlarda, kafama üşüşen düşünceler arasında mekik dokuyordum: daha önce, Babamın siciller yolunu takip etmediğime –o, kişilik yapısı itibarıyla bunu hiçbir zaman önüme bir mecburiyet olarak koymuş değildi– zlyordum; oysa şimdi, üniversitede tıp okumayı tercih etmediğim için üzüntü duyuyordum.

Onun sicillerle ruhsal bağının kopmaması ve sağlığıyla öylesine yakından ilgiliydim ki, zaman zaman, duygularımı ve tutkularımı zor kontrol edebiliyordum. İçimde hâlâ o eski, kontrol altına alınması mümkün olmayan, Babamın İstanbul zamanını, hayatının o büyük muammasını sonuna kadar aydınlatmaya duyduğum tutkunun ataleti devam ediyordu. Babamın, üzerlerinde nadiren durduğu ve haklarında yeterince bilgi vermediği iki kilit meseleyi tamamen aydınlatmam ve bunlarla ilgili soruların yanıtlarını bulmam gerekiyordu. Bunlar, Atatürk'le karşılaşması ve dayısı Fethi Okyar Bey ile ilişkileriydi.

Bundan uzun yıllar sonra, Babamın son tanıklıklarını teybe almak istediğimde, bir saatlik bir süre içinde yapamadıklarımı, Fethi Okyar Bey'in oğlu ile yazışarak telafi etmeye çalıştım.

Uyanan bilincimin baskısı altında, fakat aynı zamanda Babamın bizi terk etmekte olduğu hissini etkisiyle, ivedi bir şekilde, fakat yine de gecikmiş olarak, onun sesini ve tanıklığını banda almaya karar verdim. Bazen kendi isteğime karşı olsa bile, bunu ivedilikle yapmaya kararlıyım.

Babam buna karşı gelmedi. Zaten hayatımızda, herhangi bir konuda bizi açık bir dille reddettiğini hatırlamıyorduk bile. Reddetmesi gereken bir şey söz konusu olduğunda, bunu başka bir yolla yapıyordu. Fakat bu defa, karşı gelmeye bile gücü yoktu; neye karşı geldiğini açıklamaya güç yetirebilmesi ise hiç mümkün değildi.

En nihayet, gazetede kullandığımız eski teybi getirdim. Teybin iki kocaman makarasını yerleştirirken ellerim titriyordu. Anem Babamın sağlığının en kötü olduğu bir zamanda, teybi elime alıp giriştiğim bu işi onaylamakta zorluk çekiyordu. Fakat Babamın bu yaptığımı karşı gelmediğini görünce odadan çıktı.

Açık kahverengi teyp şeridi dönmeye başladı. Babamın ya-vaş sesi banda kaydoluyordu. O, sorularımı yanıtlamıyor, gençliğinin uzak bir vakasını yeniden yaşıyordu aslında.

Daha Birinci Dünya Savaşı esnasında, o uzak 1917 yılında, İstanbul'a nasıl gittiğini anlatıyordu. Hayatını baştan sona anlatmak istediğini anladım. Hastalığın sonucunda ortaya çıkan konuşma zorluğuna rağmen, ilk başta daha coşkulu ve daha akı-

cı bir şekilde anlatıyordu. Fakat çok çabuk yorulmaya başladı. En uygun sözleri bulmaya çalışıyordu. Hep aynı hızla dönen teypin makaralarına dalıp gidiyordu. Makaraların ritmini takip etmek istiyordu. Bunda başarılı olamıyordu ama. Sorduğum soruların çok çok dışına çıkıyordu. Bu konuşmada, o beni yönlendiriyordu.

Bir ara, sözleri söylemekte zorlanmaya başladı; cümleler yarıda kalıyor, ne demek istediği anlaşılmıyordu. Hafif hafif öksürmeye başladı; öksürüğü giderek arttı; bu, konuşmanın bittiği anlamına geliyordu.

Babam üzüntülü üzüntülü bana baktı. Üzgündü; gerçek mesajlarını sonuna kadar söyleyemediğine üzülüyordu büyük bir ihtimalle. Gözlerinden -konuşmanın yoruculuğundan mı yoksa başka bir nedenden mi bilinmez- ıslanan mavi iyiliğin parıltıları yayılıyordu etrafa.

Babamın anlattıkları, teyp şeridi üzerinde yarıda kaldı, fakat ağızından çıkan her söz, içimde derince yer etti. Belki de bu yüzden, Babamın banda kaydettiğim bu konuşmasını hiçbir zaman dinlemeye kalkmadım.

XLIV

Ertesi gün, gazeteci olarak çalıştığım gazetenin mizanpajı esnasında matbaada nöbetçiydim. Burada birçok yayınevinin kitapları da basılıyordu.

Matbaa arı kovanı gibi kalabalıktı. Matbaacıların kıymetli elleri binlerce kurşun harfi dizmekle meşguldü. Gazete basılırken, burada bulunan birçok yayını, baskıya girmeden önce gözden geçirme alışkanlığım vardı.

Gözüm diğerlerinden farklı bir kitap başlığına gitti:

Manastır Kadı Sicilleri

Okumaya devam ettim: – *Türk Belgeleri, Üçüncü Cilt*

Bir an şöyle düşündüm: Babam için bu ne güzel bir sürpriz.

Basılmış fakat henüz ciltlenmemiş kitaba yaklaştım. Kitabın bir örneğini elime aldım. Sayfalarını çevirmeye başladım. Genellikle kitap künyesinin verildiği, eseri hazırlayanların, çevirmenin adlarının geçtiği sayfada durakladım.

Gözlerime inanamadım!

Bu mümkün olabilir mi hiç?

Eseri hazırlayanlar arasında Babamın adı geçmiyordu, fakat çevirmenin adı da verilmemişti!

İrkildim. Çaresiz Babamı düşündüm. Bu haberi nasıl karşılayacaktı acaba?!

Henüz ciltlenmemiş olan kitabın üçüncü sayfasını da çevirdim. Beni bekleyen yeni bir sürpriz daha vardı. Sicillerin çevirisiyle ilgili bu eserin yazı kurulu üyelerinin adlarını okumaya başladım. Fakat burada da Babamın adının izi bile yoktu.

Bu büyük heyecandan, gazeteyi unuttum. Gazetenin teknik sorumlusu, baskıya hazır olan gazeteyi kontrol etmem ve rotatif baskı makinesine geçilmesine, yani baskıya izin vermem için beni çağırırdı. Kurşun kalıplara aktarılmadan önceki son baskı örneklerine göz atmadan, dalgın dalgın imzayı bastım. Gazetenin teknik sorumlusu tedirginliğimin farkına vardı, fakat buna bir anlam veremedi..

Matbaadan kolum kanadım kırılmış vaziyette çıktım. Yazılarının yayımlandığı gazetenin bir örneğini babama götürdüğüm zamanlar yaptığım gibi gazetenin basılmasını beklemedim.

Hemen eve gidip kendisine yapılan son haksızlık konusunda Babamı haberdar etmek istedim.

Baskının engellenmesi maksadıyla, mümkünse eğer, hiç vakit kaybetmeden birtakım adımlar atmamız gerektiğini düşündüm.

Mutlaka bir şeyler yapılmalıydı!

Arşivin önünde buldum kendimi. İçeri girip müdür Miron Donski'yi aramak istedim. Fakat onun yakın bir zamanda emekli olduğunu hatırladım. Görevi vekâleten yürüten, müdür vekili Psaltir Paligorov'du. Arşive, Babamla görüştüğüm sonra, ertesi gün uğramak niyetiyle yoluma devam ettim.

Arşiv binasının tam karşısında bulunan, çalıştığım gazetenin yazıhanesine doğru yürüdüm.

Başka zamanlar aynı anda birkaç yazı makinesi sesinin duyulduğu, çalışanların ortak mekânı olan odada yalnız kaldım; o ana kadar, kendimi hiç bu kadar yalnız hissetmemiştim. Yazı makineme, içimdeki büyük tedirginliğe kucak açmaya hazır, beyaz bir kâğıt koyulmuştu.

Aklımdan, olası her türlü düşünce geçiyordu.

Yazmak, içimdeki büyük acıdan kurtulana kadar, dünyayı yapılan bu büyük haksızlıktan haberdar edene kadar yazmak istiyordum.

Balkanlar'da yapılan en büyük haksızlıktan bahsetmek.

Kendime hâkim olmayı başardım. Yazı makinesindeki kâğıt boş kaldı. İş saati bitmek üzereydi. Herkes gitmişti.

Düşünceli düşünceli, telefona doğru yürüdüm. Babamın yanma gitmeden, tedbirimi almalıydım. Tedbir almadan, bu haberi damdan düşer gibi söylememeliydim.

Onun tek başına bir şeyler yapabilmesi zordu. Evden dışarı çıktığı çok nadirdi. Arşiv onun için unutulmuş bir kurumdu. Geçmişe çok zor dönüyordu. Hayatı boyunca o hep öyleydi...

Uzun süre telefon başında durdum. Telefon, yalnızlığım içinde benim biricik müttefikimdi.

Sonunda karar verdim. Arşive telefon ettim. Santralda çalışanın sesi geldi kulağıma. Beni Psaltir Paligorov'un makam odasına bağladılar.

Benimle konuşmayı kabul etti. Telefon edişimin onu şaşırtmış olduğunu sezdim.

– Aha, sizsiniz demek! Yeni bir şeyler var mı? Babanız nasıl?
– diye seslendi Psaltir Paligorov.

– Babam çok iyi!

– Onun yanından mı sesleniyorsunuz?

– Hayır! Onun yanından seslenmiyorum! Onun için sesleniyorum!

– Bu da ne demek oluyor?

– Matbaadaydım... Babamın sicillerinin üçüncü cildini gördüm...

İyice vurguladım: – Babamın sicilleri!

Psaltir Paligorov neyi ima ettiğimi anladı.

Araya sessizlik girdi...

Hatta bir ara, telefon bağlantısının kesilmiş olabileceğini bile düşündüm. Fakat Psaltir Paligorov tekrar seslendi:

– Ne demek istediğinizi anlayamıyorum, siz neyi kastediyorsunuz?

– Babamın adını ne tercüman olarak, ne de hazırlayanlar arasında vermeden, Manastır kadı sicillerinin üçüncü cildini yayımlıyorsunuz.

– Kitapta başka adlara da yer verilmemiştir!

– Fakat bu alışılmışın dışında, olmaması gereken bir şey!

– Eserin Yayın Kurulu öyle karar aldı.

– Fakat bu sefer, Babamın adına, onun sicillerinin Yayın Kurulu'nda da yer verilmiş değil...

Bilerek tekrar vurguladım: – Onun sicilleri.

Psaltir Paligorov'un bu sözlerime de verilecek hazır cevabı vardı:

- Fakat Babanız Arşivde çalışmıyor artık!

- Bu, adının Yayın Kurulu'ndan çıkarılmasına neden olmaz ama.

Can sıkıcı konuşma devam ediyordu. Psaltir Paligorov'un söyledikleri inandırıcı şeyler değildi. Devam etmek durumundaydım:

- Siz bundan önce bir kez daha Babama ve onun sicillerine karşı haksızlık yaptınız. Siz yayımlanan sicil tercümelerinin telif hakkını elinden adlınız! Bu hiç görülmemiş bir şeydir!

- Babanız sicilleri iş saati içinde tercüme ediyordu - diyerek Paligorov bu konuşmaya son noktayı koymak istedi.

Sicilleri tercüme edenin Babam olduğunu itiraf ettirmiştim. Bundan cesaret alarak sözlerime devam ettim:

- Babamın sicilleri işyerinde tercüme ettiği doğrudur, ama o bunları evde de tercüme ediyordu... Gece gündüz hem de... Takati kesilene kadar..

- Yanlış etmiş, evde de tercüme etmekle yanlış etmiş. Bunu yapmaması gerekirmiş! Bu, geçerli arşiv kurallarına uygun değildir.

Bu bürokratik düşünce tarzı herhangi bir yorumu hiç hak etmiyordu belki, ama ben devam ettim yine de:

- Telif hakları kalıcıdır. Burada hak ihlalinin söz konusu olduğu apaçık!

- Aslında, sizinle tartışmak, hele hele bunu telefonla yapmak zorunda değilim!

Babanız kendisi Arşive gelsin; biz onunla iyi anlaşırız!
- dedi Paligorov, bu konuşmayı bitirmek niyetinde olduğunu bana açıkça bildirmek istercesine sözü kısa keserek.

- Eh, yoldaş Paligorov, Arşivde çalışarak geçirdiği onca yılın ardından bile babamı anlayamadıktan, anlamak istemedikten sonra... bunu şimdi yapmanıza çok az bir zaman kaldı... O artık hiçbir zaman Arşive ayak basmayacaktır.

Psaltir Paligorov ahizeyi kapattı.

Halsizdim; Babamın yanına gitmek üzere dışarı çıktım.

XLV

Gazetenin yazı işleri binasından çıktım.

Nehir kenarında düşünceli düşünceli yürüyor, eve doğru gidiyordum.

Cumbada, kaygılı olduğu göze çarpan Annemi gördüm. Yüzüme yansıyan tedirginliğimi hemen fark etti.

– Oğlum benim, anasının kuzusu, ne oldu sana? Tedirginliğin gözlerinden okunuyor!

– Siciller, Babamın sicilleri, Anne... – diyebildim sadece ve başladığım cümleyi tamamlayamadım; iç huzursuzluğumu gizleme, göz yaşlarımı tutma çabalarım boşunaydı...

– Ah oğlum, gene mi o lanet olasıca siciller! Onları ortaya çıkardığı andan bugüne kadar acıdan başka bir şey görmedik... Siciller yüzünden hayatı bile kaymaya başladı... – Annem de cümlesinin sonunu getiremedi.

Fakat kendini çabucak topladı ve sözüne devam etti:

– Birkaç geceden beri çok zor uykuya dalabiliyor. Az uyuyor. Uyandığında ise sicillerle konuşuyor; diğer sicillerin nerede gizlendiğini söylemelerini istiyor...

Hiç durmadan annesini anıyor. Nerede olduğunu soruyor. İstanbul'da temelli mi kaldı, yoksa sicillerden birinde mi gizleniyor, diye sayıklıyor. Gece gündüz hep aynı şeyleri tekrarlıyor.

Bütün bunlara bir anlam veremiyorum, oğlum. Siciller, geçireğinden çok hayatımıza karıştı... Sicillerin dünyasından çıkabilmemiz çok zor...

– Babam sicillerden çıkmanın arayışı içindedir mutlaka.

– Ne arayışı oğlum, sicillerin içinde daha da kayboluyor giderek...

Annem Babamın kitaplık odasına girmeden, sicillerle ilgili tedirginliğimin nedenlerini açıklamamı bekliyordu...

– Babama karşı işlenen bir haksızlık daha, Anne! Sicil çevirilerini, onun adını vermeden, ondan hiç söz etmeden yayımlıyorlar – diye bütün gün tanık olduklarımı kısaca, onun anlayacağı şekilde özetlemeye çalıştım.

Verdiği karşılık kısa oldu:

– Olsun oğlum, yayımlasınlar; bizi rahat bıraksınlar yeter ki.

Eve getirdiğim, ona da yansıyan tedirginliğin ardından söylediği bu sözlerle tekrar huzur bulmuştu âdeta. Sakin sakin sözlerine devam etti:

– Dikkat et, oğlum, o lanet olası sicillerle ilgili şeyleri Babana nasıl söyleyeceğine dikkat et. Kendi tedirginliğini ona da aktarma!

Buna dayanamaz artık... Nelere katlanmadı ki o siciller yüzünden? Hayatına, bizim hayatımıza da yüzyılların ağırlığı çöktü sicillerin ortaya çıkışıyla!

Babamın yanına gittiğimde, sakın görünmeye çalıştım. Büyük çalışma masası ve karyola arasında bulunan koltukta oturuyordu. Elleri arasında, Sokol Meçevski'nin Arşivden gizlice getirdiği sicillerden birini tutuyordu. Anne tarafından ailesinin köklerinin sırrının bu sicilde gizli olduğunu tahmin ediyordu.

Annemin uyarısı üzerine, sabahki olayları, mümkün olduğunca sakın bir şekilde Babama anlatmaya çalıştım...

Daha genç olduğu yıllarda, Babam rakiplerinden gelmesini beklediği, yönü belli olmayan darbeleri cesaretle, herhangi bir tepki ve tereddüt göstermeden karşılıyordu. Hayatı boyunca maruz kaldığı bu gibi darbelerin haddi hesabı yoktu. Sabrını ve ayağının altındaki sağlam zemini kaybetmeden, içinin derinliklerinde, direnişini sürdürmeyi başarıyordu. Fakat şimdi, yılların ağırlaşan yükü altında, hayatın kimyası yapacağını yapıyordu. Daha küçük bir darbeden bile, mavi gözlerinin neredeyse sönmüş olan parıltısında, dallanan mor damarlarıyla alacalanmış uzun kemikli ellerinin titreyişinde, heyecanı açıkça fark edilecekti.

Tedirginliği, fakat aynı zamanda bu tedirginliğini hafifletme, açığa vurmama gayreti de gözden kaçmıyordu. Görünüşte sakınleşmişti; tek bir söz söylemeden, epey uzun bir süre, derin

sessizliğinin dünyasında öylece kalakaldı. Fakat ben, kocaman kalbinin derinliklerinde, yenilgi ve ayak direme arasında bir şeyin, büyük bir şeyin kırılmaya devam ettiğini hissediyor, hatta böyle olduğunu yüzde yüz biliyordum.

Annemin, etkisi yoğun olabilecek sözlerden uzak durmam konusunda beni uyarması iyi olmuştı. Bu sözler, insanı sahiden de öldürebilir bazen. Oysa biz, onların zavallı çocukları, ebeveynlerimiz hayattayken, kendi zayıf yanlarımızı unutarak, onların sonsuzluğuna, sınırsız güç ve sonsuz metanetlerine, asla yenik düşemeyeceklerine inanmaktayız. Bu, yıllarca böyle sürüp gitmektedir hep. Daha sonraları, bunun bilincine vardığımızda, kendimizi çok zor affedebilmekteyiz.

Şöyle ki, bir hayli ilerlemiş yaşıma rağmen biz çocuklardan bazıları, uğradığımız küçük bir haksızlık ya da yaşadığımız bir acıyla ilgili şikâyetimizi dile getirmek, ondan çare, nasihat ya da destek aramak maksadıyla Babamın yanına gittiğimizde, hastalıktan büsbütün çökmüş, vücudu yüzlerce insülin iğnesiyle delik deşik hâle gelmiş olmasına rağmen, kendini biraz toparlamış gibi görünen, fakat çok zor hareket edebilen o zavallılık bizi cesaretlendirir; içini dolduran, hayatı, bedeninin ve ruhunun son canlı atomuna kadar içme arzusu ve umuduyla bize sonsuz bir güç aşı-lardı...

İşte ben, kendimi Babamdan bile daha güçsüz hissediyordum şimdi, çünkü sicillerinin, onun hayat eserinin çalınması haberini ona ulaştıran ben, yalnız ve yalnız ben olmasaydım, bu güçsüzlüğe neden olan, bir türlü başımdan def edemediğim yeni zihinsel ıstırap da Babama ulaşmış olmayacaktı belki. Bedeninde ölmeye başlayan her şeyin ölümünün daha da hızlanacağını pekâlâ biliyordum; bunun tamamen böyle olduğunun bilinci içindeydim, fakat başka türlü davranmaya da gücüm yetmiyordu. Bunun için, kendimi suçlu görüyordum. Belki de bu gibi anlarda, büyük ıstıraplara maruz kalan vücudunda, yorgun düşen ruhunda çok zor kontrol edebildiği, kendi gençlik tedirginliğimi, kendi isyanımı aktardığımı düşünerek kendimi teselli ediyordum.

Tek bir söz söylemeden beni dikkatle dinledi. Öyle anlar vardır ki sessizlik söylenen sözlerden daha güçlüdür. Koca bir hayatın biriken bütün sessizliği. Söyleyeceklerimi tamamladık-

tan sonra Babam yavaş yavaş koltuğundan doğrulmaya başladı; sessizliğini bozmaya gücümün yetmediği besbelliydi. Çok zor doğruluyordu.

Fakat dengesini kaybedeceğini hissettiği an, bastonuna sıkıca sarıldı, durabildiği kadar uzun bir süre dimdik ayakta durdu. Çalışma masasına, o hiçbir zaman terk etmediği, takati yerinde olduğu zamanlar sicillerindeki ruhların ordularıyla savaşıyor, İmparatorlukların Çöküşü Işığında Balkan Tarihi eserinin henüz keşfedilmemiş son sözlerini araştırarak mesajlarını dünyaya gönderdiği hayatının kalesine kadarki birkaç adımlık mesafeyi, çok zorlanarak geçti. Uzun süreden beri kendisi için dünyanın yerini alan kitap dolu odasında, neredeyse sonuna gelen hayatının bu birkaç adımını daha attı.

Annemin, üzerinde daha uzun süre oturduğunda rahat edebilmesi için yastık koyduğu ahşap sandalyeye oturdu.

Beyaz bir kâğıt yaprağı aldı.

Başından geçen bütün bu felakete rağmen, kitap sayfalarını çevirdiği ve yazmak için giderek daha az kullandığı sağ elinin canlılığını hâlâ koruduğundan mutluluk duyuyordu.

Kâğıdı yazı makinesine takmaya çalıştı. Bu, geçirdiği inmeden sonra, bir çeşit kendi gücünü sınama girişimiydi de aynı zamanda.

Bütün gücünü topladığı o anda, Allah'ın, dünyaya seslenmek maksadıyla kaleme almak istediği bu son mektubunu yazmasına en nihayet yardım edeceğini hissediyordu.

Yazı makinesine taktığı kâğıdı çıkardı. El yazısıyla yazmaya karar verdi.

Babam çoğunlukla mürekkep ve tahta kalemin ucuna takılmış kalem ucuyla yazardı.

Mürekkep kurumuştur neredeyse. Hokka içinde, Babamın bir şekilde kalem ucuna almayı başardığı iki-üç damla mürekkep vardı hepi topu. Neredeyse hareketsiz olan parmaklarının arasında zar zor tutabildiği, kâh sola kâh sağa kayan tahta kalemi uslandırmaya uğraşıyordu.

Kalem ucu beyaz kâğıt üzerinde, Babamın düşüncelerinin ritmiyle uyum içinde yavaş yavaş hareket ediyor, yalnız bazı anlarda, onun gözden kaçmayan huzursuzluğu nedeniyle hızlanıyordu.

Birkaç sözle hayatının özetini yazmak, Balkanlar'da geçen hayatını yansıtacak istiareyi bulmak istiyordu. Eserini çapulculardan koruyabilmesini sağlayacak o birkaç manevi kurşunu keşfetmek istiyordu.

Zavallı Babam, bu tahta kalemi bir kalem değil de mızrak, son mürekkep damlasını mürekkep damlası değil de damarlarında akan kanının son damlası farz ederek, beyaz kâğıt üzerinde çok zor kontrol edilebilir ve durdurulabilir düşüncelerinin koltuk değneğiymişçesine elinde sıkıca tuttuğu bu tahta kalemin yardımıyla, kendi vücudunu, kendi ruhunu, kendi hayatını dimdik tutuyordu.

Öyle anlar oluyordu ki, insan, ıstırapların alfabetisiyle, acının diliyle yazmayı öğrendiğini sanıyordu. Yazılan her harf bir bölüm oluyordu. Büyük bir güçlkle cümle içinde bir araya getirilen birkaç söz ise hayatının büyük protestosunu dile getirmeliydi. Fakat bu protestosunu tamamlayabilmeye ne fiziksel, ne ruhsal gücü yoktu. Hayat kitabından âdeta büyük acıyla kopartılmış olan bu lanet olası kâğıt üzerinde, önce bir zamanlar yargıçlık, ardından Osmanlı'dan sosyalist döneme kadar hem yargıçlık hem avukatlık yapan kendini yargılaması; son suçlamasını özetlemesi; en nihayet de, sicilleri çalanları mahkemeye verip veremeyeceği konusunda bizzat karar vermesi gerekiyordu...

Babam yazdıklarını tamamlamak üzereydi. Bütün yazılanlardan sonra, kâğıt üzerinde epey boş yer kaldı. Vermek istediği mesaj, tıpkı hayatı gibi, sicillerle ilgili büyük arayışı gibi, sicillerin mesajlarının keşfedilmesi çalışmalarını gibi yarıda kaldı.

Sonunda kâğıdı bana uzattı ve şöyle dedi:

- Bu kadar, oğlum... benden bu kadar...

Telif haklarının ihlali ile ilgili bu şikâyet dilekçesini sen iyice daktilo et...

Bildiğin gibi tamamlamla...

Kitaplarım arasında bir yerde bulunan, Federal Halk Meclisi tarafından getirilen, 10 Temmuz 1950 tarihli Telif Hakları Yasası'nı bulmayı da unutma.

Yarın gene gel, bundan sonra izleyeceğimiz yolu konuşuruz.

XLVI

Babamın titremeye başlayan sağlam elinde tuttuğu kâğıt yaprağını aldım. Beni hayrette bırakan kâğıt üzerinde, Babamın, hayatında sarf ettiği ilk tepki sözlerini görüyordum. Kendine güven duygusunun geri gelmiş olması bana mutluluk verdi. Bu iyi işte, mücadele etmeye devam edecek, diye düşündüm.

Babamın el yazısı pek fazla değişmiş değildi. Sağlığı yerinde olduğu zamanlarda da yaptığı küçük imla hatalarının gene tekrarlandığının farkına vardım. Bunu iyi bir işaret olarak yorumladım...

Zavallı Babacığım, hayatı boyunca üç ayrı alfabeyle yaşamaya çalışmasına rağmen, buna tamamen alışmamıştı bir türlü. İlk başta, doğrusu henüz İstanbul'a gitmeden önce, yazılarını Latince alfabeyle, soldan sağa yazıyormuş; daha sonra, Osmanlıca, Arapça yazıyı sökmüş. İstanbul'da, yazılarını sağdan sola yazıyormuş. Osmanlı yazısı ile yazdığı ilk metinleri, İstanbul'un usta hattatları bile onun gibi yazmakta zorlanırdı. İstanbul'dan ana yurduna döndüğünde, Latince'ye dayalı Arnavut alfabesini kullanarak, yine soldan sağa yazmaya başlamış. Yurdunu terk ettikten sonra ise gene soldan sağa, ancak bu defa Kiril alfabesiyle yazmaya devam etti.

Latin yazısıyla kaleme aldığı metinlerde, bazen gayri ihtiyari olarak tek tük Kiril harfi kullandığı oluyordu, bazen de bunun tam tersi durumlar söz konusuydu. Babamın, üzerinde bir şeyler yazdığı kâğıda yazılanların en önemli yanı bu değildi ama.

Harflerin bazıları, maksatlı ya da maksatsız, âdeta canlanmışçasına satırların dışına taşıyor, Babamın, bilinçaltında taşıdığı bazı anlamlara tanıklık ediyorlardı. Belki de bunlar, içinde saklı kalmasını istediği protestosunun işaretleriydi...

Uzun süre durdurmaya gayret ettiğim gözyaşlarıma güçlük hâkim oluyordum.

Yazarken sarf ettiği çabadan yorgun düşen Babam güç halle koltuğuna dönebildi. Sakinleştiğinde, kâğıt üzerine yazdıklarını okuyabilirdim artık. El yazısıyla yazılmış, altı çizili şöyle bir başlık atmıştı:

Ağır Telif Hakları İhlali

Başlığın altına Miron Donski'nin adı yazılıydı; Babam kendisine, Devlet Arşivi'nin müdürü sıfatıyla hitap ediyordu.

Altındaki metin şöyleydi:

Türk Belgeleri Derlemesi'nde yer alan belgelerin Makedonya H[alk] C[umhuriyeti] Devlet Arşivince yayımlanmasıyla, Ulusal Tarih Bilim Enstitüsü tarafından ağır telif hakları ihlali yapılmıştır.

Burada durdum.

Okumaya devam edebilecek durumda değildim.

Babam hafif bir uykuya daldı.

Annem oradaydı. Üstünü örtüyle örttü.

Rahatlamış olarak mırıldandı:

– Ey canım Allah'ım, en sonunda uykuya daldı. İçi rahatladı herhalde...

Bu, Annemin epey zamandan beri âdeta ne olduğunu unuttuğu mutluluktan payına düşen bir kırıntıydı sadece. Bir süre daha Babamın yanında kaldım. En sonunda derin bir uykuya daldı.

Siciller açık kaldı...

Hayatının yazılan son sayfası ile Babamın kitaplığından çıktım. Evet, o, ömründe ilk defa, kendisine karşı yapılan son haksızlığı açıkça protesto ediyordu. Bu protesto eden, onun bir parçası olan, daha önceleri Babamın boyun eğdiği haksızlığa boyun eğemeyen yeni neslin mensubu ben miydim yoksa.

Gözlerimi, surlarına yakın güney denizinden gelen martıların konduğu yükselen Kale'ye dikmiş, nehir kenarında yürürken düşüncelere dalmıştım. Babamın kaderini, üç Balkan imparatorluğunun yıkıntılarından ortaya çıkan labirentin içinden, ailesi

ile birlikte Batı'ya ya da Doğu'ya bir çıkış arayarak başarılı bir şekilde sıyrılışını, kim bilir kaçınıcı kez düşünüyordum.

Babam, Balkanlar'daki kaderciliğin ve hoşgörünün bir çeşit vasiyetnamesi olan kendi Tarihinin son başlığını, hayatının yazmakta olduğu en etkileyici sayfalarını kâğıda dökmeyi başaramadı.

Bense şimdi, onun hayat kitabından çekilip çıkarılmış, bir protesto gibi biten sayfayı tutuyordum ellerim arasında,

Nehirden, büyük kent meydanından uzaklaşırken, Babamın, ömründe hiçbir zaman kendi otoritesini, kendi kaderini, izlenmesi gereken olası, ataerkil bir paradigma olarak bizlere zorla benimsettirmeye kalkmadığını da düşünüyordum. Meyvesi olgunlaşana kadar, kuşku ya da kabul çiçeğinin, her birimizin kafasında açmasına izin veriyordu.

Artık gurubunun ilk anlarını yaşayan Babamın hayatının özüne bu kadar girmiş olduğum, olgunluk yaşlarının sabahı sayılan o sıralar, onun büyük yoluna ulaşmakta gerçek anlamda ne kadar geciktiğimi açıkça görmeye başlıyordum; daha sonraları, maalesef zamanın beni ebediyen uzaklaştırmış olduğu bu yoldan yürümeyi öylesine çok arzulamıştım ki.

Şimdi, zorlandığı için Babamın üzerine bir şeyler yazdığı bu kâğıt yaprağını, bir bakıma kendi mahkûmiyetim olarak da hissediyordum...

Babamın uykusuzluğunu, onun iç sessizliğinin dibine kadar uzanan düşüncelere dalma alışkanlığını devam ettirircesine, geceyi eski, Osmanlı defterlerine dönüşünü sağlayacağını umduğum sicillerle ilgili karşı stratejimi hazırlamakla geçirdim.

Babamın beyaz kâğıt yaprağı üzerindeki eğri büğrü harflerini, onun son Balkan savaşının öncesini hikâye eden, hayat meselinin son kısmı olarak görüyordum. Birbirinden kopuk harflerin göze görünmeyen koridorlarından sessiz, sakin gidişini hissediyordum...

Derin hüznün veren düşüncelerden sıyrıldım. Önce el yazısıyla, ardından daktiloyla, Babamın şikâyet dilekçesini birkaç değişik biçimde yazdım. Gece yerini güne bırakmıştı artık. Elimde, son şeklini verdiğim, Babamın şikâyet dilekçesini tutuyordum.

XLVII

Annem merak ve sabırsızlıkla evin kapısı önünde bekliyordu beni. Hızlı adımlarımı daha uzaktan sezivermişti. Yüzünü kaplayan tedirginlik ifadesini gizlemeye ne denli gayret gösterse de, bu sefer içindeki hüznün dışa vurmasını engelleyemedi. Tüylerim diken diken oldu:

- Babam...? - diyebildim sadece.

- Yaşıyor, yaşıyor...

Sakinleştim. Anneme yavaşça sordum:

- Gece kötü bir şey olmasın sakın?

- Hayır, bir şey olmadı, oğlum; bütün gece uyanıktı... Hastalık onu odaya bağladığından beri hiç bu geceki kadar uykusuz kalmamıştı... Beni korkutan da bu zaten, oğlum...

Babamın kitaplığına girdim.

Sadece uyanık, her zamankinden daha uyanık değil, aynı zamanda ayaktaydı da; tıraş olmuştu; yıllarca Arşive giderken giydiği takım elbisesi vardı üzerinde. Hatta kravatını bile takmıştı.

Bastonunun yardımıyla, yattığı karyoladan çalışma masasına kadarki mesafeyi bile tek başına yürümüşü.

Yeni bir göçü düşünmeye başladığı zamanlardaki gibi, yıllar yıllar sonra küreyi döndürdü. Dönmekte olan küre, hayatının sürgününde aşamadığı yolları gözleri önüne seriyordu. Çok uzun zamandan beri, dünya, bütün kitaplarının bulunduğu bu odada son buluyordu onun için. Orada, kalan son enerjisiyle, Annemden başka hiç kimsenin bilmediği sırasını hayatının sonuna

kadar korumayı düşündüğü kitaplarını okuyordu. Yatakta geçirdiği uzun ve can sıkıcı sürelerin sonunda ayağa kalktığında, koltuğuna geçip oturuyordu. İşte o zaman, ağır hareket eden eliyle sayfalarını evirip çevirdiği bütün kitapları canlanıyor, bayram ediyordu. Bunlar, kitaplarla içli dışlı hayatının bayram havası içinde geçen son anlarıydı da aynı zamanda. Onu hayatta tutan tek şey kitapları, diye fısıldadı Annem.

Hayatında hiç yeri olmayan ve olması da imkânsız bir bayram kutlaması için gereken bütün hazırlıklar yapılmıştı.

Hiç kuşkusuz, son derece obur Balkan tarihi içinde geçen bir ömür boyu elde edilen bütün galibiyetlerin hepsinden kıymetli olan, yenilginin son zaferi görünürdeydi.

Böyle olmakla birlikte, Babamın uykusuz geçirdiği gecede ortaya koyduğu, kitaplarının en yeni sırasından bir anlam çıkarılabileseydi eğer, bu, vasiyetinin aşağıdaki anahtar sözcükleri olabilirdi hiç kuşkusuz: - Sicilleri ile ilgili araştırma, onun bıraktığı ve artık hiçbir zaman devam ettiremeyeceği yerden sürdürülsün.

Peki, bu araştırmayı kim sürdürmeliydi?

Çözülmesi gereken büyük bir muammaydı bu.

Kitaplığın ilk sırasının ortasında, Babamın kitaplarının yanında, birkaç sicil yer alıyordu; sicillerin yanı başında hem onların hem de bütün Osmanlı döneminin kökenini açıklayan kitaplar, incelemeler bulunuyordu.

Kitapların orta yerinde, dedelerimizin terk ettikleri Deniz ve Göl kıyısındaki evlerin anahtarlarının bulunduğu, bir çiviye asılı Annemin anahtar destesi sarkıyordu.

Babamın kilit sicillerinin biri yanında, kendisine verilen, gerçeği söylemek gerekirse, göğsüne sadece bir defa taktığı, en alt derece Sosyalist Emek Nişanı da yer alıyordu.

Babamın kitapları yanında, bir arada duran, çoktan unutulmuş kilitlerin anahtarları ve Nişan, onun vasiyetnamesinin olası gerçeklerinden birini açıklar gibiydi. Fakat burada, onun odasında, aslında bir dönem kapanmış oluyordu.

Annem, son ziyareti esnasında, Sokol Meçevski'nin Arşivden getirdiği kitaplar ve siciller arasında, Babamın bütün gece bir şeyler arayıp durduğunu söyledi bana.

Babam, en nihayet, kalan ömrünün görünen ufkunda belir-
mek üzere olduğuna inandığı, uzak atalarıyla ilgili bir sonraki
sicilin yakınlığını seziyordu. Meydana çıkarılacak olan bu sicil,
sonunda, annesinin atalarının köklerinin bu topraklarda mı ol-
duğu, yoksa uzak, çok uzak bir geçmişte, atalarının Anadolu'dan
mı buralara geldikleri sırrını açıklığa kavuşturmalıydı.

Fakat zaman, sicilin en önemli yerini silmişti. Babamın, gece
içinde, eksik kâğıt parçası ile büyük mücadelesi, işte burada baş-
lamıştı. Kâğıdın silinmiş kısmında nelerin yazılmış olabileceğine
dair bütün tahminlerini sesli sesli söylemiş durmuştu. Cumbada
Babamın söylediklerine kulak veren Annem ise onun gene si-
cillerle konuştuğunu sanmıştı. Annesine, annesinin yakınlarına
bir bir sesleniyormuş. Kalan son kuvvetiyle, gözlerinin sönmek
üzere olan feriyle, sicilin silinen yerinin olası içeriğini çözmeye
çabalıyormuş.

Başaramamış.

Onun bu arayışı, şafak sökene kadar, Annemin, artık alış-
kanlık hâline gelen, Babamın hayatının hâlâ Babamın kitapları
arasında devam edip etmediğini kontrol edercesine odaya giri-
şine kadar sürmüştü. Bu olanlar, Babamın, çoktan elinden alınan
sicilleri de kapsayacak şekilde araştırmasını sürdürebilmesi
umudunu canlandırması beklenen, elimdeki durumu belirleyici
kâğıt yaprağı ile gelişime kadar devam etmiş.

Babamın, kalan ömrü ve ölümle yaptığı anlaşmadan Anne-
min haberi vardı. En sonunda köprü rolündeki sicili keşfetme-
sini sağlayacak olan, Babamın kitaplarının son sırasının taşıdığı
anlamın da bilinci içindeydi; bu köprü-sicil, hayatın ötesinden
bile olsa, annesinin, Doğu'ya giden o uzak yolda kendisini ya-
kınlarıyla buluşturmasına ya da en nihayet ruhunu kaderin be-
lirlediği yerde teslim etmesine dair vasiyetini yerine getirmeliydi.
Sicilin silinen yerinde yazılı olan da buymuş aslında.

XLVIII

Babam en güzel kıyafetlerini giymiş, sicil üzerine eğilmiş, elindeki büyüteçle silinmiş olanı, görünmeyeni görmeye çabalıyordu. Israrlıydı; kaderimizi belirleyici olduğuna inandığı sicilin, içinde gizlediği sırları en nihayet açığa vurmasını bekliyordu.

Öylesine dalmıştı ki benim orada olduğumun farkında değildi hâlâ.

Kendi aile Atlantis'inin kapıları önündeydi herhalde. Giyinip kuşanmış ve kitaplarını yeni bir sıraya mecbur etmiş olması bu yüzdendi belki.

Eureka diye haykırabilmenin fiili yolunu keşfetmesini sağlayacak olan bu simyasal araştırmanın formülünü tamamlayabilmek için sadece bir harfe, bir heceye, sonunda da bir kelimeye daha ihtiyaç duyuyordu sanki; onun düşüncesine göre, böylece Osmanlı dönemine girip çıkması, nihayetinde de hâlâ yeniçeri genlerini taşıyan ailesinin, ulusunun, birbirine karışmış bütün diğer Balkan uluslarının o büyük kimlik bilmecesini çözmesi kolaylaşmış olacaktı.

Son sicilde gizli olan fiili eureka'nın, insanların ve ulusların zamanlarını, durduruldukları, bölündükleri, efsane ve mitlerle yamalandıkları yerde birleştirmesini sağlayacağına inanıyordu.

En sonunda, aralarında ortak olan, bölünmesi imkânsız fakat daima yeni kurbanların verilmesine yol açan bir şeylerini taksim eden insanları ayrılığa iten o zamanları birbirine bağlayabileceğine inanıyordu.

– Sen burada mısın, oğlum?! – dedi sicillerin dünyasından çıkan Babam, yüzünü saran ciddi ifadeyi eskiden olduğu gibi yine yumuşatan tatlı sesiyle.

Bakışını tekrar sicile çevirdi. Kısa bir sessizlik girdi araya.

En sonunda sicili bir yana bıraktı. Okuduğu metne tekrar dönmek niyetiyle büyüteci elinde tutuyordu.

Elimde tuttuğum, üzeri yazılı kâğıt yaprağına baktı. Söylemek niyetinde olduğunu söylemesine izin vermeden konuya girdim:

– Baba, ben bütün gece senin şikâyet dilekçenin son şekli üzerinde çalıştım...

O, tatlı bir ifade ile gözlerimin içine baktı ve şöyle dedi:

– Oğlum, ben de uzun uzun, bütün gece düşündüm. Nasıl bir karara vardığımı biliyor musun, oğlum?...

Ona şaşkın şaşkın baktım. Bu da ne demek oluyordu şimdi? Düşüncesini mi değiştirdi yoksa? Olamaz, böyle bir şey yapacağına inanmıyorum!

Babam sözlerine devam etti:

– Ben, tercüme ettiğim sicillerin yayınlanmasıyla gasp edilen telif haklarımla ilgili, Arşive şikâyet dilekçesi vermeyeceğim, oğlum.

Tam o sırada, hiç değişmeyen, odaya çekidüzen verme ve bir şey isteyip istediğimizi sorma bahanesiyle Annem içeri girdi.

Babam sakın sakın konuşmasını sürdürdü:

– Oğlum, siciller, her zaman kutsal, fazlasıyla kutsal şeylerdi benim için; onları birtakım itirazlarla, şikâyetlerle ya da davalarla kirletmem.

Babamın ne diyeceğini duymak için orada kalan Annemim, bu sözleri duyar duymaz rahatladığını açıkça gördüm. Annem bana baktı. Ben, şaşkınlık içinde, susuyordum. Böyle olmasını hiç beklemediğim o anda, asıl söylemem gerekenleri söyleyebilecek durumda değildim.

Babam aynı sükûnet içinde sözlerine devam etti:

– Bizi siciller kurtardı, oğlum.

Ömrümüzü uzattılar...

En muhtaç olduğumuz zaman ekmeğimiz de, umudumuz da oldular...

Sicilleri keşfetmemden önceki yıllar çok ağır yıllardı.

Mahkemede kara günler bekliyordun beni...

Sicillerin aydınlığı kaderimizi değiştirdi...

Babam kendi iç sessizliğinin sarmalından çıkmak üzereydi.

En nihayet, sessizliğini azat etmek üzereydi.

Söylediği son sözlerin etkisi altında, o an, Babamın bütün çalışma hayatını aklımdan geçirdim.

Osmanlı kadılık diplomasıyla başlayan sosyalist yargıçlık kariyerinin çok çabuk son bulmasının ardından, kurtuluşu Partide aramak gibi bir niyeti de bulunmadığından, Babamın kaderi de, ailenin geleceği de, gerçek anlamda belirsiz bir hâl almıştı. O dönem, sahiden de zor bir dönem olmuştu onun için; hayatının en zor dönemi belki de.

Babam konuşmasını sürdürdü:

- Sicillerden, ne takdir edilmek, ne şöhret kazanmak gibi bir beklentim olmadı, oğlum...

Benim için siciller sizsiniz; sağ salim, kurtulmuş çocuklarım benim.

Anneme baktım...

Yüzünde gözyaşları gördüm.

Babam sustu. Gözlerine, sicillerden birinin yeni anahtarını keşfettiği anlarda gözden kaçmayan o eski parıltı dönüyordu yine. Şimdi bile, kalan ömründe keşfedilmeyi bekleyen anahtarlardan birini keşfeder gibi bir hâli vardı. Gözlerinden yeni bir aydınlık fışkırıyordu. O an, üzeri, ruhunun damarlarına uzanan kırmızı kılcal damarlarla nakşedilmiş göz aklarının uçlarını, okumaya sarf ettiği gayret sonucu ortaya çıkan gözyaşlarının mı ıslattığını, yoksa bunların, ruhunun derinliklerinde gizli, hüzün gözyaşları mı olduğunu bilemiyordum.

O anlarda, Babamın, kalan bütün gücünü seferber ederek, içinin derinliklerinde, gözyaşlarını tutmaya büyük bir çaba sarf ettiğine emindim. Böyle olmakla birlikte, gözlerinin iki ucunda, nedeni belirlenemeyen iki damla gözyaşı göze çarpıyordu.

Babam yeniden topladığı güç ile konuşmaya devam etti:

- Oğlum, ben hayatım boyunca kadıydım. Yargıçtım. Avukattım...

Benim dedelerim, Balkanlar'da kadılık yaptılar. İstanbul'da da kadıydılar. Onlar Osmanlı İmparatorluğu'nu yargılayanlar-

dı... Atatürk döneminde de yargıç oldular. Ben her şeyi, kadılığı da, yargıçlığı da onlardan öğrendim.

İki, hatta ikiden çok dönemde yargıçlık yaptım. Fakat en uzun süre, yıkılan imparatorluğun büyük ataletinin kadısı olarak kaldım. Balkanlar'da, hem krallık dönemde, hem sosyalist dönemde yargıç olarak hayata devam ettim...

Eğer Allah varsa ve eğer hayatının herhangi bir döneminde varlığını sezdirmediği olduysa –ki Allah gerçek dua keşfedildiği zaman keşfedilmiş olur– bu, bana kadı sicillerinin aydınlığını keşfetme misyonunu verdiği zaman olmuştur.

XLIX

Annem Babamın nasıl konuştuğunu duymaktan ve hayata dönmekte olduğunu görmekten duyduğu mutluluk içinde, kimseye fark ettirmeden odadan çıktı.

Babam düşüncesini söylemeye devam etti:

– Ve bil ki, oğlum, rastlantı Allah'ın takdiri olabilir...

Farklı dinlerden insanların, bu sicillerin kutsal olduklarını, bu yüzden de Dünya ve Balkan Savaşları'nı zarar görmeden atlattıklarını düşünmeleri rastlantı değildir.

Allah, her zaman sabırlı olanların yanındadır, oğlum...

Bir şey alması gerektiği bahanesiyle Annem sessizce tekrar odaya girdi, fakat asıl niyeti, Babamın, düşüncelerini anlatırken, erguvanların çiçek açtığı, cumbada oturduğu geçen ilkbahardaki gibi coşku içinde olup olmadığını görmektir; o sıralarda Babam, ailemizi daha mutlu günlerin beklediğine, sicillerin daha da büyük yankı uyandıracığına, zamanın olumlu yeniliklere gebe olduğuna inanıyordu.

– Sicillerde oğlum – diyerek, odaya tekrar dönme nedenini güya unutmuş gibi görünmeye çalışan Annemin huzurunda sözlerine devam etti Babam – her kimliğin kodu, insanlar arasındaki farkların, huzursuzlukların nedeni gizlidir...

Sicilleri aramakla geçirdiğim zaman ve onları keşfetmem, siciller üzerinde yaptığım çalışmalar, benim hayatımı doldurdu. oğlum. Tek bir hayat içinde, dolu dolu geçen birkaç hayat bahşetti bana. Fakat hâlâ tamamlanmamış birçok şey kaldı hayatımda...

Birçok alana el attım, kendimi yaptığım işe tamamen adanmış; hayatta sahiden de çok dağınık yaşadım. Hiçbir zaman nerede durmam gerektiğine dair o gerçek hissi yakalayamadım. Belki de bu arayış içinde yurdumu da, yuvarnı da, yakınlarımı da kaybettim; bütün bu kaybettiklerimin karşılığında, sicilleri keşfettim. İşte, gördüğün gibi, sicillere de kendimi fazlasıyla adadım. Böyle olmakla birlikte, benim, sicillerdeki sırları ortaya koymaya yönelik arayışım, yarım kalacaktır. Çok az vaktim kaldı...

Babam, bir an için, yumuşak bakışını Anneme doğru çevirdi. Annemin yanaklarından gözyaşları süzülüyordu: Babamın sonunun geldiğinin önsezisiydi bu.

– Oğlum – diye bıraktığı yerden sözüne devam etti Babam – sicillerdeki yorumlanmamış kalan sözler, biziz aslında... Bütün Balkan muammalarını içinde taşıyan bizleriz oğlum, bizler sadece...

Babamın, kendisi tarafından tercüme edilen sicillerin, telif hakları gasp edilerek yayımlanmış olması nedeniyle Arşive şikâ-yette bulunup bulunmayacağı, ardından da dava açıp açmayacağı sorusunun neden yersiz olduğunu, en nihayet şimdi anlamaya başlıyordum. O bunu, ağabeylerimden biri, daha Ulusal Tarih Enstitüsü'nde çalıştığı sırada Babam tarafından tercüme edilen bir çalışmanın, daha sonraları başka bir ad altında yayımlandığını ortaya çıkardığı zaman bile yapmamıştı ki...

Babam, bir an için, çalışma masası üzerindeki sicilin üzerine eğildi. Sicilde unutmış olduğu bir şeyi hatırladı; hatırladığını aramaktan vazgeçtikten sonra, eski coşku dolu bakışıyla bana baktı ve sözlerine devam etti:

– Sicillerde, oğlum, çok uzun bir zaman gizlidir...

Bütün kuvvetimi seferber ederek, sicillerde gizli olan bu zamanı, dönem dönem gün yüzüne çıkarmak maksadıyla ne denli büyük zahmetlere katlandıysam da, annemin ailesinin zaman dilimine, onların sağlam ama doğdukları topraklardan sökülen köklerine ulaşamadım. Fakat bu köklerin derinlerinde, gidiş geni ateşinin için için yandığına emindim. Osmanlı İmparatorluğu yıkılmadan önce buralardan gitmişler. Geçen onca yüzyıl sonra, kim olduklarını dahi bilmediğimiz dedelerimizin ve nesillerimizin adına, birdenbire gitmeye karar vermek kolay değildi, oğlum...

Faşızmin soluğunu enseme hissettiğim sırada, ailemi köklerinden koparıp göç ettiğimize göre, annemin gidiş genini miras alıp almadığıma dair düşünceler kafamı şimdi bile yormaktadır, oğlum.

Benim şimdi yapabileceğim tek şey, sicillerin merhametine sığınarak, ailenin her iki kökünü geçmişte birbirine kavuşturmak sadece, oğlum.

İşte, bu sicillerde böyle sırlar gizlidir...

Babamın, yazdığım şikâyet dilekçesinden söz etmeye, bilerek mi, yoksa tesadüfen mi yanaşmadığı hususunda, açık bir fikir edinemedim.

Aklımdan geçenleri izliyormuşçasına sözlerine devam etti:

– Ben, oğlum, hayatım boyunca kadılık yaptım. Fakat bir dönemi yargılamak, dahası da mahkûm etmek, benim için zor bir iştir.

Beni anladığına eminim, oğlum.

Ben şikâyet dilekçesi falan vermeyeceğim.

Babam kendi zamanının süresini tamamlamak üzereydi. Vermek istediği mesaj açıktı. Biri, sicilleri araştırmayı devam ettirmeliydi. Onun sözlerini bilinçaltı bir ima ve kibarca söylenmiş bir uyarı şeklinde algıladım.

Balkan izlerini ne denli taşısa bile, Babamın hayatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk döneminde İstanbul'da geçirilen onca yıldan sonra, Doğu ritmi içinde de geçmekteydi.

Babam Doğu zamanlarından enerji almayı bilmişti; benim Avrupai aceleciliğimin, onun ritmine çok zor uyan ritmimin aksine, kendi hayat ritmini oluşturmayı başarmıştı.

Matbaada, Babamın sicillerinin başkaları tarafından gasp edildiğini öğrenince gece gösterdiğim acelecilikle, o ana kadar kendi hayat mantığı ve ritmi olan bu huzuru kaçırılan ihtiyarı yanılttığının farkına vardım.

En nihayet, duruşması hiçbir zaman yapılmayacak olan, çalınmış sicillerle ilgili bu davada kaybeden bendim. Babamın arzusu böyleydi...

Babam, içimdeki belli belirsiz suçluluk duygusunu sezmişti herhalde. O, siciller üzerinde sahip olduğu haklar için bir şeyler

yapılması çabalarımaya bağlı bütün umutlarımaya son noktayı koyuyordu.

– Siciller, oğlum, bizim için hayatın ta kendisiydi, bundan fazlasıydı belki de. Sicillerin keşfedilmesindeki Allah'ın takdiri ve lütfu hayatlarınıza girdi...

Sizler, oğlum, zor zamanlarda başarılı oldunuz, gözde okulları bitirdiniz. Hayata emin adımlarla ve cesaretle atıldınız. İşte, siciller bu demektir...

Babamın, daha önce söylediği sözlerin taşıdığı anlamla ilgili açıklamasını bitirmek üzere olduğuna dair bir his vardı içimde

– Oğlum – diye seslendi Babam yine – biri, bu sicillerin, sizin hayatınızda taşıdıkları değerden daha büyük bir değer taşıdığını gösterebilir mi?

Babamın tatlı sesi, dostlukları kanıtlanmış en son gerçek dostları olan açılmış kitapların içinden yankılanmaya devam eden sessizlikle kaynaşıyordu.

En sonunda, cevaplanması için ısrar etmeme ortada hiç argümanım da, bunu yapmaya gücüm de kalmayan sorunun somut cevabına geldi sıra:

– İşte böyle, oğlum, dediğim gibi, tercüme ettiğim sicillerin telif haklarının ihlal edilmesine karşı şikâyetinde bulunmam boşuna olurdu...

Babam kısa bir süre daha, iki kâğıt yaprağını elinde tuttu: kâğıtların birinde, kendi yazdığı şikâyet dilekçesinin metni, diğesinde ise aynı metnin düzeltilmiş, daktilo edilmiş örneği vardı.

Kalan son kuvvetini toplayarak, hareket ettirebildiği sağ eliyle kâğıt yapraklarının ikisini de güç halle buruşturdu, iki kâğıt top hâline getirdi.

Sonra da, uzun süreden beri içine hiçbir şey koymadığı çöp sepetine attı.

Bakışımaya, çöp sepetinin dibinde gözden kaybolan iki buruşturulmuş kâğıdın yolunu izledim. Bu iki kâğıt topla birlikte, Babamın üstlendiği misyonun bütün kaderinin, Babamın sicillerle ilgili bütün düşününün de nasıl kaybolduğunu görüyordum...

Annem uzun zamandır boşaltmadığı çöp sepetinde biriken kâğıtları atmıyordu. Babamın bir şeyler üzerinde çalıştığı hissine ket vurmamaya dikkat ediyordu. Çöp sepetinin boş kalması

durumunda, Babamın hayatından da geriye hiçbir şey kalmayacağına düşünüyordu.

Babam Annemin küçük sırlarına çok zor ulaşabiliyordu, fakat onların, geçirdikleri zor zamanlardaki sarsılmaz ve uzun sevgileri, bu sırlarla iç içe devam etmişti...

Söyleyeceklerini söyledikten sonra, Babam, bastonuna yaslanarak koltuğa geçti. İki-üç dakika bile geçmeden, gözkapaklarının kapandığını fark ettim.

Annem odaya girdi ve babamın üzerini örttü...

- Eh, en sonunda uyuyabildi... - dedi ve rahat bir nefes aldı, - bütün gece gözüne uyku girmedi. Sicillerde bir şeyler aradı durdu. Sadece tek bir sayfanın daha eksik olduğunu söylüyordu. Zavalılık.

- Babam, çalınan sicillerle ilgili şikâyette bulunmamaya karar verdi - dedim Anneme.

- Kararının başka türlü olmasını beklemiyordum zaten - diye sözlerime karşılık verdi Annem - hiç gereği yokken, fazlasıyla acı çekti...

O, her zaman öyleydi. Önce heyecanlanır, sonra coşar, sonunda da sakinleşirdi...

Annem odadan çıktı. Evde yapması gereken bir sürü iş bekliyordu onu. Babam rahat bir uykuya dalmıştı.

Ben yavaşça çöp sepetine yanaştım. Buruşturulup top hâline dönüşmüş iki kâğıdı çıkardım. Kâğıtlardan birini, Babam tarafından yazılanını görmek istiyordum.

Onu savunmak arzusu içinde, Babamın hayatıyla ilgili yeni bir günah işlediğimi hissediyordum, fakat kendimi durdurmaya gücüm yoktu...

Ellerimde, babamın yazmış olduğu buruşuk kâğıdı tutuyordum.

Bu koca bir hayattı.

Bu hayatı düzeltmek, ilk hâline getirmek istiyordum.

Bu, babamın da tekrar ayağa kalkması, adalet yerini bulana kadar sicillerle ilgili mücadelesini sürdürmesi demekti.

Fakat artık geçti, çok geçti...

Babam hayatının son sayfasını çevirmişti artık.

Bu Sondur Belki de

Çok erken, daha şafak vakti, her zamankinden erken bir saatte annem hepimizi eve çağırdı. Babamın hayatının sona yaklaştığına ilişkin önsezisi gerçekleşmek üzereydi. Gecenin karanlığında, Babamın sicillerle, sicillerin içindeki bütün yakınlarıyla, etrafında bulunan bizlerle, hayatın kendisiyle nasıl vedalaştığını iyice duyuyordu...

Annem, odasına girip onu bu vedalaşmalarından alıkoymaya cesaret gösterememiş. Bütün gece gözüne uyku girmemiş. Ertesi sabah, Babam en nihayet sakinleştiğinde, Annem erkenden, daha alacakaranlıkta odasına girmiş.

Babamın sadece, dostlarından ödünç aldığı bazı kitapları iade etmesini, bazılarını hediye vermesini, fakat mümkün olduğunca uzun bir süre kitaplarının son sırasına sadık kalmasını Anneme rica etmeye yetecek kadar gücü varmış.

Böylece, Babamla son günümüzü geçirmekte olduğumuza dair Annemin sezgisi doğrulanmış oldu. Artık hepimizin toplanmış olduğumuz odaya döndüğünde, Annem, onun gelmesini bekleyen Babama baktı. Bakışıyla, son borcunun da kapatıldığını bildirdi.

Anneme son defa baktı.

Ardından, gözlerini ebediyen yumdu.

Babamın vücuduna son kez bakıyordum. Vücudu dümdüzdü. Balkan kaderinin şiddetli darbelerine maruz kalıp defalarca eğrilen sırtı da şimdi düzelmişti.

Upuzun bedeni ruhunu durdurabilecek durumda değildi artık.

Büyük sürgünün izleri, Babamın yüzündeki o kırışıklar da kaybolmuştu. Geniş alnındaki derin çizgiler bile yoktu. En nihayet, ruhunun bedenini terk ettiği ve belki de sicillerine taşındığı muhakkaktı artık...

Dört yüzyıllık Osmanlı mahkeme sicillerinin ortaya çıkarılması romanın kahramanı Baba'nın yaşamını derinden etkiler. "Osmanlı devrinde Balkanlar'da yaşayan ulusların zorunlu olmayan vasiyetnameleri" olan bu siciller Balkan halklarının kimlik belgeleridir.

"Siciller biziz, oğlum; biz hepimiz. Biz lanetli Balkanlılar. Karışmış, ama bir potada eriyememişler.

Göç etmişler, ama yurt tutamamışlar.

Din değiştirmiş, ama yeni dinlerini tamamen benimseyememişler. Köklerinden edilmişler, ama köklerinden tamamen kopamamışlar.

Sınırlarla bölünmüşler, ama sınırlara sığamamışlar... Bu siciller olmadan, tarihimiz tam değildir. Bunların elimizde bulunmaması, yüzyılların eksik olması demektir.

Geçmişsiz, en azından da şimdiniz, gelecek yoktur, oğlum. Bu gerçeğin en iyi tanıkları sicillerdir.

Her Balkan ulusunun kimliği büyük bir muamma olarak kalmaktadır. Siciller, Balkan uluslarının, aralarında ne kadar karışmış olduklarına tanıklık etmektedir."

ISBN 978-975-08-1464-8

14 YTL

OZAN

SANAT EVİ

Hâlî Cd. 15/A BANDIR

TEL. : (266) 714 39 11 Fax. : (266) 713 6